ANKARA TARİHİ
I-II

Avram Galanti

Avram Galanti (1873-1961)

Sefarad kökenli bir Yahudi ailesine mensup olan Avram Galanti 1873'de Bodrum'da doğdu. İyi bir eğitim aldı ayrıca İbranice, Fransızca, Türkçe ve Ladino dillerini öğrendi. 1895 yılında "Tiferet İsrael" adıyla bir okul açtı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldıktan sonra 1904'te İskenderun'a ardından Kahire'ye gitti. Kahire'deyken *La Vara* adlı dergiyi çıkardı. 1911 yılında İstanbul'a geldi. Darü'l-Fünun'da Prof. Bargstrasser ile bir müddet çalıştıktan sonra Doğu Halklarının Eski Tarihi kürsüsüne Profesör olarak atandı. Avram Galanti 1943-1946 yılları arasında Niğde Milletvekilliği yaptı. Bundan sonraki yaşamında cemaatinden uzaklaştı ve bilimsel faaliyetlerde bulundu.

Avram Galanti'nin yayınladığımız bu eserinden başka *Niğde ve Bor Tarihi, Bodrum Tarihi, Türkler ve Yahudiler, Hammurabi Kanunu, Sabetay Sevi ve Cemaati Hakkında Yeni Bilgiler, Türkçe'de Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri*, adlarında yayınlanmış eserleri bulunmaktadır.

Çağlar Yayınları : 7
Şehir Tarihi 1

Kapak ve içdüzen: Ankara Dizgi Evi
Baskı, Kapak Baskı, Cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Basım: 1950
İkinci Basım: Mayıs 2005

ISBN 975-98994-5-0

Çağlar Yayınları
Bayındır 1. Sk. 27/19 Kızılay /Ankara
Tel: 0 312 435 26 62 Faks: 0312 432 35 83
e-mail: caglaryay@yahoo.com

ANKARA TARİHİ

I-II

AVRAM GALANTİ

Çağlar Yayınları
Ankara 2005

İÇİNDEKİLER

Önsöz/7

Birinci Bölüm: Ankara kelimesinin mânaları hakkanda Mütâlaalar/11-13

İkinci Bölüm: Ankara'nın tarih öncesi ve eskiliği/15-18

Üçüncü Bölüm: Hititler devrinde Ankara/19-24

Dördüncü Bölüm: Galatlar: Tarihi malûmat-din-kale/25-29

Beşinci Bölüm: Roma devrinde Ankara: Tarihî malumat-Ankara âbidesi-Ankara idaresi-Ankara idare adamları/31-36

Altıncı Bölüm: Dinler-Diller:Ankara'da putperestlik-Musevilik-Hıristiyanlık-İslamlık/37-43

Yedinci Bölüm: Ankara ticareti-Yollar/45-49

Sekizinci Bölüm: Ankara'da basılan madalyalar ve sikkeler/51-52

Dokuzuncu Bölüm: Ankara'ya uğrayan büyük şahsiyetler/53-55

Onuncu Bölüm: Dânışmendler zamanında Ankara/57-60

Onbirinci Bölüm: Selçukiler devrinde Ankara/61-67

Onikinci Bölüm: İlhanîler devrinde Ankara/69-71

Onüçüncü Bölüm: Araplar devrinde Ankara/73-75

Ondördüncü Bölüm: Ahiler ve Ankara/77-79

Onbeşinci Bölüm: Muhtelif malûmat/81-82

Onaltıncı Bölüm: Augustus'un vaseyetnamesi tercümesi-Vasiyetnamenin lügatçesi/83-97

Bibliyografya/99-100

2. KISIM

Önsöz/101-103

Birinci Bölüm: Ankara kelimesinin manaları hakkında mütalâalar/105-108

İkinci Bölüm: Osmanlılar devrinde Ankara: Ertuğrul zamanında - Murad Hüdavendigâr - Yıldırım Bayezid - Birinci Mehmet - İkinci Bayezid - Birinci Selim- Süleyman Kanunî - Üçüncü Mehmed - Birinci Ahmet - Tekrar Birinci Mustafa - Dördüncü Murad -

İbrahim - Avcı Dördüncü Mehmed - İkinci Ahmed - Üçüncü Ahmet - Üçüncü Mustafa - Birinci Abdülhamid - Üçüncü Selim - Dördüncü Mustafa - İkinci Mahmud - Abdülmecid - Abdülâziz/109-172

Üçüncü Bölüm: Millî Mücadele Ankara ve Sivas Kongresi - Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişi - Ankara'nın vaziyeti - Ankara'nın sevinci/173-181

Dördüncü Bölüm: Ankara'nın idaresi Valilerin isimlerinin cetveli - Nüfus/183-190

Beşinci Bölüm: Ziraat /191-199

Altıncı Bölüm: Ticaret/201-207

Yedinci Bölüm: Sanayi/209-215

Sekizinci Bölüm: Maarif: Medreseler - Mektepler Matbaa/217-222

Dokuzuncu Bölüm: Ankara'nın meşhur adamları/223-232

Onuncu Bölüm: Mahalleler - Camiler - Mescitler - Tekkeler - Türbeler - Zaviyeler - Mezarlar /233-241

Onbirinci Bölüm: Ankara Rum - Ermeni - Yahudi Cemaatleri/243-254

Onikinci Bölüm: Sular - Kuraklık - Yollar - Demir yolları/255-261

Onüçüncü Bölüm: İstiklâl Harbi zamanında padişahı deviren fetvanın metni - Ankara Vakıf hanları ve Kervansarayları/263-268

Ondördüncü Bölüm: Ankara Keçisi - Ankara Kedisi - Arılar - Bal/269-271

Onbeşinici Bölüm: Ankaralının evsafı Ankara yemekleri - Ankaralı asker - Ankaralı derviş - Ankaralı mebuslar - Ankara'da basılmış paralar - Ankara kireç taşı/273-278

Bibliyografya /285-287

ÖNSÖZ

Bu eserde, elimize geçen basılmış ve basılmamış vesikalara dayanarak, bulabildiğimizi yazıyoruz. Bu, mevzuumuzun tamam olduğunu ifade etmez. Daha açık bir ifade ile, bulduğumuz vakaları açıklamak suretiyle kaydediyoruz. tarihte, düncaya malûm olan vakalardan başka, kat'î diye bir şey yoktur. Zamanla, kat'î olduğu zannedilen vakaları, yeni vesikalar tenkid veya iptal eder. 1870/1 senelerinde, Fransa-Almanya arasında yapılan muharebeye dair yazılan "tarih" gün geçtikçe ve siyasî ve tarihî vesikalar meydana çıktıkça, Fransız-Alman muharebesinin ilk zamandaki neşriyatını alt üst etmiştir. Belki bir gün, aynı mesele hakkında yeni vesikalar bulunur ve bu suretle mevzu başka türlü tenevvür eder. "Rien de définitif dans l'histoire" yani tarihte "kat'î" olarak bir şey yoktur. Bu hal umumîdir. İşte bunun içindir ki, "Ankara Tarihi" namı altında yazdığımız bu eserin vakaları, umum tarih eserlerinin şeriatine tâbidir. Tarihin -diğer ilimler hakkında da olduğu gibi- en büyük vesika yeri, umumî kütüphanelerdir. bu gibi kütüphanelerde, umulmayan pek çok zengin ve kuvvetli mevzular bulunabilir. Bu eseri yazmağa en çok yardım ve beni teşvik eden Büyük Millet Meclisi kütüphanesidir. Niğde Milletvekili sıfatıyla, Yedinci Devrede, Ankara'da bulunduğum sırada, dört senelik zamanımı buna hasrettim, bulduklarımı okuyucularıma takdim ediyorum. Bu eserle, Ankara Tarihi'ni tamamladım, demek değildir. Ben, bulabildiğimi yazdım. Coğrafî, tarihî, içtimaî ve siyasî vaziyetleri itibariyle, Ankara'nın tarihi geniştir, çabalayıp ortaya çıkarmak lâzımdır.

Geçen sene, Ankara Tarihi'nin ikinci kısmını, yani "Ankara'nın, Türklerin eline geçtiği tarihten Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya ayak bastığı ilk günlere kadar" kısmını yazdım ve bastırdım. Neden? İki sene evvel, gözlerime âriz olan rahatsızlıktan dolayı, bir cild olmak üzere hazırladığım "Ankara Tarihi", belki gözlerimin kuvveti bu ağır işe kâfi değildir diye, iki kısma ayırdım ve bu şehrin, Türkiye'nin eline düştüğü tarihten Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya ayak bastığı ilk günlerine kadar ihtiva eden vakaları toplayıp bastırdım. Şimdiki "kısım" en eski zamanlardan Ankara'nın Türkiye'nin eline düştüğü zamana kadar ihtiva ediyor.

Bazı vakaların mevzuu malûm olması lâzım iken, vesikaları ele geçmedikçe, o mevzulara el uzatmak, tarihî usulden değildir. 1950 de basılan bu eserin ikinci kısmının ikinci bölümünde, Sultan Abdülâziz devri zamanına kadar olan vakaları yazıp orada durdum. Birkaç okuyucu bu kısmın eksikliğinin sebeblerini sordular. Ben, bu eksikliği doldurmak için lâzım gelen malzemeyi, yani vesikaları bulamadım, diye cevap vermiştim. Hattâ Ankara'da otuz seneden fazla intişar etmiş olan "Ankara Vilâyeti" resmî gazetesinin bir tek nüshasını bile bulamadım. Tabiîdir ki, bu gazetede Ankara hakkında malûmat mevcuttur. Fakat, gazete kolleksiyonları hususî yerlerde bulunabilirse de, umuma mahsus yerlerde ya mevcudu yoktur, veyahutta bulunsa bile âlemin tetkikatına yarayacak bir yere konulmamıştır.

Bu kitapta zikrolunan vakaları ihtiva eden eserlerin isimleriyle muharrirlerinin isimlerini, bu eserin nihayetine alfabe usuliyle bildiren bir fasıl tahsis ettik. Metin içinde bir mevzudan bahsedildiği vakit, yalnız muharririn ismi zikredilecek, eserinin ismi bu fasılda aranacaktır. Bu usul, tertibatını kolaylaştırmak hususunda kabul edilmiştir ki, ilmî tertibata halel gelmez.

Eski zamanlarda, devletin resmî ay tarihleri arabî ve gitgide arabî tarihiyle beraber rumî tarihleri idi. Son zamanlarda kullanılan tarih milâdî olmuştur. Bu eserde, arabî tarihleri de kullanıldığından, bunu milâdiye ve rumî tarihleri de yine milâdiye çevirmek için aşağıya iki formül gösteriyoruz.

1– Arabî tarihin milâdî tarihe çevrilmesi.

Arabî 1370 senesindeyiz. Bunun milâdî karşılığını bulmak için böyle bir usul vardır: Arabî seneyi, güneş devri olan 33 rakamiyle taksim ettikten sonra çıkan 41 rakamı 1370 den indirilince 1329 kalır. Buna 621 ilâve edilince 1950 olur.

2– Rumî tarihin milâdî tarihe çevrilmesi

Bulunduğumuz 1366 rumî tarihe 584 rakamı ilâve edilerek 1950 tarihi elde edilir. Arabî ve rumî tarihler, milâdî tarihe çevrilmekle yalnız istenen seneler elde edilmiş olur, o senelerin günlerini aramak için, bu, kâfi değildir, buna mahsus cetveller vardır.

Bu önsözü kapamazdan evvel, gözlerimi tedavi eden Doktor A. Fridman ile kitabın tashihini yapan Tan matbaası başmürettibi Bay Murat Kerman'a teşekkür ederim.

1950 de basılan bu eserin birinci kısmının birinci bölümünde, Ankara kelimesine verilen muhtelif mânaları hakkında en eski çağlardan zamanımıza kadar ileri sürülen fikir ve mütalâaları yazdık. Bu defa, aynı usulü takip ederek, en eski zamanlardan Ankara'nın Türkiye'nin eline düştüğü zamana kadar Ankara kelimesi hakkında ileri sürülen mütalâaları yazıyoruz..

NOT: Umumiyet itibariyle, tarihte nazarı itibara alınacak mühim bir cihet varsa, o da, vakaları tespit eden Kronoloji'nin yani vakaların vukubulduğu tarihin tâyinidir. Bazan bu esas hakkında tarihî farklar müşahede olunur. Bu farklar, matbaalar yok iken, el yazısı eserelerinde, matbaalar kullanıldıktan sonra, matbaa yanlışlıklarında ve bazan Milâdî ve Hicrî tarihlerinin tebdilinde görülür.

Prof. Avram Galanti

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA KELİMESİNİN MÂNALARI HAKKINDA MÜTÂLAALAR

I– Milâttan dört asır evvel, Yunanca yazılmış bir kitabede, Likiya kelimesinin fenikicede Lukiya olduğu görülmüştür. Bu suretle (i) ile (u) arasında bir münasebet bulmak ve bu münasebeti Ankıra ile Ankura kelimelerine tatbik etmek istenmiştir (Journal Asiatique No. 10. S. 116/7)

Lâtincede, demir "anchôra" (ancôra) demektir. Ankara'da akdolunan Yunan sinodlarından yani ruhanî meclislerinden bahseden Revillout, lâtincede demir demek olan ancôra ve Ankaralı demek olan Ancheritanideki (e), (o) gibi okunur (Journal Asiatique No. 6. S. 520).

II– Frijiya kralı Gordius'un oğlu Midas, bir demir parçası (yunanca Anker) bulup, bulduğu yerin ismine Anker ismini vermiştir. Yunan müverrihi Pausainias zamanında (milâdın ikinci asrında) bu çapanın (demir parçasının) Jupiter mâbedinde muhafaza edildiğini yazıyor (I. IV. S. 34).

III– (Ankara) şehrinin adını bir gemi çapasına atfetmek suretiyle, Byzanslı Etienne, Kariyalı müverrih Apollonius'a atfen, Galatyalıların Asya'ya geldikleri zaman (Milâddan üç asır evvel) bir taraftan İranilerle müttefikleri, diğer taraftan Mısırlılarla harbettiklerini ve ellerine geçen Mısır gemilerinin çapalarını, zaferi ganimet gibi, beraberlerine alarak, bu hâdiseye bağlı bir isim verdiklerini anlatıyor. Bu efsanenin hakikatle münasebeti ne olursa olsun, Roma hâkimiyeti devrinde bile, gemi çapasının, Ankara şehri arması gibi, kullanıldığı bâzı sikkelerde ve madalyalarda bulunmaktadır.

Bu mesele hakkında Kurt Buttel şöyle yazıyor:

Afrodisios'lu (Karia'da bir şehrin ismidir) Appolonius'un eserinden naklen, Bizanslı Stefanus, Ankara hakkında bir kayıt zikrediyor. Bu kayda göre, Galatia, Mitridat ve Ariobarzanes'lerin, Karadenizin sahillerine gelen Mısır donanmasına karşı gösterdikleri

yardımdan dolayı muahhar Galatia'yi ihsan etmişlerdir.[1] Aynı zamanda Ankara ile Tavium (Nefes köyü) Pessimus (Kalehisar) şehirlerinin temelleri atılmıştır. Bu, ihtiyatla telâkki edilmelidir. Çünkü, bir taraftan birkaç gemiden ibaret olan Mısır donanmasının Karadeniz'e gelmesi gayri muhtemel gibi görünür. Diğer taraftan ise, Appolonius, bu münasebetle, Ankara'nın kurulması için bir Mısır gemisi tarafından verilen demiri (Anker) zikretmekle iktifa etmiyor, ayni zamanda Tavium ve Pessimus'un Galatia kabilelerinin işi olduğunu istidlâl ediyor. Bundan sarfı nazarla, mevzuubahis olan Mısır donanması, Kariyalı olan Appolonius'ın Milâttan üç asır evvel Karia ile Mısır arasında doğrudan doğruya olan münasebatı bildiği gayri varid gibi görünmemeli. (Kurt Buttel, s. 35/37).

IV- Eski Arap coğrafyacıları ve tarihçileri, Ankara'nın eski Yunan telâffuzu olan Angira'yı muhafaza etmişlerdir. Bu şekil de sikkelerinde bulunur. Mogol istilâsından evvel, İbn-ul Esir ve Yakutta da, Anguriye isimleri görülür. Türkçeleşmiş olan Ungüri, sonra da Ungüriye olmuştur. Bunu Anguriya telâffuz edenler bulunmuştur. Bu son şeklin telâffuzu, Ankara kalesinin angarye ile yapılmış olmasından ileri geldiği söyleniyor. Avrupalılar arasında, şehrin adını -Yunancanın Aghuriadha (koruk) ve angouria (hıyar) kelimelerine ve Kıepert ise ârızalı, üstü muntazam olmıyan mânasını ifade eden Ankur kelimesine bağlamak istiyenler meyanındadır. (İslâm ansiklopedisi).

V– Müverrih ve filosof Posidonius "Bozburuna yakın bir yerde, Sokrat'ın zikrettiği Elenupolis civarında Angaras şehri vardı" diyor. Novatya rahipleri orada toplanırlardı. (D. Wilhelm Temaschek. VI).

VI– Hamilton, Ankyra (kilise köyü) ve Syanos (Simav) nâmında iki şehrin Bizans zamanında, Metropolitlik teşkil ettiğini yazıyor. Ankira bâzan Sidera Ferrea tesmiye olunurdu. bu da Galatia'daki Ankiradan ayırmak içindi. (Ramsay, S. 147)*

1. Mitridat ve Ariobarzanes, Pontus kıralları idi. Üçüncü Ariobarzanes, Üçüncü Mitridat'ın oğlu idi. Bu sonuncusu Milâttan 240-260 sene evvel hükümdarlık etmiştir.
Ramsay, Ferrea kelimesinin nereden geldiğini soruyor. Cevap basittir. İtalyan'cada Ferrea'nin mânası, Yunanca Sdera'nın mânasının aynıdır. Bu iki kelime (demir) demektir.

VII- Ankara isminin, Anadolunun mühim bir kısmına hâkim olmuş olan Hittitler'in Ankuvva şehriyle olan münasebetleri, son zamanlarda nazarı dikkati çekmiş ve şimdiki şehrin bunun yerinde kurulmuş olmasının gayri mümkün olmaadığı anlaşılabilir. (İslâm Ansiklopedisi Ankara maddesi). Şimdiye kadar Ankara'ya verilen bütün isimlerde (r) harfi varken Ankawada bulunmaması nazarı dikkati celbeder. Eğer (w) harfini gösteren işaret (r) harfini de gösterse, mesele açıklanmış olur.

VIII- Ankara'ya, Ankara'nın vaziyetine, mahsulüne göre, kendisine bir takım sıfatlar verilirdi. Neocoros bu kabildendir.

İhtiyar Roma imparatoru Valerien'in madalyasındaki yazıya göre Ankara'ya Neocoros ismi verilmiştir. Eski Yunanilerde Neocoros tâbiri, bütün bir eyaletin mâbetlerine bakan ve ihtimam edenlere verilirdi. Umumî oyunlar, orada toplanırlardı. Bilâhare, imparatorun ilâhlaştırılması usulü kabul edildiği vakit, mâbet inşa etmek isteyen şehirlere Neocoros ismi verilirdi. Başka madalyalarda, Ankara, ikinci defa olarak Neocoros tesmiye olunmuştur. (Tournefost, III- S. 324).

IX– Ortaçağ Arap kaynaklarında, Ankara'ya "Zatülselâsil" veya "Selâsil" ismi verilmiştir. Bundan şehrin dağ silsileriyle çevrilmiş olduğu anlaşılır. (M. O. G, II. S. 88).

X– Ankara şehriyle alâkası olmayıp, yalnız telâffuz bakımından bu şehrin ismine benzediği için burada zikrediyoruz: Siberiye'de (şimalen 50, şarkan 103) Angora yahut Angura namında bir çay vardır. (J. G. Bartholmen, S. 176).

XI– Sivas şehri (Sebaste) Ankara ismiyle tevsim edilmiştir. Bu isim o kadar rağbet görmemiştir. (W. M. Ramsey, S. 29)[2]

2. Burada bir yanlışlık vardır. Şehrin ismi Anadolu'daki Sivas (şehri) değildir. Bu kelimenin asla Sebaste (Yunanca'da (b) harfi (v) harfi gibi okunur) olup, mânası "hürmet" demektir. Ankara'ya Sebas isminin verilmesi, imparatorun şerefini artırmak için ince bir nezaket eseri idi.
Bunun gibi, İstiklâl Harbinden ve İstanbul işgali kaldırıldıktan sonra, Batı Anadolu'dan biri, İstanbul tâbirini kaldırıp yerine Mustafa Kemal Paşa tâbirinin kullanılmasını, matbuat marifetiyle teklif etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA'NIN TARİH ÖNCESİ (PREHİSTOİRE) VE ESKİLİĞİ

"Tarih Öncesi", tarihî zamanlardan evvelki zamanlara ait vakalardan ve malûmattan bahseder. En geniş mânada anlaşılan Préhistoire, başlı başına menkulâtı tesbit eden yazının keşfinden evvel, ilk insanların tabiatlerini, ırkların tekâmüliyle insanların medeniyetlerini meydana getirmek için yapılan umumî tetkikatı ihtiva eder. Préhistoire, ilk adamların kemik enkazlarına, ikametgâhlarına, mezarlarına, âletlerine su ve kara av âletlerine, sanat eserlerinin bıraktıkları izlerin şehadetlerine istinad eder.

Bu umumî târiften sonra, Ankara'nın evvelki vaziyetini tetkik etmeğe çalışalım:

1– Ankara'dan Çubuk barajı üzerine giden şosede ve Çubuk suyu kenarında, eski zamanlara ait çakmak taşı âletleri bulunmuştur. Bu âletler, Çubuk suyunun eski Dördüncü Zamana ait Pleistosen gravyelerinden (çakıllı ve iri daneli kum) çıkarılmış ve bu gravyerlerin üstünde Bakır Çağına ait préhistorique bir istasyon meydana getirilmiştir. Çıkarılan parçalar içinde, bir el baltası, uçlar, çıkılar ve kazıcılar vardır.

2– Etiyokuşu istasyonu, Ankara'dan beş kilometre mesafede olup Ankara'nın şimalinde ve Çubuk suyunun şarkındadır. Etiyokuşu, Bakır Çağı istasyonuna hâkim bir tepeciğin üzerindedir. Burası, hiç olmazsa, Milâttan üç bin sene evvel iskân edilmiş bir yerdir.[3]

3– 1910 da, İngiliz R. Campbell -Thompson, Ankara civarında Uzağıl adı verilen ve bugün bir çiftlik olan yerde, orta paleolitik devresine ait olup yontulmuş paleolitik iki alet ile taştan bir yarım balta bulmuştur. (Türk Tarih kurumu, Etiyokuş harfiyatı raporu s. 1, 1937).

3. 1937 de Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan ve Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından idare edilen Etiyokuşu harfiyatı hakkında rapor, 1940 ta basılmıştır.

Bu tarafta yapılan kazılar üç ocağa ayrılmıştır: Birinci ocakta, çanak, çömlek parçaları, ufak bir hayvan mezarı ve bir put bulunmuştur. Bundan başka, Bakır Çağı devresini karakterize eden ağırşaklar, içi ve dışı kırmızı renkli, içi siyah dışı kırmızı renkli, dışı kırmızı ve alacalı, içi siyah renkli kâseler, pişmiş topraktan fincanlar, çakmak taşından yapılmış ufak destere bıçakları meydana çıkarılmıştır. Birinci tabakanın kazısı sonunda, Bakır Çağı meskenlerine ait taştan temeller bulunmuştur. (Türk Tarih kurumu, Etiyokuş harfiyatı raporu, 1937. sayfa 7/8). Bundan başka, iki odalı müstakil bir evin temelleri vardır ki, büyük odada kerpiç olmuş topraktan yapılmış bir ocak bulunur. Büyük taştan yapılmış bir duvar meydana getirilmiştir. Bundan başka, Bakır Çağı adamlarının hububatlarını sakladıkları kuyularla hayvan kemiklerine, kiramik harçlarına, kül ile dolmuş kuyuların ağızlarına tesadüf edilmiştir. Bu kuyulardan ve bu tabakaları örten Höyük toprak içinde bir çok domuz, koyun, geyik, öküz gibi hayvanların kemiklerine çokça rastlanmıştır. Fakat insan iskeletine rastlanmamıştır.

İkinci ocakta, siyah taştan bir kırık balta elde edilmiştir. Bir bakır iğne, cilâli küçük bir taş baltası, mühürler, bir cilâ fırçası, aynı sahada pişmiş topraktan armut biçiminde ve uç taraflarında birer delik olan kütleler, kumaş örmek için kullanılan ağırlıklar, bir çok ağırşaklar, büyük bir fırın bulunmuştur.

1931 de Prof. Kurt Bittel, Ankara'daki havagazı fabrikasının garbinde bulunan bir taş ocağında, mavimtrak çakmak taşından yontulmuş eski zamana ait âletler meydana çıkardığını haber vermiştir.

Üçüncü ocakta, keramik parçaları, bir mühür, kâseler bulunmuştur. Bu buluş, doğrudan doğruya, Ankara'nın içinde olmuştur. 1936 senesinin Nisan ayında Yenişehrin (Ankara Yenişehri) "Demirtepe" mahallesinde, bir evin temelleri kazılırken, orada çalışan birkaç işçi taş gibi sert parçalara tesadüf etmişler ve temel çukurlarını kazmağa engel olan bu parçaları kırmak istemişlerdir. Fakat, sonra bu parçaların taş olmadığı, büyük bir hayvana ait kemikler olduğu anlaşılmıştır. Bu esnada, işçilerden biri, toprak duvarında iki diş bulmuştur. Kazılan yer, tetkik edildikte, kazılan temelin kum ve balçık tabakaları arasında en aşağı üç dört metre uzunluğunda iki müdafaa fildişi mevcut olduğu görülmüştür. İşçilerin buldukları azı dişlerinin mastodan'a ait bulunduğu anlaşılmıştır. İşçiler ka-

fayı parçalamışlardır. Elimize iki müdafaa, iki azı dişi ve alt çeneye ait birkaç parça ile etrafa ait diğer bir parça geçti.

Ankara mastodan'ın bulunduğu arazide fossil (müstehase) araştırmalarına bir hafta devam etmiştir. Fakat fossil parçasına rastlanamamıştır. Bu büyük fossile'in Ankara içinde keşfedilmesi, Ankara néogêne arazisinin yaşını kat'î olarak tâyine yarıyacaktır. (Prof. Şevket A. Kansu, s. 483/85).

Ankara'da, Ilıca köyü içinde dikili taşlar, (menhir), dik dönek taşlar (kromlek) bulunmuştur. Kaya anıtlar sahasında ve bâzı dikili taşların hemen altında, iskeletlerin tamamen dağılmış mezarları meydana çıkarılmıştır. Aynı köyün kuzey doğusunda, yeniden tespit edilen Asarcik köyünde, bakır ve Hittit, Frik (Frijia) ve klâsik çağlarında, çanak, çömlek toplanmıştır. (Belleten, No. 37, s. 223/4).

Ankara'nın eskiliği hakkında aşağıdaki malûmatı ilâve ediyoruz:

– Ankara'nın güney doğusunda bulunan Uzağil (Uzal) köyünde tarihten evvel bir topluluk bulunmuştur. (R. Campel Thompson, 1909).

– 1938 - 1940 da Max Pfannenstiel'in yaptığı seyahat ve tetkikat esnasında, Ankara'nın Taş devrinin bâzı yerlerini tesbit etmiştir.

– 1938 de K. Leuchs, Ankara'nın güney batısında on iki kilometrelik mesafede bulunan Ludumlu denilen yerde, Faustkeil bulmuştur. İhtiyaten buna Uzağil'in keşfine muadıl bir eskilik verilebilir. (Max Pfannestiel s. 10).

– Etiyokuşuda, Şevket Aziz Kansu, 3, 10 metre derinliğinde pek çok artefik bulmuştur. Bulunan şey, İkinci Türk Tarih Kongresiyle Kopenhag'ın beynelmilel kableltarihi kongresine arz olunmuştur. (Max Pfannenstiel, s. 13).

– Ankara civarının Bağlum köyünde, eski Taş devri aletlerine rast gelinmiştir. Bundan başka, kumda görülebilen yapışmış Taş devrine ait bâzı parçalar görülmüştür (Max, 20/21)

– Ankara ile Etimesut arasında bulunan Ergazi köyünden uzak olmayan Ankara çayının bir graviere'i (çakıllı ve iri daneli kum) bulunmuştur.

– Ankara'nın kuzeyinde Keçiören ile Bağlum arasındaki tepede birtakım köy toprağı vardır ki, jeolojik yer altı, domuk lâvlardan ve kırık tuflardan (Ziraata salih toprağın altındaki toprak tabakası) teşekkül etmiştir. Sivri olarak, dışarıya çıkmış taş parçalarında ve ince yer tabakalarında açık, sarı, kırmızı, sincabi beyaz lekeler vardır.

– Hacıkadın - Bağlum yüksek yolu, Ovacığa giden yolla, Bağlum köyü önünde birleşir. Buradaki yeraltı, ince çakmak taşından, kırık tuflardan ve kuvvetli volkan tuflarından teşekkül eder.

– Ankara civarında, göze en ziyade çarpan dağ, Hüseyin Gazi dağıdır. Tepeye giden yol, Ayaş şimendifer istasyonundan bir zirveye kadar giden ve sonra aşağıya doğru Karapirçek'e inen yoldur. O taraflarda, Max Pfannenstiel başka şeyler arasında beş santimetrelik bir küçük bıçak bulmuştur. Bu bıçağın eskiliği hakkında bir şey denilemezse de, eski taş devri ahalisinin ne için Hüseyin dağına çıktığı suali hatıra gelir. Otaraflarda, küçük çatlamalar suretiyle meydana gelen malzeme ile teessüs eden Hüseyingazi dağı, eski taş devri adamlarınca çakıl taşı yeri olarak tanınmış demektir.

– Frijiya âbidelerinde görülen arslan resimlerinin kabartmaları, Ankara civarında bulunur.

– Ankara ve civarının sekiz amudu, kısmen çeşmelerde ve belki mezar taşlarında kullanılmıştır. bu amudlar esasen bir binadan neşet etmiştir.

– Ankara'nın atı, iptidaî bir sanat tecrübesinin bütün karakterini gösterir.

– Gazi çiftliğinde, pençeli, kanatlı, yarısı arslan - yarısı kuş, ve Ankara'da kanatlı insan- arslan vardır. (Kurt Bittel, s. 80).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTTİTLER DEVRİNDE ANKARA

"Ahdi Atik" kitabı, bu milletin mevcudiyetini bir kaç yerde zikrettiği halde, ilim erbabı, ya bu mesele ile meşgul olmamışlar, yahut isimleri meçhul birçok kavimlerden biri olduğunu zannederek, alâka göstermemişlerdir.

1843 senesinde, ilim erbabı, Ahdı Atikin pek çok yerlerini tetkik ederek, "Het" namında bir kavmin mevcud olduğunu meydana çıkarmışlardır.

1– Hazreti İbrahim'in karısı olan "Sara"nın vefatı üzerine, İbrahim, karısını gömmek için Het evlâdından 400 miskal kıymetinde bir arsa satın almıştır. "Sara" Hebron'da (Filistinde) defnedilmiştir. (Tekvin, I, 23 üncü fasıl)[4]

2– Hazreti Davud'un sarayında, Hittit bir zabit bulunduğunu, Davud'un, zabitin karısına göz diktiğini, onu elde etmek için, kocasını harbe gönderdiğini ve orada öldüğünü, sevdiği karıyı aldığını ve bundan muğber olan Allah, Davud'un işlemiş olduğu günahı-

4. İbrahim'in bir Hittitten arsa satın aldığını zikrettikten sonra, İbrahim'in, Bâbil hükümdarı olan Hamurabi zamanında yaşadığını gösteren bir cihet vardır. Bu da şudur: Bâbil memleketinin Şin'ar dahi tesmiye edildiğine bakılırsa, bâzı ilim adamları, "Tekvini Mahlûkat" kitabında ismi geçen Şin'ar hükümdarı olan Amrafel'i Hamurabi addediyorlar (Tekvin-i Mahlûkat 14–1-9).
Hamurabi'nin yaşadığı zaman hakkında ileri sürülen fikirler birbirine uymuyor. Bu mevzuu tetkik etmek için İbrahim ile Hamurabi tarihî münasebetleriyle meşgul iken, oturduğum Kınalıada posta müvezzii bana bir mektup getirdi (5-3 1951). Mektup içinde, Hamurabi hakkında yeni malûmat veren Paris'te çıkan "Le Figaro" namındaki gazetenin bir parçasını buldum. Bu parçayı gönderen, vaktiyle İstanbul Hilâli Ahmer merkezinde beraber çalıştığım Haydar Kerim namında zeki, ilim sever bir zattır. Aramakla bulunmaz, illâ rast gelir. Bu parça, Hamurabiye ait olup tercüme ediyorum:
"Kitabeler ve Nefîs Sanatlar Akademisinden" Jean Nougayrol namında bir âlim, bir tablet muhteviyatını hallettikten sonra, Hamurabi'den (Milâttan 2003 sene evvel) dört sütun üzerine yazılmış 120 satırlık bir metin bulmuştur. Bu yeni tarih, Hittitlerinkine yeni bir eskilik zamanı ve Hamurabi ile İbrahim'in muasır olduklarını gösteriyor.

nı bildirmek için, peygamber Natan'ı kendisine gönderdiğini, peygamberin onu tekdir ettiğini ve ceza olmak üzere, kocasını öldürmek suretiyle aldığı karıdan doğan çocuğunu öldüreceğini söyledi. Çocuk hastalandı ve öldü (İkinci Şemoil fasıl 11/12).

3– Hazreti Süleyman zamanındaki ticaret meselesine temas eden bir bahiste yazılıyor: "Ve Süleyman için Mısır'dan atlar getirirlerdi. Kralın timar takımı, atları muayyen bir baha ile bölük bölük alırlardı. Ve Mısır'dan bir araba altı yüz ve bir at yüz elli miskal gümüşe alınıp götürürlerdi. Böylece dahi Hittitlerin kırallarının cümlesi, Suriye kralları için, onların elleriyle götürürlerdi." (Krallar kitabı, I, f. 10–28–29).

Ahdi Atik'in verdiği bu malûmattan başka, Mısır Hiyeroğlifleri "Heta" dan bahsediyorlar. Bu Heta devleti, Suriye'de siyâsî bir nüfuz elde etmek için, Mısır'ın 18 inci sülâlesinden 20 nci sülâlesine kadar (Milâttan evvel (1500-1447) devam eden müddet zarfında, muharebeden geri kalmamıştır. 18 nci sülâlesinin son hükümdarları zamanında, Hittitler Suriye'de yerleşmişlerdir.

Hittitler, yalnız Mısırlıları değil, Asurilerle Bâbillileri de rahatsız ederlerdi. Asur ve Bâbil hattı mıhî vesikaları bunu isbat ediyor. Bir Bâbil Chronique'ine göre, Milâttan 1758 sene evvel, Hittitler, Akad - Bâbil kralı olan Samsuditana zamanında, bu memleketi fena halde ezmişler ve bu suretle Hamurabi sülâlesine son vermişlerdir.

1906/7 de, Alman Asur mütehassısı Hugo Winkler, Ankara'nın şarkında bulunan "Boğazköyü" denilen yerde mıh yazısiyle yazılmış birtakım yazılar bulmuştur. Aynı sene ile 1911-12 senesinde yapılan kazılarda, on binden fazla tamam ve kırk kitabe enkazı çıkarılmıştır ki, Hittit kırallığının arşivlerine ait ve aynı zamanda, sonraları imparatorluk halini almış olan bu kırallığın hükûmet merkezi "Boğazköy" olduğu anlaşılmıştır. Boğazköyünün Hittitçe ismi Hatusadır.[5] Boğazköyünün kil kitabelerinin en çoğu, Hittit lisanı ve mıh yazısiyle yazılmıştır.

5. Hittit kelimesinin Hittitçe telâffuzu Hat, Hatı'dır. Ahdi atik'de, Hittitlerin ismi Het'dir; Mısırcası Heta. Bu kelimelerin (H) harfi Türkçe'nin (Hİ) harfi kuvvetiyle telâffuz olunur. Ecnebi lisanlar, aynı telâffuzu muhafaza eder. Fransızlar, bunlara Héteens derler. Fransızcada (H) harfi, hem ağır (H), hem de hafif H.

Hittit imparatorluğu, Suriye'den başka, Küçük Asya'nın Maraş, Malatya, Boğazköyü, Öyük şehirlerine, Toros dağlarına, Bor'a, İvriz'e, Bulgar Madenine, Garbî Asya'ya, Manisa'ya yakın olan Spylos (Manisa dağı) taraflarına gerek doğrudan doğruya, gerek nüfuz sahibi olmak itibariyle, hâkim olmuştur.

Bu imparatorluk sahası içinde, Ankara'nın mevkii ne idi?

Şimdiki Boğazköyü, Hittit devletinin payıtahtı iken, memleketin yollarını idare etmek ve teşkilâtını meydana getirmek için, ciddî bir gayret gösterilmiştir.

Herodot zamanında,[6] Frijiya memleketinin hududu, Ankara'nın şarkına ve hatta Halys (Kızılırmak) nehrine kadar uzanırdı. Abidelerinin Hittit sanatiyle alâkaları vardır. Bugün, bu büyük sahada, Ankara şehrinden başka, büyük şehirler yoksa da, klâsik zamanlarda ilerlemiş şehirlerin bulundukları yerlerde ve bu meyanda şark bölgelerinde Gordium, merkezde Pessium ve Amorium ve Garbda Dorylaeum bulundukları kaydedilebilir. Giaur kalesinde, Yarre'de Doğan'lı Deresinde ve Beyköy'ünde Hittit âsarı görülmüştür. Bunlar, Hittit payitahtından garba doğru giden yolun yalnız bir hattını işaret ederler. Abidelerin telkinleriyle, Frijiya medeniyetinden başka, Hittit İmparatorluğu idaresi altında bu saha ilinde, Hittit şehirlerini gösteren bir işaret yoktur. Bu hal, vaziyeti anlatan vesikaların fikdanından ziyade, bu yerlerin mühtelif zamanlarda maruz kaldıkları tahribat neticesidir. Eski klâsik şekillerde ve eski şekiller üzerine ihya etmeğe çalışılan isimlerde, Hittit isimleri taşıyan yok gibi görünür.[7]

Frijiya'nın şimal şarkisi hakkında yazılmış eserler olmamakla beraber, bunların Hittit sanat tesiri yahut Hittit ile bir sıkı teması mevcut olduğu görünüyor. Kızılırmak nehrinin, muhtelif ırklara mensup milletler arasında bir rabıta teşkil ettiği açığa vuruluyorsa da, bu taraflarda, Hittitlerin muayyen bir işgali yahut hükümranlığı olmuş olması bahse değer bir konudur.

yani sadalı harf olarak telâffuz edildiğinden, Türkçe'ye bu son şekilde yani Eteens şeklinde alınarak Etiler olmuştur. Hatay kelimesinin telâffuzu Etiler'den değil. Hetiler telâffuzunun doğru olduğunu açık açığa gösteriyor.

6. I, 72.

7. John Garstang. *The Hittit Empire* s. 61/62 Londra, 1929.

Hittitlerin Ankara civarındaki münasebet alâmetleri şunlardır:

1– 1861 de, Georges Perrot Ankara'ya geldiği vakit, Ankara'nın iki kilometre uzağında bulunan Kalabağ'da bazalttan yapılmış bir basrelief çeşmede ayakta ve ağzı açık olan bir arslan görmüştür. (Bu arslan, bugün, İstanbul müzesindedir).

2– Şehrin cenub garbında bulunan Yalancak'da (Eti) (ahi) mes'udda) eb'adı küçük bir höyükde, bir arslan vardır (bu arslan E. Bamboury tarafından bulunmuştur).

3– Şehrin garbında, Amaksız'da, bir arslan meydana çıkarılmıştır.

4– 1931 de, Ankara'nın içinde Ahiyakup camii civarında bir kanatlı sphnix[8] bulunmuştur. Bunlar, taş plâklarından ibaret olup, arslan kabartmalariyle tezyin edilerek ebniyenin önüne konan eserlerdir. Bunlarda asıl mesele motif ve benzeyiş hususlarında değil, kendilerine bir Hittit karakteri veren evsafın teferruatındadır. Burada, arslanın ön bacakları ileriye sürülmüş, kuyruğu sırtına doğru kıvrılmış olduğu görünür. Kalabağ'daki arslanın karnının altı kıllımsıdır.

Ankara'da, Çeşme köprüsünün garb tarafında, havaya maruz kalan arslan, Hittit sanatında malûm olmıyan bir tarzda nakşolunmuştur.[9]

Şimdi meselenin başka bir cihetini tetkik edelim:

Hittit devleti içinde Ankuva namında bir yer vardır ki, Delaporta şimdiki Ankara ve Eismer Levy, Ankuva'nın şimdiki Alişar'da olduğunu ileri sürüyorlar. Levy, iddiasını Boğazköyü kazılarından çıkan bir kitabenin metnine göre yürütüyor.[10] Metin Hittit payıtahtı olan Hatusa'dan kalkıp Ankuva'ya giden bâzı din rahiplerinin ağızlarına şu sözleri koyar: "Yolda, iki defa mola ediliyor yani duruluyor. İlk günü, İmrallada, sonra Hubigassa'da duruluyor, üçüncü günü Ankurva'ya varılıyor. Bu metni tetkik eden Levy, şöyle diyor: "Boğazköyünden yani Hatusa'dan Ankara'ya (Ancyre) yüz elli kilometrelik bir mesafe vardır. Bu yol üç mola için biraz uzundur. Boğazköyünden Alişar'a giden yolun uzunluğu ise 70 kilometredir.(s. 2/3)

8. Kız başlı ve arslan heykeli.
9. John Garstang. *The Hittit Empire* s. 144/145, London 1929.
10. Kleischrifturkunden aus Bogazköi, XXV, No. 28.

Hittıtçe mütehassılarından Dr. Emile Forrer bu mesele hakkında yeni bir Hittitçe metin bulmuştur ki, tercümesi şudur: "Kral ilk günün gecesini İmralla şehrinde, ikincisini Hobiggassa'da geçirdi ve üçüncü gün içinde Ankuva'ya vâsıl oldu."[11]

Bu meseleye temas eden başka noktalar vardır:

Hittit kralı İkinci Mursîl'in (Milâttan 1340 sene evvel) sekizinci saltanat senesinde Hakpis ve Hatusa tarikiyle kışı geçirmek üzere, Ankuva'ya geldi.[12] Haritaya bakacak olursak, Yeşilırmak civarında bulunan Hakpis'den inerken Hatusa'ya yani kendi payitahtına geliyor ve oradan Ankuva'ya varıyor. Bu seyahat yolu, evvelki iki seyahat yollarına uygundur. Yine aynı kıral, on beşinci saltanat senesinde, İstaluppa[13] bölgesinden geçerken Gasgaslar,[14] Kabbubba şehri reislerinin teşviki üzerine, Kappupuva önünde toplanmışlar. Mursîl, Takkuvahna ve Tahantatippi'ye geldi. Hiçbir Hittit kralı bu bölgeye gelmediğinden, Mursîl orada, oldukça uzun bir müddet oturmuş ve ordu bol şaraba ve erzaka kavuşmuştur. Kummesmaha nehri memleketi ahalisi, imdat talebinde bulunarak, kısa bir tavakkuftan ve bir mikdar asker vermek taahhüdünde bulunan ahalinin itiatını kabul ettikten sonra, kışı geçirmek üzere Ankuva'ya gitmiştir.[15] Haritaya bakacak olursak, Hatusa'nın şimalinde İskilip ve onun şimali şarkisinde Gasgaslar memleketi vardır. Metne bakılırsa, Mursil, işini o taraflarda bitirdikten sonra, vaziyeti tetkik edelim: Yukarıda Takkuvahna ve Tahantatippi namında iki yerden bahsettik. Bu iki yeri haritada vaziyetlerini göstermeğe çalışalım. Fakat bundan evvel, şimdiki Kastamonun eski ismi Tumanna olduğunu ve bu kelimenin son hecesi olan (na) nin Kastamonu kelimesinin son hecesi olan (nı) ye değiştiğini söyledikten sonra esasa girelim:

Bugünkü Kastamonu kazasının Durkanı namında bir nahiyesi olup, şimali şarkî ciheti Taşköprü ile ihata olunamuştur.[16] Biz bu

11. E. Mamboury. *Guide Touristique d' Ankara* s. 53 nota.
12. Delaporte, *Les Hittites*, s. 118.
13. Şimdiki İskilip. Bu namda bir şehrimiz vardır. Kaymakamlıktır.
14. Gasgasklar, Hittitler'in Anadolu'da hüküm sürdükleri devirlerde, Kızılırmağın sol sahilinde İlgaz Dağı ile Karadeniz arasındaki yerde büyük bir sahayı işgal etmişlerdir. Kastamonu Tarihi Cild 15. s. 13. (Talât Mümtaz Yaman).
15. Delaporte, s. 121.
16. Eski Kastamonu vilâyeti 1306 Salnamesi, s. 285.

nahiyenin eski ismi Takkuvahna olduğunu zannediyoruz. Bu son kelimenin son hecesi olan na, ni olur ise Takkuvahna, Kakkuvahni olur ki, onun telâffuzu da Durkanı'nin telâffuzuna yaklaşmış olur.

Bunun gibi Kastamonu cenubunda bulunan Kângırı kasabasına merbut Tohat namında bir nahiye vardır.[17] Bu isimde Tahantatippi yerini görmek istiyoruz. Bu malûmattan sonra yukarıdaki metinde söylenildiği gibi, Mursîl, yolunu cenuba doğru takib ederek Hatusa'ya doğru uğramadan Ankuva denilen bugünkü Alişar'a gelmkiştir, yani Ankara'ya uğramamıştır.

17. Eski Kastamonu vilâyeti 1306 Salnamesi, s. 445.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GALATLAR

TARİHİ MALÛMAT-DİN-KALE

Tarihî Malûmât:

Milâttan üç asır evvel, Küçük Asya'ya gelen Gauller, (Galatlar) isimlerine izafeten, Küçük Asya'nın büyük bir mıntakasına, Galatya adı verilmiştir. Galatya kuzeyde, Bithynia, Batı'da Phrygia, Güney'de Lycaonia ve Kappadokya ve doğuda Pontus ile çevrilmiştir.

Galatya, deniz sathından 2/3.000 kadem yüksek olup, coğrafyaca Halys (Kızılırmak) ile iki kısma ayrılmıştır. Biri, küçük bir şark yeri olup Kızılırmak'ın başlıca çayı olan "Delice Irmak" havzasında bulunur, diğeri, Batı tarafında olan büyük bir mıntaka (Sakarya) nehriyle ona tâbi olan kollarla kurulmuştur.

Galatya, Kuzey tarafında, âdi tepeler içinde bulunan birtakım münbit ova sıralarından ibarettir.

Galatya'yı istilâ edenler, Milâdın 277-278 senesinde, Küçük Asya'da görünüyorlar. Adetleri 20.000 olup yarısı harbcı adamlardı. Gelmelerinden az bir müddet sonra, Trokmen'ler, Tolistoboyler ve Tectosag'lar namiyle üç kabileye ayrıldıklarını görüyoruz. Bunlar, Milâttan önce, Brennos (Galat kabilelerinden birinin şefi) zamanında, Yunanistanı istilâ eden ordu, Yunaniler tarafından inhizama uğradılmıştır. O zaman, Bythynia kıralı olup kardeşi aleyhine yardım isteyen birinci Nikomedes'in Milâttan evvel 270-250 daveti üzerine, Asya'ya ayak basmışlardır. Takriben bir mukavemet görmediklerinden, memleketi alt üst ederek, oranın halkı için belâ kesilmişlerdir. Bergama Kralı Birinci Attalus, bu keşmekeşten usanarak, bunları birçok zayiata düçar ederek ve daimî surette muayyen bir yerde oturmalarını, Milâttan 235 sene evvel, icbar etmiştir. İşte yukarıda hudutlarını verdiğimiz yer arasında oturmuşlar ve oralara isimlerini vermişlerdir.

Milattan 64 sene evvel, Galatia Roma'nın bir müşteri devleti olmuştur. Üç kabile reisleri kendi kabileleri tarafından intihap edilir-

lerdi. Fakat, bu teşkilât, Roma tarafından kıral intihab olunan Tetrarque Deitorus'un ihtirası yüzünden bozulmuştur. Galatya'nın üçüncü kıralı olan Amyntas'ın (Milâttan 25 sene evvel) vefatı üzerine, Galatya, Roma İmparatoru Augustus tarafından Roma İmparatorluğu içine alınmıştır.

Galatya namı altında yaşayan halk tamamiyle Galat değildi. Galatlerden evvel, Kızılırmağın Batı Galatyası Phryjiler tarafından, doğu Galatyası, Kappadokyalılar ve başka yerli ırklar tarafından iskân edilmiştir. Yerli halk, köylerin bütün sakinlerinin ekseriyetini ve bilhassa şehirlerin yegâne sakinlerini teşkil etmişlerdir.

Galatya fatihlerinin adedi az olduğundan, bunlar, bir küçük askerî aristokrasi teşkil ederek, müstahkem köylerde kendi kabilelerine mensup adamların muhafazası altında yaşarlardı. Zamanla, harbcılıkları zayıflayınca, yavaş yavaş, yerlilere karışmağa ve dinlerini kabul etmeğe başlamışlardır. Kaynaşmaları, Roma'nın nüfuzu altında çabuk yürüdükten sonra, tamamlaştı. Fakat, bunlar, kaynaşmaya, ırklarını bâriz bir ruh ve fikir verdiler. Uzun zaman, onların millî karakterini ve içtimaî âdetlerini ve lisanlarını tuttular. Lisanları, Yunanca ile beraber yanyana olarak, Milâdın dördüncü asrına kadar devam edebildi.

Birinci Asırda, St. Paul'ün misyoner seyahati zamanında, Galatları az olan Ankara, Pessimus ve Tavium şehirleri henüz Yunanlaşmadılardı. Köy halkı henüz yunan medeniyetinin nüfuzu altına girmemişlerdi. Şehirlerde Yunan fikir yolları ve usulleri ancak İkinci Asrın sonuna doğru görünmeğe başlamıştır. Köylerde ise, Yunan bilgiliği ancak Üçüncü Asırda yayılmağa başlamıştır. Dördüncü ve Beşinci Asırlarda, merkezî hükûmet İstanbul'a naklolunduktan sonra, Galatya İmparatorlukla münasebatta bulunurak, Hıristiyanlık kisvesi içinde, Helenizm, memlekette yavaş yavaş yayıldı. (Encyc. Btirtanica).

Galatya'da Din:

Küçük Asya Galatları kabile halinde yaşarlardı. Tolistoboy'lar (Sivrihisar civarında); Pessimus'lar (Balıkesir'de); Tekosage'ler (Merkezî Ankara)da; Trokimer'ler (Şimdiki Nefezköy civarında

bulunan Tauion'da) otururlardı. Her bir kabile başında bir başkan vardı. Yunanilerin de kendilerine mahsus kıralları vardı. Milâttan bir asır evvel, birleşmiş bir kırallık teşkil etmişlerdir. Bu kırallığın payıtahtı Ankara idi.

Roma'ya tâbi olan diğer kavimler gibi, Galatlar bir nevi "efendi tabakası" teşkil ederlerdi. Bu arada, vaktiyle müstakil bir hayat yaşayan bu eyaletin ahalisi, eski âdetlerini ve bilhassa dini muhafaza etmekte israr ve Firijiya âdetlerine tamamiyle riayet etmeğe devam etmişlerdir. Frijiyalıların merkezi olan Pessimus, Kybele ülûhiyetini kabul etmişlerdir. Bu taabbud sistemi, sonra Roma'da ve bütün Roma İmparatorluğunda kabul olunmuştur.

Küçük Asya'nın başka bir ülûhiyeti de Ay ilâhı olan Men'dir. Galatya toprağında, Ankara, Men mâbedinin merkezi olup roma zamanında bile, meskûkât gösterdikleri gibi, şehrin devlet binası, ibadethanesi, Men'in ibadetine maruz kalmıştır. Ruhban vazifeleri Galatlı efendilerin elinde idi.

Ankara mâbedi, muahhar zamanda, Augustus'ün ve Roma'nın mukaddes yeri olduğu, mâbedin duvarlarında bulunan yazılardan anlaşılır. (Felix Stählin S. 28).

Mâbed, şarkta, kırala karşı ilâhî bir hürmet ifade eder. Yunaniler, temayüz eylemiş şahıslarda, ilâhi kan bulunduğuna inanırlardı. Romalılar, şark'ı, idareleri altına aldıkları vakit, Roma'da kral olmadığı için, Yanuniler Roma şehrini "İlâhî" diye kabul ederek mâbedlerine rekz etmişlerdir. Milâttân bir asır evvel, krallık fikri, Cumhuriyet fikri yerine yerleştiği vakit, o zaman temeyyüz etmiş Silla, Pompejus, Cesar gibi adamlar, Yunaniler tarafından "Allah" olarak kabul ve ilân edilmişlerdir. Auğustus bir emir ile, kendisi sağ oldukça, her yerde, kendisini Roma taabbud işlerine hasretmiştir. Bunun üzerine hükümdar taabbudü, meydana gelmiştir. (Felia Stähelin. S. 30).

Ankara'da, farz olduğu gibi, Augustus Kybele ve Men'e ait olan en büyük mâbedi, Roma'ya bırakmıştır. Roma tebaası diyanet hissiyatiyle meşgul olurdu. Baş Allah Men'in heykeli yanına Augusktus'ün heykeli konmak suretiyle iki heykel arasında bir münasebet ve müşabehet belirtildi. Maksat, bir "devlet ile mâbedi" fikri ile Galatya'yı ittihad vasıtasiyle Roma eyaletlerine idhal etmek idi.

(F. Stählin S. 32) Halkın dinine hemen hemen el sürülmemiş ve eski ibadetleri eski şekilde devam etmiştir. İmparatorluğun taabbud rahiplerinin büyük bir kısmı, Tiberius zamanına kadar Galat isimleri taşırlardı. (F. Stählin S. 32).

İmparator'un taabbud merasimi, ilâhî neşidelerle başlar, idareyi ellerinde tutanların selâmeti için kurbanlar getirilir ve bu münasebetle bayram yemekleri yenir ve cirque (at canbazlığı ve sair oyunlar icrasına mahsus meydan) oyunları oynanırdı. Ankara'da, Roma'da olduğu gibi, bu hususta icrayi hüküm edilirdi. Galatyalı prensler böyle yapmakla, imparatorlarına karşı ubudiyet hislerini gösterirlerdi. (F. Stählin S. 32)

Ankara Kal'ası:

Roma idaresinden evvel, 925 metre irtifaında bulunan Ankara, şimdiki halde yüksek görünen kaleye malik idi. Kenarları, şimalen ve şarktan garba akan İstainos'un (Ayaş ve Ankara arasında) cenub tarafından geçen ve bu şehirden elli kilometre ve Ankara'dan seksen kilometre uzak olan ve Sakarya'ya dökülen Üngur (Ankara suyu ile) muhafaza edilmiştir. Romalılar, Akropolisin duvarlarını oraya kadar uzatarak yüksek mahalleleri şehir haline getirmişlerdir. İmparator Karakalla (212-217), Ankara kalesini tamir etmiştir. (Monthly Travel Journal No. 313)

Orta Çağda, Hıristiyanlar, şimdiki halde orada bulunan bir kilise inşa etmişlerdir ki, Saint Clement d'Alexandrie'ye ithaf etmişlerdir. (Şimdiki kale Türkler tarafından inşa edilmiştir). Duvarlarında eski âbide parçaları görünür. Bayezit-Timur muharebesi esnasında, bu kale, Küçük Asya'nın en şaşaalı kalelerinden biri olan Van kalesiyele bir derecede idi (Vital Guinet, I, s. 28).

Ankara'nın kale duvarları, oraya kadar uzatılarak, dağın üzerindeki mahalleler yeniden tahkim olunmak suretiyle, kale daha geniş bir şekil almıştır. Orada hâlen, bu gibi âsara tesadüf olunur. Bu âsarın harabeleri; şimdiki şehrin haricinde kalmışlardır. Burçları muhtevi iki katlı hisar elyevm mevcuttur. Şehrin düçar olduğu muhtelif muhasaraların izleri kalmış ve bir çok kısımları, sonradan eski âbideler ve makberlerin taşlariyle termim edilmiştir. Şatonun havlısının toprak altındaki yeri harp mihaniki âletlerinin muhafazasına yarıyordu.

O devrin müdafaa tarzı icabınca, hisar, dağın en yüksek noktai müntehasını işgal ettiğinden, surların haricen hendeği yoktu. Bu surlar, taşların ve kayaların iniş ve çıkış temevvüçlerini takip ederler ve bâzı noktalar, ovanın zemininden birkaç yüz metre daha yüksek bulunurlardı. Hisarın içi, bâzı hususî kimseler tarafından işgal edilmiştir.

BEŞİNÇİ BÖLÜM

ROMA DEVRİNDE ANKARA
TARİHÎ MALÛMAT - ANKARA ÂBİDESİ - ANKARA İDARESİ - ANKARA İDARE ADAMLARI

Tarihî Malûmat:

Büyük İskender'in haleflerinden biri olan Üçüncü Antiochus (Milâttan evvel 223 186) Manisa muharebesinde, Galatları yardımcı sıfatiyle almıştır. O zaman, Ankara kendisine tâbi idi. (Vital Guinet 1-28)

Zamanla, Ankara şehri, Pontus kralı Mitridat'a karşı yapılan muharebede, Romalıların mukadderatına tâbi olmuştur. (Milâttan evvel 123-63).

Roma, Bergama'nın (Bergamus) eski krallığını kendi memleketine kattığı ve Milâttan 129 sene evvel, Asya eyaletinde[18] teşkilât kurduğu vakit, Küçük Asya'da bir üstünlük elde etmiştir. O sıralarda Selencide'lerin imparatorluğu çözülmekte idi. Bu çözülüşün doğurduğu keşmekeşten kurtulmak ve emniyeti temin etmek için, Roma, Milâttan 103 sene evvel Kilikya'yı işgal etmiştir. Bu suretle, Roma Asya'da iki ayağını basmıştır. O zaman, Karadeniz'in şimal tarafı Bithynia, Paphlagonia ve Pontus krallıkları arasında taksim olunmuştur. Bunların Güneyinde Galatia bölgesi meydana getirilmiştir. Galatia, vaktiyle millî birlikleri olmayan küçük devletlere ayrılmış iken Galatların buralara gelmeleri ve bu küçük devletleri Galatia ismi altında toplamaları üzerine, yeni bir siyasî teşekkül meydana gelmiştir. Galatia'nın güney Doğusunda ve Kilikya'nın şimali şarkisinde, Kapadokya namı altında büyük bir krallık vardı.

Romalıların bu süratle ilerleyişi, Atina'yı ve Pontus'u endişeye düşürmüş ve dünyada huzursuzluk tevlid etmiştir. Roma bu durumun önünü almak için, Milâdın 72 senesinde Grid adasını istilâ et-

18. Asya eyaleti, Mysia, Lydia, Phrgia'nın bir kısmiyle İonia ve Karia'dan teşekkül etmiş eyalete denir.

miştir. Beri yanda, Pontus kralı yedinci Mithridate, Romalıların tehlikesinden kurtulmak için, Milâdın 63 üncü senesinde Galatia, Phrygia ve Kapadokya'yı zaptetmiş ise de, Atina'da galip gelen Roma, Asya'ya geçip vaziyeti değiştirmiştir. Bunun neticesi olarak, Roma imparatoru Pompêe ile 66 senesinde, Pontus kralı Mithridate arasında vukubulan bir çarpışmada Pompée galip gelmiş, Bithonia, Pontus eyaleti teşkilâtlandırılarak ilâve ile Suriye'yi ilhak etmiş. Yahudiye'yi hususî bir idare ile Suriye'ye tâbi kılmıştır. Bunun neticesi olarak, Küçük Asya'nın orta kısmı yabancı himaye altında bulunan krallar tarafından, idare olunmağa başlanmıştır. Bunların hudutlariyle Roma ile olan münasebetleri Pompéus tarafından tâyin edilmişti. bu cihet tâyin edildikten sonra, Pompéus koloniler tesis ve şehirlere hususî imtiyazlar vermekle, medeniyet ithal etmeği tasavvur etmiştir.

Küçük Asya'nın büyük kısmı böylece Roma'nın idaresine geçince, Roma fiilî nüfuzunu ve hudutlarını genişletmeğe başlamıştır. Augustus zamanında, Lelius Marcus, Galatia'yı ve merkezi olan Ancyre'yi istilâ etmiş ve doğrudan doğruya bir Roma eyaleti haline koymuştur. Bu suretle, orada hüküm sürmüş Galatia kralı Amyntas'ın oğlu Pylemene'in saltanatı sona ermiştir. Pylemene'in ismi Paphlagonia kralları tarafından o kadar tanınmıştır ki, bu eyalete Pylemene eyaleti derlerdi.

Ankara, İmparator Augustus şerefine Sebaste ismini ve İmparator Neron zamanında Metropole unvanını almıştır. Şehrin arması bir gemi demiriyle tasvir edilmiştir. Asya'da ilk olarak, Galatia şehirlerinin aslî isimlerine Romalı lâkaplar ilâve edilmiştir. (Texier II, 456/8).

Ankara'nın İdaresi:

Roma İmparatorluğunun büyük şehirleri ve bilhassa müstakil bir hükûmet gösterişine malik olanlar, idarelerini romanınki gibi, tanzim, şehirlerini payıtaht gibi mıntakalara ve ahalisini aşiretlere taksim ederlerdi. Bir kitabe, Tektosage'leri Engir vilâyeti sekenesi olarak zikrediyor. Muharreratta, Engiri'ye verilmiş olan payitaht unvanı, iki kitabede görülüyor. İlk zamanlar (Ezmenei Atika'da) büyük şehirlerde, hemşehrilerin aşiretlere ayrılması âdeti mevcut

idi. Engeri'de bulunan âsarın gösterdiklerine göre, Roma'da olduğu gibi, aşiretlerin her biri, hususî unvan taşırdı. Bu aşiretlerin isimleri, mahkûk eserlerde görülmüştür. Bu mahkûk eserler dört olmakla beraber, oralarda isimleri yazılan aşiretlerin on ikiden aşağı olmadığı anlaşılıyor ki, bunlardan biri sekizinci aşirete, ikisi dokuzuncuya, biri de onikinciye ait idi. Bu kitabeler üzerindekti heykeller, dikili taşlardır. (Texier II 466/7).

Bu âsara istinaden, Engeri'de vazife gören makamlar ve reislikler yani idareyi üzerlerine alanları şu suretle tasnif etmek mümkündür.

Galatlar cemaati - Senato meclisi - İmparator murahhası - Erzak tevzii müdürü - Sextumvir (altı âzâdan mürekkep meclis) - Baş rahip - Phylark (Aşiret reisi) - Polis idaresi - Irenark (Polis vazifesini yapan zabit) - Agoranum (Pazar işlerine bakan hâkim) Texier II, 470/4).

Ankara Âbidesi:[19]

Ankara âbidesi, Augustus'un ef'alinden bahseder. Onun Lâtince kısmı, mâbedin iç tarafında, Yunanca kısmı, mâbedin sağ dış duvarında bulunur. Âbide Roma sanatı görünür. Yunan sanatı değildir. (S. 33) Augustus'den sonra, pek çok imparatorlar, Allah olarak taabbüd edilmişler ise de, Ankara, onlara kudsiyet tanımamıştır.

Âbide'nin kilise haline ifrağ edilişi meselesi münakaşa mevzuudur. ((F. Stählin S. 36) Hıristiyanlık taabbudu için büyük bir oda yapılmıştır.

Âbide hakkında yapılan ilmî tetkikat, Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlamıştır. 1555 de, Alman İmparatoru Birinci Ferdinand tarafından Amasya'ya elçi olarak gönderilen Busbeck, Ankara şehrini ziyaret etmiştir. Busbeck, kendisine refakat eden arkadaşlarına, Augustus kitabesinin kopyasını aldırmıştır. Sonra Hans Dernschwam, kendi "Gün defterinde" basit fakat faydalı cihetler bırakmıştır. Fransız arkeoloğu Texier 1855 senesinde Ankara'ya geldiği vakit mâbedi mufassal bir surette tetkik etmiştir. 1861 de

19. Bu âbidenin tercümesi, bu eserin sonundadır.

Fransız mimarları E. G. Gullaume ve G. Perrot mâbedin vaziyetini tetkik etmişler. 1882 senesinde, Prusya ulûm akademiyası emriyle gelen Carl. Human, mâbedi alçı ile kalıba dökmüş ve Theodor Momsen esaslı bir surette tetkikatta bulunmuştur. ((F. Stählin S. 41).

Roma İmparatorluğunun en meşhur mâbedi, güzel mimarisi ve güzel nisbetleriyle temeyyüz etmiş olan Ankara mâbedidir. Mâbedin binası Milâdî tarihin iptidası başlıyarak, Tiber'in (14-37) saltanatının iptidasında vakfedilmiştir. Augustus vasiyetnamesi imparatorluğun idare şekliyle kendisinin faaliyeti hakkında, müstakbel nesillere mahsus olmak üzere hayatının hal ve hareketini gösteren biri Lâtince, diğeri Yunanca olarak yazılmıştır. Bunlar birer kopyadır. Asılları Roma'dadır. Galatya rahipleri binanın resmi küşadını yaptıktan sonra, bu mâbedi ilâhî Augustus ile ilâhe Roma'ya vakfetmişlerdir.

Ankara İdare Adamları:

Aşağıdaki bahis, İmparator Augustus'un devrinde ve sonra Galatya merkezi olan Ankara'nın başında bulunmuş büyüklerin ve idarecilerin isimlerini ihtiva ediyor. Aşağıdaki cedvelin muhteviyatından anlaşıldı gibi, Ankara şehrini idare edenler meyanında, muhtelif mesleklere mensup kimselerle kadınlar görülüyor. Bundan başka, bu cetvelin tertibi tarih sırasiyle yapılmış değildir. Meselâ:

1) 19, 24, 26 numaralı isimler, Antonius Pins devrinde yaşamış büyük memurların isimleridir. Pins (138-161) de imparator idi.

2) İsâ devrinde yaşamış 28 numaralı isim Gaisato Diastos. İsâ Milâdın 33 senesinde vefat etmiştir.

3) 41 numaralı Pylaimenes. Bu, Augustos'un rahibiydi. Augustus ise Milâdın 14 üncü senesinde vefat etmiştir.

Cetvel şudur:

1– Aemilius Statorianos. Ankara'nın imparatorluk devrinde, Galatia reisi.

2– Aiata Matrona. Ankara'nın imparatorluk devrinde.

3– Claud Akylas. Ankara'nın....

4– Jul Akylas.

5– Akyllia. Jules Severus'un, Ankyrasi zamanında İsâ'dan iki asır sonra.

6– Albiorix I. Tiberium Jamanind. Augustus'un rahibi.

7– Amamos. Antoninus Pius zamanında Ankara'da.

8– Amyntos I (Galatli) Pisidia

9–

10–

11–

12– Amyntianos. C. J. Severus'un kardeşi. Angyra. İsâ'dan iki asır sonra.

13– Anemnatos. Pius devrinde. Ankyra.

14– Aristoklès. Teberius devrinde, Augusatus'un rahibi, Ankyra.

15– Artiknos I. Musanos'un babası, Angyra.

16– Babeina (Baveinis) Antoninus, devrinde, Angyra.

17– Barbillos (Evtihou) Antoninus Pius devrinde. Angyra.

18– Lautatias Basiloo II. Antoninus Pius devrinde, (138-161). Angyra.

20– Tib. Claud Bokchos, Galatyalı, Antonius Pius devrinde Angyra.

21– Caecilius Hermianus, Galatyalı, üçüncü asrın ikinci yarısında, Angyra.

22– Deiotaros Savinianos. Angyra.

23–

24– Eburianus I. Asklipios. Anatonius Pius devrinde. Angyra.

25– Antonia Epone. Akylianos ve Prokle'nin kızı (İmparatorluk devrinde) Angyra.

26– Fronto Basilou. Antoninus Pius devrinde. Angyra.

27– Gaiantos. Galatialılar cemaati baş papazı. (İmparatorluk devrinde, Angyra.

28– Gaisatodiastos. Isâ devrine yakın. Angyra.

29– Q. Gallius Pulcher. Tiberius devrinde rahib. Angyra.

30–

31–

32–

33– Lotatia. İmparatorluk devrinde, Angyra.

34– Makedon. Galatların baş rahibi ve Galatların reisi, İmparatorluk devrinde. Angyra.

35– Metrodoros. Augustus rahibi olan Menemachos tarafından evlâdlık edilen Dorylaos'un oğlu Tiberius devrinde Angyra.

36– Musanos. (Artiknos'un oğlu) Augustus'un rahibi, Tiberius devrinde, Angyra.

37– Philon (ides). (Philon'un oğlu) Augustus'un rahibi, Tiberius devrinde, Angyra.

38– Jul. Pontikos, Augustus'un rahibi, Tib.erius'un devrinde, Ankyra.

39– Prokillanos. (Ti. Cl. Bokchos). İkinci asrın sonuna doğru, Angyra.

40– Pylaimenes I. Birinci Amyntas'ın oğlu, Augustus'un rahibi, Tiberius'un devrinde, Angyra.

41– Pylaimenes II. Augusatus'un rahibi Menas'ın oğlu, Tiberius'un devrinde, Angyra.

42–

43– Sacerdos. Ti. Cl. Gentilianus'un babası, İmparatorluk devrinde, Angyra.

44– Seleukos II. Augustus'un rahibi olan Philodamos'un oğlu, Tiberius devrinde, Angyra.

45– Severus I. İkinci Severus'un babası ve Klaud Akyllia'nın kocası, Angyra. (Felix Stähelin S. 110-119).

ALTINCI BÖLÜM

DİNLER–DİLLER
ANKARA'DA PUTPERESTLİK–MUSEVİLİK–HIRİSTİYANLIK–İSLÂMLIK

Putperestlik:

Eski Şark - Yunan - Roma uluhiyeti, Yunan ve Roma edebiyatında şair Pindare zamanından beri Cybèle namiyle maruftur. Bu isimden başka, bu uluhiyete tapan meşhur yerlere izafeten isimler verilmiştir. Roma İmparatorluğunun hududu civarında bulunan Galatia'da Pessinus (Balıkesir) en kuvvetli tapınan yer olmuştur.[20] Sema'nın validesi olan Cybèle'in taabbudu Küçük Asya'dan Yunanistan'a geçmiştir. Bu uluhiyetin en büyük vasfı dünyanın analığıdır. Kendisine Dağ İlâhesi ismi verilmiş olup, en büyük arkadaşları arslanlardı. Bu uluhiyetin taabbudu inkişaf etmekle beraber bazan Attis'inki ile beraber taabbüd edilirdi.[21] Attis'in taabbüdü müstakillen icra edilmedi, Zamanla Attis'i, Men yahut Man ile karıştırmışlardır. (Mordman, 375)

Ankara'dan uzak olan Herimana şehrinin etimolojisi (İştihak İlmi), bunun Haî ve Mana iki kelimeden mürekkep olduğunu Ermeni, efsanesi ileri sürüyor. Buradaki Mana, Attis'in aynı yani bir ilâhedir. İsâ'nın validesi bir ilâhe olduğu için, Mana deniyor. Bu suretle Haîmana kelimesi Hayik yerine kullanılan Hay'dır. (Ermenicede Hay Ermeni demektir). Mana kelimesi, avam Ermenicesinde Mana yerini tutan ve Marya yani İsa'nın validesi demektir. Efsaneye göre, vaktiyle burada bir Ermeni kadın icrayi hükmetmiştir.

Büyük Konstantin zamanında, putperestlik taabbüdü lağvedilerek mâbedleri Hıristiyanlığa geçmiştir. Ankara'da 314 ve 358 de iki Hıristiyan meclisi toplanmıştır. Böyle olmakla beraber, Roma ve Augustus mâbetleri 362 senesine kadar devam etmiştir.

20. Ankara, Galatia'da bulunduğundan, din itikadı putperestlik idi.
21. Attis, Frijiya'da ve bilâhara Roma İmparatorluğunda büyük ana ile beraber taabbud edilen bir ilâhedir.

Musevîlik:

Dünya, putperestlik için çalkanırken, Milâttan bin beş yüz sene evvel, Peygamber Musa, Allah'ın birliğini ilân etmiştir. Musa'nın halefi olan Yeşu'dan sonra, bir müddet Yahudilerin siyasî hayatı Hâkimler, yani Cumhuriyet reislerinin idaresi altında devam etmeğe başlamıştır. Kral Hazreti Süleyman'ın vefatında, oğlu Réhavam zamanında. Yahudi devleti, siyasî sebeplerden dolayı, Yehuda ve İsrael namiyle iki kısma ayrılmıştır. Zamanla, en evvel İsrael ve sonra Yehuda devleti inkiraz bulmuşlardır. Bu vaziyet üzerine, Yahudi milleti muhletif yerlere hicret etmiştir. Tarihin işaret ettiği gibi. Augustos zamanında (Milâttan Evvel 63 sene ve Milâttân sonra 14 sene) Ancyre'de bir Yahudi cemaati vardı. Ancyre'in, Augustos şerefine yaptığı mâbedin tunç sütununda, Roma İmparatorluğunda bulunan Yahudilerin lehine bir emir yazılmıştır. Bu emre göre, Yahudiler tarafından, Kudüs ibadethanesine gönderilen paranın vergiden muaf tutulması; cumartesi günlerinde, Yahudilerin mahkemelere gitmelerinden muaf tutulması ve sinagoglarda bulunan mukaddes kitaplara riayet edilmesi hakkında emirler yazılmıştır. (Jost. Ant. 16. 6.2)

Müverrih Munsen, bu emrin Bergamada ilân edilmiş olduğunu farz ediyor. (J. Juster I, s. 151. not 3).

Bundan başka, Ancyre ahalisi tarafından, Yehudiye'nin (Yahudilerin toprağı) Roma valisi Tiberius Severius'ün şerefine, 133 senesinde, rekz ettiği bir âbidede, Yahudi isyan şefi Ben Coziba'dan bahsediyor, (Arsène Darmsteter, R. E. J. s. 42-55).

Acta S. Theodoti'nin Ancyre eserinde, Milâdın Beşinci asrında, pek çok Yahudilerin, Hıristiyanlığı kabul ettiklerini yazıyor. (Juster I, s. 193, not 10).

Yine Justen I. s. 193, Orta Çağda Ankara'da Yahudi olduğunu yazıyor. 1492 de, İspanya'dan hicret eden İspanyol ve Portekiz Yahudileri Ankara'ya geldikleri vakit, Bizans zamanından kalma Yahudi cemaatleri bulmuşlardır.

Hıristiyanlık

İsâ, yeni din usullerini açığa vurduktan sora, taraftar peyda olmuştur. Bunlar meyanında, apötre, yani resul sıfatını taşıyan birta-

kım propagandacılar işe başlıyarak seyahata çıkmışlardır. bunlardan Saint Paul, Galatia'ya gelmiş ise de istediği gibi yüz bulamadığından, şikâyet ediyor. (İncil) Putperestliğe alışmış olan milletleri ondan vaz geçirmek kolay değildir. Zamanla, Hıristiyanlık yürümeğe başlamış ve onu sağlamlaştırmak için birtakım Concile yani ruhani meclisler kurmağa mecburiyet hissedilmiştir. Bunlardan biri, Roma idaresi altında bulunan Galatiya eyaletinin maruf ve mühim merkezi olan Ankara'da, Milâdın 314 senesinde bir mukaddes meclis (Sinod) akdolunmuştur. Paskalya yurtlarından sonra toplanan bu meclisin kararları (actes) ilk defa olarak, resmî asıllarında, muhafaza edilmiş olanlardır. Bunlar, Code des canons de l'église universelle külliyatına dahil olup, 450 senesinde Kalhedonia'da toplanan oecucumenia meclisinin tasvibine mazhar olmuştur (Concile oecuмménique Calchedonia).

Ankara Synode'una, kendilerinde hususî bir temsil salâhiyetini haiz oldukları görünen, on sekiz évéque (piskopos) iştirak etmekle beraber, Suriye, Filistin, Ermenistan, Helespont, Bithynia, Likiya, muhtelif Asya eyaletlerini temsil eden bir heyet olup itaat ve inzibata taallûk eden 25 madde kabul etmiştir. Bu yirmi beş maddenin dokuzu, Roma İmparatoru Maximinus[22] tarafından kiliselerde yapılan hasarları tamir etmek; onuncusu, rahiplik mesleğine girmezden evvel evlenen Diacre (Diakos)un hakkını tanımak; on sekizincisi, halkın arzu etmediği rahiplere karşı itiraz hakkı tanımaktan bahseder. Encylopedia Britanica, cilt XI, madde Ancyre.

Dördüncü asrın ikinci nısfında, Saint Athanasse, Ankara évreque'i (Piskopos) u idi. (Fréde Odoic Pordenone, s. 10).

Ankara (concile) i, dine karşı hareket edenlerin cemaata kabulleri için bir ceza haddi tâyin etmiştir. (Enc. Brit. s. 60).

Pliny'ye, göre Ankyra, Sardis'in yedi manastırına dahil idi (Ramsay, 120)

22. Roma İmparatoru olan Maximinus (250-310) zahit bir putperest olup, Putperestliğe pek çok mâbet ve bilhassa Roma'da Serapis mâbedini inşa etmiş, Hıristiyan'lara karşı yapılan tazyik işlerinde mühim bir rol oynamıştır.
St. Plato. Hıristiyanlık lehine propaganda ettiğinden, Ankara kalesi dışında Campo Amoeno'da öldürülmüştür. Act. Sanct, s. 234 (i Ramsay, s. 243).
Ankara'da, Petris tesmiye olunan bir rahibe manastırı vardı. (Acta S. Theodori s. 38, 8 Nisan).

Onikinci asırda, Ankyra, Archibishop (Başpikopos) idi (Ramsey, 99).

Ermenilik

Ankara kalesinin birinci katında, zannolunduğuna göre, 1200 sene evvel, Croix (haç) namı altında bir Ermeni kilisesi vardı. Bu kilise gayet küçük olup, içi karanlık idi. (Tournefort III, s. 127)

Onikinci asrın ortasında, Ermeniler, şehirden yarım saat mesafede bulunan manastırların en eskisine malik idiler. Ankara metropolidi sıfatı, Onbeşinci asra kadar Kayseri, Ephése (Ayasoluk), Heraclée (Ereğli)'den sonra, Yeni Zamanda, Yunan metropolluğunu bırakmışlardır. Köy papasları dualarını iyi kötü söylerlerdi mânalarını kolayca anlamazlardı. Dictionnaire d'Histoire et de Géographie écclesiastique II. (Angyra kelimesi).

İslâmlık:

Hazreti Muhammed'in neşrettiği İslâmiyet, çabuk ilerlemiş ve Arap milletleri onu kabul etmişlerdir. Bu ilerlemeğe karşı olanlar Bizans ile İran idi. Bizans tarihini yazan Lebon, İslâmiyetin çabuk yayılmasından bahsederken, şöyle yazıyor: 567 yahut 569 senesinde, Arabistan'ın bir köşesinde doğan bir Arap çocuğunun Bizans ve İran mevcudiyetlerine nihayet vereceğini yazmıştır. Çocuk da Hazreti Muhammed idi.

İslâmiyet ilerledikçe, Araplar ile diğer devletler ve bu meyanda Bizans arasında çarpışmalar eksik değildi. 802 de, Bizans tahtından indirilen İmparatoriçe Iréne yerine Nikeforus geçmiştir. Tahtını sağlamlamadığı düşündüğü için, Araplara karşı muharebe etmek istemiş ve zamanın Abbasiler halifesi olan Harunurreşid'e hakaret cümleleriyle yazılmış bir mektup göndererek mektubun cevabını istemiştir. Halife, istenilen cevabı kendisi getireceğini aldığı mektuba yazarak iade etmiştir. Harunurreşid ordusiyle beraber askerî harekâta başlayarak, Küçük Asya'ya gelmiş ve 806 senesinde Ankara şehrini aldıktan sonra, ileriye doğru giderek Bizansı, Ereğliden (Heraclée) görmüştür. Harunurreşid'in maksadı, denildiği gibi, ara-

zi ilhakından ziyade, Nicephorus'u hakaretli bir sulha icbar etmek idi. (Encyclopaedia Britanica XV. s. 658)

Müneccimbaşı Tarihi, 802 yılında, Harunurreşid, Rum keferesi üzerine sefer edip Safsifan şehrini feth ve bunun gibi eskiden Mısır valiliğinde bulunmuş olan Abdülmelik bin Salih dahi diyarı Ruma sefer edip, Ankara'ya kadar geldiğini yazıyor.

İslâmiyet Türklere nasıl geçmiştir? Müneccimbaşı Tarihi, Hicretin 360 senesinde (982) İslâmiyeti kabul edenler, Selçukiler olduğunu yazıyor (Cilt, 2, s. 321)

Ankara'da İslâmlık:

İslâmiyet Ankara'ya ne vakit ve nasıl girmiştir?

Hicrî 620/2 de (1223/5) İslâm hayatının Ankara'da o kadar inkişaf etmediği görünüyor. Kale içinde tek bir cami olup tercihan kışla askerlerine tahsis edilmiştir. İzzeddin Keykâvus, kardeşini Ankara'da muhasara ettiği vakit, şehir haricinde bir bina inşa etmiştir. Muhasara devam ettiği müddetçe, kendisi orada oturmuştur. Keykubad tahta çıktığı vakit, binayı harab bir hale koymuştur. Selçuk sultanlarının, ne bu zamanda ne de muahhar zamanlarda, hiç bir cami ve hiçbir hayırlı vakıf bırakılmıştır. bu sultanlar, sikke basmak hakkı olan şehre, askerî bir vakıf ile techiz edilmiş olan camilerin eksikliği yüzünden, Ankara'da anlaşıldığı üzere, biri Hicrî 646 da (1268), diğeri 666 da (Milâdî 1288) tarihli iki cami görünür (Galip Mübarek cilt, 2, No. 5,6)

Kalenin başlıca kapısından uzak olmayıp, Pazar mahallesinde bulunan büyük camiin (Ulu Cami) tarihi eski olduğu görülür. Cami arslan oymalarla teçhiz edildiği için, "Arslanhane" namiyle maruftur. Camiin minberi gayet güzel olup tarihi, inşadan ziyade tamiri 667 (Milâdî 1289) senesindedir. Bundan başka, camiin dış tarafında görülen bir kitabe parçası, asrın iptidasına doğru yazıldığını gösterir. Kitabede Emir Şerafeddin ismi bulunduğundan, camiin ismi de Şerafeddin camiidir. Bundan, camiin takriben eski tarihi 667 (1289)da tamire muhtaç olduğu hükmolunabilir. (Wittek, 341, not). Bunun gibi Kızılbey camii eskidir. Minberinin tecdidi tarihi 678/9 (1299/1300) dür.

Selçuk beyleri, Ikonium'u (Konya) tesis ettikleri vakit, Sangariu (Sakarya) ya kadar ilerlemişlerdir. Bunlar Engireyi (Ankara) kolayca zaptederek bir İslâm şehri yapmışlardır (Texier II, s. 371).

Ankara, Kütahya padişahlarından ve Al Kermiyandan Yakub Şah'ın ve veziri "Hezar Dinar"ın himmetiyle İslâm eline ve sonra Osmanlıların eline geçmiştir. (Evliya Çelebi II, s. 427).

Kurt Bittel, İslâmlık dâvasında, Ankara'nın ileri gitmiş olduğunu yazıyor. (s. 39)

Kâtip Çelebi, iki Türk'ün İslâm olduklarını yazıyor. Bu İslâmiyet vakaası, Seyfüddevanın Amasya muharebesindeki inhizamı esnasında olmuştur. (Takvim-üttevarih, s. 53)[23]

Diller:

Kelt'ler (Celtes) Hindu - Avrupa kavimlerine mensup olup, hicretleri Tarih Öncesi devresinde başlar. Hemen hemen bütün Avrupa'yı kapladıktan sonra koğulmuşlar ve İspanya, İngiltere adalarına, Galler memleketine, İrlanda taraflarına gitmişlerdir. Kelt tipi ile dili, en ziyade tutunabilmiş yer Britanya ve İrlandadır. Bundan başka, Kelt dili ile İtalyanca lehcesi arasında sıkı bir temas vardır.

23. Yeni intişara başlıyan bir dine yeni unsurlar celbetmek için, o dinin mânevhi güzelliklerini, câzip cihetlerini ve maddî taraflarını parlak göstermek ve güzel ibadethaneler inşa etmek suretiyle olur.
Osmanlı tarihinde böyle bir vakaya rast geliriz. Hicri 1196 da. Kırım'da kopan bir ihtilâlden istifade etmek isteyen Rusya ve Avusturya'nın maksadını anlayan Hükûmetimiz, Çerkestan'ın bir limanı olup İslâm hududunda bulunan Soğucak kalesi muhafızlığı, kendisine Ankara sancağı tevcih edilen Ferruh Ali Paşa'ya verilmiştir. bu paşa, harab olan Arapa şehrini Çerkestan merkezi idaresi yapmış, Soğucak limanında faaliyet yaratmış, cami inşa etmekle İslâmiyeti neşr ve bu suretle devlete yeni bir kuvvet ilâve etmiştir. (Ankara'nın kaplı defteri, 27).
Bu vaka, bana, buna benzer bir vaka hatırlatıyor:
Birleşmiş Amerika Cumhuriyet'inde, zenciler vardır. Renkleri itibariyle içtimaı vaziyetleri yüksek sayılmıyor. Fakat, çalışkan bir unsur olduğu için, her bir işe ve hizmetçiliğe girişirler. New York Musevi evlerinde bunlardan 3.000 hizmetçi bulunmuş olduğundan ve Yahudilerin örf ve âdetlerine ve dinî merasime baka baka alıştıklarından, bunun tesiri altında olarak "Musevi zenci cemaati" namiyle bir cemaat teşkil ederek Yahudiliğe intisab etmişlerdir. Bunların isimleri "Zenci Yahudiler"dir.

Birinci asırda, St. Paul Hıristiyanlık propagandası seyahati esnasında Ankara, Pessinus ve Tavium (o zaman Galatlar pek azdı) şehirleri Yunanlaştırılmıştır. Yunan fikir usulleri, şehirlerde ancak İkinci asrın sonuna doğru belirmeğe başlamıştır. Köy taraflarında ise, Yunanca, üçüncü asırda taammuma başlamıştır Dördüncü ve beşinci asırlarda İstanbul devlet merkezi olduktan sonra, Galatya Roma İmparatorluğunun muhabere merkezi olunca, Helenizm din şeklinde memleketin etrafına yayılmıştır. (Enc. Brit. IX. Galatia I).

Asırlar süren ecnebi işgalden sonra, eski ahalinin Türk kaniyle karışmış olması yüzünden, mühim bir tahavvül getireceği aşikârdı. Galat kanı kumral sakallılariyle mavi gözlü olan pek çok adamlarda müşahede olunur. Tounefort'un 1700 senesindeki bu tetkiki Texier'in seyahati esnasında sahihdi. Galat ahalisinin sima ve evsafı Saint Jerrome[24] zamanındaki gibi, zinde ve açık olmasa bile, bunun elyevm bilhassa köylü semtinde hâkim olan bir nesil olduğu inkâr edilemez.[25]

Saint Jerome'un isbat ettiği gibi, Engir ahalisinin şive ve millî lehcesi Tréves'lerinkinin aynı idi. Halbuki o vakit Küçük Asya'nın diğer kavimleri hep Yunanca konuşurlardı. Saint Jerrome'un bu mütalâasından istidlâl edileceği veçhile, Kelt lisanı hiç bir zaman yazılı değil idi. Filvaki, Ankara'da Yunanca yazılmış bir çok eserler bulunmuş ise de, Kelt lisaniyle yazılmış hiç bir esere tesadüf edilmemiştir. (Texier, II, 474).

Saint Jerome'un zamanına kadar, Ankara'lılar tarafından konuşulan dil, Tréves'lerin[26] konuştukları dilin tıpkısı idi. Fakat üç asır sonra yani Yedinci asırdan beri, Yunan isimleri, Galatlı isim taşıyan memleket isimlerinin yerlerini tutmuşlardı. Bu, Calat lehçesinin o zamandan beri ortadan kaybolduğunu gösterir. Galat topraklarında hiç bir Kelt âbidesine yahut kitabesine tesadüf edilmemiştir. (Perrot, I, s. 179)

24. Saint Jérôme – Vulgate namiyle tesmiye olunan Ahdi atik'in Lâtince mütercimi ve Lâtin kilisesi babası.
25. Niğde Mebusu sıfatiyle Ankara'da bulunduğum zamanda, (1942-1946) bir kaç defa bu simalarda birtakım adamlara rast geldim. Kıyafetlerinden köylü oldukları anlaşılıyordu.
26. Birinci Belçika (Gaule) ahalisi olup payıtahtları Treves idi.

YEDİNCİ BÖLÜM

ANKARA TİCARETİ – YOLLAR

Ticaret:

İran hükümdarı, idaresi altına girmiş olan Küçük Asya'yı, dört büyük yola ayırmıştır ki, bunlara "Tariki Sultanî" ismini vermiştir. Bu yollardan biri, İran'ın Susa (Sûs) şehrinden Sarda, Lidiye (Sart) şehirlerine kadar muntazam ve bakımlı yollar; diğeri, İskenderun körfezinde bulunan Ayaş'dan Sinob'a kadar uzanan yollardır. Haritaya bakılacak olursa, Ankara'nın coğrafî vaziyeti bu yollardan istifade etmesi tabiî görülebilir. (W. M. Ramsay'e göre s. 31) "Tarık-ı Sultanî" Galat'lar gelmezden evvel, yolun mühim bir şehir olan Ankara'dan geçtiği görünüyor. Aynı mesele hakkında şöyle yazılıyor:

Ankara, vaktiyle bir Frijiya şehri olup, "Tariki Sultanî" üzerinde idi. Hindistandan ve Aksayi Şarktan, İskenderun körfezi olan Ayaş'a gelen ticaret emtiasının bir kısmı, Goulag (Külek) boğazı tarikiyle, Lykaonia, Kapadokya ve Küçük Asya'dan başka orta ve şark memleketlerine sevkonulunurdu. (Journal Asiatique No. 18, s. 341/2)

Onüçüncü asrın sonuna yakın bir zamandan itibaren Gênes = Cenova, Lajazzo (Ayaş, Ankara civarında) ve Famagusta (Kıbrıs) ticaret faaliyeti yavaş yavaş geriliyordu. (G. I. Bratiani, s. 112)

Roma İmparatorluğu zamanında, Ankara - Kayseri yolu Halis'den (Kızılırmak) geçmezdi. Bu yol, Parnassos (Parlassan) ve Nussa (Sultanhisar) arasındaki uzun yol, Kızılırmağı kenardan çevirirdi. En kısa yol değildi. Çünkü, kış mevsiminde bu nehirden geçzmek zordu. Halk, kısa yol açık olduğu vakit geçerdi. Kış mevsiminde Roma yolundan geçerdi.

Roma, payitaht iken, İmparatorluğun ticaret işleri Roma'dan gelir ve Roma'ya giderdi. Başlıca münasebat, Kayseri ile Ankara arasında olurdu. Fakat, İstanbul Payitaht olunca, İstanbul-Kayseri yolu Ankara'dan geçmiştir. Bu suretle münasebet ve ihtilât artmış-

tır. Bu yolda bulunan şehirlerin teması yüzünden medeniyet yayılmıştır. Kış esnasında, doğru yolun mahsur kalması, işleri müşkül bir hale kordu. Bu vaziyete son vermek için, şark imparatoru Basile'in İmparator Theodosius'a gönderdiği denilen istidada, kış mevsiminde Holisin ve ona tâbi Karasuyun büyük medlerinden bahsetmiş ve bundan dolayı Kızılırmak geçilemiyecek bir hale geldiğinden bahsetmiştir. (Ramsay s. 256/7).

Vaktiyle, Ankara, Frijiya şehri olup, İran "Tarık-ı Sultanîsi" üzerinde idi. (Ancyra makalesi, Encycl. Brit. 12 nci basımı)

İstanbul teessüs ettiği vakit, cenubu çeken kuvvet Roma değil, İstanbul olmuştur. Roma'nın eski ticaret yolları yavaş yavaş sönmüştür. Yine Plateau'nun cenubundaki refah ve saadet Küçük Asya'nın cenubunda idi. Sonra Konstantin ile Justinianus'ün arasında geçen iki asır zarfında plateau'nun şimal kısmı, İstanbul'a yakın olduğu için, artan bir ehemmiyet kesbetmiştir. Byzans yolunun ikmali Justinien'den başlar. Bu sistemin en mühim kısmı Halys'in şarkından Kayseri'ye ve Sebasteia'ya (Ankara) giden askerî yoldur. (Ramsay, s. 75). Zamanla, yollar yapılmış, yeni şehirler teessüs etmiştir. Bizans yol sistemi Türk idaresinde devam etmiştir. Apamea,[27] Yunan ve Roma'nın en mühim medeniyet ve ticaret yolları olmuş ve Hıristiyanlığın takviyesine yaramıştır. Fakat Bizans zamanında, bu şehrin vaziyeti düşmüştür, çünkü büyük şark ticaret yolu ehemmiyetini kaybetmiştir.

Malûm olduğu üzere, bir devletin maddî ve iktisadhi menbaları arasına, yolları dahi katmak lâzımdır. Yolcuların, orduların seyahati, ticaret maddelerinin nakli, yolların mevcudiyeti ve intizamı ile kolaylaştırılır. Ankara'nın coğrafî vaziyetine dikkat edilecek olursa, İlk Çağda, bu şehrin yollarının ehemmiyeti tezahür etmiştir. Anadolu'nun büyük bir kısmına ve bu meyanda Ankara'ya sahip olmuş olan Romalılar, bu ciheti takdir etmişlerdir. Ankara'nın, İlk Çağda, yolları vardı. İran'ın en büyük Kralı ve nâzımı olan Dara, (Darius) İmparatorluğulunun iktisadiyatını teşvik etmek için "Tariki Sultanî" inşa ve tertip etmiştir. Bu yollardan biri Egbatana ve Hamadan'dan Manisa'ya yakın olan (Sardes)'e kadar, diğeri, İskenderun'dan Sinob'a kadar uzanırdı. Ayaş - Sinob'a giden bu uzun ticaret yoluna, Ankara'nın dahi dahil olması tabiî görülebilir. (A. Solakian, IV. s. 11/12)

27. Anadolu'da, bu ismin üç türlüsü vardır: Dinâr, Birecik ve Kal'at-ül melik.

Kilikya'ya giden ağır yollardan başka, bir de Hacılar yolu vardı. Meselâ (Kumuk) Ankara'ya, Tavium (Nefesköy)'e Armenia yahut Kommagéne taraflarına gitmek icabederse, dağlı bir yerden dolaşan haçlıların yolu daha ziyade tercih olunur. Çünkü, Hacılar âdi seyyah olup kendilerine ait olan eşyadan başka taşımazlar. (A. Solakian, s. 19/20)

Yollar

Eski zamanlardaki yolların teşbiti için müracaat edilen vasıtalar ve vesikalar, Yunan ve Roma eserleri, Hacıların raporları, Ehli salip raporları, Ondördüncü asrın İtalyan haritaları, Bizans'ın dinî ve gayri dinî edebiyatı, Arapların tarih ve coğraya eserleri vesaireden ibarettir.

Aşağıdaki cedvel, Roma İmparatorluğu'nun 86 senesinde doğan Antonius idaresi zamanında tespit edilmiştir.

I	II
Ancyra (Ankara)	Ancyra (Ankara)
Gorbeous	Corveunte
Orsologiaco	
	Garmias
Aspona	Aspona
Parnassos	Aspasi
Nyssa	
Osiana	Nita
Saccasena	
Caesareia (Kayseri)	Archelais
(Prof. W. M. Ramsay, IV, 205)	s. 254[28]

28. Roma İmparatorluğu zamanında, Ankara'dan Kayseri'ye giden yoldan geçilememiştir. Bu yol, Parnassos ve Nyssa (Sultanhisar) ya gitmek için bir nevi durum yeri idi. (Ramsay, s. 257.

Azzala

Nitazi

Golonia Archilaida s.(143)

III

Ankara-Kudüs hattı

Ancyra

Dilimnea

Gorbeous

Rosolodiaco

Aliassus

Aspona

Galea

Andrapa

Parmassos

Iogola

Nitalis

Argustana

Colonia Archelais (153)

V

Ancyra

Acitoriziace

Eccobriga (Yahşi Han'ın biraz şarkında)

Lossora (İshaklı'da olabilir)

Stabiu

Tavio

Tonea

Garsi

Amasia (Amasya) p. 257

IV

Ancyra

Corbeunca

Rosolaciano

VI

Ancyra

Bolegasgus

Sarmalius

Ecobrogis

Adapera

Tavia s. 257

Aspono

Parnasso VII

Ancyra

Acitorigiaco

Gangra (Kiangri) 259)

Antonius'un (yol haritası) nın istasyonları arasındaki mefaseler:

Anchira Galatia	Aspona		
Mutatio - Delemena.	Mil 10 Parnasso[30]		
Mansio - Curveunta.	Mil 11 Ozzala		
Mutatio Rosolodiaco	Mil 12 Nitagi		
Mutatio- Aliassum.	Mil 13 Colonia[31] Arciladia		
Civitas - Aspona.	Mil 18 Mutatio-Mornoasson.	Mil 12	
Mutatio Galea.	Mil 13 Mansio - Anathiango.	Mil 12	
Mutatio - Andrapa[29]	Mil 14 Mansio - Chusa.	Mil 12	
Mansio - Parnesso.	Mil 13 Mansio - Sasgima.	Mil 12	
Mansio - Yogola.	Mil 16 Mansio - Andavilis	Mil 16	
Mansio - Nitalis.	Mil 18 Civitas - Thiana.		
Mutatio - Argustana	Mil 13 Nautianulus		
Civitas - Colonia.	Mil 16 Sasinia		
Corbeunca - Gorbeus.	Mil 24 Andavilis		
Rosolaciaco - Orsologiaco.	Mil 18 Tiana		

29. İskilip.
30. Parlassan.
31. Köylühisar.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA BASILAN MADALYALAR VE SİKKELER

Ankara'da, Etiyokuş'da, Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan kazıda bulunan sikkelerin cedveli şudur:

1) İmparator Gallienus'un (253-268) resmiyle Ankyra'da (Ankara) basılan sikke, bu imparatordan bahseder.[32]

2) İmparatoriçe Severina'nın resmini taşıyan ve İskenderiye'de (Mısır) basılan sikke. (Severina, İmparator Aurelianus'un karısı) (270-275).

3) Muahhar Romen sikkesi, I Konstantinus (306-337).

4) Muahhar Romen sikkesi, II. Konstantinus (337-340).

5) Muahhar Romen sikkesi, İmparator Arkadius'un (395-404) karısı Eudocia.

6) Muahhar Romen sikkesi, Honorius (395-428).

7) Bizantin, belki Birinci Justinianus. (527-562).

8) Bizantin, İkinci Tiberius. (578-582).

Selçukiler Devrinde:

1– Ankara'da kesilen en eski Selçuk parası, İkinci Kılıç Arslan evlâdından olan Ankara Kralı Muhiddin Mes'ud devrine aittir. Bu-

32. Tourneford (III. 326) Galienus saltanat müddetini 260-268 olarak gösteriyor. bu imparatorun tasvirini gösteren ve Ankara lejandini (bir sikke yahut bir madalyanın üzerindeki yazı) ihtiva eden üç madalya vardır. Bu lejand'da, Ankara şehrinin metropol'u (bir memleketin merkezi hükûmeti) olduğu görünür. Birincinin ters tarafı, hurma dalı ile üç kavanos tasviri; ikincisi Romolus ve Romus'ün öldürdükleri bir dişi kurt; üçüncüsü de, ayakta ve tamamiyle çıplak olup, sağ elinde bir sütun ve sol taraf dirseğine dayanıp elinde bir kemân tutan resim olduğu görünür.

nun 598 senesinden kesilen gümüş parası olduğu gibi bakır paraları da vardır.[33]

2– Büyük biraderinin vefatı üzerine, Birinci Keykubad 616 da tahta çıkmıştır. 634 senesine kadar süren saltanatından sonra, yerine oğlu İkinci Keyhüsrev geçmiştir. Zamanına ait Ankara'da kesilen bakır sikkeleri vardır.[34]

3– İkinci İzzeddin Keykâvus'un ikinci defa vâki olan saltanatı esnasında (655-658) Ankara'da gümüş para basılmıştır.[35]

İlhanîler Devrinde:

İlhanîler devrinde kesilen paralarda "Ankara" ismi değil, "Engüriye" ismi yazılmıştır.

1– Gazi Mahmud Han namına basılan sikkenin tarihi yoksa da, sikkede Engüriye ismi vardır.[36]

2– Hüdabende Mehmed namına Engüriye'de kesilen gümüş sikkesinin tarihi 710 dur.[37]

3– Ebu Said Bahadır Han namına Engüriye'de kesilen sikkelerin tarihi 720, 731, 733 dür.[38]

4– Süleyman Han namına Engüriye'de kesilen sikkenin tarihi 737 ve 742 dir. [39]

33. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış paralar: Türk Yurdu Mecmuası No 2 Sayfa: 96/7.
34. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 2 Sayfa: 99.
35. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 2 Sayfa: 99.
36. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 4 Sayfa: 272.
37. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 4 Sayfa: 273.
38. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 4 Sayfa: 273/4.
39. Ahmed Tevhid, Ankara'da basılmış Paralar: Türk Yurducu Mecmuası No. 4 Sayfa: 274.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ANKARA'YA UĞRAYAN BÜYÜK ŞAHSİYETLER

Tumturuklu olan bu bölümün serlevhası, Ankara'ya uğrayan yalnız dört şahsiyetten bahseder, çünkü o kadar bulabildik.

İmparator Julien (331-363): Bu imparator, İranilere karşı harb etmek üzere, Angyre'den geçerken, büyük hürmet ve ihtifal gördü. Elyevm Ankara'da bulunan zafer sütununun, bu imparatorun şerefine rekzedildiği zannolunuyor. Bu amud muhakkak suretle Bizans devrine aittir. (Texier, I'Asie Mineure II. s. 470/1).

İmparator Jovien (Flavius Jovianus (362-363): İmparator Julien'in İran seferine iştirak etmiş olan ovien, Julien'in vefatından sonra, ordu tarafından kral seçilmiştir. Saltanat hil'atını Ankara'da giymiştir. Yolda giderden Engri ile Nicea (İznik) arasında yatağında ölü olarak bulunmuştur. (Texier, I'Asie Minuer II. s. 470/1).

Ankaralı Basil

Basil, Ankara rahibi yahut Ankaralı olan Basil (336-360) yarım arien (din akaidine aykırı yolu tutan) olup, büyük din münakaşa adamı idi. bizans İmparatoru Konstantin'in himayesine mazhar olmuştur. İkinci Nicea (İznik) din kongresinde tasvir ibadetine muhalif olmuş ise de, üçüncü kongrede fikrini değiştirmiştir. Enc. Britanica, (Basil kelimesi).

Büyük İskender:

Büyük İskender siyasî sahneye çıktığı vakit Küçük Asya İran İmparatorluğuna tâbi idi. Dünya fatihi olmağı arzu eden bu Makedonyalı kral, sarsılmakta olan bu imparatorluğu istilâ etmeğe karar vermiştir. Milâdın 334 senesinde, birkaç seferden ve Yunanistan'da emniyetli bir üs temin ettikten sonra, İran seferini hazırlamak için, Sestos'dan Abydos'a kadar olan deniz hazırlıklarını ikmal etmiştir. Oradan şimal tarikiyle ve Lampsaeus (Lapseki) üzerinden 334 se-

nesinin Mayıs - Haziran'ında Granicus'da, (Granicos Karabiga'nın şark cenubunda Kocabaş Çayı, namı diğerleri Biga Çayı) İran ordusiyle harb etmiş ve galip gelmiştir. İskender, bu civara yakın bulunan Frijiya'nın payıtahtı olan Gordiom şehrine gitmiştir. Efsaneye göre, bu şehir Gordios namında bir Frijiyalı köylü tarafından tesis edilmiştir. Yine efsaneye göre, dahilî muharebelerden bizar olmuş olan Frijiyalılar kurtulmak çarelerini arıyorlardı. Hatif, arabaya binip, önlerine çıkacak olanın hükümdar olacağını tebşir etmiştir. Gordios'ün arabası, Jupiter ibadet işlerine tahsis edilmiştir. Bu arabanın oku, boyunduruğuna gayet karışık bir düğüm ile yani bir kör düğümle bağlı idi. Yine efsaneye göre, bu düğümü çözen Asya'nın hükümdarı olacaktı. İskender düğümü çözmeğe muvaffak olamayınca kılıçla koparmıştır.

İskender oradan Ankara'ya gelmiştir. Bu şehirde iken, Paflagonya'dan bir heyeti murahhasa gelerek, Paflagonya'ya hiç bir Makedonyalı asker girmemek şaartiyle, memleketlerini kendi hâkimiyeti altına terk etmeğe razı olduklarını söylemiştir. İskender bu şartı kabul ettikten sonra Ankara'dan Kapadokya'ya dönmüştür. (I. G. Droysen, Geschichte Alexandresk des Grossen 1925. Altıncı basım (Gotha und Stuttgart).

Emrulkâys:

Emrulkâys, Milâdın 520 senesinde Necit'de doğmuştur. Babası, Haris'in oğlu Hucr zamanında, Mezdek İran'da yeni bir mezhep yaymakta idi. İran hükümdarı Kubad bu yeni mezhebi kabul etmiştir. Haris, mezhebi kabul ettiği için, Kubad kendisine Hira arazisiyle çevresini vermiştir. Kubad'dan sonra kendisine Hira arazisiyle çevresini vermiştir. Kubad'dan sonra gelen oğlu Nuşirevan, bu mezhebi kabmul edenlerin çoğunu öldürmüştür. Emrulkâys bunu görünce kaçmıştır.

Hîre'nin hükümdarı Münzir, Emrulkâys'ın büyük babası Haris'e karşı kinini söndürememiş olduğundan, Emrulkâys üzerine yürümek istemiş ise de kuvvetli kâfi gelmediğinden Nuşirevan'a müracaat etmiştir. Bu İran yardımından korkan Emrulkâys kendi kendilerine iltica etmiştir. Hîre'nin rakibi olup Gassaniler'e mensup olan Haris İbn Ebu Şemir Emrulkâys'a bir tavsiyename vere-

rek İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'a gelince, Kayser, Emrulkâys'ı huzuruna kabul etmiş, hakkında iltifat göstermiş ve içlerinde prensler bulunan bir ordu ile kendisini takviye ettiğini söylemiştir.

Bu sırada, Emrulkâys'ın düşmanlarından Tamah namında bir kimse İstanbul'a gelmiş ve onu göz hapsine almıştır. Emrulkays aldığı kuvvetle İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, Tamah, Emrulkâys'ın çapkın bir şair olduğunu ve aldığı kuvvetle yola çıkınca İmparator'un kıziyle muaşaka ettiğini yayarak bu mevzuda şiirler söylediği ve Arapların içine varacak olursa bu şiirlerle İmparatorun ve kızının Araplar arasında fena bir nam alacaklarını imparatora duyurdu. Bunun üzerine, İmparator, Emrulkâys'a altın dokumalı bir nevi kumaştan yapılmaş zehirli bir elbise göndererek, bunun kendisine mahsus libaslardan olduğunu ve sağlık ile giymesini ve her indiği yerden kendisine haber göndermesini bildirmiştir. Bundan aşırı derecede memnune kalan Emrulkâys, yolda sıcak bir günde bu elbiseyi sırtına giymiş ve terlediği zaman zehir vücudu üzerine tesirini göstermiş ve bundan derisi soyularak Ankara'ya ihtizar halinde gelmiş ve orada ölmüştür.[40] Mütercimi Şerafeddin Yaltıkaya, Emrulkâys -el-Muallakat ül- sebâ (Yedi askı) s. 11/15.

40. Emrulkâys "Hazırlık" denilen yüksek bir dağ tepesinde gömülmüş olduğu beynennas maruf ve bâzı kitaplarla tarihlerde mesturdur. (Ankara Salnamesi 1318).

ONUNCU BÖLÜM

DÂNİŞMENTLER ZAMANINDA ANKARA

İlk Danişmend prenslerinin kronolojisi muayyen değildir. Şark ve garb müelliflerinin eserlerinde bulunan malûmat tamam değil, karışık ve ekseriya zıddır. Şark müellifleri, Danişmend Oğullarının Türkmen sülâlesine mensup olup Malatya'dan gelme olduklarını ve Battal Gaziden meş'et ettiklerini iddia ediyorlar. Niketas'a göre (Bonn tab'i, s. 45) bunlar, Arsacides'lerden gelmiştir.[41] Cedleri Melik Danişmend Ahmed Gazi, Selçukî Birinci Kılıç Arslan ile beraber Küçük Asya'ya gelmiş, merkezi, Sivas olmak üzere Amasya, Kângırı, Çorum, Niksar ve tevabiiyle müstakil bir devlet kurmuştur.

Ermeni menbalarına göre, Danişmend 1106 senesinde, Hezarı Fen'ne ve Ahmed Tevhid'in 151 numaralı Müzei Hümayun Meskûkâtı Kadime-i İslâmiye kataloğuna göre, 1084 senesinde vefat etmiştir.

"Sivas Şehri" eserinin muharrirlerine göre, Danişmendiye devletinin müessisi olan Melik Danişmend Ahmed Gazi, Alp Arslan ümerasındandır. Danişmend Gazi, Alp Arslan ile beraber meşhur Malazgird muharebesinde bulunmuş (sene 1071) ve muzafferiyetten sonra, Anadolu'da Selçukiye Devleti namına memleketi genişletmeğe çalışmış ve hüsnü hizmetine mükâfat olmak üzere, zaptettiği memleketlerin idaresi uhdesine tevdi edilmiştir. Kral Danişmend, Türkmen kabilesinden ve Alp Arslan ümerasından olduğuna şüphe yoktur. 1084 de bu Kral Bizanslılarla çarpışarak Sivas ve Kayseriye'yi zaptederek hududunu genişletmiştir (Sivas Şehri, Sahife 18).[42]

Milâdın 1100 senesinde ve bazılarına göre 1096 da Birinci Ehli Salip şeflerinden biri olan Fransız Raymond de St. Gilles adı altın-

41. Part, Monarşistlerin müessisi olup milâttan 255 sene evvel yaşamış ve Arsadcides sülâlesini kurmuştur. Bu sülâle Milâttan sonra 226 ya kadar devam etmiştir.
42. Müellifleri Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı ve Rıdvan Nâfiz.

da tanınmış Dördüncü Raymond'un (St. Gilles Dükası) kumandası altında büyük ve kuvvetli bir Ehli Salip ordusu İstanbul'dan Ankara'ya hareket ederek, orasını zapt ve Rumlara teslim etmiştir (Sivas Şehri, s. 19).

Ehli Salib'in Anadolu ortasına kadar sokulması, Danişmend'i tehdit etmiştir. Bunun üzerine, Danişmend Konya Selçuk hükümdarı Birinci Kılıç Arslan ve Halep Emîri Teles oğlu Rıdvan ile ittifak ederek mühim bir kuvvet toplamıştır. Danişmend Gazi (1104) de vefat etmiştir. (Sivas Şehri S. 21).[43] Kral Gazi'nin damadı Mes'ut idi. Mes'ut, Birinci Kılıç Arslan'ın oğlu, öbür oğlu da Arabşah idi. Arabşah ile Mes'ud arasında saltanat mücadelesi eksik değildi.

Ehli Salip muharebesinde, Antakya prensi Bohemond (1126-1129) esir tutulmuştur. Bizans İmparatoru Aleksi, Bohemond'u kurtarmak için Danişmend ile müzakereye girişmiş ise de netice hâsıl olmamıştır. Nihayet, imparator kurtarma bedeli olarak 260.000 bezet (pezete) teklif etmiştir. Selçukî Kılıç ailesinden olan Arslan bu paranın yarısının kendisine verilmesini istemiş ise de, Danişmend ailesi razı olmadığı için, aralarında harb başlamıştır. Danişmend kuvvetli olmadığından çekilmiştir.

Daha evvel, Selçukîlerin eline düşmüş olan Malatya'yı kurtarmak için, 1124 de Danişmend Gazi'nin oğlu Melik Gazi Bizanslılarla harb ettiği sırada vefat etmiştir (1134).[44] Onun yerine oğlu Mehmed Gazi geçmiştir (Sivas Şehri S. 22). Bunu çekemiyen biraderi Aynüddevle isyan etmiştir. Mehmed Gazi 1142 de Kayseriye'de vefat etmiştir.

Mehmed Gazi'den sonra, vasiyeti üzerine, oğlu "Zünnun" tahta geçmiş ise de, oğlu olan İsmail'in oğlu Sungur ile amcası "Yağıbasan" onu tanımamışlardır.[45] Bunun neticesi olarak, Danişmend'iye memleketi üçe ve belki dörde ayrılmış bulundu. Şöyle ki: Sivas ve havalisini Yağıbasan; Malatya'yı Aynüddevle; Kayseriye'yi Meh-

43. Ermeni menbalarına göre, Danişmend 1084 senesinde ve Sivat şehri müelliflerine göre 1104 senesinde vefat etmiştir.

44. Ermenice eserler, Melik Gazi'yi Gümüştekin; Suryanice eserler, yalnız Tekin; bâzı tarihçiler Mehmed Gümüştekin, bazıları da Bekstekin tesmiye ederler.

45. Nizameddin Yağıbasan: İsmi kitabelerde ve sikkelerde vardır.

med'in oğlu "Zünnun" ve bundan başka, Danişmendiye'nin başka topraklarını Selçukî hükümdarı almıştır. Selçukî olan Mes'ud'un vaziyetine karşı, harb ilân edilmiştir. Mes'ud, Danişmedlilere ait Ankara'yı, Çankırı'yı alarak oğlu Şahinşah'a vermiştir. (Sivas Şehri S. 27).

"Yağıbasan 1146 da, İmparator Emanoel'in yardımını istemniştir. İmparator Konya'yı muhasara etmiştir. Mes'ud'un müracaatı üzerine sulh olmuştur. Mes'ud 1146 da ölmüştür. Yerine oğlu İkinci Kılıç Arslan geçerek iki erkek kardeşlerinden birini öldürmüştür. Diğer kardeşi Şahinşah, pederinin sağlığında kendisine verilmiş olan Ankara ve Çankırı taraflarına çekilmiştir. Şahinşah, Yağıbasan'ın damadı olmuştur. Danişmend onu himaye etmiştir. ("Sivas Şehri" s. 28)

1164 de, Ankara'ya, damadı Şahinşah'ın yanına gitmiş olan Yağıbasan dönerken, Çankırı'da ansızın ölmüştür (Sivas Şehri, s. 29)

Cemal Gazi (1164-1166) Yağıbasan'ın vefatı üzerine, Danişmendi'ye emîrlerinin araları açılmıştır. Sebebi de hükümdarlık meselesi idi. Şahinşah, Ankara'da istiklâlini ilân etmiştir ("Sivas Şehri" S. 31) Cemal Gazi 1166 da hal' edilmiştir.

İbrahim bin Mehmed Gazi (1166-1172): İbrahim'den sonra, Şemseddin İsmail Sivas'da, babasının yerine geçmiş ve bir sene sonra, Ankara'yı ve Çankırı'yı Şahinşah'ın elinden almıştır. (S. 33)

İkinci Kılıç Arslan, Danişmend'lere tevarüs ederek (1156-1192) otuz yedi sene kadar hükümdarlık etamiştir. Ölmezden evvel, memleketi on bir oğluna taksim ederek Ankara'yı Sencer Şah'a vermiştir. ("Sivas Şehri" S. 47 not)

İkinci Kılıç, saltanat merkezi olan Konya'yı küçük oğlu Gıyaseddin'e verdiği için, kardeşleri arasında ihtilâf baş göstermiştir.

NOT: Selçuk, Rum lâfzı aslında bir tayfanın ismi olup, sonra onların meskenleri olan ekalimden bir iklime dahi itlâk olundu ki, nice şehirleri müştemildir. Bâdezzaman, ol ülke Rumeli'den çıkıp Türkman eline vesair bâzı tavaif eline düşmüştür. Bu ülkenin haddi garbisi Akdeniz'in bâzı sevahiline ve İstanbul Boğazı'na ve Kırım Denizi'ne müntehi olur ve şark tarafı Gürcistan diyarı ve Kırım Denizi'yle mahduttur. Konya şehri bu ülkenin kürsilerinden olup tulü 65 ve arzı 38 derecededir (Müneccimbaşı, II, 559).

Gıyaseddin 1210 da vefat etmiştir. Yerine oğlu Birinci İzzeddin Keykâvus tahta geçmiştir. İzzeddin Keykâvus'un iki kardeşi vardı: Alâeddin ve Celâleddin (Feridun). Alâeddin Keykubad Tokad ve havalisi valisi idi. Alâeddin, babasının vefatı haberini duyunca, Erzurum hakimi olan Mugiseddin, Doğrul Şah ve Ermenistan hâkimi olan Leon ile birleşerek İzzeddin'i Kayseri'de muhasara etmiştir. İzzeddin birtakım hediyeler ve siyâsî oyunlarla muhasarayı neticesiz bırakmıştır. İşi yalnız başaramıyacağını anlıyan Alâeddin Keykubad muhasarayı kaldırarak Ankara'ya savuşmak ve orada saltanat sürmüştür.

İzzeddin muhasaradan kurtulduktan sonra Konya'ya gitmiş, tekrar tahta geçmiştir. Bunun üzerine kardeşi Alâeddin'i terbiye etmek için Ankara'yı muhasara etmiştir. ("Sivas Şehri" S. 49, not.). Ebulfeda, bu vakanın tarihi 1230 dır diyor. Ankara'nın muhasara tarihi ise doğrudur. Alâeddin'in biraderine teslim tarihi ise 1231 dir. Çünkü Ankara'da basılmış parası vardır (Sivas Şehri: S. 104).

ONBİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKİLER DEVRİNDE ANKARA

Onuncu asırda ve Onbirinci asrın ilk yarısında, Bizans İmparatorluğu, Anadolu'nun doğusunda kuvvetini genişletmeğe mecbur olmuştur. Ankara, uzakta ve hinterlandda bulunduğu için, sulh içinde yaşıyordu. Onbirinci asrın ortasında, Türk kuvveti baş göstermeğe başlamıştır. 1071 de Bizanslıların duçar oldukları Malazgird (Mantzikert) mağlûbiyeti, Küçük Asya'nın vaziyetini değiştirmiştir. Bu mağlûbiyetten iki sene sonra Ankara, civarında bulunan Türkler tarafından tehdit edildikten bir müddet sonra teslim olmuş olmalı. O zaman İznik, İzmir, Ayasluğ (şimdiki Selçuk) Kariya'nın sahilleri, Ege'nin bir kaç adaları Türklerin elinde idi. Sonra Komnène sülâlesine mensup Bizans İmparatorları hâkimiyetlerini temin ettikleri ve Ehli Salip muharebeleri başladığı vakit, Garbî Anadolu'yu almağa muvaffak olmuşlardır. 1101 senesinde, Ehli Salip ordusiyle beraber harb eden Raymond ve Toulouse, Ankara'yı Türklerin elinden almış, kalede bulunan 200 kişiyi mahvetmiş ve şehri Bizans İmparatorluğuna geri vermiştir.

Wittek'e göre, Ankara 1127 den evvel Selçukilerin elinde olmalıydı. Şehir, Selçukilerden Danişmendlerin tasarrufuna geçti. 1143 senesine doğru, Danişmendli Melik Mehmed Gazi'nin (Gazi II) vefatından sonra, Ankara, Şimalî Anadolu'daki sair malikâneleriyle, Selçukî Birinci Mes'ud'a geçti (P. Wittek, 338) 1155 de, onun vefatiyle, Ankara ve Çankırı, oğlu Şahinşah'a geçti (Wittek 349). Bu sonuncu, İkinci Kılıç Arslan ile olan miras meselesinden dolayı, Danişmend'lerle ittifak etmiştir.

1192 de İkinci Kılıç Arslan'ın ölümiyle, on bir oğluna taksim olunan imparatorluğu nihayet bulmuştur.

Vaziyeti daha iyi kavramak ve Selçuk İmparatorluğu'nun büyüklüğünü anlamak için, İbn-i Bi-Bi'nin verdiği malûmatı buraya naklediyoruz. Cilt, III. S. 11.

1– Tokat ve ona tâbi olan yerler Melik Rükneddin Süleyman Şah'ın elinde idi.

2– Danişmend (Sivas) ve civarı: Melik Nasreddin Berkiyark'ın elinde idi.

3– Elbistan: Melik Mugisüddin Tuğrul Şah'ın elinde idi.

4– Kayseriye: Melik Nureddin Sultan Şah'ın elinde idi.

5– Sivas Aksaray: Melik Kutbuddin Melikşah'ın elinde idi.

6– Malatya: Melik Maazeddin Kayser Şah'ın elinde idi.

7– Ereğliye: Melik Sancar Şah'ın elinde idi.

8– Niğde: Melik Arslan Şah'ın elinde idi.

9– Amasya: Melik Nizameddin Ergunşah'ın elinde idi.

10– Engürye (Ankara): Melik Muhiddin Mes'ud Şah'ın elinde idi.

11– Berglu: Melik Gıyaseddin Keyhusrev'in elinde idi.

İkinci Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine, Selçuk Devleti başlığının en küçük kardeşleri Gıyaseddin Keyhusrev'e verildiğini haber alan diğer kardeşleri, bundan memnun olmamışlar ve devletin başı olarak, büyük kardeşleri Rükneddin Süleyman Şah'ı tanımışlardır. Kardeşler arasındaki bu ihtilâf, haset, ihtiras ve menfaat gibi çarpışmalar meydana getirmiştir.

Selçuk devletinin merkezi hükûmeti Konya idi. Binaenaleyh, yaşça küçük olan Gıyaseddin Keyhusrev Konya'ya gidip orada oturmuştur. Halbuki büyük kardeşi Rükneddin, kardeşi aleyhine tahrikâtta bulunmak üzere ona düşman olanların memleketlerine gitmiş ve nihayet 1195 senelerine doğru, Gıyaseddin'i Konya'dan atmağa ve onu nefyetmeğe muvaffak olmuştur. Tekrar Konya'ya dönen ve kuvveti eline alan Gıyaseddin Keyhusrev, Malatya'yı oğlu Melik İzzeddin Keykâvus'a ve Danişmend ilini diğer oğlu Melik Alâeddin Keykubad'a vermiştir.[46]

Yukarıdaki cedvelde görüldüğü gibi, Ankara'da, İkinci Kılıç Arslan'ın oğlu Muhiddin Mes'ud hüküm sürüyordu. Bunun idaresi, Ankara'nın Alâeddin camiindeki kitabe ile tespit olunur.[47] Bu

46. İbn-i Bi-Bi III, s. 76.
47. Ahmed Tehid, s. 96, İbn Bi-Bi IV, s. 5.

Muhiddin Mes'ud namına 1201 de Ankara'da basılmış bir sikke kalmıştır.[48]

Tokad'da hüküm icra edip, kardeşlerince babalarının halefi tanınmış olan Rükneddin Süleyman Şah, kardeşi Melik Gıyaseddin-i Keyhusrev'i Selçukilerin merkezi hükûmeti olan Konya'dan tard ettiği ve kardeşlerinin saltanatına el uzattığı vakit, Muhiddin Mes'ud iki sene kadar müstahkem Ankara'da tutunabilmiştir. Kardeşi Rükneddin'in baskısı üzerine, Mes'ud'un başka bir kaleye gitmesine müsaade edildiğinde, Mes'ud kaleyi teslim etmiştir. Fakat, Rükneddin, sözünde durmiyarak kardeşini ve iki oğlunu öldürmüştür. Rükneddin, sözünde durmiyarak kardeşini ve iki oğlunu öldürmüştür. Rükneddin 1204 de ölmüştür. Bunun küçük oğlu Üçüncü Kilağ, babası tarafından nefyedilmiş olan Gıyaseddin Keyhusrev'i, menfadan çıkarmıştır. Bu Keyhusrev (Birinci Keyhusrev) 1210 senesinde vefat ettikten sonra Gıyaseddin'in en yaşlı ve bilâhara İzzeddin Keykâvus'un halefi olan Alâeddin Keykubad, müstahkem olan Ankara şehrine sığınmıştır. Meseleyi izah edelim:

Yukarıda söylediğimiz gibi, İkinci Kılıç Arslan'ın vefatından sonra ortaya çıkan ve her nevi hırs, menfaat ve entrikaya bürünen miras meselesi, bazan, bâzı kardeşler arasında nifak doğurur; bu kardeşlerden biri diğer kardeşlerden birine veya bazan bunlardan biri Bizans imparatorları ve Ermeni Tekfurları ile birleşerek düşman kardeş veya kardeşler aleyhine harekâtta bulunurdu veya bulunurlardı. Gıyaseddin'in vefatından sonra, oğulları İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Keyferidun arasında miras meselesi ortaya çıkmıştır. (İbn-i Bi-Bi III, S. 97/8) Yapılan intihapta İzzeddin Keykâvus, babasına halef olarak kabul olunmuş ve ona, Konya'dan Kayseriye'e bir heyet gitmiş ve oradan da kendisine tebliğ etmek vazifesiyle büyüklerden mürekkep bir heyet de Malatya'ya gönderilmiştir. Büyükler heyeti İzzeddin Keykâvus ile beraber Konya'ya gitmek üzere Kayseriye'ye gelmiştir. Bu arada, kardeşi Alâeddin Keykubad'ın topladığı kuvvet ile beraber Tokaddan Konya'ya yürüdüğü haberi gelmiştir. Alâeddin Keykubad, babasının vefatı haberini Tokad'da duymuştur. Üç gün süren tâziyet merasiminden sonra, kendisine taraftar bulmak için beylere ve her

48. Sikkeler bölümüne bak.

tarafa mektup göndererek pek çok yardımcı bulduktan sonra, Kayseriye'ye doğru yürümüş ve kardeşini muhasara etmeğe gayret ve ihtimam etmiştir. Muhasara uzamış, iki taraf kayıb vermiş, araları bulmak için müşavereler yapılmıştır. Müşavereler meyanında Celâleddin, Ermenistan Kralı Léon'u kendi tarafına celbetmeği düşündüğünü ileri sürmüş ve kendisinin (yani Celâleddin'in) bu işe tavassut ederek onu görmeğe gideceğini ve kendisine (krala) bir hediye götürmek icabedeceğini söylemiştir. (İbn-i Bi-Bi S. 101).

Alâeddin Keykubad, hemşiresinden on iki bin Mısır lirası kıymetinde olan bir destarca almış, Léon'a hediye olarak verilmek üzere, Celâleddin'e vermiştir. Celâleddin, bir gece, Alâeaddin'in mektubu ile hediyeyi, ordusu başında bulunan Léon'a vermiştir. Bunun üzerine ikisi, siyâsî vaziyeti tetkik ederek, Celâleddin, Ermenistan'ın Alâeddin tarafında bulunması kendi memleketi menafii iktizasından olacağı ve bu suretle Ermenistan'ın Alâeddini düşman değil, dost olarak tanıması lâzım geleceğini anlatmıştır. Bu görüşmeden sonra, Léon Alâeddin'in mektubuna müspet bir cevap vermiştir. (İbn-i Bi-Bi III S. 101 – 104). Gece olduğu için muharebe etmeği münasip görmiyen Alâeddin, sabaha doğru mühimmiyatiyle beraber Develu'dan Ermeni hududuna varmıştır. Oraya vardığında, Ermeni ordusunun, çadırlarını boş bıraktığını haber vermişlerdir. Bundan mütehayyir kalan Alâeddin, Ermenistan'ın, kardeşi Celâleddin ile bir olduğunu ve bu ise kendisine karşı hazırlanmış bir tuzak olduğunu tahayyül etmiştir. Bu vaziyet karşısında, Alâeddin kendisiyle beraber olan cemaatin dağılmağa başladığını görünce, hayran olmuştur. Kayseriye şehir halkı, bunu ve Alâeddin'in çerilerinin azaldığını görünce, dışarıya çıkmış, boru çalmış, çarpışmalar olmuş, ölen ve yaralanan olmuştur. Bu vaziyet karşısında, Alâeddin ata binerek Engüriye (Ankara) yolunu tutmuştur. Oraya varınca, kaleye girip kaleyi almıştır. (İbn-i Bi-Bi III. S. 105).

Alâeddin Keykubad'ın firarını haber alan İzzeddin Keykâvus sevinmiştir. Kayseriye'nin kapısını açtırmış, şenlikler yaptıktan sonra Niğde, Aksaray tarikiyle merkezî hükûmeti olan Konya'ya gitmiştir. Bir müddet istirahatten sonra, memleketin imarına, adaletin tevziine çalışmış ve bu sıralarda yeni saltanatını tebrik için etraftan gelen elçileri kabul ve ikram etmeğe devam etmiştir.

Bir gün, bir müşavere meclisinde iken, İzzeddin Keykâvus şu sözleri söylemiştir: "Mademki kardeşim Engürye'dedir ve orası

müktahkem bir yerdir, bu vaziyet bizi emniyet altında bırakamaz. Bu fitne maddesini ortadan kaldırmak cumhurun maslahatı icabındandır. bu mesele ortadan kalkmayınca, hiç bir mühim işe başlamak kabil değildir."[49]

İzzeddin Keykâvus'un bu sözlerinden sonra, meseleye ehemmiyet verilerek sefer hazırlıklarına başlanılmıştır. Bu hazırlıklardan haberdar olan Alâeddin Keykubad, müdafaa tedbirlerine baş vurmuştur. Keykâvus'un askeri Engürye'yi muhasara etmiştir. Bu vaziyet karşısında, Alâeddin maiyetinde bulunan Emîr Mübarizeddin Candar İsa, Engürye'nin kale kapısından şehrin meydanına çıkarak, Sultan Keykâvus'un maiyetinde bulunan Necmeddin Candar Behram Şah'ı mübarezeye (duelloya) davet etmiştir. Bu iki adam, Sivas'ta mektepte talebe iken, aralarında düşmanlık başlamıştı. Behram Şah İzzeddin'den izin isteyerek, mübareze meydanına gitmiştir. İki muhasım arasında vukubulan çarpışmalar neticesiz kalmış, yani galip ve mağlûbu malûm olmamış;tır. İki mübariz kendi sultanları tarafından takdir edilmişlerdir. İlkbahar iptidasından ikinci bahara kadar, böyle mukatele ve muharebe devam ve mancınıklar şehri hasara uğratmışlardır.

Keykâvus, Ankara'yı muhasara ettiği vakit[50] şehir haricinde birbina inşa etmiştir. Böyle yapmakla, maksudu şu idi. Şehir alınırsa, bina medrese olacak, kuvvetli vakıflarla teçhiz ve talebenin rahatları temin edilecekti; yehir alınmazsa, bina saray olacaktı. Şehir, alınınca Keykâvus sözünü tutmuştur. Halbuki, sonra Alâeddin Keykubad, kardeşinin vefatından sonra halefi olunca, onun ayırdığı evkafı iptal etmiştir.

Keykâvus, yeni yaptığı binada otururken, maiyetinde bulunan beyler kendilerine mahsus evler yaptırmışlardır. Ev yapmağa muktedir olmıyanlar, çadır kurmak veya yer altında yer kazdırmak suretiyle, kış soğuklarından muhafaza olmuşlardır. İlkbahar gelince, Engürye sâkinleri, şehrin böyle kapalı olması yüzünden çektikleri ıztırapları açığa vurmağa başlamışlar v eAlâeddine gitmeğe karar vermişlerdir. Huzura çıkınca "Biz kullarınız bir senedenberi şehriyarimizin istirahati için hisar zahmetini çekiyor ve hiç bir yerden

49. İbn-i Bi-Bi III, s. 115 (Bu sözler açık Türkçe'ye çevrilmiştir).
50. Ebulfeda, bu vakanın Hicrî 609 senesinde olduğunu yazıyor.

imdat ve muavenet görmüyoruz, beklemek hadden geçti. Eğer şehri hürmetle teslim etmezseniz, o kadar zayıf bir kuvvetsiziz ki, muhasırlar cebren ve kahren alırlar, çünkü tasallutu tiğle alırlar." Melik Alâeddin cevaben demiştir ki: "Hakikati söylüyorsunuz; hakikat ve sevap yolunda yürüyorsunuz. Eğer kardeşimle şart ve ahd olursa ki, bizim canımıza mazarrat erişmeyecek ve sizi dahi müsadere ve zahmetlerle cezalndırmayacak olursa, buna dair Kelâmı Kadîm üzerine yemin etsin ve taahhütnameyi göndersin, o zaman şehri teslim etmek için aykırı iş kalmaz" dedi. Bunun üzerine heyet toplandı ve Keykavus'a elçi olarak Emîr Seyfeddin Aybey' Çaşıngiri gönderdi[51] ve kendisine kararlaştırılan şartları bildirdi. Keykâvus, elçiyi kabul ederek, şartları ve kardeşini emniyetli bir kaleye nef'i kabul ettiğine dair yemin etmiştir. Bu muameleden sonra, Keykâvus kendisi ve maiyetiyle şehre girmiş, bayrağı kaleye dikmiş, üç gün şenlikler yapmış ve maiyetinde olup iyi hizmet edenlere hediyeler vermiştir. Kardeşi Alâeddin Keykubad'ın işiyle meşgul olması için Emîr Seyfeddini Aybey'i çağırıp kardeşini Malatya'ya tâbi Menşar kalesine götürmesini ve istirahatini temin ettikten sonra hapsetmesini emretmiştir. (İbn-i Bi-Bi, S. 121)

Keykâvus, Ankara'da işini bitirdikten sonra, Konya'ya dönmüştür. 1219 da vukubulan Keykâvus'un vefatı üzerine, saltanat mirası dâvası ortaya çıkmıştır. Epeyce süren münakaşalardan sonra reyler Alâeddin Keykubâd üzerine toplanmıştır. Halbuki Alâeddin Menşar kalesinde mahpus idi. açık kalan Selçuk tahtı haberini kendisine bildirmek için, Seyfeddin Aybey intihab edilmiş ise de, kendisi "Ben onu Engürye'den menfaya götürdüm, nasıl istersiniz ki, bana vermek istediğiniz vazifeyi ifa edeyim; bu adam bana dargındır, müsaade ederseniz, haber vermezden evvel gönlünü hoş edeyim andan sonra verdiğiniz vazifeye başlıyayım" dedi. Fikri kabul edilen Seyfeddin eski sultanın vefatını isbat etmek için, merhum sultanın yüzüğü ile mendilini beraber almış ve maiyetine Keykâvus'un hizmetinde bulunmuş bâzı havassiyle yola çıkmıştır. (İbn-i Bi-Bi, sahife 178/9). Alâeddin, Keykubad Seyfeddin'i kabul etmiş teveccühünü göstermiştir. Bundan sonra, teşrifat usulüne tevfikan, Konya'nın tahtına oturmak üzere yola çıkmıştır. Bu hükümdar za-

51. İbn-i Bi-Bi, s. 119.

manında, Selçuk devletinin kuvveti en yüksek dereceye varmıştı. Zaten Alâeddin'in biraderi ve babası zamanında, bilhassa Yunan kıyılarında büyümüştü. Artık Ankara, bir hudut kalesi değil, Selçuk arazisi olmuş, garba doğru Eskişehir'e kadar uzamış, garb ile olan bu iltisak üzerine, bir devlet taş köprü uzadılmıştır. Bu köprü, şehrin şimal istikametinde bir mil kadar uzun olup Çubuksuyuna doğru ilerler ve İstanos ile Beypazarın irtibatına hizmet eder. Akköprü namiyle maruf olan bu köprü 1222 senesinde Keykubad zamanında yapılmıştır. (Wittek s. 341/2).

Alâeddin Keykubad 1237 de vefat etmiştir. Yerine oğlu İkinci Gıyaseddin Keyhusrev geçerek (1242) de vefat etmiştir. Yerine, üç oğlundan biri İkinci İzzeddin Keykâvus geçmiştir. Diğer iki kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan ile İkinci Alhaeddin saltanata iştirâk etmek istemişler. Moğollar'ın Rükneddin'e müzaheret ettiklerini gören İkinci İzzeddin Keykâvus, memleketi Rükneddin ile taksim etmiş ve Üçüncü kardeşi olan Alâeddin'e arazi vermiştir. Taksim neticesi olarak İzzedin'e Konya, Aksaray, Ankara, Antalya ve garb vilâyetleri düşmüştür. (Çarşılıoğlu İsmail Hakkı ve Rıdvan Nâfiz Sivas Şehri. Sayfa: 52. not)

ONİKİNCİ BÖLÜM

İLHANÎLER DEVRİNDE ANKARA

Bir Mogol sülâlesi olan İlhanîler, 13/14 asırlarında İran'da sülâlelerini tesis etmişlerdir. Bu sülâle, bir imparatorluk meydana getirmiştir. İmparatorluğun teessüsünde, Oksus nehrinden (Oksus yahut Amou Daria, Arapların Ceyhun dedikleri nehirdir ki, vasatî Asyadadır). Hindistan denizine ve İndus'dan güney Asya nehri olup Umman nehrine tâbi Fırat nehrine ve Küçük Asya'nın büyük bir kısmiyle Kafkasya taraflarına kadar uzanırdı.

Bu sülâlenin kırallarından Gazan Han (1295-1304) İslâmiyeti, devlet dini olarak ve zamanında sarığı kabul etmiştir. Bunun halefi, Olcaytu Hudabende Mehmed (1304-1316) olup sekizinci İlhanî kralı olduktan sonra, Gıyasüddinya Veddin unvanını almıştır. Bu kral, Bizans imparatoru Michel Paleologos'un imdadına gelmek için, Türklere karşı asker göndermiş ise de, bu kuvvetin tesiri olmamıştır. Bundan başka, olcaytu kendisi, Memlukler'e karşı yürümüş ve Fırat'ta Rahba şehrini beyhude muhasara etmiştir. 1305/6-1319 senesinde tesis ettiği Sultaniye şehrini, (Acem Irak'ında) payıtaht yapmıştır. (Encyclopedie de I'Islam. III. s. 1042).

Olcaytu'nun halefleri Ebu Said Bahadır Han ve Süleyman Han'dırlar. Süleyman Han 1335/6 senesinde vefat etmiştir.

Bu malûmattan sonra, İlhanilerin ne suretle Ankara'ya geldikleri meselesi meydana çıkıyor. Bu dört İlhanî kralın Ankara'da basılmış paraları vardır.

1– Gazan Han'ın parasında "Duribe fi Engürye" yani Engürye'de basılmıştır VI? dir.[52]

2– Olcaytu Hudabende Mehmed'in parasında, Engürye kelimesi vardır. Sene 710.[53]

52. Mehmed Mübarek. İstanbul Asârı atika Müzesi Meskûkâtı kadime-i İslâmiye kataloğu III, s. 55.
53. Mehmed Mubarek. İstanbul Asârı atika Müzesi Meskûkâtı kadime-i İslâmiye kataloğu III, s. 68.

3– Ebu Said Bahadır Han'ın parasında Engürye kelimesi vardır. Sene 720.[54]

4– Süleyman Han'ın parasında Engürye kelimesi vardır. Sene 742.[55]

Tarihlerin rivayetine göre, Osmanlı Sultanı Birinci Murad, Ankara şehrini zaptetmiştir. İlhani meliki olan Süleyman Han'ın 1346 da Ankara'da para kestiği nazarı itibara alınırsa, İlhanilerin son kralı ile Ankara'nın birinci Murad tarafından zaptı arasında geçen müddet on beş senedir. Bu müddet içinde, İlhanilerin inkırızından sonra, Ankara havalisinin Köse Peygamber şöhretiyle maruf Artena[56] evlâdında, Ankara şehri ise, Ahilerin elinde bulunduğu deniyor. (Ahmed Tevhid, IV. 427.)

Ankara'nın Birinci Murad tarafından zaptı tarihini isbat eden iki tarihi eser vardır: 1) Hisarda Alâeddin camiinin kapısında Sultan Orhan'ın mevalisinden Lolo Paşanın hicri 763 tarihli tamir kitabesidir. 2) Kangırıkapısı civarında demirli köprü üzerine 777 senesi muharreminin sonunda inşa olunduğunu gösteren kitabedir. (Ahmed Tevhid, IV. 275).

Olcaytu Hudabende zamanında, Anadolu'da bir fırka Mogol askeri kumandanı olan Artena'nın, hemşiresini Demirtaş'ın alması üzerine, itibarı artmıştır. Rum memleketi valisi olan Demirtaş, Mısır'a giderken Artena'yı vekil bırakmıştır. Artena'nın naipliği zamanında, rumeli eyaleti valiliğine büyük Şeyh Hasan tâyin edilmiştir. Artena, İlhamî meliki Ebu Said'e karşı merbutiyetini muhafaza ettiği için naiplikte kalmıştır. bu sıralarda, bir kadın meselesinden dolayı Ebu Said ile Büyük Şeyh Hasan'ın, araları açılmış ve Şeyh

54. Mehmed Mubarek. İstanbul Asârı atika Müzesi Meskûkâtı kadime-i İslâmiye kataloğu III, s. 93.

55. Mehmed Mubarek. İstanbul Asârı atika Müzesi Meskûkâtı kadime-i İslâmiye kataloğu III, s. 174/5.

56. Artena, Küçük Asya'nın garbında bir Mogol sülâlesidir. Alâeddin Şeref ismini taşıyan bu sülâlenin müessisi, 1335 de vefat eden İlhani Ebu Said'den sonra 1352 senesine kadar müstakil olmuştur. Aksaray, Kayseri, Sivas, Amasya, Gümüşhane'de saltanat sürmüştür. Ağlebi ihtimale göre oğlu Gıyaseddin Mehmed ile küçük oğlu Alâeddin buralarda 1380 senesine kadar saltanat sürmüşlerdir. (Encyclo. de I' Islam (Artena) I. 469).

hapse atılmıştır. Yapılan tahkikat neticesi olarak, Şeyh'in kabahatsiz olduğu meydana çıkınca, serbest bırakılmıştır.

Ebu Said, 1335 de evlâdsız olduğundan, saltanat meselesinde münazaa yüz göstermiştir. Büyük Şeyh Hasan bundan bilistifade, Irak taraflarına gidip İlhanî hanedanından Mehmed'i saltanata geçirmiştir. Demirtaş Küçük Şeyh Hasan da, Süleyman'ı saltanata geçirmiştir. İki şeyh harb etmiş, (1337). Büyük Şeyh mağlûb ve hükümdar maktul olmuştur. Küçük Şeyh Artena'ya haber göndererek kendisine itaat etmesini teklif etti. Artena red cevabı verdi. Bunun üzerine, Küçük Şeyh Şarkî Karahisar'ın garbına kadar olan kısmı ve müttefi olan Karamanoğlu da Ankara'yı işgal etti. (Sivas 26/65).

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAPLAR DEVRİNDE ANKARA

İslâmiyetin intişarı ilerledikçe, Araplar ile diğer devletler arasında çarpışmalar zarurî idi. Bir taraftan Bizanslıların, diğer taraftan İranilerin yeni dinin intişarına ve bundan husule gelebilecek müşkülâta mukavemet etmeleri tabiî idi.

632-638 senelerinde, Araplar Suriye'yi zaptederek, İslâmiyeti Şam ve Antakya'ya kabul ettirmişlerdir.

Herakliyus ailesine mensub Bizans İmparatorları zamanında, (610-717) Herakliyüs'ün (610-641) İran üzerine vâki olan zaferi geçici olmuştur. Gerek zamanında, gerek halefi İkinci Konstant (641-668) zamanında, mezheb sebeplerinden dolayı, Roma'nın teveccühünü kaybetmiştir. Araplar bundan istifade ederek terakkilerini arttırıyorlardı.

İkinci Mervan oğlu Abdülmelik bin Muslama, Tyana'yı (Bor) zaptettikten sonra 712 de Amasya'yı zapt ve Ermenistan tarikiyle Galatya'ya girmiştir. (Encyclopédie de I 'Islâm III, s. 448). Bir rivayete göre, Muslama Ankara'ya gelerek, buradan İstanbul'a gitmiş ve bu şehri muhasara etmiştir.

Bağdad'ın müessisi Mansur'un oğlu Mehdi 775 senesinde Ankara'ya kadar bir gösteriş gezintisi yapmıştır. (Le Monde Musulman et Byzantin Jusqu'aux Croisades. par Gaudefroy - Demombynes, p. 323).

Müneccimbaşı, Hicrî 181 (797-8) senesinde Harunurreşid'in Rum keferesi üzerine sefer edip Safsifan şehrini zaptettiğini ve eskiden Mısır valisi olmuş olan Abdülmelik oğlu Salih dahi diyarı Rum'a sefer edip Ankara'ya kadar geldiğini yazıyor. (Müneccimbaşı Tarihi II. s. 103). Müneccimbaşının verdiği tarihe bakacak olursak, Harunurreşid'in aynı senede sefere çıktığı ve çarçabuk avdet ettiği anlaşılıyor. Ertesi sene, yeniden sefere çıktığı vakit, İstanbul'daki dahilî kargaşalıklar sebebiyle, Bizans İmparatoriçesi sulh istemiştir. (Encyclop. de I' Islam II. 288). Bu sulh imparator Nisefor'un cülusuna kadar devam etmiştir

Nisefhore, Harunurreşid'e mektub yazarak, İmparatoriçe'den aldığı verginin geri verilmesini istemiştir. Buna kızan Harun, mektubun cevabını kendisi getireceğini yazmış ve sefere çıkmıştır (806). Bu sefer esnasında Harun Ankara'yı zaptetmiştir. Harun 809 da vefat etmiştir (Encyclopédie de I' Islam, II. s. 288).

Harunurreşid Ankara'yı feth ettiği vakit, bu şehrin mâbedinin kapısını alarak Bağdad'a göndermiştir. Kapının kanatları üzerine mahkûk bir kitabe hakkında Cihannüma'da şöyle hıfz ve kaydedilmiştir: "Bismillâh ey bu dünyanın çocuğu, fırsatı intihabda çabuk davran: Daima zaman ve mekâna muvafık olan adamı intihab etmeği öğren; zevkusafa, suistimal edilirse, hüznü cefaya tahavvül eder. hali hazırını âtinin gamiyle yükleme, akılsızın yoluna gitme ve toplamış olduğun hazinelerle mağrur olmaktan kendini sakın."

Şark müelliflerinin bütün mutasavvıf fikirlerini ihtiva eden bu mâna, Yunanca kitabenin meal ve mazmununa mutabık değildir. Fakat bu kitabe sahte ve ca'lî olmakla beraber (Taxier böyle diyor) takriben aynı tarihte Hindistan'da cereyan eden hâdise ile bunu mukayese etmek garib bir tesadüftür. Çünkü, Hindistan'da Mahmud El-Gaznevî, Somauth mâbedinin kapısını alarak (Kâbil)e gönderiyordu. Bu kabîl ganimetlerin en sonrakisi, Rusların 1828 de Ermenistan'ı zaptettikleri esnada, Erzurum'un meşhur evliyasının büyük türbesinden aldıkları kapılardır (Texier, Asie Mineure II, s. 465).

Kâtip Çelebî, Harunurreşid'in oğlu Me'mun'un Ankara'yı fethetttiğini yazıyor. (Takvimûttevarih S. 41). Me'mun'un kardeşi Elmutassım'dır. Kardeşi zamanında, Bizanslılara karşı harbe iştirâk etmiştir. Kardeşinin vefatından sonra, Bizans İmparatoru Teofil ile bir mütareke akdetmiş ise de, bir müddet sonra harb başlamıştır. İmparator yüksek Fırat'ta galip geldikten sonra, Suriye ve Mezopotamya'yı tahrib etmiştir. Bunun üzerine Elmutassım ordu başına geçerek imparatoru kaçırmış ve elli beş gün muharebeden sonra Amorium şehrini zaptetmiştir.

Ankara hakkında bâzı mütalâalar ileri sürülüyor:

Kamus sahibi diyor ki: Ankara, diyarı rum'da bir şehrin ismidir. Bazıları derler ki, Ankara Engürye'den murebdir. Eğer bu sahih ise, ol şehir amuriye dedikleri yerdir ki Mutassım ona gaza eylemiştir ve Emrulkâys onda mesmumen vefat etmiştir. Kınalızade demekle maruf Ali nam fâzıl, yegâne kamusun kenarına yazıyor ki, "Ben bir

fâzıl kimseden işittim; ulemadan bir kimseden rivayet ederdi ki, Amuriye, Ankara'dan gayri Karaman vilâyetinde bir şehirdir ki, elyevm harabdır ve Rumların lisanında Anamurya'dır ve ben zannederim ki bu söz gerçek olmak gerektir."

Müneccimbaşı diyor ki: Fâzıl-ı mezburun kelâmını teyid etmek üzere, Karamanlıların ahvali hakkında, Şikâri nam kimsenin tarihinde gördüm ki, Melik Mahmud Bey bin Karaman, biraderi Mehmed Bey öldükten sonra, padişah olmuştur, demiştir. Rum'da, Selçukiye devleti munkariz olmakla, Mahmud'un istiklâl bayrağı yüksek olup askerini topladı, Rum memleketine gaza ederek Anamurya ismiyle tesmiye olunan Amuriye'yi muhasara ve şiddetli mukateleden sonra, feth ve harab olan yerleri tamir ve mescidler ve minberler bina ve Mamuriye tesmiye etmiştir. Taşilinde meşhur kalelerden olup Ankara ile arası yedi merhale idi. Karamanlılar devleti munkariz olunca, onların tahtı tasarrufunda olup, sonra Osmanlı valileri, mezkûr kalede şerir ve müfsid kimseler tahassün etmiştir diye harab etmiştir. Elyevm yerinde bir kariye vardır (Müneccimbaşı Tarihi, Cild 2, S. 130/31).

Amurium, yani Amurye eski Frijiya'nın meşhur bir şehridir. İstanbul ile Kilikya askerî yolu üzerindedir. Bir aralık, bu şehrin haritada yeri malûm değilken, Hamilton bunun yeri Astar kalesinde olduğnu göstermiştir (Şimdiki Hacıhamza köyüne yarım saat uzak). Pek çok Arap kumandanlar ve bu arada (805) yukarıda ismi geçen Mesleme dahi muhasara etmişlerdir. 838 senesinde Mutassım 55 gün muhasara etmiştir (Encyclopédie de I' Islam, I. s. 338).

Arap müverrihi İbn Saad, Kureyişlilerin Ankara'ya geldiklerini yazıyor.[57] Bunların, gelmelerini bana söyleyen Prof. Rischer'dir ki, bu müverrihin kitabından okumuştur. Bunu teyid eden, Ankara'da Kureyş namında bir mahallenin bulunmasıdır.[58]

653 de, Emevîler Ankara'ya tecavüz etmişlerdir. (Le Monde Musulman et byzantin "G. Harfi").

57. Müverrihin ismi Ebu Abdullah Mehmed bin Saad bin Mani-ül-Zehra olup, Basralıdır. 845 senesinde ölmüştür. Ekseriya Bağdad'da yaşamıştır. Eserinin ismi "Kitab-ül-Tabakat ül-kebire" olup 15 cildden ibarettir. İbni Saad Peygamber Muhammed'in halifeleriyle muavinlerinin tercümei hallerini yazmıştır.
58. Bu eserin ikinci kısmında "Mahalleler" bölümünde; Kureyş mahallesinin adı vardır.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİLER VE ANKARA

"Ahiler" ahi kelimesinin cem'idir. Bu kelimenin mânası hakkında iki mütalâa ileri sürülüyor. Bazıları, "ahi" Arapça'da kardeş ve bazıları Türkçe'de eli açık, koçak, cömert mânasındadır. Bu son mütalâyı ileri sürenler, Orta Anadolu'nun bâzı taraflarında (k) harfi (h) gibi telâffuz edildiğinden "aki" kelimesinin "ahi" şekline girdiğini ilâve ediyorlar. Ben, bu son mütalâa görüşüne iştirâk etmiyorum. Neden?

1– Garbî Anadolu'nun Türkçe telâffuzunda, (k) harfi (h) gibi telâffuz olunmadığından, oralarda, doğrudan doğruya Arapça'nın "ahi" si kullanılır.

2– Arapça'da "ah" kardeş demektir. Ahi kelimesine gelince, bu kelimenin sonundaki (y) nefsi mütekellim, vahde zamiri olup "benim kardeşim" demektir. Aynı (y) harfi, ilâl sepeplerden dolayı, terkibi izafilerinin muzaaf mevkiinde kullanılır.

3– Bu kelimenin Arapça olduğunu gösteren başka bir nokta vardır ki, o da, Ahi Şerafeddin'in Ankara'da yapmış olduğu camiin bulunduğu mahallenin yeridir. Bu mahallenin ismi Hacıarap mahallesi idi, sonra Arslanhane mahallesi oldu. (Naima Tarihi III, s. 191). Âşıkpaşazade tarihi şöyle yazıyor (III, s. 205): Diyarı Rum'da dört taife vardır ki, misafir içinde anılıyor: Biri Gaziyan'ı Rum, biri Ahıyan'i Rum biri Abdalan'i Rum, biri Bacyan'i Rum. Yani kardeşler Ahiler, bir cemiyete mensup kardeşler demektir. Bağdad'da Arapça "Futuvva" (Türkçesi Fütüvvet) namiyle bir cemiyeti hayriyenin ismi olup ona mensup kardeşlere "Ahıyan-ı Fütüvvet" (cemi sigası) ve "Ahai fütüvvet" (müfred sigası) denir. Her millete din, hayır, ilim gibi gayeleri olan cemiyetlerin mensuplarına "kardeş" deniyor. Meselâ, Fransa'da "Fréres de la charite" namında bir hayır cemiyeti vardır ki, mânası, fukaraperverlik, insaniyetperverlik, lûtuf ve inayet kardeşleri yani "Ahiler" demektir. Bunun gibi "Frères de la Croix" cemiyetidir ki, mânası haç kardeşleri yani "Ahîler" demektir. Şimdi "Ahiyyan-i fütüvvet" cemiyetinin ismini Fransız-

ca'ya çevirecek olursak Frères de générosité, diyeceğiz. Umumiyet itibariyle kardeşlerin mensup oldukları cemiyetlerin isimleri kullanılmıyarak, yalnız Frères denir. Ahilerin sade olarak kullanılması, bunun gibidir.

Bu tafsilâttan sonra esasa gelelim:

Ahiler, bir devlet teşkil etmediler. Bunlar eski ve yüksek bir aileye yahut bir cemiyete mensup adamlar olup, bulundukları yerlerin âyanı ve eşrafı sayılırlardı. Bunların faaliyeti Ankara, Bursa ve başka yerlerde görülmüştür. Ankara Osmanlıların eline geçmezden evvel, Nevşehir'de (hicrî 767 senesinde) Ahiler vardı. Mehmed Muhsin imzasiyle yazılan şu parçayı okuyoruz (Hâkimiyeti Milliye gazetesi, 30 Haziran 1337/1921): "Ankara'da Ahilerden 695 senei Hicriyesinde yetmiş iki yaşında ölen meşayihi izamdan Ahi Hüsameddin Efendi namında bir zatın mahdumu olan Ahi Şerâfeddin Mehmed'in tanzim etmiş olduğu şecere, büyük bir tomar halinde kendi namiyle yad edilen Ahişerafeddin tarafından celbedilmiş ve sureti istinsah edildikten sonra iade edilmiş olan bu tomarda Ahi Şerafeddin Mehmed'in Hüseyin, Hasan, Yusuf namında üç oğlu olduğu ve bunlardan Hasan ve Hüseyin'den evlâdü ahfadından bazılarının isimleri muharrer ise de, tercümei halleri hakkında harfi vahid olmadığı bâzı tarihî eserlerde beyan edilmektedir." (Hâkimiyeti Milliye gazetesi, 30 Haziran 1337-1921).

Bâzı tarihlere göre, 762 senesinde, Muradı Hüvendigâr, Ankara'yı Ahilerden zaptetmiştir. ankara şehrinin dağlı idaresi, Ahilerin elinde idi. Ankara ve havalisinin saltanatı ise, İlhanilerin elinde ve bunların inkırazında, Köse Peygamber namiyle maruf Artena'nın evlâdında idi. ("Türk Yurdu" mecmuası, No. 4, s. 275).

Yukarıda, Ahilerin muhtelif şehirlerde bulunduklarını yazdık. İbni Batuta, Sivas'a geldiği vakit, Ahilerden Biçakçı Ahi Ahmed ve refikleri tarafından istikbal edildiğini yazıyor ("Sivas Şehri" s. 67) Sivas'ta oturan Ahi İsâ, Kadı Burhaneddin Ahmed zamanında, Ahi ricalinin nüfuzlarından Ömer Oğulları namiyle Kayseri ve havalisinde hükûmet icra etmek isteyen ve mükerreren Kayseri'yi zapteden (Cüneyd) Bey isminde bir Türkmen aşireti reisine, bu Ahi İsâ, Burhaneddin Çelebi tarafından murahhas olarak gönderilmiştir ("Sivas Şehri" s. 155).

İkinci Murat, "Düzmece" Mustafa'nın gailesiyle meşgul iken, hamid vilâyetinde vali bulunan küçük biraderleri Mustafa Çelebi Germiyan Oğullarının teşvikine ve Karaman Oğullarının fitnelerine uyarak, Osmanlı tahtına göz dikmiştir. Başında Turgutlu taifesine mensup birtakım efrad ve başka kimselerle Bursa'nın teshirine kıyam etmişlerdir. Bursa ahalisi, şehrin kapılarını kapamışlar ve Mustafa Çelebi'yi niyetinden vaz geçirmek için, birtakım hediyeler göndermeğe ve bunları Ahi Yakub ve Hoş Kadem namında iki muteber zat vasıtasiyle, göndermeğe karar vermişlerdi (hicrî sene 826, Solakzade Tarihi, s. 147/9).

Yavuz Sultan Selim hastalığını tedavi eden doktorlar arasında Ahi Çelebi namında bir doktor vardı. "Cümlei etibba hususen reisül hükema olan hâzıkı bîmisil ve bîhemta Ahi Çelebî mualece için sarfı makdur eylediler." Hasta olan padişah:

Bana derman eder sanurdum Ahi,
O gelursa hikim etmiş ol dahi.

beytini söylemiştir (Solakzade Tarihi, s. 420).

"Müneccimbaşı Tarihi" Ahilere "Mütegallibe" sıfatını veriyor (cilt. 2, s. 291).

Yukarıda gösterdiğimiz misaller, Ahilerin, bulundukları yerlerin eşraf ve âyan olduklarını ve bir devlet teşkil etmediklerini gösterirler. Eski müverrihler de, Ahiler hakkında şu mütalâaları görüyoruz. Hicrî 762 senesinde, Sultan Murad idareyi Ahiler demekle maruf "mütegallibe" nin elinden almıştır (Kâtip Çelebi, Cihannüma, s. 603).

İbn Batuta diyor ki, ondördüncü asırda, hükümdar olmayan yerlerde, Ahiler, misafirperverlik vezaifi ifa etmek için şehrin hükûmetini temsil ederlerdi. Mogol idaresi zamanında, memleketin işleri şehrin âyanına terk edilmişti. Şehirde, askerî kumandanı ve âmili (vergi memuru) bulunsa bile, ahilere mensup bir zat, o şehrin vekili sıfatiyle vazife görebilirdi. (Wittek, 349).

Ankara kitabelerinde, isimleri zikrolunan Ahiler meyanında Hazreti Ali'ye intisabı iddia eden ve 1350 de vefat eden Ahi Şerafeddin vardı. Bu Ahi, belki Ankara'da kralvari bir rol oynamıştır. İbn Batuta, Mogol idaresi altında bulunan başka şehirlerin Ahileri hakkında ayni mütalâayı yürüdüyor (Wittek, 351).

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

MUHTELİF MALÛMAT

Gerek "Ankara Tarihi" eserimizin şimdiki yani ilk kısmında karışık görünen bâzı vakalarla, gerek geçen sene bastığımız ikinci kısma ait olup son zamanlarda elimize geçen bâzı tarihî malûmatı bu bölümde dercediyoruz. Orta Çağ tarihi kısmı Anadolu hakkında verilen malûmat karışık olup tetkike şayandırlar.

İranilerin Ankara ile olan münasebetlerini gösteren bâzı notları tarih sırasiyle aşağıya naklediyoruz:

1– Üçüncü Dârâ (Dârius III. Kodoman) ile Büyük İskender arasında, 335 senesinde vukubulan muharebede, Dârâ'nın düşman aleyhine yürümek için, evvel emirde intihab ettiği Suriye yolundan inhirat ederek Ankara ve Halis tarikiyle Toros'a gittiği meselesi münakaşa mevzuudur (Kunt Bittel, s. 97).

2– Ankara, 619 da İraniler tarafından zaptolunmuştur (Larousse I).

3– Heraclius zamanında, (575-649) İran Kralı Keyhusrev, Angıra'yi zaptetmiştir. Hükümdarın inhizamiyle, şehir Bizans İmparatorluğuna avdet etmiştir (Texier II 270/1).

4– İran hükümdarı Keykâus marifetiyle 1213 senesinde Ankara'yı (?) zaptetmiştir (Texier II. s. 471)

Frère G. de Gerphanion'un, "Mélanges historiques" eserinde "Orta Çağda Ankara" serlevhasiyle yazdığı tetkikin, bu eserimizde bulunmayan bâzı noktaları alıyoruz:

Araplar, 846 da Omeriyum (Umur) önünde bulunmuşlardır. (Sonlakyan, s. 481). 854 de Ankara'yı zaptetmişlerdir. Sekizinci asrın nihayetine kadar, Araplar tarafından istilâ edilen şehirler arasında, Ankara'nın ismine rastlamıyoruz. Bunu da, Ankara, kıymetli tahkimatına borçlu idi. Burası, ilk defa 797 de, sonra 805 de Harunurreşid tarafından zaptedildiği görünür.

Yakut, yunan generali Bukelarion'un oturduğu yer Ankara olduğu ve şehrin isminin Ankara ve Unguriye olduğunu yazıyor (Yakut I. s. 39).

Halife Mutasımın seferi ve Ankara'nın fethi, şark kaynaklarında zikrolunuyorsa da, Bizans kaynaklarında zikrolunmuyor. İkinci Mihal (820-829) zamanında ve ondan sonraki zamana ait bir gurup Bizans kitabesi bulunmuş ve bunların 857 senesine ait olduğu anlaşılmıştır. (H. Grégoire).

871 de, Şimali Fırat havalisinin Tefrika (Diverge) tarafında yeni bir kuvvet doğmuştur. Panlikyan'lar. Bu unsur kuvvetli bir harb unsuru idi. Bizans-Arap hududu sahasına gelmiş, hattâ, Psidiya ve Frijiye ve daha sonra Avrupa'ya geçerek Trakya'da yerleşmişlerdir. Bunlardan Hrisoheir, Küçük Asya'ya kadar akın etmiştir. Bu taarruza karşı koymak üzere İmparator Birinci Basilios (867-886) Tefrika'da yapılan seferde, Bizanslılar mağlûbiyete uğramışlardır. 871 de Hrisoheir, Ankara'nın önüne doğru gelmiş ve görüldüğüne göre zaptetmiş ise de, bir sene sonra mağlûb olarak öldürülmüştür.

931 senesinde Tarsustan ve dünyanın her tarafından gelmiş olan İslâm gazilerinin toplanmış oldukları yerden, Küçük Asya'ya akın ederek Ankara mıntakasına gelmişlerdir. (Gerfanion, s. 215).

Karamanoğlu, Fatih ile birlikte Kastamonu'ya gelmek üzere Ankara'ya kadar gelmiş, Fatih de kendisine ikramda bulunmuş ve babasının yanına göndermiştir (Kastamonu Tarihi, cild I, s. 152 Talât Mümtaz Yaman).

ONALTINCI BÖLÜM

AUGUSTUS'UN VASİYETNAMESİ TERCÜMESİ – VASİYETNAMENİN LÜGATÇESİ

I

Dokuzuncu yaşımda iken, hiç bir kimsenin nasihat ve teşvikine tâbi olmayarak, yalnız kendi fikir ve masarifimle bir ordu teşkil ve o ordu ile, birtakım gaddar ve mütegallibelerin zalim ellerinde kalan Roma cumhuriyetine istiklâl ve hürriyet bahşettim. Hizmete mükâfat olarak Senato meclisi, şeref veren kararlarla C. Pansa ve A. Hiritius konsolosluğu zamanında, beni kucağına alarak bana konsolos rütbesini tevcih etti. Ve bir fenalığın zuhuruna meydan verilmemesi için Pansa ve Hiritius ile beraber devletin asayişi temin vazifesini bana tevcih etti. Sonra bu iki konsolos muharebede telef olduklarından, yine o sene ahali tarafından konsolos ve beş sene için cumhuriyetin nizamnemesini temin ve tanzim etmek üzere Triumvir vekili tâyin olundum.

II

Pederimi öldürülenleri,[59] nefy ile kendilerini usulü dairesinde ve adalete muvafık bir surette muhakeme ile cezalandırdım. Cumhuriyete karşı harb ettiklerinden, iki defa saf muharebesiyle mağlûb ettim.

III

Silâhlarımı karada ve denizlerde yükselterek devamlı ve harici dünyanın her cihetinde muharebe ettim. Muzaffer olunca, muharebeden hayatta kalmış olanları affettim. Ecnebi milletlere gelince, tehlikesiz olarak muhafazalarını (idarelerini) mümkün gördüğüm

59. Öldürülen amcası meşhur Sezar ise de, peder tâbiriyle yad edilmiştir.

halde, onları tahrib etmekten ise muhafazalarını tercih ettim. Takriben beşyüz bin Roma askeri yemin etti. Hizmetten muaf olan bu adedin üçyüz binden fazlası, tarafımdan müstemlekelere yahut kendi municipe'lerine[60] gönderdim. Bunların hepsine toprak tahsis ettim; yahut satın almak için, tasarruflarımdan aldığım parayı verdim. Mütekait olanları irademle müstemlekâtımda iskân ve bunlardan bazılarını kendi memleketlerinde iyva ettim ve bir kısmına, muktazi arazi tahsis ve diğer bir kısmına dahi arazi satın almak üzere kendi tahsisatımdan arttırdığım akçe ile yardım ettim. Trièmès tâbir olunan gemilerle onlardan küçük olanlar hariç, altı yüz büyük gemi zaptettim.

IV

İki defa büyük alkışlara, üç defa büyük muzafferiyetlere mahsus olan ahalinin resmî alkışlarına nail oldum. Yirmi bir defa mutantan surette imparator ilân olundum. Senato meclisi, bundan başka, pek çok zafer alâmetleri izhar etmiş ise de, hususî şenliklere lüzum görmeyip bana ait zafer işaretlerini, Roma'nın meşhur Capitol ibadethanesine koydum. Bu suretle, her bir harbde cumhireyet namına nezirlerimi ifa ve ikmal ettim. Karada, ve denizde, kendim ve nezaretim altında olarak veya seraskerlerim marifetiyle kazandığım büyük muharebelerden dolayı, Senato meclisi, uluhiyete arzı şükran etmek için, elli beş defa kurban kesilmesine karar vermiştir. Sonu, bir Senateur consulte tarafından tertib olunan bu kurbanlara, 890 gün hasr olunamuştur. Zaferinin eseri olarak, ahalinin icra ettiği şenliklere dokuz hükümdar yahut hükümdar tarure'den sonra, Marcellus'ün Consullukları zamanında Roma'da hazır.

V

Roma'da bulunduğum sırada, Senato ile halkın bana verdikleri dictature'den sonra, Marcellus'un Consullukları zamanında Roma'da hazır bulunduğu sırada, kabul etmek istemedim. Roma Şehri açlıktan şiddetli bir surette muztarip bulunduğu bir sırada, zahire

60. Municipe, eski Romalılara tâbi olup Roma devletinden sayıldığı halde, ayrıca idare olunan kasaba demektir.

tedarik etmek çarelerini üzerime almaktan kendimi men edemedim. Bir kaç gün içinde ettiğim masraflarla, sarf ettiğim gayretlerin sayesinde, tehlikeyi bertaraf ederek halkı her türlü korkudan kurtardım ve bu sene için ve yaşadığım müddetçe, konsolosluğu teklif ettiğinden, onu asla kabul etmedim.

VI

M. Vinucilus ve Lucretius konsolosluğu, sonra P. Lutulus konsolosluğu zamanında ve nihayet Paulus Fabius Maximus ve Q Tubers konsoloslukları zamanında, milletin ve Roma senatosunun ittifakiyle üçüncü defa olarak en geniş salâhiyetle kanunların ve hüsnü ahlâkın gözetmesini kabul ettim. Sonra yeniden bu gibi salâhiyetler tevdi etmek istediklerinde kabul etmedim. Sonra, başka işlerin tesviyesine beni beni memur ettiği vakit, haiz olduğum hâkimiyet kuvvetine istinaden de ikmal ettim. Bu kuvvete dayanarak, Senatonun muvafakatiyle, beş defa bir refik, beraberime aldı.

VII

Cumhuriyeti tensik etmek için, tam on bir sene, durmadan, Triumvira'ya memur edildim. Bu satırları yazdığım zamana kadar, Senato kararıyle kırk sene prenslik pâyesini doldurdum. Büyük ruhani reisi idim. Angure, Quindesemvir Koleji ile Septimvirs Kolejinin, Arvales biraderleri Kolejinin, Titines rahipliğiyle Friciyalıların idiler.

VIII

Beşinci konsoloslukta, milletin ve Senatonun emriyle patricien'lerin adedini arttırdım. Üç defa senatörlerin cedvelini tanzim ve tertib ettim. Benim altıncı Konsulluğum devrinde refikim M. Agripa olmak üzere cens (tahriri nüfus) merasimini icra ve tes'id ettim. Roma milletinin nüfusu tespit edilmeyeli kırk iki sene vardı. Bu sayım devri esnasında, Roma şehirlileri 4,063,000 adede bâliğ olmuştur. C. Censerinus ve C. Asinius konsoloslukları zamanında ikinci defa olarak, konsolosluğun bana bahşettiği salâhiyete istinaden, yalnız olarak aynı işi yaptım. Bu nüfus tahririnde 4,233,000 Romalı hemşehri saydım. Aynı salâhiyetle üçüncü defa olarak, Sex. Pom-

pée ve Sex. Appulcius konsoloslukları zamanında, maiyetinde oğlum Tit. Cesar olduğu halde bu defa sayılan Roma hemşehrilerinin adedi 4,937,000 olmuştur. Yeni kanunların neşir ve ilâniyle; şehrimizin unutmağa başladığı eslâfımızın hüsnü emsallerini ihya ettim ve kendim, bizden sonra gelecek nesillere yapmağa mecbur olacakları, birden fazla misafir, verdim.

IX

Her beş sene nihayetinde, konsolosların ve rahiplerin ağızlariyle selâmetim için ilâhlara dua etmelerini senato emretmiştir. Bu dua, (temenni) münasebetiyle, ekseriya bazan dört büyük kolejlerden biri tarafından ve bazan konsoloslar tarafından tertib edilmiştir. Eşhası hususiye gibi, şehirlerde imparatorluğun bütün şehir halkları, sıhhatım için, ilâhlara tahsis edilen yerlerde, kurban takdim etmeğe devam etmekte kusur etmediler.

X

İstişarî senatoya göre, ismim, Salien nağmelerine idhal edilmiş ve benim pek mukaddes olmaklığım için, sağ oldukça, tribunitaire kuvvetini haiz olmaklığım için bir kanun çıkarmağa karar verdi. Millet, bundan evvel, babamın haiz olduğu papa unvanını vermek istemişse de, henüz hayatta olan bir kimsenin mevkiini almak istemedim. Birkaç sene sonra, dahilî ihtilâf dolayısıyle, onu elde etmiş olan kimnen vefatından sonra, serbest kalmış olan bu ruhani riyaset benim tesahubuma geçti. Halk, bu mansibımın merasimine iştirak etmek için o zamana kadar, İtalya'nın her bir tarafından Roma'ya o kadar büyük bir kallabalığın geldiğini hatırlayamadı. Bu, P. Vagius ve C. Vagius konsolosluğu zamanında vukubulmuştur.

XI

Dönüşümün hâtırası münasebetiyle, senato, Kopène kapısının önünde şeref ve faziletin mâbedi önünde, avdetimin taliine bir mezbah tahsis etmiş ve bu mezbah üzerinde, ruhanî reisleri ve vestale bâkireler, yıllık bir kurban kesilmesini emir ve Q. Lucretisis ve M. Vinicius konsolosları zamanında, Suriye'den Roma'ya geldiğimde, o günden itibaren ismim Augustalia tesmiye olunmuştur.

XII

Senatonun kararıyle devletin mansıblarını işgal etmiş olanlarla ve Preteur tribunun bir kısmı Q. Lucrenus ile beraber Kampanie'ye kadar istikbalime gönderilmiştir ki, benden evvel bu şeref başka bir kimseye ihsan edilmemiştir. Şükranla, İspanya ve Gaule işlerini bitirdikten sonra, P. Quintilius ve Tib. Neron konsolosluğu zamanında, bu eyaletlerden Roma'ya avdet ettiğimde, avdetimin vesilesi, olarak, Senato, talimhane meydanlarında her sene Paix Augusta'da, hâkimler, rahipler ve Vestales bâkirelerinin kurban edecekleri bir mezbah rekzedilmesini emretmiştir.

XIII

Ecdadımızın istedikleri gibi Janus Quirinus mâbedinin kapısının kapanması, ancak Roma'ya tâbi olan bütün karada ve denizde sulh olmasına mütevakkıf olduğundan, Roma'nın teşekkülünden beri, tarihî vakaların isbat ettiği gibi, geçmiş olan pek çok asırlar zarfında, ancak bir defa kapanmıştır. Benim principatımda, senato, üç defa kapanması münasip olduğunu ilâve etmiştir.

XIV

Kaderin, pek genç iken kaptığı iki oğlum Caius ve Lucius Caesar'in beş sene sonra, hizmete girecek bir hale girmeleri için, on beş yaşında iken, senato ve millet beni sevindirmek maksadiyle, onları konsolos ilân etmiştir. Senato, bunların (Forum) a götürüldüğü günden itibaren, umuru umumiyeye ait olan konuşmalarda isbatı lıyakat edeceklerine karar vermiştir. Roma şövalyelerine gelince, onların her birine bir gümüş kalkan ve bir mızrak hediye ettikten sonra, onları gençlik prensleri diye ilân etmişlerdir.

XV

Babamın vasiyetnamesini yerine getirmek suretiyle, Roma avam sınıfına mensup adam başına 300 sesterces ve beşinci konsolosluğunda, muharebelerin yağmasından (ganimet) kendi namına

dört yüz sesterces verdim. Başka defa, onuncu konsolosluğum zamanında, kendi servetimden congiavres fevkalâde adam başına 400 sesterces verdim. Onbeşinci konsolosluğum zamanında, kendi masrafım ile aldığım buğdayı on iki defa taksim ettirdim. Tribunicien, satvetimin esnasında, üçüncü defa olarak, adam başına 400 sesterces verdirdim. Muhtelif ihsanlar, 250,000 kişiden aşağı kimseye verilmemiştir. Hâkimiyet ve kudretimin on sekizinci senesine tesadüf eden on ikinci konsolosluğum zamanında, şehir halkından 320,000 kişiye, adam başına, 60 dinar verdim. Askerlerim tarafından tesis edilen müstemlekelere beşinci defa konsolos olduğum zamanda, alınan ganaimin mahsulünü, adam başına, bin sesterces tevzi ettim. Ve müstemlekede büyük muzafferiyete iştirak etmiş olanların adedi takriben 120,000 kişiden ibarettir. Onüçüncü konsolosluğum zamanında, umumî buğday tevziatı için isimleri kaydedilmiş olanların adam başına 60 demers verdim ve bu hediyeleri alanların adedi 200,000 den biraz fazla idi.

XVI

Dördüncü konsolosluğumda ve sonra M. Cressus ve Cn. Landulus Augur konsolosları zamanında, tarafımdan askerlere tahsis edilen arazi için, belediyeye bir zarar ve ziyan akçesi verdim. İtalya municipleri tarafından emrime âmade kılınan meblâğ takriben 600,000,000 sesterces ve eyaletler tarafından verilen toprak için, aynı para olmak üzere 200,000,000 oldu. Bu hal, zamanıma kadar, İtalya'da ve eyaletlerde müstemleke tesis edenlerden evvel yalnız birincisi ben idim. Bilâhara Til. Neron, C. Pison, D. Lacilius ve C. Antistius, C. Calvisius ve L. Pasmeus ve M. Messala, L. Caninius ve Q. Fabricius konsolosları zamanında municip'lere gönderdiğim kıdemli neferlere bir mülâkat ve bu hususta milyon sesterces sarfettim.

XVII

Umumî hazineye dört defa, kendi param ile yardım ettim. Hazinemin vekilharçlarımın emrine 130,000,000 sesterces tahsis ettim. L. Aruntius Lepidius konsolosluğu zamanında, Tib. Cesar na-

mına ve benim namıma, nasihatım üzerine, tesis edilen ve yirmi sene veya fazla hizmet etmiş olan askerlere, hediyelerini tesviye etmek için askerî hazineye (vezneye) verdim.

XVIII

Cn. ve P. Lentulus'un konsolosluğu senesinde, zahire anbarları boş olduğundan kendi param ile, buğday satın aldım ve yüz bin kişiye verdim...

XIX

La Curie ve Curie'ye bitişik Minerve Chalcidienne, mâbedi, kapı siperiyle beraber Platin üstündeki Appollon mâbedi, ilâhî Jules'ün mâbedi, Lupercal'i daha evvel, aynı yerde bir kapı inşa etmiş olan Octavius'ün ismini bırakmağa müsaade ettiğim Flavius koşu meydanına yakın kapı siperi, Maxime koşu meydanına yakın olan Pulvinar'ı, Jupiter Freterien'in, mâbediyle Capitole olan Jupiter Tonnant'ın mâbedi, Quirinus mâbedi, Avention'da bulunan Minerva, Kraliçe Junon ve Jupiter Libertas'larınki, mukaddes yolun zirvesindeki Lares'lerinki, Velie'deki Penates ilâhlarınınki, delikanlılığınki, Palatin'deki büyük valideninki tarafımdan inşa edilmiştir.

XX

Capitol ile Pompee tiyatrosu, ikisi de büyük masraflarla tarafımdan tamir edilmiş ve bu iki âbide üzerine ismimi yazmadım. Eskilik yüzünden, muhtelif tarafları harabe yüz tutan su kemerleri tamir ettim. Su menba inhiraf ettirerek Marcia denilen suyun hacmini taz'if ettim. Pederim tarafından başlanmış ve bitmek üzere bulunan Forum Julien ile Castor mâbedi ve Saturne tarafımdan bitirilmiştir. Yangın, bu büyük kiliseyi tahrib ettiğinde ben, eski sahayı arttırdım ve yeni inşaata başladım. Oğullarımın isimleri taşıyacak ve ikmal edemediğim takdirde, bunun bitirilmesini vârislerime emrettim. Altıncı konsolos iken, senatonun iradesiyle, şehirde tamire muhtaç binaların hiçbirini unutmadan 82 mâbed tamir ettim. Yedin-

ci konsolosluğum zamanında, Roma'dan Ariminium'e kadar giden Flaminium yolunu tamir ettim ve Mulius ve Minucius köylerinden başka bütün yolları yeniden tamir ettim.

XXI

Hususî surette mâlik olduğum arsada, düşmanın ganaiminden elde ettiğim para ile de, Mars mâbedini ve Augustos Forum'unu bina ettim. Apollon mâbedine yakın bulunan tiyatronun kısmen hususî kimselerden satın aldığım ve damadım olan M. Marcellus ismini taşımasını istediğim arsada Capitol'de bina olunmasını istedim. Düşmandan elde edilmiş hediyeleri ilâhî Jules mâbedine, Apollan'unkine, Vesta'ninkine, Mars'ınkine tahsis edilmiştir. Hediyeler bana takriben 100,000,000 sesterces'e mal oldu. Beşinci konsolosluğum zamanında municiplerin ve İtalya'nın müstemlekelerine, muzafferiyetlerim için 35,000 lira kıymetinde bulunan coronaire altını, hem de bilâhara imparator ilân edildiğim sırada altın coronaire'i reddettim. Municip'lerin, İtalya müstemlekelerinin, daha evvelki münasebetlerde gösterdikleri süratle verdikleri mükâfatları reddettim.

XXII

Namıma bir defa ve oğlum ile hafidlerim namına beş gladiateur güreşmesi tertib ettim. bu muhtelif eğlencelerde, on bin kişi çarpıştı. Namıma iki defa, ve üçüncü defa, küçük hafidim namına, her taraftan getirdiğim pehlivanlara bir çarpışma manzarısı verdim. Dört defa namına, dört defa da başka hâkimler namlarına oyunlar tertib ettim. Quindecemvirus kolejinin üstadı olduğumdan ve refikim M. Agrippa olduğundan, C. Furnius ve C. Silanius konsoloslukları zamanında, refiklerim namına olarak pek eski oyunları tertip ve tes'id ettim. Onüçüncü konsolosluğum zamanında intikamcı Mars şerefine o zaman konsolosların daima riyasetlerinde bulunduğu oyunları, tes'id ettim. Afrika'dan getirilen vahşi hayvanlarla, namına oğullarım hafidlerim namına tertib edilip meydanlarda forum'da beygire binmiş yahut amphithéatre'de yapılan 26 çarpışmalarda takriben 3,500 hayvan öldürülmüştür.

XXIII

Eski Bois de Cesar'ın (Kayserin gemi teknesi) bugün bulunduğu yerde yani Tiber'in öbür tarafında milletime bir deniz harbi manzarasını verdim. Bu maksatla toprağı 1,800 kadem uzunluğunda ve 1,200 kadem genişliğinde kazdırdım. Mehmiz ile techiz edilmiş olan üç sıra kürekli kadırgası yahut ikişer sıra sürekli kayık ve az büyük olan birçok gemiler, bu müsademede çarpışmışlardır.

XXIV

Asya şehirlerinin bütün mâbetlerine, muzafferiyetimden sonra, kendileriyle harb ettiğim kimselere, hususî mülkiyeti olarak göstermek istedikleri tezyinatı, iade ettim. Ayakta duran, beygire binmiş dört ayaklı araba şeklindeki heykellerin adedi, Roma'da takriben seksene bâliğ idi. Bunları bozdum ve erittirdim. Bunlardan husule gelen yekûn namıma ve bu heykelleri rekzetmek suretiyle beni şereflendirenlerin namlarına Apollon mâbedine tahsis ettiğim hediyelere yaramıştır.

XXV

Korsanların kirlettikleri denizi kurtarmakla sulhu iade ettim. Ve bu harbi müteakip, müstahak oldukları işkenceyi çektirmek için, mensup oldukları yerlerden ve cumhuriyet aleyhine silâh istimal edenlerden kendi efendilerine 30,000 kadar köle teslim ettim. Actium muzafferiyetiyle bitirmiş olduğum bu muharebe üzerine, bütün İtalya baştan sona kadar bana yemin etmiş ve benim reis olmamı istemiştir. Aynı yemin, Gaule, İspanya, Afrika, Sicilya, Sardunya eyaletleri tarafından edilmiştir. Aynı yemin 700 senatörden fazla tekrar edilmiştir. Bu adetle şimdiye kadar... konsolos ve takriben 170 rahip mansıbına ermişler.

XXVI

Roma İmparatorluğuna henüz tâbi olmayan milletler, hudutlarının kendi tarafımdan geriye çektirildiğini gördüler. Okyanusun su-

ladığı tarafta bulunan Gaule ve İspanya eyaletlerini, Gades'den Elbe mansabına kadar sulha kavuşturdum. Alpe'ı Adriyatik'in arazisinden Tirinien denize kadar, hiçbir millete haksız harp ilân etmedim, tarafımdan imparatorluğa ilhak edilmiştir. Emrimle, donanmanın kumandanı, Rin mansabından şarka doğru kadar, o zamana kadar hiçbir Romalı ne karadan, ne de denizden geçemediği yer dolaştı. Simbriler, Şaridler, Semnon'lar ve aynı kıtanın başka Cermen milletleri, Roma milletinin dostluğunu taleb ettiler. Emrim ile ve sayemde, hemen aynı zamanda iki ordu. Habeşistan ve Bahtiyar tesmiye olunan Arabistan'a sevkedilmiştir. Taarruz ettiğimiz iki millet, harb sahasında, merhametsiz zayiata uğramışlardır. Ve sayısı büyük esirler aldık. Roma orduları Ethropie'de Marse'ye yakın olan Nebata şehrine kadar götürüldüler. Arabistan'da Roma orduları, Saséenlerin hudutlarından Mériba şehrine kadar girdi.

XXVII

Roma milletinin imparatorluğuna Mısır'ı ilâve ettim. Kralı olan Artacios'un vefatından sonra, büyük Ermenistan'ı bir eyalet yapabilirdim. Benim ceddimin örneğine uyarak bu krallığı Artavasdes'in oğlu Tigran'a devretmeği tercih ettim. Ve bu takyidi o zaman damadım olmayan Tib. Neron'a havale ettim. Vaktaki bu millet yine harekete gelip isyan etti, oğlum, Caius tarafından itaat altına alındı ve emrimle, Medes (Midia) Kralı olan Artabaze oğlu kral Ariobaza'nın eline teslim edildi. Ve vefatından sonra, oğlu Artavades oldu. Bu sonuncu öldürüldüğü için, ben bu krallığa Ermeni kanından doğma Tigran'ı gönderdim. Şark tarafından Adriatik denizinin öbür tarafında bulunan eyaletler ile Syrena'nın büyük kısmı yabancı krallara terk edilmişlerdir. Ben onları, daha evvel, alçak bir harbin, imparatorluktan ayrıldığı Sicilya ve Sardonya'da yaptığım gibi, geriye aldım.

XXVIII

Afrika'da, Sicilya'da, Makedonya'da, iki İspanya'da, Ahay'da, Asya'da Suriye'de, Gaule Marbonnaise'de, Pisidie'de askerî müstemleke tesis ettim. İtalya'ya gelince, hayatımda pek mamur olmuş

olan ve hayatımda aynı esas altında tesis edilen 28 müstemlekeye maliktir.

XXIX

Başka generaller tarafından kaybedilmiş olan birçok Roma alâmetleri, levhaları, bunları alan düşmana galebe çaldıktan sonra, İspanypollardan, Gaule'lerden ve Dalmaçyalılardan geri aldım. Elde edilen üç Roma ordusunun bayraklarının iadesini ve yalvararak Roma dostluğunu taleb etmelerini icbar ettim. Bu alâmetleri intikam alıcı Mars'ın mâbedine koydum.

XXX

Benim principat'dan evvel, hiçbir Roma ordusunun giremediği Panonien milletler o zaman damadım ve dinî mürselim Tib. Neron tarafından mağlûb olmuşlardır. Onları Roma imparatorluğuna tâbi kıldım. Ve İllyrie eyaletinin hududunu Tuna'ya kadar geri attım. Bu hududu tecavüz etmiş olan bir Dacia ordusu tefc'ülümle mağlûb edilmiş ve parçalanmıştır. Sonra nehrin öbür tarafına sevkolunan ordularım, Roma milletinin emirlerine itaat etmelerine, Dacia milletlerine icbar etti.

XXXI

Hindistan kırallarından arasıra bana sefaretler gönderilmiştir. Şimdiye kadar, hiçbir Roma kıralı, nezdinde, böyle bir şey görmemiştir. Murahhasları vasıtasiyle, Tanarias'ın öbür tarafı ile bu tarafında yaşayan Bastern'ler Şiyitler ve Sarmate'lerin kıralları, Albanes'in, Hibers'lerin, Midialıların kıralları, benden Roma milletinin dostluğunu istediler.

XXXII

Yalvararak, yanıma iltica etmek için gelenler: Parthe'lerin kıralları, Tiridate'ler ve sonra Fraate kıralının oğlu Fraate, Midiyaliler kıralı Artavasdes, Albanes kıralı Artaksatres, Breton kıralları Dum-

no Bellaunus ve Tim... Sugambres'lerin, Markoman'ların kıralı Moebo ve Sueve'in pek çok reisleri, Parte'lerin kıralı Orodes oğlu Pharate, hezimet neticesi olarak değil, kendi ailesinden, rehin suretiyle dostluğumuzu elde etmek maksadiyle bana, İtalya'ya bütün oğullarını torunlarını yanıma gönderdi. Principat zamanında, Roma milletiyle hiçbir siyasî münasebatta bulunmamış olan ve hiçbir dostluk münasebeti olmıyan başka birçok milletler, doğruluğumuzun tecrübesini yapmışlardır.

XXXIII

Sefir sıfatiyle tanınmak üzere, kral Fraate'nin oğlu ve kıral Orodès'in hafidi olan Partli Vovones ve kıral Artavasdes'in oğlu ve kıral Ariobarzane'nin kıral Ariobarzane'i teklif edip, bu teklif tarafımdan kabul olunmuştur.

XXXIV

Dahilî muharebelere nihayet verdikten sonra, umumun muvafakatiyle bütün hak ve salâhayitleri elimde tutarak, altıncı ve yedinci konsoloslıklarını zamanında senatoya ve Roma milletine, umum işlerin idaresini, senatoya teslim ettim. Bu hareketime hürmeten Senato meclisi bana Augusus sıfatını verdi. İkametgâhımın kapılarının pervazları, defne dallariyle tezyin edilmiş ve medhalin üst kısmına bir iftihar tacı konulmuş, Curie Juliende bir altın kalkan konulmasına karar verilmiştir. Bu kalkan, senato ve Roma milleti tarafından, cesaretimin, şefkatimin, doğruluğumun, dindarlığımın hâtırası olarak, verilmiş olduğunu temin etmiş olacaktı. O dakikadan itibaren riayet ve hürmet sahasında, herkese galebe çalarak, herhangi bir hakimlikte çalışan bir arkadaştan fazla bir iktidarım kalmamıştır.

XXXV

Onüçüncü konsolosluğu idare ederken sınıfı ve bütün Roma ahalisi bana "Vatan Babası" namını vermişler. Bu unvanın, ikametgâhımın dehlizinde, Curie'de, Forum Augustus'de, Senatus - Con-

sulte tarafından şerefime rekzedilmiş dört atlı arabanın altında kaybolunmasını emretmişlerdir. Bu yazıyı yazdığım vakit, 76 yaşında idim.

Vasiyetname Lügatcesi

Amphiteatre – Tiyatro ve canbaz oyunlarını seyretmeğe mahsus geniş ve daireli bir mahal.

Appolon – Eski Yunaniler ve Romalılar nezdinde, fünun ve senayii nefîse, şiir ve musiki ilâhı.

Augustos – Eski Roma imparatorlarından bazılarının mahsus unvanı.

Capitol – Eski Roma şehrinde, Jupiter'in (eski Yunanilerin ve Romalıların baş ilâhı) mâbedini ihtiva etmiş olan ada.[61]

Consulat – Esri Roma'da konsolosun sıfat ve müddeti hükûmeti.

Consul – Eski Roma hükûmeti reislerinden biri.

Congiavres – Roma imparatorlarının ahaliye dağıttıkları iane, atiye.

Coronaire – Romalıların galip serdarlarına verilen iftihar tacı.

Courone civique – Eski Romalılarda, can kurtarana verilmesi mutad bulunmuş olan iftihar tacı.

Curie – Esri Romalıların beher kabilesi, papaslık, âyan meclisinin toplandığı yer, Papalığın idare heyeti.

Dacie – Thiess, Tuna, Karadeniz, Diniester, Karpatlarda yaşamış küçük bir Avrupa memleketi. Daces namiyle maruf olan ahalisi Trajan'lar (Roma imparatoru 98 – 117) tarafından itaata alınmıştır. Ağlebi ihtimale göre, Romalılar, eski Roma muhacirlerinden gelmedir.

Denier – Eski Romalıların bir nevi sikkesi (Türkçe'de dinar).

Forum – Romalıların, umumî mesalihi rüyet ve müzakere ettikleri meydan.

61. C harfi olan bu beş kelimenin C harfleri, K gibi okunur.

Gladiateur – Eski Romalılarda diğer bir pehlivanla veya kuvvetli hayvanlarla güreşen pehlivan.

Junon – İzdivacın ilâhesi olan Saturne'nin kızı Jupitere'in karısı.

Mars – Jupiter ve Juno'nun oğlu olup, harb ilâhıdır. Romalılar onu Romulos'un babası diye addederlerdi. Rahipleri, Salien[62] unvanını taşırlardı.

Minerve – Yunan esatirinde akıl ve hüner ilâhesi.

Municipe – Eski Romalılara tâbi olup Roma memalikinden sayıldığı halde, ayrıca idare olunan kasaba.

Pannonie – Eski Avrupa'nın bir kısmı olup kuzey kısmı Tuna ve güney kısmı İlliria ile ihata olunmuştur. Bu kısmın ahalisi İmparator Augustos tarafından mağlûb edilmiştir.

Patriciat – Eski Romalılarda, büyük bir rütbe ve mesned; riyaset.

Patricien – Roma birinci hükümdarı Romulus tarafından nasbolunan devlet âyanının neslinden olan, asîl, necib.

Preture – Eski Romalılarda, mahkemei âliye riyasetinde bulunan veya bir eyalet idare eden büyük bir memurun sıfat ve memuriyeti devam müddeti.

Principat – Eski Romalılarda imparatorluk, hükümdarlık, prenslik.

Salien – Eski Roma'da harb ilâhının ibadetine mahsus rahipler.

Senato – Romanın bütün büyük işlerini hal ve tesviye ve harb ve sulh ilân etmek ve büyük memurların muhakemelerini görmek, velhasıl Roma devletine ait bütün büyük işleri tesviye ve icra vazifesiyle mürekkeb Roma devletine fevkalâde hizmetler ifa etmiş zevattan mürekkeb Roma şehrine mahsus bir meclistir.

Sesterce – Eski Romalıların bir nevi gümüş sikkesi.

Tanais – Don nehrinin eski ismi.

62. Eski Roma'da harb ilâhının ibadetine mahsus rahipler.

Tiber – Roma'dan geçen ve Tiberiyen denizine dökülen nehir.

Tribun – Eski Roma'da halkın umum menafiini müdafaa vazifesiyle mükellef hâkim.

Tribunat – Eski Roma'da hukuku müdafaa ile mükellef hâkimin sıfat ve memuriyeti ve bu memuriyetin devam müddeti.

Tribunien – Roma hâkimiyetine müteallik.

Triumvir – Üç konsolos ile beraber hükmetmek.

Vesta – Eski Yunan esatirinin ateş perisi.

Vestale – Eski Yunalilerde, ateş perisinin ibadetiyle mükellef olan rahibe.

BİBLİYOGRAFYA

Bu eserde verdiğimiz malûmatın sıhhatını bildirmek için, bu malûmatı veren muharrirlerin yalnız isimlerini verdik. Bu defa, bu muharrirlerin isimleriyle beraber eserlerinin isimlerini de alfabe sırasiyle veriyoruz:

Afif Erzen (Dr.) İlkçağda Ankara.

Ahmed Tevhid, Müze-i Hümayun Meskûkât kataloğu.

Andréas Tardieu, Géographie de Strabon

Ankara und Augustos, Inschrift auf der linken Antenstirn.

Arséne Darmesteter, R. E. J.

A. Baudrillarid, Dictionnaire d'histoire et de géographie écclisiastique.

A. Solakian, Les richesses naturelles et économiques de I Asie Mineure.

Byzantion, mecmua ismi.

Das thema der Bukellarier.

Encyclop. Britanica, Ancyra makalesi

Encyclopédie de I' Islam

Ernest Bamboury, Ankara, guide touristique

Evliya Çelebi

E. Cavaignac, Revue hittite et asiatique de la paix romine

Felix Stähenin, Geschichte der Kleinasia tischen Galater

Galip Mübarek

Gaudefroy - Demombynes et Platonov, Le Monde musulman et byzantin, Jusgu'aux croisades

Gerphanie, melanges

G. I. Bratiani, Recherches sur le commerce genois de la mer noire

Hacı Halfa, Cihannûma

Halil Ethem, Düvel-i İslâmiye

Hammer, Geschichte osmanischen Reiches

H. Gregoire, Byzantion

I. G. Droysen, Geschichte Alexandres des Grassen

Jos. Ant,

Journal asiatique
J. Juster, Les Juifs dans I' empire romain
John Garstang Kpe Hittit Empire
Kâtib Çelebi
Kırallar I, (Ahd-i Âtik).
Kurt Bittel, Kleinasiatische Studien
K. Leuchs
Max Pfannenstiel, die Altsteinzeit Kultur
Mehmed Mübarek, İstanbul Asârı âtika muzesi
P. Wittek, Zur Gescichte Ankaras in Mittelalter (in Festschrift für Georg Jacob)
Perrot, Revue celtique, (mémoires d'archéologie et d'Histoire
Ramsay, W. M. (Prof.), The historical Georaphy of Asia Minor.
R. Campel - Thompson
Talât Mümtaz Yaman, Kastamonu tarihi
Tekvin, (Ahd-i Âtik)
Texier, L' Asie Mineure
Tournefort, Relation d'un voyage au Levant
Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı ve Ridvan Nafiz, Sivas şehri
Vital Guinet, la Turquie

2. KISIM

ÖNSÖZ
ANKARA TARİHİ

MURAT HÜDAVENDİGÂRDAN MUSTAFA KEMAL'İN ANKARA'YA AYAK BASTIĞI İLK GÜNLERE KADAR

Geçen sene, göz hastalığına tutulduğum için, bu tarihin ikinci kısmından başlıyorum. Birinci kısmın müsveddeleri hazırdır. Fakat, birinci kısımdan başlayıp ikinci kısmın sonuna kadar devam edebilecek basar ve kontrol kuvvetim zayıf olduğundan, onu iki kısma ayırarak ikinci kısmın iptidasından Mustafa Kemal'in Ankara'ya ayak bastığı ilk günlere kadar yazıyorum.

Ankara tarihini yazmak fikri bende nasıl hâsıl oldu? 1943 de Büyük Millet Meclisine mebus intihap edildiğim vakit, Ankara'ya geldim. Gelişimin ikinci günü Büyük Millet Meclisi koridor duvarında bir Ankara haritası gördüm. Birkaç defa göz gezdirdikten sonra, bu şehrin tarihini yazmak hevesi hâsıl oldu. Tanıdığım birkaç mebusa Ankara tarihine ait bir eser olup olmadığını sordum. Onlar da istediğim tarzda böyle bir eser olmadığını söylediler.

Bu cevap üzerine, Ankara tarihini yazmak sevdasına düştüm. Yalnız sevda ile iş bitmez. Tarihi meydana getiren, çalışmak ve vesikalardır.

Kâğıda geçmiş ve herkesçe malûm olan ve olmıyan vakalar tetkik edildikten sonra, vesika olabilir. Tesbit edilmeyip fakat halkça malûm olan zelzele, yangın gibi hâdiseler, ibadethaneler, mezarlıklar, durubu emsal, velhâsıl tarihe yardım edecek vakalar, hikâyeler tarihe vesika olarak yararlar.

Vesikalar bâzan doğru, bâzan yanlış, bâzan uydurmadır. Bunları mümkün mertebede incelemek, ayırmak ve sağlam esaslara bağlamak lâzımdır. Bâzan, hakikî zannolunan vesikalar, aksi sabit oluncaya kadar doğru sayılabilir. Sağlam menkulât sağlam vesika yerine geçer.

Vesikaları nerede bulmalı? Basılmış eserlerde, mevcut olup henüz basılmamış eserlerde, hükûmet defterlerinde, mezar taşlarında, resimlerde, ticaret müesseseleri evrakında, elhâsıl vaka bildiren evrakta vesairede.

Vesika nasıl bulunur? Aramakla ve bâzan rastgelmekle. Aramakta usul basılmış ve basılmamış eserlerin fasıllarının yalnız başlıklarını değil, fasılların tekmil münderecatını usanmadan okumakla. Usanmadan diyorum, çünkü, bâzan aranılan meseleden bahsetmeyen eserler bulunduğu gibi, bâzan hiç ümit edilmiyen yerlerde bol bol malûmat bulunur. Tarih ile iştigal eden tanıdıklarımdan bâzılarına, Ankara tarihine dair sorduğum vakit, yalnız Bayezit-Timur vakasını ileri sürenler olmuştur. Halbuki böyle değildir. Ankara şehrinin, hali hazırda, yazılmış büyük bir tarihi yoksa da, büyük bir tarih meydana getirmek için, dağınık surette zengin bir malzemesi vardır. Bu da, toplamakla, elde edilir. Ankara'nın Türk Tarih Kurumu, Üniversitesi ve Büyük Millet Meclisi kütüphaneleriyle İstanbul'un Üniversitesi, müzeleri, muhtelif umumî kütüphaneleri ve sair geniş tetkikat mahalleri tarihin kılavuzlarıdır.

Türkçe'de tetkik edilecek basılmış ve basılmamış eserlerden başka, Hammer'in, Histoire de l'empire ottoman namı altında yazdığı 18 ciltlik eseriyle P. Daru'nun 1837 de yazdığı İtalyanca Storia della Republica Veneziana on bir ciltlik eseri tarihimize, faydalı malûmat ilâve etmişlerdir.

Mukaddemeye nihayet vermezden evvel diyebilirim ki, gözüme ârız olan rahatsızlıktan dolayı, bu eser istediğim gibi olmadı. Tarihin esaslarına dokanmadan, mevcut muhteviyata, tarihi süslendiren ince ve güzel ilâvelerde bulunamadım ve belki tertip kusurlarında bulundum. Bu, böyle olmakla beraber, araştırmalarımın neticesini teşkil eden bu eseri neşretmiye karar verdim.

Bu eserin vesikalarının yüzde seksenini Ankara Büyük Millet Meclisi kütüphanesinde buldum. Kütüphane zengindir ve müracaat eden ilim âşıklarına açıktır.

Padişahların saltanat devirlerinde, Ankara'ya dair bazan malûmat bulunur ve bazan bulunmaz. Bu katû bir hüküm ifade etmez. Meselâ Fâtih, Kanunî gibi uzun müddet yaşamış oldukları ve idarî ve siyasî faaliyetleri büyük olduğu halde, bu eserde haklarında ver-

diğimiz malûmat hemen hemen hiç gibidir. Başka ifade ile, haklarında, elimizdeki vesaitle, bu kadar malûmat bulabildik. Tarihî vakaları meydana çıkarmak için aramak lâzımdır. Aramak da ancak çalışmakla olur.

Bu kitapta zikrolunan vakaları ihtiva eden eserlerin isimleriyle muharrirlerinin isimlerini, bu eserin nihayetine alfabe usuliyle bildiren bir fasıl tahsis ettik. Metin içinde bir mevzudan bahsedildiği vakit, yalnız muharririn ismi zikredilecek, eserinin ismi bu fasılda aranacaktır. Bu usul matbaa tertibatını kolaylaştırmak hususunda kabul edilmiştir ki, ilmî tertibata halel gelmez.

Eski zamanlarda, devletin resmî ay tarihleri arabî ve gitgide arabî tarihiyle beraber rumî tarihleri idi. Son zamanlarda kullanılan tarih milâdî olmuştur. Bu eserde, en ziyade arabî tarihleri kullanıldığından bunu milâdiye ve rumî tarihleri de yine milâdiye çevirmek için aşağıya iki formül gösteriyoruz.

1– Arabî tarihin milâdî tarihe çevrilmesi.

Arabî 1370 senesindeyiz. Bunun milâdî karşılığını bulmak için böyle bir usul vardır: Arabî seneyi, güneş devri olan 33 rakamiyle taksim ettikten sonra çıkan 41 rakamı 1370 den indirilince 1329 kalır, buna 621 ilâve edilince 1950 olur.

2– Rumî tarihin milâdî tarihe çevrilmesi

Bulunduğumuz 1366 rumî 584 rakamı ilâve edilerek 1950 tarihi elde edilir. Arabî ve rumî tarihler, milâdî tarihe çevrilmekle yalnız istenen seneler elde edilmiş olur, o senelerin günlerini aramak için, bu, kâfi değildir, buna mahsus cetveller vardır.

Bu önsözü kapamazdan evvel, gözlerimi tedavi eden doktor A. Fridman ile kitabın tashihini yapan Tan matbaası başmürettibi Bay Murat Kerman'a teşekkür ederim.

Prof. Avram Galanti

BİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA KELİMESİNİN MANALARI HAKKINDA MÜTALÂALAR

Ankara kelimesinin mânaları hakkında bir takım mütalâalar ileri sürülmüştür. Bunları buraya nakletmekle beraber düşündüklerimizi de yazıyoruz:

I- Milâttan dört asır evvel, Yunanca yazılmış bir kitabede, Likiya kelimesinin fenikicede Lukiya olduğu görülmüştür. Bu suretle (i) ile (u) arasında bir münasebet bulmak ve bu münasebeti Ankıra ile Ankura kelimelerine tatbik etmek istenmiştir (Journal Asiatique No. 10 S. 116/7)

Latince'de, demir "anchôra" (ancôra) demektir. Ankara'da akdolunan Yunan sinodlarından yani ruhanî meclislerinden bahseden Revillout, lâtincede demir demek olan ancôra ve Ankaralı demek olan Ancheritanideki (e), (o) gibi okunur (Journal Asiatique No. 6. s. 520)

II- Frijiya kralı Gordius'un oğlu Midas, bir demir parçası (Yunanca Anker) bulup, bulduğu yerin ismine Anker ismini vermiştir. Yunan müverrihi Pausainias zamanında (milâdın ikinci asrında) bu çapanın (demir parçasının) Jupiter mâbedinde muhafaza edildiğini yazıyor (I. IV. S. 34)

III- (Ankara) şehrinin adını bir gemi çapasına atfetmek suretiyle, Byzans'lı Etienne, Kariyalı müverrih Apollonius'a atfen, Galatyalıların Asya'ya geldikleri zaman (Milâddan üç asır evvel) bir taraftan İranilerle müttefikleri, diğer taraftan Mısırlılarla harbettiklerini ve ellerine geçen Mısır gemilerinin çapalarını, zaferi ganimet gibi, beraberlerine alarak, bu hâdiseye bağlı bir isim verdiklerini anlatıyor. Bu efsanenin hakikatle münasebeti ne olursa olsun, Roma hâkimiyeti devrinde bile, gemi çapasının, Ankara şehri arması gibi, kullanıldığı bâzı sikkelerde ve madalyalarda bulunmaktadır.

IV- Eski Arap coğrafyacıları ve tarihçileri, Ankara'nın eski Yunan telâffuzu olan Angira'yı muhafaza etmişlerdir. Bu şekil de sik-

kelerinde bulunur. Mogol istilâsından evvel, İbn-ul-Esir ve Yakutta da Anguriye isimleri görülür. Türkçeleşmiş olan Ungüri, sonra da Ungüriye olmuştur. Bâzılarının telâffuzuna göre, bu iki kelime Engür ve Engüriye olmuştur. Bunu Anguriya telâffuz edenler bulunmuştur. Bu son şeklin telâffuzu Ankara kalesinin angerye ile yapılmış olmasından ileri geldiği söyleniyor. Avrupalılar arasında, şehrin adını - Yunancanın Aghuriadha (koruk) ve angouria (hıyar) kelimelerine ve Kıepert ise ârızalı, üstü muntazam olmıyan mânasını ifade eden Ankur kelimesine bağlamak istiyenler meyanındadır. (İslâm Ansiklopedisi).

V- Müverrih ve filosof Posidonius "Bozburuna yakın bir yerde, Sokrat'ın zikrettiği Elenupolis civarında Angaras şehri vardı, diyor. Novatya rahipleri orada toplanırlardı. (D. Wilhelm Temaschek, VI).

VI- Hamilton, Ankyra (kilise köyü) ve Syanos (Simav) nâmında iki şehrin Bizans zamanında, Metropolitlik teşkil ettiklerini yazıyor. Ankira bâzan Sidera yahut Ferrea tesmiye olunurdu. Bu da Galatea'daki Ankiradan ayırmak içindi. (Ramsay, S. 147)*

VII- Ankara isminin, Anadolunun mühim bir kısmına hâkim olmuş olan Hittitler'in Ankuvva şehriyle olan münasebetleri, son zamanlarda nazarı dikkati çekmiş ve şimdiki şehrin bunun yerinde kurulmuş olmasının gayri mümkün olmadığı anlaşılabilir. (İslâm Ansiklopedisi Ankara maddesi). Şimdiye kadar Ankara'ya verilen bütün isimlerde (r) harfi varken Ankawada bulunmaması nazarı dikkati celbeder. Eğer (w) harfini gösteren işaret (r) harfini de gösterse, mesele açıklanmış olur.

VIII- Ankara'ya, Ankara'nın vaziyetine, mahsulüne göre, kendisine bir takım sıfatlar verirlerdi. Neccoros bu kabildendir.

İhtiyar Roma imparatoru Valerien'in madalyasındaki yazıya göre Ankara'ya Neocoros ismi verilmiştir. Eski Yunanilerde Neocoros tâbiri, bütün bir eyaletin mabetlerine bakan ve ihtimam edenlere verilirdi. umumî oyunlar, orada toplanırlardı. Bilâhare, impara-

Ramsay, Ferrea kelimesinin nereden geldiğini soruyor. Cevap basittir. İtalyanca'da Ferrae'nin mânası, Yunanca Sidera'nın mânasının aynıdır. Bu iki kelime (demir) demektir.

torun ilâhlaştırılması usulü kabul edildiği vakit, mâbet inşa etmek istiyen şehirlere Neocoros ismi verilirdi. Başka madalyalarda, Ankara, ikinci defa olarak Neocoros tesmiye olunmuştur. (Tournefost, III, s. 324).

IX- Ankara'ya Ungür dahi derler. Sebebi de, Ankara ve civarında, farsça bir kelime olup "Üzüm" mânasını ifade eden Ungür kelimesidir.

Hicrî 878 senesinin Fatih mutbah defterinde Ungür kelimesi vardır. Defterin metni şudur:

Yevmussebt şehr (Ş) sene 878

Ungur ez Ayaş

Kutî berayi Ungür ülmezbur (Takvimi vakayi sene 1258)

Bunun tercümesi:

878 senesinin Şaban ayının cumartasi günü

Ayaş üzümü

Bu üzüme mahsus kutu

Buradaki Ayaş, Ankara vilâyetine tâbi bir şehrin ismidir ki, üzümü nefistir.

Ungür kelimesi Ankara kelimesinin telâffuzuna benzediği için Ankara'ya da üzüm mânasını vermişlerdir.*

X- Ortaçağ Arap kaynaklarında, Ankara'ya "Zatülselâsil" veya "Selâsil" ismi verilmiştir. Bundan şehrin dağ silsileleriyle çevrilmiş olduğu anlaşılır. (M.O.G, II. S. 88).

XI- Evliya Çelebi, Ankara'yı Unguriye yazmıştır. (Cilt 2, s. 426).

XII- Kâtib Çelebi, Ankara kelimesini kullanırdı. (Takvimuttarih S. 41). Yine ayni müverrih, Gemlik Haliç kenarına yakın Unguri-

* Bu farsça (acemce) yazıyı yazarken hatırıma bir şey geldi. 878 senesinde yâni 491 sene evvel, Rodosta iken, Rodos limanındaki maiyet vapuru mübayaa memuru ekmeğe, (nânı aziz) koyun etine (lâhmı ganem) yazardı. Buna benzer kelimeler meyanında son zamana kadar, İstanbul'da kullanılan "Semt-i harik" tâbirleri vardı. Asırlarca devam eden bu usul Türkçe'yi zayif düşürmeğe yaramıştır.

yecik namında bir yerden bahsediyor ki, yeri Genmeli karyesiyle Gemlik arasındadır. Lâtif ungüri (üzümü) vardır. (Cihannüma, S. 619).

XIII- İdris, Ankara telâffuzu kullanırdı. (Ramsey, S. 445).

XIV- Ankara salnamesinin 1289/90 tarihli nüshasında (S. 101) şunu okuyoruz: "Ankara şehrinin eski isimleri İmmariye, Ankara, Ungüriye, Kal'ayi Selâsil, Amuriye idi. Kamus, bu şehrin eski ismi Amur nam zata nisbetle Amuriye olarak yazılmıştır. Bu Amur silsile nisbeti, dokuzuncu batında Samoğlu nuh'un şehri olan Amur ise, nisbet, bu şehrin eskiliğine delalet eder.*

XV- Ankara şehriyle alâkası olmayıp, yalnız telâffuz bakımından bu şehrin ismine benzediği için burada zikrediyoruz: Siberiyede (şimalen 50, Şarkan 103) Angora yahut Angura namında bir çay vardır. J. G. Bartholmen, S. 176).

XVI- Sivas şehri (Sebatte) Ankara ismiyle tevsim edilmiştir. Bu isim o kadar rağbet görmemiştir. (W. M. Ramsey, S. 29).

Burada Nuh, Samın oğlu olarak gösteriliyor ise de mesele tamamiyle aksidir. Sam Nuh'un oğludur. (tekvin 5/32).

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR DEVRİNDE ANKARA

Ertuğrul Devrinde

Süleyman şahın oğulları Ertuğrul, Dündar, vatanlarından çıkıp Pasin ovasında ve Sürmelu Çukurda oturmağa karar vermişler. Bir müddet sonra, Ertuğrul, Sultanı Rum Alâaddin Keykubat bin Keyhüsrev Selçukiye müracaat ederek, kendisine bir yer gösterilmesini rica etmiştir. Keykubat, Ungüriye hududunda, Karaca dağını göstererek yazlığı ve kışlığı göstermiştir. Ertuğrul, gaza niyetiyle, maiyetine beş yüz kişi alarak, Unguriye'ye doğru yürümüştür.

Bu sıralarda Keykubat ile Tatarlar arasında vukubulan bir çarpışmada, Ertuğrul Keykubat'ın tarafını iltizam ederek zaferine yardım etmiştir. Mükâfat olmak üzere, Keykubat kendi memalikinden olan Unguriye nevahisini ayırıp Ertuğrul'a vermiştir (Tacüttevarih I, S. 14/15).

MURAT HÜDAVENDİGÂR DEVRİ (761-791)

Hüdavendigâr nâmiyle maruf olan birinci Murad'ın, memleketini genişletmek maksadiyle Rumeli tarafına geçtiğini haber alan Karamanoğulları Bizans ile ittifak aktederek aleyhine hareket etmiye karar vermişlerdir. İki sefer arasında bulunan Sultan Murat, şer'an hangisinin daha mukaddem olduğunu sorarak, Küffar seferi mukaddemdir diye fetva sadir olmuştur. Fetvâya göre hareket eden padişah, düşman üzerine yürüdükten sonra, Ungüriye hisarını mütegallibe denilen Ahilerin elinden zaptetmiş ve üzerlerine vali nesbettikten sonra Bursa'ya dönmüştür. (Müneccim başı tarihi III, S. 291/2) İlk vali Timurtaş Paşa oldu. Padişah, Ankara'da büyük kârgir camiler, mescitler medreseler, dershaneler, darülhadis, darülkura, ziyafet binası inşa ederek vakıflarını tanzime itina etmiştir. (Tarihi Ata V. S. 8)

Tacüttevarih diyor ki: I. S. 67/8.

Osmanlıların Rumeli tarafında yerleşmesi ve ilerlemesi, Avrupa Hıristiyan devletlerinin rahatlarını kaçırıp, onları vaziyet almağa icbar etmişti. Bu vaziyeti sezen Anadolu Karamanoğulları ile diğer bâzı emirler Memaliki Osmaniye'yi garet etmiye hattâ Bursa ve İznik üzerine yürümiye başlamışlardır. Rumeli'de bulunan Murat Hüdavendigâr vaziyeti tetkik ve devletin büyükleri ve ulemasiyle müşavere ettikten sonra, varılan kararda en evvel Anadolu gailesini ortadan kaldırmaktır. Bunun üzerine, Padişah Anadolu tarafına geçmiş ve askeriyle, Ungüriye hisarını çevirmiş ve Karaman beylerini memleketlerinden uzaklaştırmış ve şeriklerini istisal etmiştir. O zaman Ungüriye'nin sahipleri, tagallüp tarikiyle istiklâl dâvasını güden Ahiler, kaleyi müdafaa edemiyeceklerini anlayınca, padişaha itaat ve hediyeler takdim etmekle kalenin anahtarlarını kendisine teslim etmişlerdir. Padişah, kaleye yeni serdar tâyin ve civarda bulunan bâzı kaleleri sahiplerinin elinden zaptederek Bursa'ya dönmüştür.

Yine Tacüttevarih diyor ki: (I, s. 131/3)

Murat Hüdavendigâr, kışı Bursa'da geçirdikten sonra, Rumeli'nin Eflâk tarafına geçmiştir. Rahat durmıyan Karamanoğulları, Ungüriye muhafızı bulunan Timurtaş Paşa'yı, gafleten, basıp etrafındakileri öldürmüş, paşayı esir ettikten sonra, zincirlemiş ve vilâyeti yağma ve tahrip etmiştir. Bu haberi alan padişah, Rumeliden dönmüştür. Padişahın dönüşünü haber alan Karamanoğlu kabahetlerini hafifletmek için, Timurtaş Paşayı hapisten çıkarmış, kendisine hediyeler vermiş ve işlediği haksızlıklardan dolayı özür dilemiş ve affi için sultan Murat nezdinde vasıta olmasını rica etmiştir. bundan başka hapsettiği bâzı kimseleri dahi hapishaneden çıkarıp bir takım bahşişler ile gönüllerini hoş etmiştir.

Karamanoğlu Timurtaş paşa ile birlikte giden elçisine, padişaha verilmek üzere, kıymetli hediyelerle bir af talep mektubu vermiştir. Padişahın huzuruna çıkan Timurtaş, Karamanoğlunun zulümlerini saydıktan ve sonraki özürlerini aydınlattıktan sonra, elçiyi kabul ederek "Karamanoğlu ile aramızda, ancak kılıç vardır" demiş ve bunun üzerine elçi, canı sıkılmış olduğu halde dönmüştür. Akçay denilen ovada vukubulan muharebede Karamanoğlu kaçmış ise de, arkasına gönderilenler tarafından tutularak Bursa'ya gönderilmiştir. Oğlu Mehmet Bey, Padişah'ın huzuran çıktıktan sonra Bursa zinda-

nında hapis olunmak üzere Bursa'ya gönderilmiştir. Bu muharebenin neticesi olarak Konya, Akşehir, Aksaray, Lârende Osmanlı devletine katılmıştır.

YILDIRIM BAYEZİT DEVRİ (791-805)

Yıldırım Bayezit devrinde, Ankara'ya ait en mühim vaka Bayezit-Timur muharebesidir. Bu vakayı tasvir eden müverrihlerin yazılarını hulâsatan buraya dercediyoruz: Osmanlıların terakkisinden korkan Macar Kralı Birinci Sigismond, Avrupa'nın garp devletlerinin imdatlarını istemiştir. 28 Eylül 1396 da Nikopolis (Niğbolu) şehrinde vukubulan muharebede Sigismond mağlûp olmuştur. Bu muharebeden muzaffer çıkan Türk ordusu, bundan sonra Fırat'a kadar ilerliyerek Mısırlıların elinde bulunan Suriye'yi tehdit etmiye başlamıştır. Halbuki Mısır, Timur'un İslâm dünyasını kendi hâkimiyeti altında bulundurmak istiyen projesinin tehlikesi karşısında, Yıldırımın kuvvetli bir müttefiki idi. Lâkin Bayezit Suriye'yi tehdit etmekle Mısır'dan gelecek yardımı kaybetmiş idi. Diğer taraftan Türk ordusunun ilerlemesinden kuşkulanan Timur, Bayezid'i rakip görüyordu. (Belleten, No. 37, s. 565). Vaziyeti böyle gören Timur, icabeden tedbirleri aldıktan başka, vaktiyle Osmanlıların genişlemesi yüzünden tahtlarından olmuş olan ve Timur'un ordughahlarında bulunan birkaç Anadolu beyleri, kendi tahtlarını tekrar ele geçirmek için Timur'a yardım etmişlerdir. Şimdi bu mesele hakkında müverrihlerin yazılarını okuyalım:

Solakzade tarihi bu mesele hakkında diyor ki:

Bayezit, Timur'un geçtiği yerleri tahrip ede ede Tokat tarikiyle Ungüriye üzerine azimetini haber alınca, askerini toplıyarak Tokat üzerine varıp derbenletleri bendetmiş ve düşmana geçidi kapatmıştır. Buna vakıf olan Timur, Kayseri yolundan Ungüriye kurbinde Çubuk ovası nam mahalle gelmiş ve Ungüriye hâkimi olan Yakub Bey'e kalenin teslimi için haber göndermek üzere iken, iki ordunun çarpıştıkları haberi gelmiştir. Timur, askerinin etrafına hendek kazdırıp tahassun eyliyerek gereken tedbirleri almağa başlamıştır. Yıldırım Bayezit doksan bin kişi ile mukabele etmiştir. Timur, su tarafını elde ederek, Yıldırım askerini susuz bırakmıştır. Yıldırım'ın kaynı olan Las kralının oğlu Vouk yirmibin kişi ile har-

be iştirâk etmiştir. Hicretin 804 senesinin Zilhiccenin on dokuzuncu cuma günü (28 Ağustos 1402) iki taraf birbirine hücum etmişler. Vaktiyle memleketleri işgal edilen Aydın, Menteşe, Saruhan ve Germeyan beyleri Timur tarafına geçmişlerdir. Muharebe neticesinde Timur Yıldırım'ı mağlûp etmiştir. Bu mağlûbiyeti mütaakıp, Timur'un Bayezid'i bir demir kafes içinde hapsettiği şayiası dolaşmağa başlamıştır, bu şayia hâdisenin hakikatine uymuyor. Çünkü Timur, esirini bir tahterevan içinde hapsettirmiştir. bu meseleden bahseden (Camiulmeknunat) namındaki eser şöyle yazıyor: "Yıldırım sanki ahzolunduğu günde, Timur'un huzuruna götürdüklerinde ikram ile istikbal edip bir mesnet üzerine ikisi iclâl eylediler. Badelmükâleme, Timur'un emriyle önlerine taam için sofra geldi. İptida, ortaya bir kâse ile yoğurt konuldu. Yıldırım han yoğurdu görünce hayrette kalarak bir müddet düşündü. Timur, ne için düşündüğünü sorunca, Bayezit şöyle cevap verdi. "Vaktiyle Sultan Ahmet Celâyir Bağdadî bana gelip iltica etmiş idi. Ben de, Timur Han ile benim mülâkatım neye müncer olacak sordum. Önüne bir remil tahtası koyup muhtelif şekiller çizdi. Bir müddet sakalını sıvadı durdu; biraz sonra başını kaldırıp "gaibi Allah bilir, arama, ikiniz bir yere gelip önünüze sofra konulduktan evvel gelecek taam yoğurt olacaktır. Hâlâ onun dediğini düşünüyorum." Timur da, "filvaki, o remmal ve fettan idi." dedi. (S. 73-80).

Müneccimbaşı tarihi diyor ki, (III, S. 311-2).

804 senesinde, Timur Karabağdan diyarı Rum'a gelip iptida Kemah kulesini zaptetmiş ve orada bulunan padişahın adamlarını öldürmüştür. Timur, ben kaç defa Bayezid'e muhabbet ve sadakat mektupları göndermiş isem de Bayezid'in cevapları sert olmuştur ki, muharebeye sebep olmuşlardır. Bunun üzerine, Timur rum diyarına girerek Ankara'nın Çubuk ova mahallesine gelmiş ve 804 zilhiccesinin on dokuzuncu Cuma günü iki hükümdar askerleri arasında muharebe olmuştur. Bu muharebede Kara tatar tayfasiyle Germeyan, Karaman, Aydın ve Saruhan askerlerinin hiyaneti sebebiyle Bayezit kuvvetleri zayıflamış ve yanında Lâs askerlerinden başka kimse kalmamış, biraz döğüştükten sonra, Lâs askeri perişan olunca Yıldırım Bayezit ile oğlu Musa Çelebi'yi Timur'un karargâhına götürmüşlerdir. Muharebe bir gün devam etmiş olamsına göre, Timur, 804 senesi Zilhiccenin yirminci Cumartesi gecesi, Baye-

zid'i kemali tâzim ile istikbal ederek iltifatta bulunmuş ve Musa Çelebi hakkında da teveccüh göstermiştir. Rivayete göre, Bayezidi teselli eder ve Musa Çelebi'yi evlâdı ile bir tutardı. Timur, Kütahya'da tertip ettiği bir ziyafette Bayezid'i davet ve saltanatına iade edeceğini kendisine vâdetmiş ve Bayezid'in kızlarından birini, kendi torunlarından birine nikâh etmiştir.

Tacüttevarih diyor ki (I, s. 168-186)

Timur, askerini Sivas yaylasında toplamış idi. Şirvan ve Keylân Sultanları, Diyarbekir ve Kürdistan kıralları ile Türkistan hanları imdadına koşmuşlardır. Harb tedariklerini ikmal ettikten sonra, Timur, Tokat üzerine yürümüştür. Bunu haber alan Bayezit Han, Tokad'a gidip su bendlerini bağlamıştır. Bunun üzerine Timur, Kayseri yoliyle Ankara'ya gitmiş ve kalenin teslimini Ankara hâkimi Yakup Bey'e yazmıştır. Bu sırada Bayezit Tokat'tan dönerek Ankara'ya gelmiş ve iki ordu çarpışmıştır.

Ordunun merkezinde, Aydın, Saruhan ve Karasi sancaklarının mutasarrıfı ve Rumeli serdarı olan Yıldırım'ın büyük oğlu şehzade Süleyman Çelebi, Hamit ili ve Teke ili sancaklarının valisi şehzade Mustafa Çelebi ve İsa Çelebi kapı kullariyle ordunun merkezinde bulunuyorlar idi. Bundan başka sıhriyet yüzünden Sırbistan hâkimi Vouk oğlu, yirmi bin kişi ile Bayezid'in imdadına koşmuştur.[1] Diğer taraftan Bayezid'in halefi olup Amasya valisi olan şehzade Mehmed'in maiyetinde pek çok paşalar ve beyler ve bu meyanda Murat Hüdavendigâr zamanında Ankara beyi olan Timurtaş paşa ve Bayezit zamanındaki Ankara beyi Yakup bey de harb saflarında bulunmuşlardır.

Timur vesveseli bir adam olduğu için, Bayezid'in hareketlerinden korkar ve kendi askerlerinin etrafını hendekler ile çevirir idi. Bundan başka Bayezid'in askerlerinin geçecekleri yollarda bulunan çeşmeleri kazurat ile doldurur, su kaynaklarını kirleterek temiz su bırakmazlardı. Su, bu hale konduktan sonra, ordunun ümerası ve

1. Bayezid'in Sırbistan hâkimi yani kıralı ile olan sıhriyeti, izdivaçtan ileri geliyor. Bayezid'in karısının adı Olivera babası Kosvada öldürülen Sırp Kralı Lazar; kardeşleri Stefan ve Vouk. Bu iki kardeş her sene, bir müddet sultanın yanında kaldıkları gibi, sefer zamanında, ordulariyle beraber gelerek, kendilerinin en sâdık tâbileri olduklarını gösterirlerdi. (Belleten No. 27, s. 565).

büyükleri, düşman ile karşı karşıya muharebe etmek faydalı olmadığını ve bunun yerine düşmanın giriş ve çıkış taraflarını kapatıp yiyecek maddelerinin girmesine müsaade edilmemesi fikrini Sultan Bayezid'e arzetmişlerdir. Adedi çok olan düşman, mahdut bir yerde bulunmadığından, bu fikrin tatbiki güç görülmüştür. Nihayet 804 senesi zilhiccesinin on dokuzuncu Cuma günü, harb başlamış ve akşama kadar büyük bir dehşet içinde sürmüştür. Muharebede pek çok kahraman ölmüştür. Yıldırım'a tâbi veya tâbi görünen Germeyan oğlu sipahileri ile Aydın, Menteşe, Saruhan hâkimleri Timur taraflarına geçmişler. Tatar askeri, eski serdarları olan Artana bey biraderzadesi Tahartan yanına varmışlar. Lâs askerleri kendi kudretleri dairesinde harbetmişler. İstiklâl tarikiyle Türkistan vilâyetine hâkim olmuş olan Sultan Mehmet Mirza, Lâs askerine karşı yer almasiyle, Lâs askeri muharebeden el çekmiştir. Diğer taraftan, şehzade Mehmet Çelebi'nin karşısında savaşan Mirza Sultan Hüseyin, Mirza Cihanşah ve Karaosman Bayındırî mukavemet etmiyecek bir hale geldiklerinde, Timur'dan aldıkları imdat sayesinde kurtulmuşlar ise de, keşmekeş içinde biten harb talî Bayezid'e gülmemiştir.

Timur, Bayezid'in tutulmasını emretmiştir. Bunun üzerine, bu emri yerine getirmiye koşanlar çok idi. Beyazid'i tutan, maiyetinde asker olan Cengiz neslinden Mahmut Han namında biri idi. Bayezid'i muhafaza edenler ile Mahmut Han maiyeti arasında vukubulan çarpışmalar neticesi olarak, Bayezit, âyan ve ümera ve bu meyanda Timurtaş paşa esir düşmüşler ve bâzıları öldürülmüşlerdir.

Harbin bittiği günün akşamında, karanlık basınca, Yıldırım, Timur'un karargâhına götürülmüş ve Timur bulunduğu çadırdan çıkıp Yıldırım'ı kemâli tâzim ile karşılamış, mecliste oturtmuş, konuşmuş, teselli etmiş ve gönlünden her türlü korkuyu uzaklaştırmıştır.

Bu konuşma esnasında, iki hükümdar arasında harbe sebebiyet veren siyasî hâdiselere temas eden ve harbin mesuliyetini Bayezid'e yükletmek istiyen Timur şöyle söylemiştir: "Alemsuz bu vaka, hakikaten, tarafınızdan çıkmıştır. Halbuki bu taraf, mülâyemet yolunu tutarak kardeşlik merasimine ve musafat icaplarına riayet etmiştir. Tarafımız ise tehevvür icabı olarak tecavüze geçti. Tarafım mücamele gösterdikçe ve hüsnü muamele rica eyledikçe, tarafınız-

dan huşunet ve burudet haberleri geldi. Meğer bu, kaza ve kader olup harb çıkmasına ve birbirimizin kavuşmasına takdiri Rabbanice mukaddermiş. dedi.

Yıldırım Bayezit, o mücamele mukabelesinde itizar suretiyle bu takdiri ilâhidir demiştir. Bu nazik mükâleme, tarafeyne emniyet verici bir şekilde bittikten ve kin izi bırakmadıktan sonra, Bayezit, kendisiyle beraber harbetmiş olan oğulları hakkında malûmat istemiştir. Timur, her tarafa çavuşlar saldırarak şehzadeleri bulup izâz ve ikram ile getirmelerini emretmiştir.

Şehzadelerden Süleyman Çelebi, selâmetle harpten kurtulduğundan, Ali Paşa, Murat Paşa, yeniçeri ağası (harbiye nazırı) Hasan ağa ile eski vazifesine yani Rumeli'ye geçmiştir. Şehzade ve veliaht olan Mehmet Çelebi, muharebenin gütültülerinden kurtulduktan sonra, sağ kalan bâzı ümerasiyle, eski vazifesi olan Amasya vilâyetine geçmiştir.

Aranılan şehzadelerden Mustafa Çelebi bulunmadığından ölüm ve kalımı hakkında malûmat edinilememiştir. İsa Çelebi, kendisine tâbi kimselerle kaçtığından bulunamamıştır. Aradan iki gün sonra Musa Çelebi bulunup babasının huzuruna götürülmüş ve Timur kendi oğlu gibi muhabbetle muamele ve gönlünü hoş ettikten sonra babasına tahsis olunan yerin yanına güzel bir çadır kurdurmuş ve her türlü rahatlarını temin ettirerek yemeklerini sultanlara mahsus yemekler gibi hazırlatmıştır.

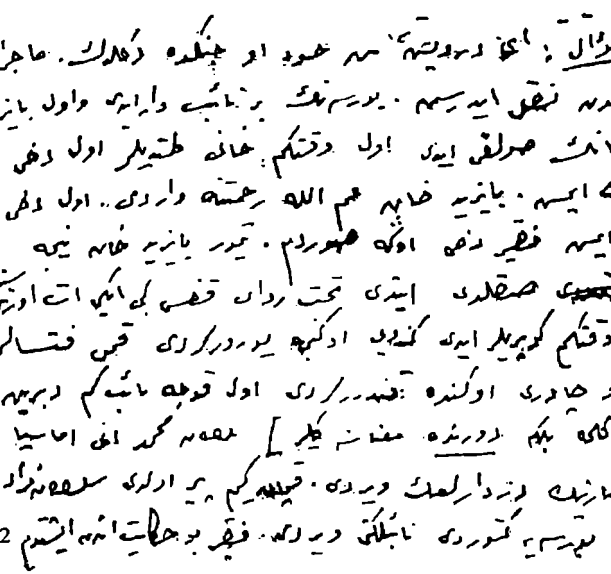
Bu muhabbet ve iltifat havası içinde birkaç gün sonra, Timur Ankara'dan kalkıp Kütahya'ya giderek Bayezidi beraberinde almış ve bu şehirde aktedilen yüksek bir mecliste, Timur ve Bayezit iki müsavi hükümdar gibi sayılmışlardır. Bunun gibi tertip edilen ziyafetlerde, Timur her daim Bayezid'i taltif etmekten geri kalmıyarak, hattâ saltanatına kavuşturacağını tasrih etmiş ve kızlarından birisini oğlu Mirza Miranşah'ın oğlu Mirza Ebûbekir'e vermek suretiyle sıhriyet peyda etmesini dahi açığa vurmuştur.

Tacüttevarih muharriri şöyle devam ediyor:

Şerafeddin Ali Yezdi, Bayezit tarafını tahkir ve Timur tarafını tevkir hususunda mübalâğa ederek yazılarında taassup göstermiş iken, mülâkatları esnasında tâzım muamelesine dair hiçbir şey yaz-

mamıştır. Mevlânâ Hatefî dahi Timurnamesinde bu suretle yazmıştır. Bâzı Türk tarihlerinde Bayezid'in kafes içinde hapsedildiği rivayeti muzahreftir. Şayet böyle olsaydı Mevlâna Şerefeddin ondan bahseder idi. Yıldırım Tahtırevan ile seyahat etmeyi ihtiyar etmiştir.

Hikhaye şöyle anlatılıyor:

Hikâyenin açık lisanla ifadesi:

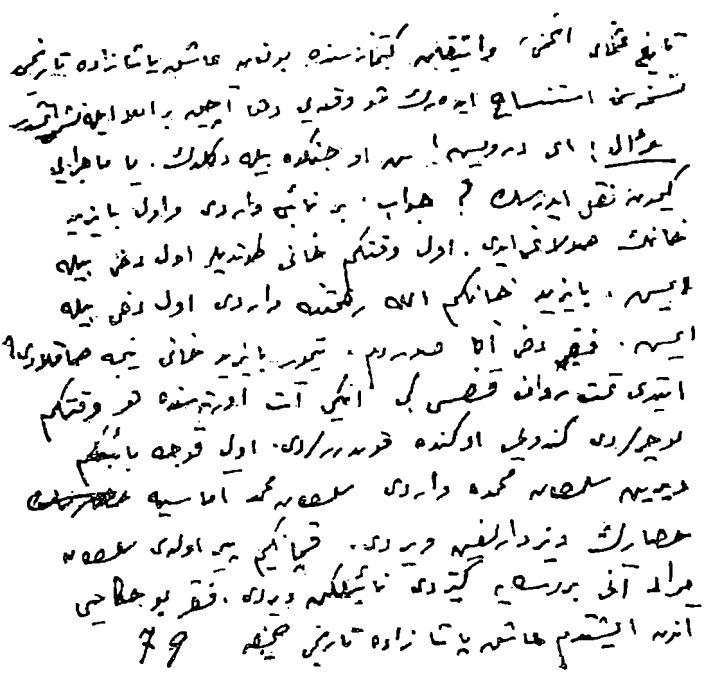
Sual – Söyle bakayım derviş. Bu muharebede bulunmadın, hangi sahibi nüfuza atfen bu vakayı naklediyorsun?

Cevap – Vaktiyle solakda (Bayezid'in has muhafızı) bulunmuş olan bir Bursa naibi vardı. Esir düştüğünde (Bayezit) ve vefatında sultanın yanında bulunuyordu. Bu fakir (muharrir) ana sordu: Timur, Bayezit Han'ı nasıl muhafaza etti. O bana söyledi. İki beygir tarafından taşınmış kafese benzer kafesli teskerede. Yolda iken, Timur'un önünde bir litière[3] bulunur. Ve durulduğu vakit litière'i ça-

2. Journal Asiatique, No. 8, s. 298-301 sene 1826.
3. Bu fransızca kelime hem hayvan yatağı hem de bir nevi araba demektir.

dırının önüne korlardı. Birinci Mehmet zamanında yaşamış olan ihtiyar naip, Amasya kalesinin kumandanlık vazifesi, birinci Murat tarafından Bursa'ya nakledilmişti. Bu vakayı orada kendi ağzından duydum.

Belleten mecmuası vakayı şöyle anlatıyor:

Ankara hezimetinden sekiz ay sonra Yıldırım Bayezit hayatına son verdi. İntihar meselesi hakkında Solakzade Tarihinde (S. 87 ile Belleten I, S. 591-603, sene 1937). tafsilât vardır.

Texier, Bayezit - Timur muharebesi hakkında şöyle diyor: Çubuk âbad ovasında yapılan muharebe, vaktiyle Pompée'nnin Mithridat'i mağlup ettiği aynı yer ve arazide vukubulmuştur. Timur şehri muhasaraya başlayınca, Çubuk âbad suyunun mecrasını çevirterek Ankara kale duvarlarını aşırttırdı. Bayezit oraya gelir gelmez, su olmadığını görünce hemen harbetmiye mecbur kalmıştır. Mağlûbiyeti tarihi 2 Temmuz 1402 dir. (Texier, cilt II, s. 473)

Fransızca olarak Histoire de l'Empire ottoman namile Türkiye'nin tarihini yazan Rusya'lı Prens Demetrius Cantemir, Bayezid-Timur meselesinden bahsederken bunların birleştikleri yer Ankara değil Bursa olduğunu yazıyor. Bu iddia yanlıştır. Hammer, bu yanlış, muhtelif yeni Fransız eserlerinde tekerrür etmiştir, diyor. (Journal Asiatique No. 4 S. 38, sene 1829).

Timur'un, Bayezid'i hapsettiği demir kafes hakkında araştırmalar yapan Hammer, bu meseleye dair yazdığı bir notta Vatikan kütüphanesinde bulunan Türk yazma eserler meyanında, (eserin numarası 30) Aşık Paşa zade tarihi, kendisinin (yâni Aşık Paşa'nın) değil torununun oğlunun olduğu yazılmıştır. Bayezit sani zamanında yaşamış torununun oğlu parmaklı teskere (litière) meselesini, hâdise esnasında şahit bulunmuş olan bir kimsenin, Bursa'nın ihtiyar bir kumandanına naklettiğini ve kendisi de (Torun) bu kumandanın ağzından işittiğini yazıyor.

BİRİNCİ MEHMET DEVRİNDE (816-824)

Yıldırım'ın vefatından sonra, zaten mağlûp olan oğulları arasında veraset meselesi yüzünden bir takım ihtilâflar zuhur etmiştir. Osmanlı tarihinde bir müddet "Saltanat fasılası" nâmiyle maruftur. Pek çok kaynaklar, bu müddetin vakayiini muhtelif şekillerde gösteriyorlar. Yıldırım'ın şehzadeleri olan Mehmet, Süleyman, İsa, Musa Çelebiler işlerin gidişine göre vaziyet alırlar idi. Yıldırım'ın vefatından sonra, Timur, padişahın nâşını oğlu Musa Çelebi ile Germeyan hâkimi Yakup Bey'e teslim edip Sultan Mehmed'e verilmesini emretmiştir. Bir rivayete göre, Sultan Mehmet ile İsa Çelebi arasında olan ihtilâf üzerine, İsa Çelebi, taraftarlarını bularak, Bursa'da tahta çıkmış ve Sultan Mehmet üzerine yürümüştür. Sultan Mehmet işi yatıştırmak için, İsa Çelebi'ye mektup göndererek Anadoluyu yarı yarıya paylaşmayı teklif etmiş ise de, İsa Çelebi buna razı olmamıştır. orduları arasında olan çarpışma neticesinde İsa Çelebi İstanbul'a kaçmış ve Tekfura sığınmıştır. İsa Çelebi'nin uzaklaştığını gören Sultan Mehmet, bulunduğu Amasya'dan Bursa'ya dönmüştür. İsa Çelebi gibi kardeşi Süleyman Çelebi dahi saltanatı elde etmek istemiş ise de, ümerası, şüpheli bir teşebbüsten alakoymuşlar ve buna mukabil Tekfur nezdinde bulunan İsa Çele-

bi'yi celbetmek için teşebbüsatta bulunmasını tavsiye etmişlerdir. Filhakika böyle olmuştur. İsa Çelebi Süleyman Çelebi'nin yardımiyle Bursa tarafına gitmişlerdir. O sıralarda, Sultan Mehmet, fitne söndürmek maksadiyle Amasya ve Tokat taraflarında idi. İsa Çelebi, Beypazarı'na vararak, ordan Sultan Mehmed'e yalandan, itaat mektupları yazmıştır. Mektuplarına inanan sultan, İsa Çelebi'ye her türlü kolaylık gösterilmesini emretmiştir. Bu müddet zarfında kuvvetini artıran İsa Çelebi, birkaç kale teshir etmiş ve Bursa'yı zaptetmek sevdasına düşmüştür. Fakat, Sultan'ın naipleri buna meydan vermemişeler ve İsa Çelebi şehrin dış kısmını yağma etmekle iktifa etmiştir. Vâkıaya vakıf olan Sultan Mehmet, üç bin atlı ile gelerek, yanında on bin askeri olan İsa Çelebi ile cenge başlamış ve İsa münhezim olmuştur. Kastamonu hâkimi İsfendiyar beye iltica eden İsa Çelebi, onun askeriyle beraber gelerek Kal'atülselâsili muhasara ve Ungüriye'yi kastetmişler iken, Sultan onları basıp bozdu ve Bursa'ya döndü.

İsa Çelebi programında ısrar etmiştir. Ordusunun bozgunluğunu müteakip, İsa Çelebi, İzmir tarafına geçerek, esasen Sultan Mehmed'e düşman olan, Menteşe, Aydın ve Saruhan hâkimlerinden yardım istemiş ve yirmi bin kişilik bir ordu toplamıştır. İki ordunun çarpışması neticesinde İsa Çelebi kaçmağa mecbur olduktan sonra Karamanoğluna iltica etmiştir. Lâkin Karamanoğlu, korkudan onu kabul etmemiştir. Bunun üzerine, izi ortadan kaybolmuş ve bir rivayete göre hamamda boğdurulmuştur.

İsa Çelebi'nin vefatı ve Anadolu'nun Sultan Mehmet hakkında beslediği hürmet yahut duyduğu korku, kardeşi İsa Çelebi'yi tahrik etmiş olan Süleyman Çelebi'nin hasedini uyandırarak Bursa üzerine yürümüştür. Çokluğuna karşı başa çıkamıyacağını anlamış ve kendisine tavsiye edilen Ankara'ya gitmiş ve Tatar bakiyesinin ümerasından biri olan Tayran beyi hizmetine kabul etmiştir. Sultan Mehmet, Süleyman Çelebi'nin Ankara üzerine geldiğini duyunca mukavemet etmiye teşebbüs etmiştir. Fakat, müşavere netiecesi olarak bunun mümkün olmadığını anlayınca, Kalei Selâsilin muhafazasını Firuz paşa zade Yakup Bey'e bırakmış ve kendisinin Tokat taraflarına gittiği esnada Toyran Bey'in isyan ederek bâzı yerleri yağma ettiğini haber almıştır. Bu haber üzerine Sultan Mehmet hemen geri dönerek yağma edilen şeyleri geri almış ve Toyran bey

yalnız kaçtığı için, ailesini Kalei Selâsilde hapsettirmiştir. Yakup Bey, Süleyman Çelebi'nin Ungüriye'yi zapt ve Kalei Selâsili muhasara ettiği haberini Sultan Mehmed'e bildirerek yardım istemiştir. Cevaben, Sultan Mehmet, istenilen yardımın birkaç güne kadar yapılacağını, Yakup Bey'e bildirmiş ise de, mektup vezir Ali Paşa tarafından açılarak, münderecatının aksini ifade eden bir takım şeyler yazılmış ve Yakub Bey'e verilmiştir. Bunun üzerine, Yakup Bey Kalei Selâsili teslim etmiştir. Sözünde duran Sultan Mehmet, imdadiyle Kalei Selâsile yakın bir yere geldiğinde, vakadan haberdar olmuş, Beypazarı'na ve oradan Tokad'a ve Amasya taraflarına gelmiş ve Süleyman Çelebi Bursa'ya dönmüştür. Dönüşte, Süleyman Çelebi Sivrihisar'ı muhasara etmiş ve yağma etmek maksadiyle askerini serbest bırakmıştır. Bu sırada, Karamanoğlu'nun kendisini basmak fikrinde olduğunu duyan Süleyman Çelebi, maiyetinde bulunan Evranos Bey'i askeriyle beraber Karaman'a karşı göndermiştir. Darda bulunan Karamanoğlu, Kırşehir'de bulunan Sultan Mehmed'e sığınmış ve memleketin yarısını vermek şartiyle imdadını rica etmiştir. Zaferden meyus kalmış olan Evranos Bey geri döndü ve Süleyman Bey Ungüriye'ye vardı (Müneccimbaşı Tarihi, III, S. 318-20).

Saltanat fasılası devri, her gün yeni yeni müşkülâta mâruz kalırdı. Sultan Mehmed'in, kendi hizmetinde bulunan kardeşi Musa Çelebi namında küçük bir kardeşi vardı. Rumeli'de bulunan kardeşi İsa Çelebi aleyhine harekete geçirmek için hazırlıklar yapmış ve kendisinden sadakat yemini istemiştir. Kardeşinin emrine itaat ederek Musa Çelebi dolambaçlı yollardan Rumeli'ye geçmiştir. Bunu haber alan Süleyman Çelebi, bir yandan, Sultan Mehmet ile Karamanoğlu arasında olan ittifaktan diğer yandan da Musa Çelebi'ye verilen vazifeden ürkerek Yakub Bey, hâdiselerin icabı olarak, istemiyerek, Süleyman Çelebi'ye itaat etmiş ise de, Süleyman Çelebi'nin Rumeli'ye gitmesi üzerine Sultan Mehmet tarafına meyletmiştir. Rumeli'ye geçen Süleyman Çelebi Rumeli beyleri tarafından hüsnü kabul görmüştür. Fakat, sarhoşluğu ve bunun getirdiği serkeşliği yüzünden, yanındaki adamlar Musa Çelebi'nin tarafını iltizam etmişlerdir. Bunu gören Süleyman Çelebi maiyetinde bulunan birkaç bey ile İstanbul tarafına kaçmış ise de, rivayete göre Döğenciler karyesinde Musa Çelebi taraftarlarının eline düşmüş ve öldürülmüştür.

Süleyman Çelebi'nin vefatı üzerine, Musa Çelebi Edirne'ye gelmiş ve orada hüküm sürmeğe başlamıştır. Yeni vaziyeti, vaktiyle Sultan Mehmed'e vermiş olduğu sözü unutarak ve yeminini hiçe sayarak ismine hutbe okutmuş ve sikke bastırmıştır. Sultan Mehmet, olan biten bu şeylere muttali olunca, askeriyle beraber Rumeli'ye geçip Musa Çelebi'nin askeriyle çarpışmış, Musa Çelebi'yi inhizama uğratmış iken, yeniçeri askeri ve sair kapı kulları Musa Çelebi'nin başına toplanıp Sultan Mehmed'e hücum etmişlerdir. Bu hücum, vaziyeti değiştirerek, Sultan Mehmet Bursa'ya dönmiye mecbur kalmıştır. Bu sıralarda, İzmiroğlu Cüneyt Bey isyan ederek Ayaslûğ kalesini muhasara ve nahiyelerini tahrip etmiştir. Bunu haber alan Sultan Mehmet gaileyi savmağa karar vermiş ve Ungüriye hâkimi Firuz Beyzade Yakup Beyi maiyetlerine çağırmıştır. Yakup Bey cevaben "Karamanoğullarından korkarım, memleketi boş bırakamam" demiştir. Cüneyt Bey'in isyanını bastıran Sultan Mehmet, İzmir'e geldiğinde âsi af istemiş ve istediğine nail olmuştur. Padişah İzmir'den sonra, Ungüriye'ye gelince, Yakup Bey'i huzuruna çağırmış, hareketinden ve tekâsülünden dolayı idama lâyık görülmüş ise de, vukubulan şefaat sayesinde idamdan kurtulmuş ve Tokat'ta Bedevi Çardak denilen yerde hapsedilmiştir. Bu vaka 814 senesinde vukubulmuştur.

Bundan sonra, Sultan Mehmet Amasya ve Tokat taraflarına geçmiş ve Zülkadriye tayfasından Hamza Süleyman Bey'e haber göndererek, Musa Çelebi gailesinin def'ine iştirakini istemiş ve Süleyman Bey de Türkmen askeriyle Ungüriye sahrasında bulunan asker merkezine gelmiştir (Müneccimbaşı tarihi III, S. 322-4). Askerî tertibatı bitirdikten sonra, Rumeli'ye geçen Sultan Mehmet, Musa Çelebi ile çok uğraşmış ve nihayet bu sonuncu, Sofya kurbunda bir batağa düşerek tutulmuştur. Onu, Sultan Mehmet huzuruna getirdiklerinde, kendi yayının kirişi ile boğmuşlardır. Naaşı Bursa'ya gönderilmiştir. Bu son vaka ile, Sultan Mehmet istiklâlini kazanmıştır.

Sultan Mehmet, bir müddet Edirne'de kalmıştır. Bu sırada Karamanoğlunun Bursa civarını yağma ve kaleyi kırk gün kadar muhasara ettiğini haber almıştır. Padişah, avdetinde, birkaç iş temizledikten sonra, Karaman'ın isyanını bastırmak için Ungüriye'ye geldiğinde hastalanıp, kendi tabibi olan Şeyhi diye maruf Mevlâna Si-

nan tedavi etmiştir. bu tabip Devleti Osmaniye'de ilk defa olarak reisületibba olmuştur. Bu tedavi ile Karaman'ın mağlûbiyeti, padişahı ferahlandırarak Karaman'ın suçu affedilmiştir. 818 de olan bu vakadan sonra, padişah Bursa'ya dönmüştür. (Müneccimbaşı tarihi III, S. 318-331).

Tacüttevarih saltanat fasılasını şöyle tasvir ediyor:

Bayezit tahtının Sultan Mehmed'e düştüğünü gören Süleyman Çelebi kıskançlığa başlıyarak kardeşi olan sultan Mehmed'e karşı düşmanlığa başlamış, Sultan Mehmed'in düşmanlariyle bir olmuş ve topladığı asker ile Bursa üzerine yürümiye hazırlık yapmakla meşgul olmuştur. O zaman, Süleyman Çelebi Edirne'de idi. Erkâniyle müşavereden sonra Sultan Mehmed'in Ankara'ya gidip tedarikâtta bulunmasına ve şayet, Süleyman Çelebi ilerliyecek olursa, iaşe yollarının kesilmesine karar verilmiştir. Padişah, bu karar üzerine, taraftarları olan ümeraya mektup göndererek asker merkezinde birleşmelerini emretmiştir. Bundan haberdar olan Tatar Beylerinden Toyran Bey maiyetindeki aşiret adamlariyle ve ona tâbi olanlar ile padişahın karargâhına gelerek itaat ve sadakat izhar etmiştir. Bu böyle iken, casuslar gelip, maiyetinde pek çok asker olan Süleyman Çelebi'nin Ankara'ya gelmek üzere harekete başladığı haberini getirmişlerdir. Padişah ona karşı gitmek istemiş ise de, ümeradan Bayezit Paşa ile Mukbil Subaşı, Padişah'ın vatani hislerini takdir etmekle beraber "üstümüze gelen taht mirasçıdır, onun Rumeli'de müstakil bir memleketi var, onun ile çarpışmak zordur, onu adi bir düşman gibi saymak esas itibariyle doğru değildir, en iyisi, fırsat bulup, Selâsil kalesinin muhafızlığını tanınmış bir emire vermeli" demişler. Bu sözleri doğru bulan Sultan Mehmet, Ungüriye muhafızlığını ve kalenin müdafaa vazifesini Mirza oğlu Yakup Bey'e vererek kendisi serhadde doğru geçmiştir.

Sultan Mehmed'in uzaklığını gören Toyran Bey, itaat sözünde durmıyarak isyan çıkarmış ve memleketin bir kısmını kılıcı ile tahrip etmiştir. Padişah, İslâm mallariyle midesini doyuran Toyran Bey'in isyanını bastırmağa gelmiş, onu kaçırmağa icbar etmiş, emval ve âyali padişahın malı olmuş ve maiyetindekiler kalede hapsedilmişlerdir.

Bu esnada Süleyman Çelebi Ungüriye yakinine gelmiş bulunuyordu. Yakub Bey kaleyi sağlamlaştırarak muharebeye hazırlan-

mıştır. Şehir halkı, bu tedbire karşı gelmiş, Süleyman Çelebi'ye itaatten başka bir çare olmadığını öne sürerek onu ikram ile istikbal etmiş. Halkın bu hareketi, şehrin yağma olmasının önünü almıştır. Bunun üzerine, Süleyman Çelebi kaleyi muhasara etmiş ise de, kale mukavemet etmiştir. Kalenin kendisine bir an evvel teslim edilmesi için Yakub Bey'e bir takım vaitlerde bulunmuş olan şehzade arzusuna nail olamamıştır. Bu hal karşısında, kalenin zaptı, merdivenler düzmekle mümkün olabileceği çaresine başvurmuştur. Bu tedbirin tatbik edildiğini gören Yakub Bey, Sultan Mehmed'e mektup yazarak imdat istemiştir. Yazdığı mektupta, padişah Paşa'nın eline düşüp, içindekini okuduktan sonra mefhumunu değiştirmek suretiyle kalenin teslimi için bir mektup yazarak Yakup Bey'e göndermiş. Bunun üzerine, Yakup Bey kaleyi teslim etmiş ve kendisi yeni efendisine Sultan Mehmet vaziyete vakıf olunca, harpten vaz geçmiş ve Beypazar taraflarına ve oradan Tokat ve Amasya'ya gitmiştir. Sultan'ın bu avdetini zayıflık gibi telâkki eden Süleyman Çelebi Ungürye'den çıkarak sultana tâbi kaleleri almağa teşebbüs etmiş ise de muvaffak olamamış ve en sonra Bursa'ya gitmiş ve orada alışmış olduğu içki eğlencelerine dalmıştır.

Amasya ve Tokat taraflarında bulunan Sultan Mehmet, Bursa'da bulunan Süleyman Çelebi'nin ahval ve harekâtını ve bâhusus hamamlarda geçirdiği işret hayatını takip etmekten geri kalmıyordu. Müsait gördüğü vaziyetten istifade ederek, topladığı asker ile Bursa üzerine ilerlemiye başlamış ve Sakarya çayına erişmiş ise de o sıralarda çay taştığından ilerleme müşkülâtı zuhur etmiştir. Vaziyetin bu şekil aldığını haber alan Süleyman Çelebi Rumeli'ye gitmeyi düşünmüş ve düşündüğünü ümerasına söylemiştir. Ümerası, bu gidiş bir nevi kaçmak telâkki edileceğinden, fikrinden vazgeçirmişler. Süleyman Çelebi mevcut askeriyle Yenişehir tarafına gitmeye ve Kâfir pınarı denilen yeri karargâh ittihaz edip civarlarda bulunan askerinin orada toplanmasına ve artırılmasına, ümerasının müşaveresiyle, karar vermiştir. Karar mucibince, Yenişehir yanına varılmış, Sultan Mehmed'in askeriyle dar bir yerde çarpışmalar olmuştur. O sıralarda yağan yağmurlar, askerî hareketleri güç bir hale soktuğundan, Sultan Mehmet, Veziri Bayezit Paşa ile müşavere ettikten sonra, daha münasip fırsatlara intizaren, Tokat ve Amasya cihetine avdet etmiştir. Padişahın dönüşünü gören Süleyman Çelebi, her tarafa asker saldırarak Sultan Mehmet'in topraklarını yağma

ve harap etmiştir. Ahval bu merkezde iken, Sivrihisar ahalisi, şayet Süleyman Çelebi oraya gelecek olursa, şehrin anahtarlarını kendisine vermiye hazır olduğu haberi kendisine bildirilmiştir. Sivrihisara gelen Süleyman Çelebi, aldandığını anlayınca şehri muhasara etmiştir. Her vakit tetikte bulunan Karamanoğulları, Süleyman Çelebi'nin Sivrihisar muhasarasiyle meşgul ve kuvvetlerinin dağınık olmasından istifade ederek, harekete geçmiştir. Vakadan haberdar olan Süleyman Çelebi Evranos Bey'i Karamanoğlu Osmanlı hanedanına olan düşmanlığını bir tarafa bırakarak Kırşehire gidip Sultan Mehmed'e yeniden sadakatini teyit etmiş, tasarrufu altında bulunan topraklarının askerî hareketlere kendisinin dahi iştirak etmiye hazır olduğunu söylemiştir. bundan haberdar olan Evranos Bey, vakayı, Süleyman Çelebi'ye arzetmiş ve çare olarak Ungüriye cânibine varıp Kalei Selâsilden yardım beklemiye ve düşmanın ahvalinin inkişafını beklemiye ve şayet vaziyet fenalaşırsa kaleye arka verip harbetmiye karar verilmiştir. Süleyman Çelebi bu tedbiri iyi bulup Ungüriye tarafına gitmiş ve yağmacılık yapmak için askerin toplanmasını beklemiştir.

Sultan Mehmed'in maiyetinde şehzade Musa Çelebi bulunuyordu. Bu şehzade, vukubulan davet üzerine Samsun veya Sinop'tan geçerek Karadeniz tarikiyle Rumeli'ye gidip Süleyman Çelebi'nin tasarrufu altında bulunan memleketleri zaptetmeyi taahhüt ettiğini ve yaşadıkça padişaha itaat edeceğini söyledi. Padişah Musa Çelebi'nin vâdini kabul etmiştir.

Musa Çelebi yola çıkmış ve İsfendiyar diyarına (Kastamonu) gitmiştir. İsfendiyaroğlu şehzadeyi hüsnü kabul etmiş, fakat Osmanlı hanedanına olan kini yüzünden Musa Çelebi'nin projesini ihmal eder bir tarzda hareket ettiğinden, şehzade, birkaç gün kalmak üzere, Karaman tarafına geçmiştir. Yukarda söylendiği gibi, Sultan Mehmet ile Karaman arasında ittifak mevcut olduğundan şehzade, projesini Karaman oğluna açmıştır. Karamanoğlu, şehzadenin Akdeniz tarikiyle yola çıkması için tertibat ararken, şehzadenin Rumeli'ye geçeceğini duyan Eflâk hâkimi, İsfendiyaroğluna mektup yazarak şehzadenin o tarafa gönderilmesini rica etmiş ve ayrıca şehzadeye gönderdiği mektupta Rumeli halkının Süleyman Çelebi'den şikâyetçi olduğunu ve kendisinin büyük sevinç ile kabul edileceğini bildirmiştir. Karaman'da bulunan Musa Çelebi, kendisine

gönderilen mektubu alınca hemen yola çıkmış ve Sinop'ta bekliyen gemi ile Rumeli tarafına geçmiştir.

Rumeli'ye gelen ve yerini tutan Musa Çelebi'nin vakasını haber alan Süleyman Çelebi Rumeli'ye geçmek için asker toplamağa başlamış idi. Fakat kendisi işrete dalmış ve veziri, Ali Paşa ölmüş olduğundan, idaresi altında bulunan yerler karma karışık bir halde bulunuyor idi. Fakat Rumeli'ye geçmek zarurî olduğundan, Üngüriye'den çıkıp, bu şehrin muhafızlığını Firuz Bey oğlu Yakub Bey'e, Anadolu beylerbeyi ünvaniyle, vermiştir.

Süleyman Çelebi Rumeli'ye geçtikten sonra, işler mihverden çıkmıştır. Yakub Bey, Sultan Mehmed'e mektup göndererek, itaat ve ubudiyetini yenileştirmiş ve bundan evvel, Üngüriye kalesinin Süleyman Çelebi'ye tesliminin kabahati kendisinde olmayıp, teslim hâdisesinin Ali Paşa'nın tahrif ettiği mektup neticesiyle vukua geldiğini tasrih ve teşrifini rica etmiştir. Bu mektup üzerine, Sultan Mehmet sefere çıkarak Üngüriye'ye gelmiş ve büyük merasim ve itaat ile kabul olunmuştur. Yakub Bey padişah tarafından iltifat görmüş ve Süleyman Çelebi'nin ümerasından olan bâzı kale muhafızları dahi iltifata nail olmuşlardır. (Tacüttevarih I, s. 236-251)

Rumeli'de, Süleyman Çelebi'nin öldürülmesi üzerine, serbest kalan Musa Çelebi, Sultan Mehmed'e verdiği sözü tutmıyarak istiklâlini ilân etmiştir. Sultan Mehmet Asker toplıyarak Rumeliye geçmiş, kardeşi ile olan bir çarpışmadan sonra mağlûben Bursa'ya dönmüştür. Padişahın bu meşguliyeti esnasında, İzmiroğlu Cüneyt Bey Ayaslûğ (şimdiki Selçuk) kalesini muhasara etmiştir. Cüneyt Bey'in bu hareketi üzerine, Sultan Mehmet kendisine sadık kalan emirlere, askerleriyle beraber, kendi etrafına toplanmalarına ferman çıkarmış ve ferman mucibince hareket edilmiştir. Üngüriye hâkimi olan Firuz oğlu Yakup Bey "Üngüriye Karaman vilâyetinin serhaddidir, kaleyi yalnız bırakmak doğru değildir" yolunda münasip cevâp vererek, gitmekten imtina etmiştir. Yakub'un özrü, bir dereceye kadar, makul idiyse de, sultan Mehmet, Cüneyt Bey'i mağlûb etmek için askere muhtaç olduğundan, Yakup Bey'in cevabı canını sıkmıştır. Cüneyt Bey, Sultan Mehmed'in kuvvetlerine karşı dayanamıyacağını görünce kaleye kapanmış ve oradan af istemiştir. Tavassut neticesi olarak Cüneyt Bey, bundan sonra kendi namına hutbe okutmamak ve sikke bastırmamak şartiyle, affedilmiş ve bu suretle kaleden çıkmıştır.

Bundan sonra, Sultan Mehmet'in maksadı Üngüriye'ye gidip Yakup Bey'i cezalandırmak idi. Bundan haberdar olan Yakub Bey, Padişaha bir mektup göndererek hareketini aydınlatmıştır. bu mektup, padişah üzerine tesir etmemiş ve onu öldürmiye karar vermiştir. Lâkin maiyetindeki emirler, araya girerek Yakup Bey'i müdafaa etmişler ve kendisiyle beraber bir oğlu da kalenin muhafazasına çalışacağını ve şayet babası öldürülürse, ileride oğlunun isyan etmesi ihtimali mevcut olduğunu öne sürmüşler ve bu suretle padişahın hiddetini bastırmağa muvaffak olmuşlardır. Padişah, Yakup Bey'in işinin hallini geriye bırakmıştır. Bursa'ya geldiğinde, Yakub Bey'i ihzar ettirmiş ve kusurlarını birer birer saymıştır. Yakup Bey ise hareketinin doğruluğunu deliller ile izah etmiştir. Bunun üzerine, padişahın emriyle Yakub Bey bağlı olarak Tokad'a gönderilmiş ve Çardakta hapsedilmiştir. Bu vaka 814 senesinde vukubulmuştur.

Bundan sonra, Tokat ve Amasya taraflarına giderek akrabalığıyle ve sıhriyetiyle iftihar eden Zülkadir oğlu Süleyman Bey'e mektup gönderip, Musa Çelebi'nin işini bitirmek maksadiyle Rumeli'ye geçeceğini ve a'van ve ensari ile yoldaş olmak istediğini bildirmiştir. Zülkadir oğlu müsbet bir cevap göndermiştir. Bu cevaptan memnun olan padişah, ordunun Üngüriye sahrasında toplanmasını emretmiştir. Hazırlıklarını bitirdikten sonra, padişah Rumeli'ye geçmiştir. (Tacüttevarih I, s. 261-265) Sultan Mehmet Rumeli'ye geçip Musa Çelebi'nin gailesini bitirdikten sonra istirahat için Edirne'de ikamet etmiştir. Karamanoğlu padişahın bu ikametinden istifade ederek, Bursa taraflarına gelmiş, yağmaya başlamış ve kaleyi kuşatmıştır. İstirahatini terketmeye mecbur olan Padişah Bursa'ya doğru hareket etmiştir. Padişah Karamanoğluna karşı gitmek üzere Seyit Gazi yolunu takip etmiş, andan sonra Akşehir'e varıp burayı Osmanlı ülkesine katmıştır. Buradan kalktıktan sonra, Beyşehri, Seydişehri, Otluk hisarı, Seyid iliyi fethedip Konya hisarına doğru yürümüş ve kaleyi çevirmiş ve pek çok hayvan telef olmuştur. Karamanoğlunun af isteyişi ve bu felâketin orduya ve levazımına verdiği zarar yüzünden Karaman'ın talebi isaf edilmiştir. Canik'i fethetmek maksadiyle Konya'dan ayrılan padişah, yolda, Karaman'ın devletin arazisine tekrar tecavüz etmiye çıktığı haber alınmıştır. Bu vaka 818'de vukubulmuştur. Bu vakadan fevkalâde müteessir olan Padişah, Üngüriye'de durmuş ve hastalanmıştır. Devlet hizmetinde bulunan iki tabip, fedakârlıklarına rağmen, padişahın

hastalığını teşhis edememişlerdir. Devletin âyanı, Germeyan oğlunun Mevlâna Sinan namında ve Şeyhi lâkabiyle maruf bir tabibin davet edilmesi münasip olacağını arzetmişler. Padişah'ın emriyle Sinan celbedilmiştir. Tabip, padişahı muayene ettiğinde, iç ve dış âzasında bir kusur bulmayıp hastalığı heyecan ve teessürden husule geldiğini ve tedavisi ise bu heyecan ve teessürü kaldıracak ferahlandırıcı şeyler ve hoş havadisler lâzım geldiğini ve en iyi ilâç bir zafer haberi olacağını söylemiştir. Bunun üzerine, bu vazife, Anadolu emirülümerası Bayezit Paşa'ya yükletilmiştir. Paşa'nın Karamanoğullariyle muarefesi olup aralarında muharebe eksik değildi. bu suretle Karamanoğluna karşı hile kullanarak, padişahın ziyadesiyle hasta olduğunu ve kendisi (yâni Karamanoğlu) gelirse af edileceğini ve şayet padişah ölürse Osmanlı devletini ele geçirmek mümkün olacağını yazmıştır. Bu mektup üzerine, Karamanoğlu Ankara'ya casus gönderip padişahın hastalığının doğru olduğunu anlayınca askeriyle beraber Ankara'ya yaklaşmıştır. Bayezit Paşa, bir gece, Karaman askerine karşı yürümüş, askerini bozmuş ve askerin serdarı olan Mehmet Bey oğlu Mustafa Bey'i tutup padişah'ın huzuruna getirmiştir. bu ferahlandırıcı haber, padişahın hastalığını yavaş yavaş izale etamiştir. Padişah Sinan'ı taltif ve Bayezit Paşa'ya, haiz bulunduğu Anadolu beylerbeyliğinden başka bir de Rumeli Beylerbeyliğini tevcih etmiştir. Sultan Mehmet, Karamanoğlu Mustafa Bey'in izaz ve ikram edilmesini emretmekle beraber, Karaman ailesinin her vakit gösterdiği itaatsizlikten ve fırsat buldukça Osmanlı hanedanına karşı çıkardığı müşkülâttan ve çevirdiği entrikalardan şikâyet etmiş ve onu azarlamıştır. Bu azarlama karşısında kalan Mustafa Bey, af istemiş ve ileride bu gibi işlerden kaçınacağını vâdetmiştir. Padişah af etmiş ve onu serbest bırakmıştır. Serbest kaldıktan sonra, yine eski siyasetine devam etmiştir. (Tacüttevarih, I, S. 274-80)

İKİNCİ MURAT DEVRİNDE (824-855)

Saltanat fasılası devrinde, Ankara şehri pek çok hırpalanmış ve imar edilecek bir hale gelmiştir. İkinci Murat memleketin imarını ele alarak muhtelif yerlerde köprü yaptığı gibi Ankara köylerini dahi tamir ve bina (Ata Tarihi I, s. 34), bundan başka, aynı sebeplerden dolayı bozulan su yollarına ehemmiyet vererek "kanatın cesi-

me" yani büyük kanallar bina ve vakıflarını tanzime itina etmiştir (Ata Tarihi V, s. 9). Bundan başka, padişah Üngüriye nevahisinde, Balık hisarı demekle şöhret bulmuş bir set başlığı köylerini Haremeyni Muhteremeyn yâni Mekke ile Medine fukarasına vakfetmiştir. Hâlâ mahsulâtından ehli harem mütena'im olurlar ve her sene sadata (seyyitlere) bin altın gider (Tacüttevarih I, s. 404).

FATİH MEHMET DEVRİNDE (855-886)

Fatih Sultan Mehmed'in cülûsunda, etraftaki beyler yeniden biat etmişlerken, Karamanoğulları isyana devam ettikten başka diğer beyleri de isyan ve itaatsizliğe teşvik ederlerdi. Anadolu beylerbeyi Oğuz oğlu İsa Bey, Karaman'ın bu hareketini Fatih'e arzederek bastırılması hususunun kendisine verilmesini istemiştir. Fâtih bunun, bu işi başaramıyacağını bildiğinden, bu vazifeyi Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'ya tevcih etmiştir. İshak Paşa vazifesinde muvaffak olmuştur. O asra kadar, Anadolu beylerbeyi Üngüriye'de ikamet ederlerdi. İshak Paşa'dan sonra 1053 senesine kadar, Anadolu beylerbeyinin Kütahya'da ikametleri kanun ile tâyin edilmiştir. (Solakzade, s. 191-2- Müneccimbaşı Tarihi III, s. 366).

Geçmişte olduğu gibi, Anadolu beylerinin birbirine karşı olan düşmanlıkları eksik değildi. İsfendiyaroğlu beyleri, diğer beyler gibi, kâh devlet lehine ve kâh aleyhine hareket ederler idi. İsfendiyaroğlu İsmail Bey Kastamonu vilâyeti beyi idi. Kardeşi Kızıl Ahmed Bey veraset meselesi yüzünden devlete sığınarak yardım istemiş ve kendisine Bolu sancağı verilmiştir. Sinop, Karadeniz'de mühim bir mevki ve bir liman olduğundan, devletin elinde bulunması lâzım idi. Bu hali sezdirmemek için Trabzon'u fethetmek bahanesiyle donanma teçhiz edilmiş ve donanmanın Sinob'a varacağı vakit, ana lâzım gelen erzakın tedariki İsmail Bey'e, 864 senesinde, yazılmıştır. Diğer taraftan, karadan yürümek üzere ordu toplanmış ve İsmail Bey maiyetinde bulunan askerin, Üngüriye sahrasının askergâhına, kendisiyle beraber gelmesi için kendisine mükerrer mektuplar ile haber verilmiştir. İsmail Bey kendisi gelmiyerek oğlunu göndermiştir. Ordu ile beraber bulunan Fâtih, İsmail Bey'in vaziyet karşısında oğlunu bağlamış ve Kastamonu vilâyetini Kızıl Ahmet Bey'e tevcih ederek Kastamonu üzerine yürümesini emretmiştir. Bunu

haber alan İsmail Bey Sinop'ta tahassun etmiş ve bilâhare Sadrazam Mahmut Paşa'nın nasihatiyle Sinop kalesini teslim ederek kendisi af, oğluna Bolu sancağı tevcih ve Kızıl Ahmet İsfendiyarlılara serdar tâyin edilmiştir (Tacüttevarih I, s. 473-76)- Müneccimbaşı tarihi III, s. 375-6- Âşık Paşazade tarihi s. 155-57).

Fâtih Arnavutluk seferiyle meşgul olduğu zaman'da, Trakya ve Makedonya'nın her tarafını veba hastalığı istilâ etmişti. Hastalık sahilde ve dahilde bulunan şehirlere sirayet ettikten sonra Karadeniz'e ve oradan da Bursa'ya, Ankara'ya kadar yayılmıştır. (Kritovulos, Tarihi Sultan Mehmet Sani. Türkçe'ye çeviren İzmir mebusu Karolides, 1328 "Tarih-i Osmani encümeni").

İKİNCİ BAYEZİT DEVRİNDE (886-918)

Bayezid'in kardeşi Cem Sultan, biraderinin cülûsundan sonra Karamanoğullarından ve devlet düşkünlerinden müteşekkil bir grupa dayanarak isyan etmiş ve Bursa üzerine yürümüştür. Vukubulan çarpışmalardan sonra, hacca gitmiş ve sonra Mısır'a dönmüştür. Bayezid'e karşı olanlar Cem'e "devletin erkânı biraderiniz Sultan Bayezit'ten nefret etmişler; gelin mevrus malınızı alın" yazmışlar. Ungüriye beyi Trabzonlu Mehmet Bey bu nifaka iltihak etmiştir. Cem 887 de Haleb'e gelmiştir. Devlet ümerasından bâzıları ve bu meyanda Trabzonlu Mehmet Bey ana tâbi olmuşlardır. Cem'in, Konya'yı muhasara etmesi üzerine, Sultan Bayezid'in askeri üzerine yürümüş ve Cem'i kaçırmağa mecbur etmiştir. Trabzonlu Mehmet Bey, Amasya valisi Süleyman Paşa'nın elinde maktul düşmüştür (Müneccimbaşı Tarihi III, s. 407).

Tacüttevarih Cem meselesi hakkında şöyle malumat veriyor:

Cem Mısır'a gittikten sonra, Karaman Bey'i Kasım Bey kendisine mektup yazarak dâvet etmiş ve pek çok âyan onun gibi yapmışlardır. Fâtih zamanında yeniçeri ağası olan Ungüriye Beyi Mehmet Bey de müracaat edenlerden biri olmuştur. Cem 887 senesinde Haleb'e gelmiştir. O zaman, devletin kuvvetlerini idare eden serdar Gedik Ahmet Paşa Lârende'de bulunuyordu. Maiyetindeki ümeradan bâzıları Cem'e taraftar idiler. Bu maiyette bulunanlardan biri Ungüriye Beyi Mahmut Bey, Ahmet Paşa'nın maiyetinden kaçıp

Haleb'e gitmiş, Cem'e itaat etmiş ve hizmetine hazır olduğunu söylemiştir. Cem, topladığı asker ile Halep'ten kalkıp adana'ya gelmiştir. Kasım, istikbaline gitmiş ve aralarındaki siyasî taahhütleri olursa, Karaman vilâyeti Kasım Bey'e verilecek, Kasım da ömrü oldukça itaat ve ubudiyetten ayrılmıyacaktır. Cem ve Kasım Adana'dan kalkıp Ereğliye gelmişlerdir. Ereğli'de iken, Cem, kapıcıbaşısı olan Sinan Bey'i Lârende'de bulunan Gedik Ahmet Paşa'ya, sulh istemek için gönderdi. Bu gönderişin maksadı Ahmet Paşa'yı iğfal etmekti. Bir taraftan sulh istenirken, diğer taraftan Ungüriye Bey'i Mehmet Bey Gedik Paşa ve Konya'da şehzade Abdullah üzerine yürümiye yola çıkmıştır. Gedik Ahmet Paşa davranarak Lârende'den kalkıp Konya'ya gitmiş, şehzadeyi kurtarmıştır. Avdetinde, Cem'in sipehtarı Mehmet Bey, yetişip Konya üstünde Çubukyılak'ta paşa ile elleştiler. Fakat, muzaffer olmayınca, Mehmet Bey geri dönüp, Konya hisarını muhasara etmek sevdasına düştü ve kendisine Cem ile Kasım Bey iltihak etmişlerdir. Muhasara akim kalınca, Mehmet Ungüriye'ye gidip ailesini almak için Cem'den izin istemiş ve bin asker toplıyarak Konya'dan Ungüriye'ye varmıştır. Ungüriye'den uzak durduğu bir sırada, padişahın emriyle, ailesinin İstanbul'a nakledildiğini anlayınca, meyus olmuş ve birkaç gün Ungüriye'de kalmıştır. O sırada Rumiyei suğra Beylerbeyi olan Süleyman Paşa, Amasya tarafından askeriyle beraber kalkarak padişaha itaatini arzetmek maksadiyle Ungüriye'den geçtiğinde, Mehmet Bey yollarına inip Çubuk ovasında buluşmuşlar, çarpışma neticesinde Mehmet Bey ile pek çok taraftarları öldürülmüşlerdir. Bu vakıayı haber alan Cem, Süleyman Paşa'yı ele geçirmek ümidiyle Ungüriye'ye geldi, lâkin Süleyman Paşa'ya yetişemedi. Ungüriye'de iken devletin askeri yaklaştığını haber alan Cem, Ungüriye'den kaçtı. Bâzı maceradan sonra, Cem Rodos şövalyelerine ve oradan Fransa'ya gitti. (Tacüttevarih II, s. 18/22).

Aşıkpaşazade tarihinde şunu görüyoruz:

Sultan Bayezit göçtü, karşı vardı, Cem dahi vardı, Ungüriye'ye teveccüh etti. Sultan Bayezit dahi üzerine yürüdü. Cem dahi kaçtı. İçele girdi. Padişah Ungüriye'ye vardı, kardeşini bulmadı. Cem'in istediği şu idi: Anadolu'yu bana ver, İstanbul tahtı ve Rumeli senin olsun. Bayezit bunu kabul etmedi (s. 221).

Sultan Bayezid'in saltanatının son zamanlarında yâni 917 senesinde, Şah Kulu vakası zuhur etmiştir. Şah Kulu kızılbaş eşkıyası-

nın bir reisiydi. O sırada Teke ilinde bulunan şehzade Korkut, Padişah'ın yani babasının hastalığını bahane ederek vaktiyle eyaleti olan Manisa'ya geçmiş ve hazine ağırlığını nakil için emir vermiştir. Korkud'un bu seyahati malûm olunca, halk, seyahatinin sebebini, padişahın vefatına ve Korkud'un saltanata geçmesine atfetmiştir. Bundan haberdar olan Şah Kulu hazineyi zaptetmiş ve bu suretle kuvvetlerini arttırmıştır. Bunun üzerine, Şah Kulu adamlariyle Anadolu Beylerbeyinin merkezi olan Kütahya'ya gitmiş ve şehir haricinde vukubulan çarpışmada galip gelmiştir. Bundan müteessir ve zaten hasta olan Sultan Bayezit, saltanatı Sultan Ahmed'e devretmiye karar vermiştir. Veziri âzam Ali Paşa, bu işi yapmazdan evvel, Şah Kulu'nun yarattığı vaziyeti defetmek lâzımgeldiğini ve bu vazifeyi şehzade Ahmed'e havale etmenin münasip olduğunu söylemiştir. Bu gaileyi defetmek için lâzım gelen askeri hazırladıktan sonra, şehzade Ahmet Amasya'dan kalkıp Unguriye'ye gelmiştir. Ali Paşa, Şah Kulu üzerine yürüyünce, Kızılbaşlar, Antakya kalesini muhasara etmişler ve Ali Paşa'nın vusulü haberi erişince, kaleyi bırakıp asıl menşeleri olan Kızılkaya tarafına gitmişlerdir. (Müneccimbaşı Tarihi III, s. 436/8).

Tacüttevarih Şah Kulu meselesini şöyle yazıyor:

Şehzade Korkut, Tekke sancağı mutasarrıfı idi. Vaktiyle bulunduğu eski vilâyeti Manisa'ya naklini istemiş ise de, isteği kabul olunmamıştır. Bundan müteessir olarak, 915 de Mısır'a kaçmıştır. Orada bir müddet kaldıktan sonra, memleketinin hasretine dayanamıyarak Antalya'ya avdet etmiş ve padişahın affina mazhar olmuştur. Antalya'da bulunduğu müddetçe, ahalisi hoşuna gitmediğinden, bir gece ansızın Saruhan taraflarına gitmek üzere şehri terk ve hazinesinin Manisa'ya götürülmesini birkaç dilâvere emretmiştir. Bunu haber alan civar şehirleri ve bâhusus Kızılkaya denilen yerin eşkiyası, şehzadenin mutadı olmıyan bir hareketini, bir saltanat değişikliğine atfetmişler ve fırsat bu fırsattır diyerek eşkîyalığa başlamış ve hazineyi götürenlerin elinden almışlardır. Bu suretle kuvvet bulan eşkiya, müslümanlara taarruz ederler, kendilerine inkiyat etmiyenleri öldürürlerdi. İnkiyat edenlerden birçoğunun fesat dairelerine iltihak ile saflarını şişirirlerdi. Kuvvetinin arttığını gören Şah Kulu Kütahya'ya gitmiştir. Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa karşılarına çıkmışsa da vukubulan çarpışmada yenilmiş ve Kütahya

tahrip edilmiştir. Bu zaferden memnun olan bu eşkiya reisi, öldüğünü zannettiği Sultan Bayezid'in hayatta olduğunu haber alınca, harekâtını biraz tâdil etmiştir. Karagöz Paşa'nın kara haberi İstanbul'a gelince, Sadrazam Ali Paşa, padişahı vaziyetten haberdar ve bu işin hallinin şehzade Ahmed'e havale edilmesini teklif etmiştir. Bayezid'in üç oğlu Ahmet, Selim, Korkut, tahta nail olmak için taraftar peyda etmişlerdi. Ali Paşa, Şehzade Ahmed'e taraftar olup istikbalini düşünerek şehzadenin istediğini yapmağa çalışırdı. Şehzade Ahmed bulunduğu Amasya'dan kalkıp Ankara'ya gelmiştir. Ankara'dan devlet kapısına mektup gönderip fitneci Kızılbaş tayfasiyle çarpışmak istiyen heyacanlı askeri ile harbetmiye izin verilmesini rica etmiştir. Şehzadenin mektubu padişaha arzolundukta, Padişah sevinmiş ve oğlunun istediği icazetnameyi göndererek demiştir ki; "Mademki arzularımı önliyerek insan kıyafetine giren köpeklere (eşkıya) karşı gitmiye karar vermişsin, Cenabı hak gizli yardımlariyle, seni, muradına nail eyliye. Sakın fitneci düşmanı hakir görüp, gurura kapılma. Veziriâzam bu işi yürütmiye memur edilerek senin hizmetinde bulunacaktır. Ana danışmayınca bir işe girişme."

Ankara'ya, şehzade Ahmed'e gönderieilen bu icazetnamede, padişah mühim bir noktaya temas ediyor. Şehzadenin işrete olan inhimaki yüzünden halkça sevilmiş değildi. Babası bunu bildiği için "memuldir ki, sen bu fesatçıların hakkından gelmiye muvaffak olursan, halkın sana karşı beslediği suizan zail olur ve senin saltanata istihkak ettiğine karar vererek sana itaat eder" yazmıştır.

Şehzade Ahmed'e bu, icazetname gönderilirken, diğer taraftan veziriâzam Ali Paşa'nın hareketini tâcil eden bir hüküm isdar edilmiştir. Hükümde, Paşa'nın, şehzadenin hizmetine verildiği, şehzadenin sıyanet ve muhafaza edilmesi, onunla istişarede bulunması ve düşmanların perişan edilmesi vesaire ahkâm mevcut idi. (Tacüttevarih III, s. 162/72). Şah Kulu aleyhine yürüyen Ali Paşa, bir çarpışmada vefat etmiştir.

Hammer, İkinci Bayezit devrinde Ankara'ya ait şunu yazıyor: (Cilt IV, s. 93). İkinci Bayezit ile Şah İsmail arasındaki münasebetler, ilk zamanlarda iyi idi. Zamanla muhtelif sebeplerden dolayı araları açılmıştır. Yeni bir muharebeyi önlemek maksadiyle, Bayezit, Yahya Paşa'nın kumandası altında Ankara'ya bir müşahede ordusu göndererek, ordu Ankara'nın surları altında yer almıştır. Şah

İsmail bunu görünce Zülkadriye memleketine tahrip ve Diyarbekir ile Harputu zaptettikten sonra, İran'a dönmüştür. (913-1507) (Cilt IV, s. 93).

İkinci Bayezid'in sekiz oğlu vardı. Hayatında beşi ölmüştür. Kalanlar Korkut, Ahmet ve Selim idiler. Selim tahta çıkınca, diğer iki kardeşinin Saruhan ve Amasya valiliklerini tasdik etmişti. Selim'in oğlu Süleyman el öpme merasiminde bulunmak üzere bulunduğu vilâyetten İstanbul'a davet edilmiştir. Ahmed'in oğlu Alâaddin, babasının muvaffakatiyle Bursa'yı zaptettiğini haber alan Selim (Birinci Selim) memleketin idaresini oğlu Süleyman'a teslim etmiş ve kendisi Alâaddine karşı yürümüştür. (918-1512) Selimin'in ordu kumandanı, Alâaddini Bursa'dan kovmuş ve Selim'in yaklaştığını gören Ahmet kaçmış ve Şah İsmail'den yardım istemek üzere iki oğlunu İran'a göndermiştir. (Cilt IV, s. 145-7).

BİRİNCİ SELİM DEVRİNDE (918-926)

918 senesinde, Birinci Sultan Selim tahta çıktıktan sonra, veraset dâvasında bulunan kardeşi Şehzade Ahmet, oğlu Alâaddin'i bir miktar asker ile Bursa üzerine gönderdi. Bundan haberdar olan padişah, oğlu Süleyman'ı kaymakam tâyin ederek kendisi Bursa üzerine gitmiştir. Padişah'ın yaklaştığını haber alan Alâaddin Konya'da bulunan babasının yanına avdet etmiştir. Sultan Selim, Alâaddin'i kovalıyarak Ungüriye'ye teveccüh etmiş ve Malkoçzade Tur Ali Bey'i Rumeli çarhacı tâyin etmiş ve şehzade Ahmed'e karşı göndermiştir. Şehzade Ahmet bundan kurtulmak için Amasya'ya gitmiş ve Ali Bey ardına düşmüştür. (Müneccimbaşı Tarihi III, s. 448).

Tacüttevarih, Sultan Selim'ün cülûsundan sonra, şehzade Ahmed'in, oğlu Alâaddin'i Bursa üzerine yürüttüğü haberi o zaman, Kefe vilâyetinde vali bulunan Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a dönmesi münasebetiyle sarayda yapılan merasim esnasında padişaha geldiğini yazıyor.

Şehzade Ahmed'in bu hareketinin tenkili lâzımdı. Padişah Şehzade Süleyman'ı vekil bırakarak Anadolu yakasına geçmiş ve Bursa'ya gitmiştir. Bu haberi alan Alâaddin babasının bulunduğu Kon-

ya'ya dönmüştür. Bu gaileye son vermek maksadiyle Sultan Selim Ankara taraflarına gelmiş ve eski emektarlarından Malkoç oğlu Tur Ali Bey'i serdar tâyin etmiş ve şehzade Ahmed'in karşısına göndermiştir. Gelen askerin, kendisine göz açtırmayacağını anlayan şehzade Ahmet Konya'dan kaçarak Amasya yolunu tutmuştur. Böyle takibata maruz kalınca, şehzade Ahmet Malatya ve Dârende taraflarına gitmiş ve ümerasının bir kısmı onu terketmiştir. Gaile bittikten sonra, Sultan Selim Bursa'ya gitmiş ve o senenin ramazanını orada geçirmiştir. (Tacüttevarih II, s. 224-227) Selim Ankara'da bir kaç ay ikamet etmiştir. (Tacüttevarih II, s. 234).

Anadolu eşkiyası devlet için mühim gaile teşkil ederdi. Devlet, bu mesele hakkında tetkikat yapmak ve tedbir almak maksadiyle bir takım müfettişler göndermekten geri kalmazdı. Bu eşkiya meyanında Celâl adlı bir mülhit vardı ki bu, deli ve aptal kıyafetine girerek memeleketin eşkiya yuvası olan Bozoktan Tokat taraflarına kaçmış ve Turhal kalesi etrafında bir mağaraya girmişti. Rafaza mail olan o tarafın ahalisi, Celâlin harekâtına uyarak sözlerine inanırdı. Bir gün mağarada iken "Mehdi adedi çoğalınca ve dolayısiyle kuvveti artınca "Mehdi benim" demiye başlamıştır. Sayısı yirmi bin olan taraftarlarının etrafa saldıklarını gören sipah ve beylerbeyleri vakayı İstanbul'a arzetmişler. Sultan Selim, Celâli hareketini bastırmayı Rumeli beylerbeyi Ferhat paşa'ya emretmiştir. Ferhat Paşa'nın yola çıktığını haber alan bu eşkiya Turhal ve Zileden Sivas tarafına kaçmağa başlamıştır. Şehsüvaroğlu Ali Bey, mümarese görmüş Türkman süvarileriyle, Celâle karşı gitmek üzere, Elbistan'dan kalkmıştır. Sivas hududuna yaklaşan Ali Bey, Ferhat Paşa'nın henüz Ungüriye'ye vardığını ve eşkiya ise Karahisar'da olduğunu haber almıştır. Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelişini beklersem belki Celâliler kaçar endişesiyle, iki taraf kuvvetlerinin nisbetsizliğine bakmıyarak, dütşman üzerine yürümüş ve onu mağlûp etmiştir. (Tacüttevarih II, s. 384-5 - Solakzade s. 414-15).

SÜLEYMAN KANUNÎ DEVRİNDE (926-974)

İkinci Sultan Bayezit Buğdanı (Moldavie) fethettiği vakit, bu memleketi hudut olarak tesbit etmiş ve Buğdan beylerini haraca bağlamıştır. Birinci Selim Kızılbaşlar ve Mısır işleriyle meşgul ol-

duğundan, Rumeli işlerine bakamamıştır. Kanunî Sultan Süleyman 945 senesinde Buğdan ve Budin seferleriyle gizli olarak meşgul olmağa ve tedarikâtı ona göre hazırlamağa başlamıştır. Bu tedarikât ile beraber, memleketin idari dahiliyesini emin ellere vermeyi düşünmüş ve vilâyetlerin başlarına müktedir adamlar getirmiştir. Bu meyanda, Sis sancağı Bey'i Veli Bey Ankara'da ikamet edip Anadolu vilâyetinin muhafızlığına tâyin edilmiştir. (Tarihi Peçevi I, s. 205).

Kanunî zamanında Tersanei Amire reislerinden ve gemicilik ilminden habir olanlardan Seyit Ali Kaptan, memleketin muhtelif yerlerini dolaşmış ve meşahirin kabirlerini ziyaret etmiştir. Bu meyanda Ungüriye'ye gelip "Hacı Bayram'ın kabrini ziyaret etmiştir. (Tarihi Peçevi I, s. 375).

946 da (1571) İspanya, Venedik, Ceneviz vesair hıristiyan gemilerinden mürekkep olup ittifakı mukaddes namı altında hareket eden donanma ile Osmanlı donanması arasında İnebahti Boğazında vukubulan muharebede Ankara sancak beyi şehit olmuştur. (Hammer, VI, s. 429)

969 da, Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Selim ve biraderi Bayezit arasında şıkak zuhur etmiştir. Padişah, Selim'i Saruhan'dan kaldırıp Konya ve Karaman'a ve Bayezid'i Kütahya'dan Amasya'ya göndermiştir. Selim babasının emrine itaat ve Bayezit muhalefet etmiştir. Bunun üzerine, padişah, Bayezid'e nasihat mektupları yazılmasını emretmiştir. Bu mektupların tesiri görülmediğinden kendisine nasihat vermek maksadiyle ikinci Vezir Pertev Paşa ve evhamını defetmek için Selim'e üçüncü vezir Mehmet Paşa gönderilmiştir. Selim Mehmet Paşa'yı, izaz ve ikram ile, Bayezit ise Pertev Paşa'yı bir müddet beklettikten sonra kabul etmiş ve "İstanbul'da bu kadar ülema varken ne için pederim onlardan birini göndermedi, ta ki benim dâvamı dinleyip irat edeceğim bürhanları fehmeyliye", sert bir lisan ile söylemiş ve paşayı geri göndermiştir. Bunun üzerine, Bayezit Kütahya'dan kalkıp Amasya yolunu tutmuştur. Diğer taraftah Padişah, Bayezid'i teselli etmek için oğlu "(Bayezid'in oğlu) Orhan'a Çorum ve diğer oğlu Murad'a Canik sancağını tevcih etmiştir. Amasya'ya gitmek üzere Unguriye'ye uğrayan Bayezit Anadolu beylerbeyi Cenabi zade, Ahmet paşa tarafından

tâzim ve tekrim ile istikbal ve hediyeler takdim etmiş ve bu Bayezid'in müfarakatinden sonra geri dönmüştür.

Bayezit, Amasya'ya gittiğinde, fitne ve fesat çıkarmağa başlayınca kendisine taraftar bulmuştur. Buna güvenerek, kardeşi Selim'i kızdırmak için ona sert mektuplar yazayarak "Senin kastine asker tedarik ediyorum" gibi şeyler yazmağa başlamıştır. Selim de aldığı mektupları babasına gönderir idi. Padişah, zuhuru muhtemel bir gailenin defi için asker toplamağa başladığını ve Selim'in emrinde bulundurulmasını emretmiştir. Bayezid'e gelince, asker masraflarını tedarik ve temin etmek için Amasya, Tokat, İskilip, Niksar, Sinop ve Ankara zenginlerinden para istikraz etmiştir. 966 senesinde, Konya sahrasında (ovasında) iki ordu arasında vukuubulan bir çarpışmada Bayezit tarafı münhezim ve kendisi Amasya tarafına kaçmıştır (Müneccimbaşı Tarihi III, s. 510-11)

1555 de Ankara'yı ziyaret etmiş olan Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukları Selim (Sarı Selim) ile Bayezid arasındaki mücadeleden bahsederek diyor ki: Bayezid'in karargâhı açık Ankara sahrası idi. İhtiyaçlarını Ankara şehrinden tedarik ederdi. Karıları ile çocuklarını Ankara hisarına yerleştirmişti. Bayezit şehrin zengin tüccarından faizle para istikraz etti. Cenabı hak muvaffakiyet ihsan ederse, borçlarını ödiyecekti. Askerine bu sayede silâh, tedarik edebildi (Eserin ismi "Türk Mektupları"dır. Bu eseri Türkçe'ye tercüme eden Hüseyin Cahit, Yalçın, s. 71-72).

ÜÇÜNCÜ MEHMET DEVRİNDE (1003-1012)

1009 senesinde, Karayazıcı namiyle maruf Abdülhalim, Sivas taraflarında isyan bayrağını açarak, etrafına pek çok şerir ve serseri toplamış ve nahiye ve karyelere salgınlar salarak ahaliye zulmetmiye devam etmiştir. Resmî makamlar, buna karşı çare bulamayınca keyfiyeti padişaha arzetmişler. Asayişi temin etmek maksadiyle vezir Sinan Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa Karayazıcı üzerine gönderilmiştir. Mehmet Paşa vazifesinde muvaffak olmuş ve Karayazıcıyı sulhe razı ettirerek kendisine Çorum sancağı verilmiştir. O taraflarda bulunduğu anlaşılan Şeyhülislâm Sunullah Efendi'nin biraderzadesi olan Çelebi Kadı namında bir kimse, Şeyhülislâma mektup gönderip Sinan Paşa'nın oğlu, fazla salgın salmakla Celâleddin

ve Karayazıcıdan daha ziyade tahribat yaptığını ve yerine başkasının gönderilmesi münasip olacağını yazmıştır. Bu mektubun yaptığı tesir üzerine Sinan Paşa'nın oğlu yerine İbrahim Paya tâyin olunmuştur. Hacı İbrahim Paşa askeriyle Kayseri'ye vararak münhezim olmuş ve yerine Mehmet Paşa'nın oğlu Hasan Paşa serdar tâyin olunmuştur. Vukubulan bir çarpışma neticesinde Karayazıcı (ismi Abdülhalim) münhezimen kaçarak Canik dağlarına sığınmış ve orada eceliyle vefat etmiştir. Karayazıcının eşkiyası, kardeşi Deli Hasan (delû Hasan) ın etrafına toplanmış, Tokat kışlasında Hasan Paşa'ya hücum etmiştir. Hasan Paşa Tokat kalesinde toplanmış ve orada köşkte otururken düşman tarafından atılan bir kurşun isabetinden ölmüştür. (Solakzade, s. 660-664) 1010 senesinin sonuna doğru Deli Hasan, Hasan Paşa'nın ölümü üzerine, yağmacılık maksadiyle Anadolu'ya gitmişti. Diyarbekir beylerbeyi Hüsrev Paşa tedibine memur edilmişti. Maiyetinde bulunan beyler ve askerleri Sivas taraflarına geldiklerinde kış bahanesiyle dağılmıştır. Deli Hasan, Anadolu muhafazasına memur edilmiş olan Hafız Paşa'nın Ankara civarında bulunduğunu haber alınca, hemen üzerine varmıştır. Lâkin Paşa, cenge kudreti olmadığından, Kütahya kalesine sığınmıştır. Deli Hasan şehri üç gün muhasara ettikten sonra kış mevsimi olduğundan, şehri yakmakla iktifa ederek kendisi Karahisar'a gitmiştir. Zorbaları takip emri, Güzelce Mahmut Paşa'ya verilmiştir. (Naima Tarihi, Cilt I, s. 306).

BİRİNCİ AHMET DEVRİNDE (1012-1026)

Birinci Ahmet tahta çıkınca, hükümet, memleketi rahatsız eden Delî Hasan'ın hareketine son vermek ve onu itaate celbetmek maksadiyle daha yumuşak bir siyaset takibetmeyi düşünmüş ve ona Bosna eyaletini veramiştir. Bunun üzerine, Deli Hasan askeriyle beraber Rumeli'ye geçmiş ve orada gâh itaatle gâh itaatsizlik ile kaldıktan sonra Tamışvar beylerbeyine nakledilmiştir. (Naima Tarihi, Cilt I, s. 381-2). Tamışvarda iki sene kaldığı müddetçe, münasebetsiz hareketleri görüldüğünden, kendisi ve kardeşinin oğlu öldürülmüştür (Naima Tarihi, Cilt I, s. 439-40).

1014 senesi içinde, yani Deli Hasan'ın katlinden sonra Celâliler yine hareketlerine devam etmişlerdir.

Eşkıyalık bir meslek olarak devam ediyordu. 1016 senesinde

Saruhan taraflarında mağlûp olduktan sonra af istiyen Kalenderoğluna Ungüriye sancağı tevcih edilmiştir. Bu şaki (eşkiyanın müfredi) Ankara'da doğmuştur. Yeni vazifesine gitmek için yola çıkar çıkmaz, uğradığı yerleri yağma ve ahalisine zulmederdi. Bundan haberdar olan Ungüriye halkı ona itaat etmeyip silâh ile mukavemet etmiştir. Bunu gören Kalendereoğlu Ankara'yı muhasara etmiye başlamıştır. Eşkıyayı ortadan kaldırmak emriyle Anadolu'ya gelen Serdarı Ekrem Murat Paşa Konya'ya geldiğinde, mahsur kalan Ankara'dan imdat feryatları kopmuştur. Serdarı Ekrem Ankaralıların imdadına Tekeli Mehmet Paşa'yı göndermiştir. Yeni kuvvete karşı dayanamıyacağını anlayan Kalenderoğlu kaçmış ve yolda bulduğunu altüst ettikten sonra bursa kalesini muhasara etmiye başlamıştır (Müneccimbaşı tarihi III, s. 627-9).

Naima tarihi vakayı şöyle anlatıyor:

Kalenderoğlu Ankara şehrine yakın gelince, Ankara kadısı Vildanzade Mevlâna Ahmet Efendi, tecrübe görmüş bir adam ve Ungürü seferlerinde orduyu hümayun kadısı idi. Serdarlar onun reyinden istifade ederlerdi. Kendisine natamam kalan Ankara hisarının binasını tamamlamak ve Celâli mazarratından kurtarmağa çalışmak için Mevleviyet itibariyle Ankara kazası verilmiştir. Kalenderoğlunun gelişi zamanında şeriat hâkimi olan Mevlâna Ahmet Efendi Kalenderoğluna "Hâlen bir bölük silâhlı eşkiyayı şehre almak caiz değildir; bize bu cemiyet ile Hisar kapısını açmayız; harbetmeden kaçmayız" deyu haber göndermiştir.

Mütesellim, Kalenderoğluna bu haberi götürdüğü vakit, Kalender çok kızmış, işi kurnazlık ve hilebazlık ile halletmek istemiştir. Bunun için şehrin kenarına gelerek Kadıy'a bir takım şartlar bildirmek üzere bir adam göndermiş ve görüşmek üzere kadının dışarıya çıkmasını rica etmiştir. Vildanzade efendi şecaati iktizasınca, birkaç süvari ile dışarıya çıkıp bir kaç adam ile bareber bulunan Kalenderoğlunu karşıladı. Mülâkat at üzerinde olmuştur. Kalenderoğlu söz alarak demiştir: "Bu memleketi padişah bana temlik etmiştir ve etrafında olan sancakları dahi adamlarıma vermiştir. Siz, beni şehre girmekten ne için red ve şehri mütesellimin yüzüne kapattınız?" deyince, Kadı Efendi cevaben demiştir ki: "Gerçi sancak sana tevcih edilmiş, ama siz buraya mirlivalar vaziyetinde gelmediniz, yine Celâliler suretinde geldiniz; bunun isbatı şudur ki: İslâm

ekinlerinin içine girdiniz, ötedenbleriden gasbedip sürdüğünüz hayvan sürülerini İslâm ekinlerine saldınız, bunu gören halk Celâliden korkarak şehre girerseniz, yağma edersiniz ve öldürürsünüz diye vehme düşmüştür. Ama padişahın emri, sizin Serdarı Ekremin karargâhına gitmeniz lâzımdır. Şayet sefer levazımı için ihtiyacınız varsa bu ihtiyaçların bir defterini yapıp bir mutemedinize veriniz. Mutemet yanımda kalsın, siz de, şehir halkını korkutmamak için, uzak bir menzilde oturunuz, işlerinizi görüp, halka ülfetinizi bildirmeğe çalışayım ve sonra ben çadırınıza gidip bana yapacağınız riayeti göreyim, bu suretle, halk mutmain olur ve sizin dahi şehre girmenize imkân bulunur."

Kadının bu sözleri Kalenderoğlu üzerine tesir ederek otuz eşkıya ismi havi bir defter kadıya vererek bunları mühimmat işiyle tavzif etmiştir. Kalenderoğlu, edebe mügayir hareketlerde bulunmağa ve genç çocuklara el uzatmağa başlayınca, şehir halkı galeyena gelmiş, onu öldürmeğe kalkışmışlar. Kadı bunun önüne geçmek için çalışmış ve çalışmasına hile katarak Kalenderoğlunu iç kaleye almıştır. Kalenderoğlunun arkadaşlarına gelince, kadı bunlardan her birini bir yere misafir ettirmiş ve misafirliğe riayet etmelerini tavsiye etmiştir. Sonra verilen bir emir ile eşkiya yok olmuşlar.

Kalenderoğlu, kadı ile beraber şehre gelen eşkıyaları beklerken, kadı vakayii serdarı âzama bildirmiştir. Serdar Murat Paşa Kalenderoğlu'nun bir müddet daha aldatılmasını ve yakında aleyhine asker göndereceğini bir mektup ile kadıya yazmıştır. Kalenderoğlunun eline düşen bir mektup, neye uğradığını anlayınca, Ankara'yı muhasara etmiye niyet etmiştir. Bunu anlayan Vildan efendi, şehir içinde seçtiği şeci adamlardan mürekkep bir kafile ile hisardan çıkıp ve düşman saflarını söküp muharebe etmiye başlamıştı. İki taraf çarpışırken, Kalanderoğlu, Serdar'ın vâdettiği askerî yardımın Tekeli Mehmet 'Paşa'nın maiyetinde olduğunu ve Hisar'a yaklaştığını görünce, Hisardan kalkıp bir menzil yere gitti. Mehmet Paşa askeriyle beraber Haleb'e varmıştır. Bu sıralarda, Halep baş defterdarı maiyetindeki askerin azlığı cihetiyle, adedi ziyade olan Kalenderin askeriyle bir müddet döğüştükten sonra hisara girmiye mecbur olmuştur. Serdar'ın asıl vazifesi Halep üzerine gidip Canbulat oğlunun fitnesini bastırmak olduğundan, Kalenderoğlunun istisaline o kadar mukayyet olmamıştır. Bundan haberdar olan Kalende-

roğlu, Ankara'dan Anadolu memleketine göçüp Bursa havalisine geçti ve o civarda Aydın ve Saruhan taraflarında şekavet devam etti (Naima Tarihi, Cilt II, s. 10-13). Kalenderoğlunun karşısına gönderilen kuvvetler onu itaate mecubur etmiye muvaffak olamadılar. Bu hal böyle iken, 1016 senesinde, Serdar Murat Paşa Ekmekçizade Ahmet Paşa'ya Rumeli eyaleti tevcih edilmiş ve hazinesi ve askeriyle beraber Rumeli'ye geçmesi için emir verilmiştir. Bundan haberdar olan Kalenderoğlu, Ekmekçizade'nin asker olmadığını ve binaenaleyh harb ve kitalden anlamadığını düşünerek, Karaman hududunda Ekmekçizadenin geçmesini beklemiştir. Halbuki Ekmekçizade, Kalenderoğlunun niyetine vakıf olarak hazineyi ve Rumeli askerini Ankara yoliyle serdara yetiştirmiştir. (Naima Tarihi, Cilt II, s. 18-21).

TEKRAR BİRİNCİ MUSTAFA DEVRİNDE (1031-1032)

Abaza Mehmet Paşa, Osmanlı tarihinde rol oynayan bir adamdır. İptidalarda Canbolatoğlunun hizmetinde iken, vâki olan muharebede, Murat Paşa'nın eline esir düşmüş, fakat yeniçeri ağası Halil Paşa'nın şefaatiyle ölümden kurtulmuştur. Mehmet Paşa Hotin muharebesine iştirak ettikten sonra, şecaati ve cesareti yüzünden, Rumeli beylerbeyliğine terfi, Erzurum valiliğine tâyin edildikten sonra, Sivas Erzurum'a ilhak edilmiştir. Yeniçerilerin serkeşliğini ve zulmünü çekemiyerek onları Erzurum kalesinden çıkarmış ve Erzurum vilâyetinden çıkarmağı düşünmüştür.

İkinci Osman'ın yeniçeriler tarafından 1031 de şehit edildiğini haber alan Abaza, Sivas taraflarındaki yeniçerileri öldürmiye ve perişan etmiye başlamıştır. Kendisine iltihak eden başka kuvvetlerden cesaret alarak, İkinci Osman'ın intikamını almak vesilesiyle Karahisar'ı Şarkîye doğru ilerlemiye başlamıştır. Karahisarın müdafaasına memur edilen Mürtaza Paşa, mukavemet etmiyerek teslim olduktan sonra Abaza'ya iltihak etmiştir. İş bu derecede iken, hükümet tarafından tâyin olunan Tayyar Mehmet Paşa'nın Sivas'ı zaptettiğini haber alınca, Abaza o taraflara dönerek, bir taraftan Sivas'ın haricinde ordu kurmuş, diğer taraftan da Ankara'nın muhasarasına hazırlık yapmış. Ankara'nın muhasarasını haber alan hükümet, Anadolu beylerbeyi ve Karaman beylerbeyi askerleriyle be-

raber Abaza'ya karşı gitmiye emir almışlardır. Bundan başka, âsiye karşı gitmek üzere Cagalazade Mehmet Paşa Serdar tâyin edilerek Üsküdardan geçmiş ve Bursa'ya varmıştır. Orada asker tedarik ettikten sonra Beypazarına gelmiştir. Orada iken, Abaza'nın zaferi haberi gelmiş ise de, haberin tesbiti mümkün olmadığından, her ihtimale karşı Bursa'ya dönmüştür. Bu esnada Abaza, Ankara'ya varıp üç ay çarpıştıktan ve suları kestikten ve varoşu aldıktan sonra kalenin içerisine girdi. Lâkin zafer bulamayıp, kış gelmekle cenkten vaz geçti ve Niğde sancağına kışlağa gitti (Naima Tarihi cilt 2, s. 453-55).

Peçevi bu vakayı şöyle yazıyor:

Sadrazam, Cebbar Mahmut Paşa'yı, Abaza üzerine Serdar nasbetmiş ve yeniçeriden, Kara Mizak Ağa'yı tâyin ederek göndermiştir. O sırada, Abaza ve Kılavon Yusuf Paşa kendileriyle müttefik olan ümera ve askerleri olan eşkiya ile Ankara'ya gelmişlerdir. Mahmut Paşa Ankara'ya gitmek için yola çıkmışsa da Kara Mizak "bizde anlara mukavemet eden asker yoktur" diyerek yoldan Bursa'ya avdet etmişlerdir. Kışı Bursa'da geçirdikten sonra, ilkbaharda İstanbul'a dönmüşlerdir (Peçevi II, s. 391).

DÖRDÜNCÜ MURAT DEVRİNDE (1032-1049)

Dördüncü Murat Bağdad'ın fethine gitmiştir. Bu şehri fethettikten sonra kış mevsiminin bir kısmını Diyarbekir'de geçirmiş ve ilkbaharda İstanbul'a doğru hareket etmiştir. 1049 senesinin muharreminin on yedinci gününde Ankara kurbunda eski sadrazamlardan tabanı yassı (Daltaban) Mehmet Paşa'yı kabul ederek iltifat etmiştir. Padişah, Ankara'da Nakib Efendi'nin hanesine inmiş ve şeyhülislâm Yahya Efendi ki, aslen Ankara'lı idi, pederinin evinde büyük ziyafet tertibetmiş ve Ankara'nın meşhur orman kebabını Padişah'ın sofrasına koymuştur. Padişah bu kebabı pek beğenmiş ve bunu pişiren yeniçeriye ihsanda bulunmuştur. 1105 senesine doğru yaşamış bu ihtiyar aşçı bunun ile iftihar ederdi (Naima tarihi cilt 3, s. 419).

Dördüncü Murat ve İbrahim zamanlarında, İstanbul'da Hüseyin nâmında bir müneccimbaşı vardı. Tefeüllerden bâzıları tuttukları için, diğer müneccimlerin düşmanlıklarını kazanmıştır. Dördüncü

Mehmed'in küçüklüğünde, Sadrazam'ın azlini tefeül ettiği için, Mekke'ye ve oradan Ankara'ya nefyedildikten sonra İstinye'ye gelerek orada oturmuştur. İstinye'den sonra sultana mektup yazarak saraya alınmasını rica etmiştir. Mektup düşmanları eline düşmesi ve tefeüllerin içinde "Mehmed'in vefatına" (dördüncü Mehmet) dair bazı izlerin bulunması üzerine idâm edilmiştir (Hammer X, s. 248).

İBRAHİM ZAMANINDA (1049-1058)

1055 senesinde, Girit muharebesinin başlangıcında, Yusuf Paşa Kaptan Serdar'ı tâyin olunmuştu. Anadolu eyaletinden Kastamonu, Saruhan, Hamit, Teke, Ankara ve Aydın beylerine ve Karaman eyaletinden Kırşehri, Niğde ve Aksaray beylerine, Yusuf Paşa'nın emrinde bulunmak üzere, Sakız adası karşısında kâin Çeşme iskelesinde bulunmaları için kendilerine hükümler gönderilmiştir (Naima tarihi cilt 4. s. 117)

İbrahim zamanında sadrazam Ahmet Paşa, selefi Salih Paşa'nın bütün akrabalarını öldürtmüştür. Aynı Ahmet Paşa Erzurum valisi olan Salih Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa'yı öldürtmek için Kars valisi yapmıştır. Fakat sadrazamın maksadını anlayan Mehmet Paşa Aksaray'a gitmiştir. Orada, amcası Mürteza Paşa'nın akrabasını, eski hizmetkârlarını, leventlerini tarafına celbetmiye muvaffak olmuştur. Maksadı Erzurum'a girip mukavemet etmekti. Fakat yeniçerilerin mukavemeti yüzünden muvaffak olmamıştır. Mehmet Paşa oradan Erzincan'a doğru gitmiştir. Erzincan'dayken Sivas valisi Vardar Ali Paşa'dan bir haber almıştır. Vardar, Sadrazam Ahmet Paşa'nın aleyhinde Mehmet Paşa Çorum'dayken kendisini Diyarbekir beylerbeyi yapan bir ferman almıştır. Fermanın tesiri olmamıştır. Ankara'da iken bir yaver kendisine Kars vilâyetinin fermanını getirmiştir. Aynı zamanda Vardar Ali Paşa, İstanbul üzerine yürümeğe dâvet ediyordu. Cevaben bu teşebbüsünü kazanmadığı için, müttefik üç paşasiyle beraber karargâhını Astenos köyünün Murtad ovasında kurduğunu yazmıştır. Mektubu okuyan Vardar, Ankara'nın alınmadığına teessüf etmiştir. (Hammer X, s. 145-150).

1056 senesi Muharreminin yirminci gününe tesadüf eden Cuma günü, Anadolu Kazaskeri Hoca Hüseyin Efendi, Girit muharebesi devam ettiği için, tersaneye varıp donanmanın işleriyle meşguldü.

Bu münasebetle devletin âyanı orada toplamışlardı. O zamanlarda, Ankara'da oturan Körzade nâmında bir şerif vardı. Kazasker, Ankara'nın eski naibi (kadısı) Tavil Ahmet Hoca Efendi'den dört bin kuruş alarak kendisini Ankara kazasına nasp, sonra sebepsiz olarak vazifesinden azletmişti. Bundan istifade eden Körzade, Ankara kazasını elde etmek için Kazaskere bin altın göndermiş ve buna mukabil kendisine Ankara kazası tevcih edilmiştir. 1058 de Ankara'yı ziyaret eden Evliya Çelebi "Beşyüz akçelik molla olan sâdatı kiramdan Körzade hanesine misafir oldum" diyor. (Evliya Çelebi seyahatnesi II, s. 427).

AVCI DÖRDÜNCÜ MEHMET DEVRİNDE (1058-1099)

1060 senesinde İzmir'de bir vaka olmuştur. O zaman Girit muharebeleri devam ediyordu. Düşman, Venediklilerdi. İzmir'de ve sevahilinde Venediklilere buğday satıldığını haber alan sadrazam bunun tahkikine kendi çırağlarından biri olan Ankara Paşa'sı İbrahim Paşa'yı memur etmiştir. Paşa leventleriyle İzmir'e varıp ahvali teftiş etmiye başlamış ve tedbir olmak üzere zahire anbarlarını mühürlemiştir, bu hal ahaliyi tazyik etmiye başlamıştır. Bundan müteessir olan İzmir halkı, İzmir kadısına müracaat ederek alınan tedbirlerin kaldırılmasını istemiştir. İdareden tedbirin mağdurları olan İzmir sahillerinin bazıları leventleri şikâyetçilere iltihak ederek mesele alevlenmiş ve iki taraf arasında çarpışmalar vukubulmuştur. Bunun üzerine sadrazam kadının azlini emretmişse de, İzmir müftüsü Bahayi Efendi kadının bu bapta kusuru olmadığını iddia etmiştir. Bilâhara şehri kavgadan kurtarmak için kadı azlolunmuştur (Naima tarihi V, s. 38-9).

1061 senesinde, silâhtarlar zümresine mensup Hasan Ağa namında bir Abaza vardı ki vaktiyle harami Haydar namında bir kimseyi tutup teslim ettiği için kendisine Yeni il voyvodalığı verilmişti. Fakat, hırs ve tama sahipleri bu voyvodalığı kendisinden alıp ve Ak Ali'ye vermişlerdir. Bundan müteessir olan Hasan Ağa, şikâyet etmişse de şikâyetine aldıran kimse olmadıktan başka ölümle tehdit edildiğini görünce, İstanbul'a kaçmış ve Üsküdar'a gelerek eşkiyalığa başlamıştır. Haksızlık yüzünden canları yanmış bazı kimseler, Hasan Ağa'ya iltihak ettikten başka kendisi de civardaki si-

pahilere haber gönderip yanına gelmelerini tehdiden emretmiştir. Böyle büyüyen kafile, İzmit'e vardığında Hasan Ağa yeniçeri Serdarını isteyip bulamayınca kethüdasiyle ona tâbi olanları kaldırmış ve hamyelere geldiğinde bir müddet oturmuştur. O sırada, Ankara'dan Abdülkerim namında bir kadı, birkaç tüccar ve bir kadının akrabasından bir delikanlı (nevcivan) iki yük sofi ile Hasan Ağa'nın çadırları üzerine, bilmiyerek, uğramışlar ve Abaza ile buluşmuşlar. Yollarına devam eden bu küçük kafile, İzmit'e vardıklarında, Hasan Ağa adamları, o genç oğlanı arayarak yükleriyle beraber efendilerine götürmüşler. Bu ve buna benzer haller, halkta fena bir tesir bırakmıştır. Bu meyanda, vaktiyle Sadrazamın tâbilerinden olup Hasan Ağa tarafına geçen Şahin namında bir kimse, kendisinden aldığı emir üzerine, bir bölük askerle Ankara'ya varıp Bektaş Ağa'nın çiftliğini harap etmiştir. Çiftliğin kethüdası geceden istifade ederek çiftlikteki kısrakları Ankara kalesine koymak istemişse de, kadı Köroğlu ki, meşhur sâdatı ülemadandır, razı olmıyarak "Bu kısrakları kaleye koyup bunun hatırı için bizim vesair müslümanların karyeleriyle ekinleri harap ve berbat mı olsun" dedikten sonra, bâzı mülahazalara mebni içeriye almıştır. Bektaş Ağa Köroğlu'nun bu hareketine kızarak öldürülmesine emir çıkarmışsa da, kadı taraftarlarının tasavvutu yüzünden vesair esbaptan emir infaz edilmemiştir (Naima tarihi cilt V, s. 83-7). Emrin infaz edilmemesinden kızmış olan Bektaş Ağa başka çareye başvurmuştur. Çare de şudur: Nesebi ne olduğu belli olmayan Abdullah Bey namında bir kürde müracaat ederek, Köroğlunu öldürmek şartiyle kendisine Ankara Paşalığını teklif etmiştir. Abdullah'ın muvafakati üzerine, Bektaş Ağa paşalık emrini çıkarmağa muvaffak olmuştur. Yeni rütbesiyle Ankara'ya gelen Abdullah Bey şerefine verilen ziyafetten sonra, Halep mevleviyeti pâyesini haiz Ankara Kadısı Köroğlunu öldürmüştür (Naima tarihi cilt, 5, s. 96).

O sıralarda, ağalar, memleketin mukadderatiyle oynarlar ve âsayişi bozarlardı. Bektaş Ağa'nın ibramiyle Şam beylerbeyi İbşir Paşa'yı öldürmek için muhtelif kimselere emirler gönderilmişse de bu emirler alâkadarlar tarafından "Bugün ona yarın bize..." düşüncesiyle İbşir Paşa'ya gönderilmiştir. İbşir Paşa'nın salâhiyet dairesini genişletmek için kendisine Serdarlık ünvanı verilmiştir. Rahat durmayan Hasan Ağa'nın Kastamonu'ya yürüdüğü haberi gelince, bu belânın def'i İbşir Paşa'ya bırakılmıştır. Serdar, bu hususta tereddüt

etmiştir. Bunun üzerine, serdarlık Katırcıoğlu'na verilmiştir. Bu vaziyette kalan İbşir Paşa, Hasan Ağa ile birleşmiştir. 1062 senesinin şevvalinin arifesinde bayramı geçirmek üzere askerleriyle beraber Ankara'ya gelen İbşir Paşa ile Hasan Ağa'nın maiyetlerinde ötede beride toplanılıp zorla götürülmüş on kadar kadı ve iki müftü vardı. Ankara müftüsü bunların gelmelerinden evvel İstanbul'a kaçmıştı. O zaman Ankara Paşa'sı, Ankara kadısını öldüren Abdullah Bey'di. İbşir Paşa, huzuruna gelen Abdullah Bey'i görünce "Senin suçların çoktur. Affettik; git, şimdi bize yiyecek tedarik et" demiştir.

Bunu söyledikten sonra, Abdullah Bey ile âyandan Muslu Bey ve diğer yedi sekiz âyanın tevkifini emretmiştir. Emri infaz edilince, suçlu addolunanlar bağlı olarak huzuruna getirilmiş ve Abdullah bey'e hitaben "Sen, Halep pâyesiyle Ankara kadısı olan Köroğlu'nu öldürdün, şimdi sıra senindir" demiştir. Bunun üzerine Abdullah Bey ve âyanı öldürülmüştür (Naima tarihi cilt 5 s. 157-59). Abdullah Bey'in katli üzerine Ankara Beyi, meşhur Mehmet Zaman Bey tâyin olunmuştur. (Naima tarihi cilt V. S. 163) İbşir Paşa Hasan Ağa maiyetleriyle beraber Ankara'dan kalkıp İstanbul'a gitmek üzere Eskişehir'e varmışlardır. Hükûmet, bu belâdan kurtulmak için bir heyet göndererek bunlara rastlamıştır. Vukubulan konuşmalar neticesi olarak İbşir Paşa'ya Halep eyaleti fermanı ve Hasan Ağa'ya Türkmen Ağalığı fermanı ihsan edilmiştir. (Naima tarihi cilt V. S. 164-5)

Hasan Ağa, Abaza Hasan Paşa namiyle maruf olmuştur. Bir müddet rahat durduktan sonra 1069 da hükûmete karşı vaziyet almıştır. O zaman devlet Yanova (Yanova şehri erdelde yâni Transilvanyadadır) muharabesiyle meşguldü. O sıralarda, Edirne'de bulunan Padişah İstanbul'a döndüğü vakit, vaziyeti incelemek için Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, şeyhülislâm, kazasker, yeniçeri ve bölük ağaları ve âyandan mürekkep bir müşavere divanı toplamıştı. Padişah söz alarak "Kullarım! Abaza Hasan dedikleri melûn emri hümayunuma inkiyat etmeyip bu senei mübarekede vâki olan gazaya mâni olup kâfirlere yardım etmekle isyanını izhar eyledi ve bir alay eşkiyayı başına cemedip Anadolu memalikini yağma ve garet ile fesada verdi. Üzerine seferim vardır, gitmeniz memulü hümayunumdur, ne dersiniz" diye buyurdular.

Orada bulunanlar "Allahı Taalâ ömrü devletlerini ziyade eylesin, uğuru hümayununda can başımız fedadır, gideriz ve ahdimiz üzere dururuz" demişler. Bunun üzerine Şeyhülislâm Boluvi Mustafa Efendi'nin Abaza hakkında verdiği fetvâ divanda yüksek sesle okundukta kabul olundu (Naima tarihi cilt 6. s. 370-1).

Sefer hazırlığına başlanmıştır. Muhtelif yerlere tâyin olunan kumandanlar meyanında Ankara için Hasan Paşa vardı (Buna Bantur Hasan Paşa derlerdi). (Silâhtar Tarihi cilt, I, s. 145). Yolların eşkiya ile dolu olmasına, seyahat ve bahusus askerî hareketlerin zorluklarına rağmen, Ankara sancağı kendisine tevcih edilen Hasan Paşa, bir yol bulup Ankara'ya varmıştır. Daha evvel gönderdiği müteselim, Sekban ve Sarıca (Sekban ve Sarıca iki ocağın ismidir) reislerini öldürmekle, şehri muhafaza edebilmiştir. Bu harekâtın serdarı olan Mürtaza Paşa, Ankara'ya geldiğinde, Padişahın emriyle Halep valisi Mahmut Paşa ve Kars'tan mazul Dilâver Paşa, serdarın karargâhına gelmişlerdir. (Naima Tarihi cilt VI. s. 371-8). İki tarafta vaki olan bir çarpışmada serdarın kuvvetleri münhezim olmuştur. Bu inhizam üzerine, serdar kuvvetlerini toplayıp bu defa hileye müracaat etmeyi düşünmüştür. Bu suretle, Serdar Abaza'ya yazdığı mektuplarda, barışmadan ve affı hakkında padişaha vukubulan müracaattan bahsetmiştir. Abaza bu vaziyeti hoş görerek barışa razı olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine serdar, Hasan Paşa'nın çekildiği haberi Halep şehrine gelmiş ziyafetler tertip edilmiş ve önce hazırlanmış bir plâna göre Abaza ve maiyetinde bulunan otuz büyük arkadaş öldürülmüştür. Öldürülenler meyanında, Abaza'nın ordusunda yeniçeri ağalığını temsil eden Ankara kethüdası Mir Ali ile kendisine Ankara sancağı tevcih edilen Ali Mirza Paşa vardı. Bir kahraman olan Ali Mirza Paşa, Abaza Paşa aleyhine sefer ilân edildiği vakit, padişahın fermanı mucibince, tevabiiyle beraber Üsküdara gelmiş ve orada iken, Abaza'nın Konya'ya geldiğini haber alınca, tevabiiyle kaçıp Abaza'ya iltihak etmiştir (Naima tarihi cilt VI, s. 378).

1074 senesinde, saray bevvaplar kethüdası olup şöhret kazanmış olan Yusuf Ağa, padişahın rızasına uygun olmıyan bâzı hareketlerde bulunduğu için saraydan uzaklaştırılmış ve kendisine Ankara sancağı verilmiş ve akabinde (Baya) denilen bir kasabada cezasını görmüştür (Tarih Raşit cilt I, s. 48-9).

1075 de, Belgrat meştasında olan Serdar'ı Ekrem tarafından varit olan telhis mucibince, Kefe ve Azak muhafızı olan vezir Ak Mehmet Paşa'dan Trabzon eyaleti aldırılarak kendisine Ankara sancağı tevcih olunmuştur (Tarihi Raşid cilt I, s. 96).

1076 senesinde, padişahın eski müsahibi Hasan Ağa'ya, Ankara sancağı inayet ve ihsan buyrulmuştur (Silâhtar tarihi cilt I, s. 12).

1077 de, Ankara'dan mazul Doğancı Ali Paşa'ya Karaman eyaleti tevcih edilmiştir. (Silâhtar Tarihi cilt I, s. 625).

Tarihi Raşid ise, bu vakayı 1083 de gösteriyor (Cilt I, s. 293).

1080 senesinde (1669), İstanbul'da bulunan Fransızlar, Hollandalılar, İtalyanlar vesair hıristiyan tüccarı beş sous kıymetinde küçük bir sikke kullanırlardı. Türkler buna Temin bâzı Hıristiyanlar Luigini ve bâzıları Ottavi derlerdi. Bu paralar gayet güzel, alışveriş ve para bozmak hususlarında oldukça elverişli olduğundan hemen Türkiye'nin her tarafında kullanılmağa başlamıştır. Zaman ile kalb Temin piyasaya çıkarılmıştır. Bunun farkına varan bâzı Yahudilerle bâzı tüccar, halis ve kalp olanları ayırmağa ve almamağa başlamışlardır. Hükûmet buna vakıf olunca vergileri bu para ile kabul etmeyi reddederek yüksek kıymetli parayla tahsilât yapmayı istemiştir. Bunu herkes yapacak bir vaziyette değildi. Bu yüzden zarara uğramış ve hükûmetin baskısı altında kalmış, halk şikâyete başlamış ve şikâyet bir nevi isyana münaklip olmuştur. Bu isyan esnasında, bâhusus Bursa ve Ankara'da pek çok memur öldürülmüştür. Halkı isyana sevkeden başlıca sebepler, senelerce başka para bulunmadığından hükûmetin bizzat bu parayı kabul eylemesi ve hazinenin memurlara beş (sous)luk ile maaş vermiş olması Teminlerin aslî kıymetini muhafaza eylemeleri gayet doğru bir şeydi.[4]

1094 (efrenci 1683) senesinde, sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından yapılan Viyana muhasarasında bulunmuş olan Türk ordu-

4. Ricaut Histdoire des trois derniers empereurs des Turcs. cilt IV S. 133-141. Birinci Umumî Harb'den evvel, yani paraların kıymeti eski esaslar üzerindeyken, bir Fransız frangı 100 santim ve beş santim bir su (sou) idi. Bir su ise, bizim metelikten biraz aşağı idi. Türkler bu (sou) ya Temin, İtalyanlar Luigini ve bazıları Ottavi derlerdi. Semin kelimesi arapçanın semin yani sekizlik, ottavi kelimesi, o da İtalyanca'da sekizlik demektir. Bu kelimeler İzmir'de o kadar çok rağbet görmüştür ki İkinci Meşrutiyetin ilânı zamanı olan 1308 e kadar piyasalarda alınıp verilirdi. Türkçe'de isimleri "sekizlik" ve Yunanca'da "oktari" idi.

su kumandanları meyanında Ankara Beyi Ali Paşa'nın maiyetinde beş yüz asker vardı. Bu rakam Viyana Türk ordusu karargâhında bulunmuş ve Vaelkern tarafından verilen cetvele göre tesbit edilmiştir. Bu muhasaraya iştirak eden büyük küçük kıtaların mecmuu 44 idi. 32 kıtanın isimleri yazılmıştır (Hammer, Histoire de l'Empire ottoman cilt XII, s. 509).

Dördüncü Mehmet, oğlunun sünneti ve kızı Hatice'nin düğünü münasebetiyle (Rebiülevvel 1086) (efrenci 1675) pek çok hediye almıştır. Ankara kadısı hediye gönderenlerdendir. (Hammer, XI, s. 486 "not").

İKİNCİ AHMET DEVRİNDE (1102-1106)

Memleket eşkiyadan kurtulamıyordu. Bu âfet, devletin Macar ve Nemçe gibi seferleriyle meşgul olduğu vakit, daha ziyade devleti düşündürürdü. Anadolu'da isyan bayrağını kaldıranlar arasında bir de türedi eşkiyası vardı. Bunların tenkiline memur edilen Osman Paşa zade vezir Ahmet Paşa, memleketin vaziyetini nazarı itibare alarak; bu eşkiyanın reislerini taltif etmek suretiyle isyanı söndürmek fikrini ileri sürmüş ve bunlara birer sancak verdirmiştir. Bu suretle terfi edenler ve Paşa ünvanını alanlar meyanında Gedik adlı bir kimseye Sivas eyaleti tevcih edilmiştir. Bu lûtuflara mukabil, bunların seferde hazır olmaları fermanın iktizasındandı. Sivas valisi Gedik Paşa, bulunduğu mıntaka ahalisine zulum ettiği için, ahalinin şikâyetleri çoğalmıştır. Hükümetin, kendisinden kurtulmak için çare aradığını haber alan Gedik Paşa sefere gideceğim diye İzmit'e gelmiş ve oradan maksadını Sadrazam kaymakamı Mükerrem Ömer Paşa'ya yazmıştır. Maksadı da, İstanbul tarikiyle Rumeli'ye gidip, sefere iştirâk etmekti. Buna muvafakat cevabı gelmedikten başka, vücudünün izalesi için müfettiş Hüseyin Paşa'ya emir verilmiştir. Vaziyeti anlayan Gedik Paşa, eşkıyalarını toplayıp memleketin muhtelif yerlerinde hükümet askeriyle çarpıştıktan sonra nihayet Ankara Kazası civarında mağlûp olmuştur. Kesilen kafası İstanbul'a gönderilmiştir (Sene 1100) Tarihi Raşid, cilt 2, s. 74-6).

1701 de, Ankara'yı ziyaret etmiş olan Tournefort, Ankara Paşa'sının geliri 35 keseden ibaret olduğunu, yeniçerilerin, bir serda-

rın kumandası altında bulunduklarını ve yeniçerilerin adedi takriben 300 olduklarını yazıyor (Rélation d'un voyage au Levant III, s. 334).

İsveç Kralı on ikinci Charles Danimarka, Polonya, Rusya tarafından İsveç'e karşı yapılan ittifak üzerine, evvelâ Danimarka'yı yenmiş, sonra Polonya'yı işgal etmiş ve Rusya ile çarpışmıştır. Kuvveti zayıf düştüğünde 1709 da Poltava şehrinde Ruslara mağlûp olmuştur. Bunun üzerine Türkiye'ye iltica eden Kral, Türkiye'yi Rusya'ya karşı harbe teşvik ederdi. O sıralarda Büyük Petro, Rus hududunu genişletmek maksadiyle Türkiye hududunu ve Kırım hanlığını rahatsız ettiği için, Babıâli, Rusya'ya harb ilân etmiştir. (Sene 1711-1123) Anadoludan gelen askerler arasında, Ankara Paşası kumandası altında bir kaf ile gelmiştir. Ordu kumandanı Baltacı Mehmet Paşa idi. Muharebede Büyük Petro mağlûp olmuştur. (Hammer XIII, s. 235).

ÜÇÜNCÜ AHMET DEVRİNDE (1115-1143)

1123 senesinde, Moskof ordusunun taarruz fikrinin anlaşılması üzerine, devlet, memleketin muhtelif yerlerinden asker toplamağa başlamış ve kumandanların emri altında bulunan askerin bir kısmı Gelibolu, bir kısmı da Üsküdar-Beşiktaş tarikiyle Rumeli'ye geçmiştir. Bundan başka Anadolu valilerinden ve mutasarrıflarından bazıları ve bu meyanda Ankara mutasarrıfı seyit Şaban Paşa, birer birer Rebiülâhirin iptidasından sonuna kadar Padişahın huzurunda alay gösterdiklerinde, valilere samur kürkler ve mutasarrıflara hil'atler giydirilmiş ve bir gün evvel orduyu hümayunda bulunmalarına dair ferman buyrulmuştur. (Tarihi Raşid cilt III, s. 356-7).

1138, Azerbaycan vilâyeti merkezi olan Tebrizin fethine iştirâk eden ve sonra Erdebilin muhafazasında bulunan paşalar meyanında Ankara Mutasarrıfı Yusuf Paşa da vardı. (Tarihi Raşid - Küçü Çelebizade Efendi tarihi cilt VI, s. 332).

1139 Anadolu'da eşkiyalık, hırsızlık, çapulculuk, katil gibi muhtelif sebeplerden çıkan emniyetsizlik eksik değildi. Bu emniyetsizlik, valiler, vilâyetlerin merkezlerinden uzak oldukları vakit daha ziyade artardı. Bu vaziyet karşısında bu gibi hallerin önünü al-

mak için vilâyetlere, sancaklara (Ankara sancağına dahi), evamiri şerife gönderirlerdi. Bu sene de, bu gibi emirler gönderilmiştir. (Tarihi Raşid çilt III, s. 404-5).

1141. Yusuf Paşa'nın hizmetlerine binaen Tebriz eyaleti kendisine tevcih edilmiştir. (Tarihi Raşid s. 584-585).

ÜÇÜNCÜ MUSTAFA DEVRİNDE (1171-1187)

1171 senesinde, eski Hac Emareti işleriyle meşgul olan eski Emirülhaç Esat Paşa, bazı yolsuzluklar ve münasebetsizlikler yüzünden, ahalinin hoşnutsuzluğuna sebebiyet verdiğinden, vazifesinden azdelirek Resmoya nefyedilmiştir. Menfaya giderken Ankara'ya uğramış, haseki marifetiyle idam edilmiş ve kafası ibret olmak üzere teşhir edilmiştir. (Vasıf Tarihi cilt I, s. 72).

BİRİNCİ ABDÜLHAMİT DEVRİNDE (1187-1203)

Düzce kazası ahalisinden olup etrafı titreten Arapoğlu adlı şakinin idamı hakkında irade çıkmışsa da, sığındığı dağlarda bir müddet dolaştıktan sonra Ankara sancağında da dolaşmış ve nihayet onu takip eden kuvvetlere teslim olarak kellesi vurulmuştur. (Sene 1189) (Cevdet Tarihi cilt I, s. 105).

Kırım ihtilâli, Rusya ve Avusturya'nın müdahalesi ve bu müdahale sebebiyle yapılan müşavereler esnasında, devletin menfaatlerini bihakkin himaye eden Ferruh Ali Paşa'ya, Ankara sancağı tevcih ve has tayini ile Soğucak kalesi muhafızlığı uhdesine ihale edilmiştir (Sene 1196) (Cevdet Tarihi cilt II, s. 30)

Soğucak, Çerkezistan'ın bir limanı olup serhadi İslâm'da kâin bir yerdir. Ali Paşa'nın hizmetlerine mükâfat olmak üzere 1198 de Ankara sancağı, teyit suretiyle, verilmiştir (Cevdet Tarihi cilt II, s. 293).

Cevdet Paşa, Ferruh Ali Paşa'nın hayatına, ef'aline, devlete hizmetine dair bir bap hasrediyor (Cilt III, Bab III). Ali Paşa haraboları Anape şehrini Çerkezistan'ın merkezi idaresi yaptırmış, Rusya'ya karşı olmak üzere şehirde istihkâm inşa etmiş, Soğucak limanında bir faaliyet yaratmıştır. Bundan başka İslâm dinini neşr ve

kabileleri celbetmek için imam, müezzin getirerek, devlete büyük bir kuvvet tedarik etmiştir. Kendisine verilen Ankara arpalığından bahsederken, "celbi askere kolaylık olmak üzere Ankara sancağı berveçhi arpalık ihsan buyrulmuştur (cilt III, s. 195-196).

1199 senesinde, eski şeyhülislâmlardan Ivaz Mehmet Paşazade İbrahim Bey münasebetsiz ahvalde bulunduğundan, arpalıkları olan Ungüriye nefyedilmiştir. Ankara'nın havasiyle imtizaç edemiyen İbrahim Bey'in vukubulan müracaatı üzerine, 1200 de Bursa'ya ikamete memur edilmiştir (Cevdet tarihi, II, S. 333-348).

Ayni senede, Soğucak muhafızı Ferruh Ali Paşa'nın vefatı üzerine, Mirimirandan Acreli Ali Paşa, Soğucak muhafızlığına tâyin edilmiş ve Ankara sancağı berveçhi teyit uhdesine ihale kılınmıştır. (Cevdet Tarihî II, s. 333)

1200 senesinde, ulûm ve maarif erbabı meyanında şöhreti olan Ankara'lı Kara Salih Efendi, Ankara'da vefat etmiştir. Merhum telifat sahibidir (Cevdet Tarihi IV, s. 237).

ÜÇÜNCÜ SELİM DEVRİNDE (1203-1222)

Üçüncü Selim tahta çıktığı vakit, memleketi ıslah etmiye kıyam etmiştir. Islah edilecek şeyler meyanında ilmiye tariki meselesi vardı. Zaman ile, bu tarikin istinat ettiği aslî nizama riayet edilmediğinden pek çok iktidarsız kimseler, ülema mesleğine girmiye yol bulmuşlardır. Bu suretle, bu meslekten beklenilen fayda elde edilmedikten başka bilâkis memlekete pek çok mahzur ve mazarrat meydana getirmiştir. İşte bu vaziyeti gözönüne alan Üçüncü Selim, Hamidî zade Efendi'yi tam istiklâl ile şeyhülislâm tâyin etmiştir.

Yeni şeyhülislâm, hatır ve gönüle bakmıyarak, eski üç şeyhülislâmı nefyetmiştir. bunlar meyanında Müftüzade Ahmet Efendi Ankara'ya nefyolunmuştur. Üçü birden, 1205 senesinde İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. (Cevdet Tarihi cilt IV, s. 367). Mekki Efendi'nin ikinci meşihati zamanında, menfada bulunan bu üç şeyhülislâm affedilmiştir (Cevdet tarihi cilt IV, s. 457). 1211 de, bütün Gürcistan valiliği merkezi olan Anape muhafızı vezir Seyit Mustafa Paşa'nın azli üzerine yerine Kütahya mütesellimi olan Melek Ahmet Paşa zade Osman Paşa, uhdesine vezaret rütbesi ve Ankara sancağı ar-

palığı verilmek suretiyle, mezkûr muhafızlığa tâyin olunmuştur (Cevdet Tarihi, VI, s. 203).

Üçüncü Selim devrinde askerin ıslahı ön plânda bulunuyordu. Devletin Rusya ve Avusturya'ya karşı yapmağa mecbur olduğu harblerde, Avrupa askerinin, intizamca ve malûmatça askerimize faik olduğunu takdir eden padişah, askerin ıslahının tersini emretmiştir. bu maksadı temin etmek için 1217 senesinde Levent çiftliği ve Üsküdar sancağında Üsküdar kışlası açılmıştır. Anadolu eyaletiyle ki, bu eyalete Ankara sancağı tâbi idi. Karaman eyaletinde vâki livaların neferleri, Nizamı Cedit ocağına raptedildiklerinden, bunlar bütün zeamet ve timar erbabiyle Levent çiftliğine ve Üsküdar kışlasına gelerek süvari talimine başlamışlardır (Cevdet Tarihi cilt VII, s. 243-4).

DÖRDÜNCÜ MUSTAFA DEVRİNDE (1222-1223)

Devletin inhitat yüzü tutmağa başladığı zamandan beri, memleketin içinde gaile eksik değildi. Eyaletler, nadiren merkez idaresinin emirlerine kulak asarlardı. Bundan bahseden Cevdet Tarihi vaziyeti tahlil ettikten sonra şöyle yazıyor: "Anadolu'nun diğer tarafları üç hanedan beyninde münkasim olup Trabzon tarafı Canikli Ali Paşa hanedanında, Amasya ve Ungüri tarafları Cebbarzadelerde ve garp tarafı Akdeniz sahillerine kadar, Karaosman'ın oğullarında idi. Bu suretle Anadolu ve Karaman valilerinin dairesi hükümetleri pek dardı. Karaosmanoğulları ile Cebbarzadeler Nizamı Cedit hususunda Üçüncü Sultan Selim'in fikirlerine hizmet ederek Nizamı Cedit askerinin çoğalmasına sebep olmuşlardır. (Cevdet Tarihi, cilt VIII, s. 354).

Üçüncü Selim'in ıslahatına düşman olan yeniçerilerin isyanına iştirak eden Kabakçı Mustafa ile ıslahattan memnun olmayan bazı ulemayı, memlekette intizam ve âsayişi iade ve temin maksadiyle, ortaya atılan Ruscuklu Alemdar Mustafa ki, sonra Sadrazam olmuştur, maksadına erdikten sonra bunları temizlemiştir. (Cevdet Tarihi, cilt VIII, s. 387 - Asım Tarihi, cilt II, s. 198). Anadolu sadrı pâyesini haiz Münip Efendi, 1223 de Ankara'ya nefyedilmiştir. Aynı senede, İbrail muhafızı vezir Seyit Abdurrahman Paşa'ya, Ankara'nın Kayseri sancağına ilhakiyle, vezaret rütbesi verilmiştir (Cevdet Tarihi, cilt IX, s. 342).

İKİNCİ MAHMUT DEVRİNDE (1223-1255)

Üçüncü Selim'in hal'i vakasında müsamaha töhmetiyle itham edilen Anadolu pâyesini haiz Ataullah Efendi, 1223 de, Ankara'ya nefyedilerek, sonra menfası Güzelhisar'a tahvil edilmiştir. Bu zat muktedir olup Türkçe, Arapça, Farsça şiir yazar ve hitabeti kuvvetli idi. Eserleri meyanında Seyri Kebir'in tercümesiyle ibaresi Arapça olan hâşiyesi kudret ve kemalinin derecesini gösterir (Cevhet Tarihi, XII, s. 88).

1224 senesinde, Rusya ile olan harbde, Ruslar Silistrede münhezim olduktan sonra, on iki saat geri çekilmişlerdir. Anadolu eyaletindeki livalar, zaamet, tımar erbabiyle alay beyleri, memuriyetleri iktizasınca, (Ankara sancağı Anadolu eyaletinin bir livası idi) bu harbe iştirak etmişlerdir. Fakat kış münasebetiyle, tekrar orduya avdet etmek için, Serdarı Ekrem onlara izin ve ruhsat vermiştir. yine aynı harb içinde, Ruslar İsmail'i istilâ ettikten sonra, İbrail kalesini muhasara etmişlerdir. Kalede erzak kalmadığından, kale muhafızı Erzurumlu Abdurrahman Paşa (Müftü olan bu zat vezir olduktan sonra, Müftü Paşa diye şöhret almıştır) İbrail nazırı meşhur Lâz Ahmet Ağa şehri teslim etmekten başka çare bulmadıklarından kaleyi Ruslara teslim ederek sakinleriyle beraber Silistre'ye gelmişlerdir. Abdurrahman Paşa, Anadolu'da mansabı olan Ankara'ya gönderilmiş ve Ahmet Ağa orduda istihdam edilmek üzere Şumniye gönderilmiştir. (Cevdet Tarihi, IX, s. 170-2).

1227 senesinin ilkbaharında orduyu hümayuna, müstacelen, asker celbetmek için isdar edilen emrişerif iktizasınca, Ankara sancağı mutasarrıfı, Abdurrahman Paşa'ya, bu sancakta - Ayaş kasabasından başka- bulunan dokuz kazadan bin nefer asker tertibiyle orduyu hümayunda isbatı vücut eylemesi hususunda emirler isdar kılınmıştır. (Şanizade II, s. 84).

1227 senesinde, Anadolu payelularından Ankara'da ikamete memur olan eski Anadolu pâyesi ve esbak İzmir kadısı meşhur Esseyit hoca Münip Efendi ile eski Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendi aralarında münafese olduğu halde, akdemce Ankara'da zuhur eden fitne ve ihtilâl (?) Münip Efendi'ye isnat olunarak menfası maskati resi olan Antebe tahvil olunmuştu. Antebe giderken, yolda, Cebbarzadeye tesadüf ederek onun tarafından şefaat olunmakla ve bu

esnada Ömer Hulûsi Efendi meşihatten mâzul bulunmakla, Münip Efendi'nin Antebe izamından sarfınazar olunup, arpalığı mahsuliyle yaşıyarak ve Güzelhisar - Aydın'da mütekait olarak oturmasına müsaade edilmiştir (Cevdet Tarihi cilt X, s. 94).

İkinci Mahmut zamanında 1813 senesinde (1228) darphane idaresi, Ermeni Duzoğlu ailesine mensup Tınkır ve Serkis namında iki kardeşin elinde idi. Zamanın meşhur adamı olan Hâlet Efendi'nin dostları olduğundan, darphane parasının bir kısmını hususî işlerinde kullanırlardı. Zaman ile araları bozulmuş olduğundan, yerlerine başka birisi tâyin olunmuştur. Hesaplarını kapatmak için İstanbul sarraflariyle Ermeni milletinin en zengin ve en kudretli olan Ankara'daki Ermeni bankerlerine müracaat etmişlerdir. (Armenie, M. Eugène Boré, s. 60 Univers T. II).

1229, senesinde Ankara mutasarrıfı Elhac Abdurrahman Paşa'ya Kângırı livasının ilhakiyle muhassallık tevcih edilmiştir. (Şani zade II, s. 215).

1230 da, Ankara livası, eski Anape muhafızı Hüseyin Paşa'ya tevcih edilmiştir (Şanizade II, s. 250)

1231 de Osmanlı tarihinde Delil namiyle maruf olan bir tayfa (Zümre) vardı ki, bunun efradı ötedenberi valilerin ve mutasarrıfların hizmetlerinde bulunurlardı. Bunlar hizmetlerinden ayrıldıklarında kendilerine bir izin tezkeresi verirlerdi. Vaktiyle Delilân zümresi doğruluklariyle ve terbiyeleriyle maruf olarak halkın emniyetini kazanmışlardı. Zaman geçince, bu zümre intizamını kaybettiğinden fukaraya taarruz etmiye başlamışlardır. Ahalinin şikâyeti üzerine bu gibi harekâta cesaret edenleri takibetmek üzere bâzı vilâyetlere ve bu meyanda Ankara sancağına emri şerif sadir olmuştur. (Şani Zade II, s. 260)

İkinci Mahmut zamanında, idareyi altüst eden Hâlet Efendi namında bir devlet adamı vardı. Bu adam, entrikaları sayesinde, sevmediği kimseleri nefyederdi. Bunlar meyanında divanı hümayun hocalarından Derviş Efendizade Taptap Tahir Efendi'yi nefyetmiştir. Beş ay sonra, Ankara mutasarrıfı vezir Galip Paşa'nın şefaatiyle affedilerek serbest bırakılmıştır. (1233) (Cevdet Tarihi cilyt XI, s. 53).

Malûmdur ki, İkinci Mahmut tahta çıktığı vakit, memleket bir takım gaileler içinde çırpınıyordu. bu çırpıntılar meyanında yeniçerilerin hareketleri ve isyanları ilk safta geldiği için esasen memleketi yıpratan Vahabiler, Mora isyanı, Tepedelenli Ali Paşa, İran meseleleriyle yeni ikinci derecede bâzı meseleler memleketi tehlikeye düşürecek bir hale getirmişti. Mora isyanı ki, Yunan ihtilâli mukaddemesi demektir, memleketin her tarafında yaşıyan Rumlar meyanında taraftar bulunduğundan, İstanbul patriği Grigoryos asıldıktan sonra, şüpheli Rumların dahi ölüm ile cezalandırılması için her tarafa emir verilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa'ya gelince, Hâlet Efendi'nin garazkârlığı yüzünden, oğullarına bir takım fena muameleler yapılırdı. Ali Paşa'nın iki oğlu Ahmet Muhtar Paşa ve Salih Paşa ile yanlarında bulunan Kapı çukadarları Elmas Ağa'nın babası Meçopulo, o zamanlarda Berat kalesine kapanmış olduğu halde Yanya cihetinde bulunan İşkodra mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya dehalet edip onun iltimasiyle Ankara'da ikamete memur edilmişlerdir. Bunların Ankara'da durmalarını istemiyen Hâlet Efendi, idamları hakkında ferman çıkarmıştı. O zaman, Ankara mutasarrıfı olan Rüştü Paşa, bu işi dağdağasızca bitirecek yerde, Muhtar Paşa'nın konağını askerle kuşatmış olduğundan Muhtar Paşa müdafaaya kıyam etmiş ve pek çok adam telef ettikten sonra kendisi, Salih Paşa, Meçopulo idam edilerek başları İstanbul'a gönderilmiştir. Bu çarpışma arasında Muhtar Paşa'nın mücevheratı almak için kasten öyle bir arbede çıkarmış olduğu şayi olmuştur. bu vaka üzerine Rüştü Paşa hakkında sui zannı davet ile bu mücevheratı almak için kasten öyle bir arbede çıkarmış olduğu şayi olmuştur. Bu vaka üzerine Rüştü Paşa Sofya muhafızlığına memur edilmiştir. (1233) (Cevdet Tarihi, cilt XI, s. 265-6).

"Historie de la régéneration de la Grèce" muharriri Pouqueville, bu vakadan bahsederken Tepedelenli oğullarının Kütahya'ya gönderildiklerini ve o zamanki vali, Veli Paşa olduğunu bâzı ufak tefek farklar ile yazıyor (Cilt III, s. 390-92) (O zaman Ankara Kütahya vilâyetine tâbi idi).

1234 de, Hâlet Efendi'nin eski arkadaşlığına istinaden devlet aleyhine söz söylemiye alışmış olan divan hocalarından sadrazam kethüdası kâtibi Derviş Efendi hafidi Tabtab Hacı Tahir Efendi, Ankara'ya nefyolunmuştu. Zaman ile kabahatini itiraf eden ve pişman

olduğunu bildiren bu menfi, Ankara ve Kângırı sancakları mutasarrıfı vezir Galip Paşa tavassutiyle affedilmiştir (Şani zade III, s. 27).

1234 de, Diyarbekir eski müftüsü Abdülhalim nam kimse rahat durmayıp Diyarbekir şehrinden, Madeni hümayun merbutatından Egin kazasına uzaklaştırılmış ise de, bu kazanın Diyarbekir komşusu olması hasebile Abdülhalim'in orada kalması dedikoduya sebebiyet vereceğinden, valinin inhası üzerine Ankara'ya nefyedilmiştir. (Şanizade III, s. 29)

1234 de, Maraş valii sabıkı Kalender Paşa, bir müddettenberi mizacı şâhaneye mügayir harekâtta bulunmağa başladığından, vezirlik rütbesi alındıktan sonra, Ankara'ya ikamete memur edilmiştir. (Şanizade III, s. 3)

1236 da, Mora ihtilâli zamanında, memleket büyük bir sarsıntı altında kalmıştır. Mora'daki âsilerden başka memleketin diğer taraflarında yaşayan Rumlar, gerek doğrudan doğruya gerek bâzı Avrupa devletlerinin tahrikâtına kapılanlar, memlekette bir rahatsızlık meydana getirmişlerdir. Bu vaziyeti gözönünde tutan hükümet, memleketin büyükleriyle halk arasında birlik lüzumunu tavsiye etmiştir. Bu esasa binaen, Sadrazam, bâzı vezirlere ve Yeniçeri ağası bâzı serhadlere evvelce yazmışlarsa da, bu defa bütün Anadolu ve Rumeli'de olan vezirlere ve mutasarrıflara bu hususu anlatarak, onların dahi ahaliyi biribirleriyle birleştirmeye ihtimam etmeleri için her birine ayrı ayrı yazmıştır. Diğer taraftan Şeyhülislâm Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün kazaların müftüleriyle naiplerine ve ülemaya, şaban ayının üçüncü günü, mektup yazarak bu mektupları mübaşirler ve tatarlar vasitasiyle göndermiştir. (Şanizade IV, s. 76-8).

1236 da Tepedelenli Ali Paşa'nın, mirimiranlığı kaldırılmış olan oğulları Ahmet Muhtar Paşa ve Salih Paşa ve yanlarında bulunan çukadarları Elmas Ağa'nın oğlu Meçopulo, o esnada Berat kalesine kapanmışlarsa da, Yanya taraflarında bulunan İskenderiye mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya dehalet ederek onun iltimasiyle Ankara'da ikamete memur edilmişlerdir. Bunlar, bulundukları mahallerde rahat durmayıp, Arnavutları korkutmak ve ol havalide bulunanları ayaklandırmak gibi harekâtta bulunduklarına dair yazdıkları bâzı mektuplar elde edilmiştir. bunun üzerine Ankara'da bulunan Ah-

met Muhtar, Salih Paşalar ve Meçopulo'nun idamları hakkında, Ankara mutasarrıfı Rüştü Paşa'ya hitaben hattı hümayun sadir olmuştur. Muhtar Paşa, işin farkına vararak mukavemete başlamış ve bu meyanda birkaç kişi öldükten sonra idam edilmiştir. Salih Paşa ve Meçopulo dahi idam edilerek başları İstanbul'a gönderilmiştir. (Şanizade IV, s. 194-5).

Rüştü Paşa Sofya muhafızlığına tayin olunmakla beraber, Ankara ve Kângırı (Çankırı) sancakları uhdesinde kalmış ve bu iki sancak mütesellimler tarafından idare olunagelmiştir.

1237 de, Rüştü Paşa'nın vefatı üzerine, bu iki sancak donanmayı hümayun kara askeri seraskeri olarak Mora tarafına memur edilmiş olan Mehmet Paşa'ya tevcih olunmuştur. (Cevdet Tarihi Cilt XII, s. 23).

1239 da, Ankara ve Kângırı sancakları mutasarrıfı Kara Mehmet Paşa idi. bu adam, zalim olduğundan, oradan kaldırılıp mansapsız Limni adası muhafızlığına tâyin olunmuştur. Diğer taraftan Mora isyanı zamanında Limni adası muhafızlığında bulunup hizmeti takdir edilmiş olan Halil Hamit Paşazade vezir Nurullah Paşa'ya, mükâfat olarak Ankara ve Kângırı sancakları uhdesine tevcih olunmuştur. (Cevdet Tarihi, Cilt XII, s. 97).

Aynı senede, Çarhacı Ali Paşa, Tokat'ta vefat etmiştir. Aslen Konyalı olan bu adam, muktedir olduğundan, Yusuf Ziya Paşa ile Mısır seferine gitmiş ve sonra İskenderiye muhafızı olan Hurşit Paşa'ya intisap etmiştir. Hurşit Paşa azlinde İstanbul'a gelip, 1222 de açılan Rusya seferinde uhdesine vezaret rütbesiyle Silistre mansabı ve çarhacılık memuriyeti tevcih edilmiştir. Muharebede muzaffer olduktan sonra, ordu ile İstanbul'a dönüşünde Sadrazam Muhsin Paşa'nın azlinde kaymakam, sonra kaptanı derya olmuşsa da bir ay sonra Alâiye mansabiyle İstanbul'dan çıkarılmış ve birkaç ay sonra, Trabzon valiliğine tâyin olunmuştur. Rusya ordusunun Trabzon'u karadan ve denizden muhasarası esnasında, bu şehri şecaatle müdafaa etmiştir. Sonra, vazifesinden azledilerek Ankara'ya ikamete memur edilmiş ve bilâhare Karaman eyaletiyle mesrur edilmiştir. (Cevdet Tarihi, Cilt XII, s. 101).

Memleketin sui idaresi yüzünden halk şikâyetçi idi. Memleketin ıslahını arzu eden Sultan Mahmut her türlü tedbir almaktan ge-

ri kalmazdı. O zaman, Martiye nâmiyle bir vergi vardı ki, isminden anlaşılıdığı üzere, Mart ayında alınırdı. Bu verginin alınmaması için bütün valilere ve mutasarrıflara ve dolayısiyle Ankara mutasarrıflına 1241 de şu tâmim gönderilmiştir:

Bütün valilerle mutasarrıfların vesair memurların maişet dairesinin genişletilmesi matlûbu âlî olarak, uhdelerine ihale olunan iltizamlar ve mukataaların semereleriyle kanaat ederek reaya fakirlerini incitmemeleri lâzımgeldiği halde, bâzı taraflarda, usul ve adalete aykırı olarak Martiye namiyle fukaradan akçe alınmakta olduğu tahkik olunmuş olduğu beyaniyle bu bed'ate cür'et olunmaması yüksek emirler ile cümleye beyan ve iş'ar olundu (Lûtfi Tarihi, cilt I, s. 113).

Aynı senede, Ankara vilâyeti dahilinde bulunan Ayaş kazasında vâkî olan bir hâdise münasebetiyle, Ankara valisinin idare tarzını gösteren aşağıdaki satırları buraya naklediyoruz: "Ankara'ya tabi Ayaş kazasında, bir evde, eski akçe zuhurunu vali haber alınca evin altını üstüne getirip araştırmağa kani olmıyarak ev sahibi ile büyük valdesini ve karısını ve kayınvaldesini istintak ettiğinde, bunlar, bozdurmak için çıkarmış oldukları beş adet altmışlık paralardan başka akçeleri olmadığını ifadede ısrar etmişlerse de, bu sözlere inanmayan vali, İstanbul'da dahi istintak olunmak üzere ev sahibi ve üç kadınların gönderildiğini Babıâliye inha eyledi. Böyle ehemmiyetsiz bir şey için beyhude zahmet ihtiyar ile bir takım ihtiyar ve âcizlerin ihzarı yolsuz olduğu bildirilerek bunların Üsküdar'dan vatanlarına iade kılındığı cevabı mahalline yazılmıştır. (Lûtfi Tarihi, cilt I, s. 120).

Aynı senede, yeniçeri işlerinde methalleri olan bazı çorbacılar, memleketin muhtelif yerlerine nefyedilmişlerdir. Bu vaziyet karşısında bulunan hükûmet, bunların fesat karıştırabilecekleri vehmiyle, idamlarına karar vermiştir. Bu karar mucibince, kırk üç bölüğün çorbacısı İsmail Ağa, Ankara'da idam edilmiştir. (Lûtfi tarihi, cilt I, s. 173).

Yeniçeriler, ortadan kaldırıldıktan sonra, mülkiye idaresini basitleştirmek maksadiyle, Anadolu tarafı eyaletleri dörde indirilmekle mutasarrıfları bulunan paşaların, mutedil mütesellimlerle, idarelerine karar verilmiştir. Bu suretle Ankara, Karadeniz Boğazı'nın

Anadolu tarafı muhafızlığiyle Sultan önü, Karahisar sahip ve Ankara sancakları Anadolu valiliği ünvanı altında bir eyalet teşkil edilmiştir. (Lûtfi Tarihi, cilt I, s. 207).

Bilânlı Abdurrahman Paşazade Hacı Ahmet Bey, başına bir takım asker toplıyarak Bilan kasabasını zaptetmekle etrafı hasara uğratmağa başlamıştır. Ankara ve Kângırı mutasarrıfı olan Nurullah Paşa, 1241 de bu gailenin ortadan kaldırılmasına memur edilmiştir (Lûtfi Tarihi, cilt I, s. 208).

Devlet idaresinin muhtelif memuriyetlerinde bulunup sadaret mevkiine kadar çıkan Galip Paşa, iktidar sahibi olduğu için, bâzı muahedeler hakkında Fransa'ya gönderilmiştir. Bununla beraber, memuriyetleri esnasında azil ve nefiy gibi cezalardan ve rütbelerinden mahrum olmaktan kurtulmuş değildir. Paşanın, muhtelif yerlerde olduğu gibi, Ankara'da da menfi olduğunu görüyoruz. Menfadan kurtulduktan sonra 1239 senesinde sadrazam olmuş, 1245 de vefat etmiştir. (Lûtfi Tarihi cilt II, s. 156).

Eski sadrazam Galip Paşa'nın itbaından ve iç ağası güruhundan olup Ankara'ya tâbi Çubuk Abadlı Hacı Gül Ahmet namında bir adam, zulüm yüzünden harabolmuş bir karyeyi kendi parasiyle ihya ederek oraya altı aile yerleştirmiştir. Ankara mütesellimi kapıcıbaşı Mustafa Ağa bu altı aileden yedi kese vergi istemiştir. İç Ağası, istenilen bu verginin çokluğundan bahsederek, şimdilik kendisinde bu para bulunmadığı ve karye işlerinin inkişafından sonra arzusunu yerine getireceğini söylemiş ve biraz sabreylemisini rica etmiştir. Mustafa Ağa bu ricaya kulak asmıyarak, mübaşir göndererek verginin ödenmesini ısrar ile istemiş, İç Ağası meselenin iç yüzünü meydana çıkararak başına topladığı halk ile derhal Ankara'ya hücum ederek şehri ellerine geçirmişlerdir. Bu karışıklıklara, orada bulunan askerler de iştirak ederek mütesellim kapıcıbaşı Mustafa Ağa'yı öldürmüşlerdir. Bu vaka üzerine fesadın teksiniyle eşkiyanın tedibine iktidarı ve o tarafın ahvaline vakıf olan Ayaş müftüsü zade Esat Paşa'nın kardeşi eski surre emini Mes'ut Ağa mütesellim nasbedilerek Ankara'ya gönderilmiştir. Yeni mütesellimin nasbedilerek Ankara'ya gönderilmiştir. Yeni mütesellimin geldiğini haber alan İç Ağası Ankara'dan kaçmıştır. (1245) (Lûtfi Tarihi, cilt II, s. 168).

Ankara'da Ermeni katoliklerin adedi çok olduğundan ve o zamanda katolik meselesi siyasî bir renk almağa başladığından, İstan-

bul'da bulunan birkaç büyük Ermeni sarrafı Ankara'ya sürgün edilmiştir. Bu mesele hakkında "dinler" faslında malûmat verilmiştir. Hattı hümayun ile Ankara'ya nefyolunan Ermeni katolik sarraflarının isimleri şunlardır: Sarraf Kalci oğlu Viçen, Tınkırın oğlu Agobun oğlu Mikâil, yine Tınkıroğlu Kirkor, Bedroson oğlu Antuvan, Davut oğlu Bedros. (1245) (Lûtfi Tarihi, cilt II, s. 190).

Vakai hayriyeden sonra, (vakai hayriye yahut hayırlı vaka, yeniçerilerin teşkilatına nihayet verildiği vakaya denir) memleketin ıslahat devresine başlanmıştır. Islahat meyanında nüfus sayımı da vardı. Hükûmet her tarafa tahrir memurları göndermiştir. Bu vazife ile Ankara'ya gelen memur Kapıcıbaşı Sadık Bey'di (Sene 1245) (Lûtfi Tarihi, cilt III, s. 144).

Askerlik nizamının tatbiki sahasında bâzı itaatsizlik ve isyan halleri görülmüştür. Tosya kasabasında bu nizama mügayir hareket edildiği devletçe malûm olunca, bu hareketi bastırmak için Kângırı mütesellimi İsmail Ağa ile Ankara ve Kastamonu mütesellimlerine emredilmiştir. Emir mucibince, fesat erbabı dağıtılmış ve bunların çoğu "vakai hayriyede" İstanbul'dan kovulan yeniçeri takımından olduğu, Babıâliye bildirilmiştir. (1245) (Lûtfi Tarihi, cilt III, s. 146).

1247 de, Ankara sancağı mütesellimliği Hurşit Paşa kethüdası Salih Ağa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 6 sene 1247). Salih Ağa'nın vefatiyle, yerine geçen Mustafa Ağa'ya ihale edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 6 sene 1247).

Mısır valisi Mehmeat Ali Paşa, Osmanlı idaresinden kurtulmayı ve müstakil yaşamayı düşünüyordu. O sarılarda Akkâ valisi Abdullah Paşa ile Mısır arasında zuhur eden bir ihtilâf, Mehmet Ali Paşa için bir isyan vesilesi olmuştur. Mehmet Ali paşa, Mısır ordusunu tanzim etmek maksadiyle Fransa'dan miralay Seves'yi (Bu miralay, sonra Süleyman Paşa namiyle maruftur) getirtmiş, orduyu tanzim ettirmiş ve ordu başına oğlu İbrahim Paşa'yı getirmiştir. Mısır ordusu tanzim edilirken Osmanlı ordusu eski usulde talim görmekte idi. Hazırlanmış bir ordu ile, İbrahim Paşa, Şam, Humus, Beilanda muzaffer olarak küçük Asya'nın istilâsına başlamıştır. Yolda iken, Ankara'ya gelmiştir. Ankara'ya gelişinin sebeplerinden biri, Mısır ordusunda bulunan Fransız askerlerden bazılarının esir düşüp Ankara'ya getirilmiş ve kalede hapsedilmiş olmasıydı. An-

kara'ya Mısır ordusunun adedi malûm değildir. Fakat gelen askeri iskân edecek kışla olmadığından, memleketin polisi, bunları halkın hanelerine vermiye mecbur kalmıştır. Hıristiyanlar, bu müslüman askerleri evlerine almak istemediklerinden, buna mukabil para vermeyi teklif etmişler. Vali bu teklifi kabul etmiş, para verenlere makbuz vermiştir. Bu para müslüman evlerine verildiğinden, vali bu hususta borçlu tanılamazdı. İbrahim Paşa, Ankara'da bulunduğu vakit, kalenin duvarlarını tamir ve bina etmiştir. (Charles Texier, cilt II, s. 475-6). İbrahim Paşa 1248 de Kütahya'da sulh muahedenamesini imza etmiştir. (Lûtfî Tarihi, cilt IV, s. 29-31).

Kastamonu mütesellimi Mehmet Emin Ağa'nın idaresizliği ve halka dağılacak şeylerede gösterdiği haksızlık yüzünden, şehirde ihtilâl çıkarak mütesellim ile memleketin büyükleri Kângırı (Çankırı) tarafına savuşmuşlardır. Ankara mütesellimi kapıcıbaşı Mesut Ağa, kendisine Viranşehir sancağı ilhak edilmek sureti ve âsayişi iade etmek vazifesiyle, Kastamonu mütesellimi olarak tâyin edilmiştir. (1248) (Lûtfi Tarihi, cilt IV, s. 75).

1248 de, yapılan tevcihat arasında, Galata ve Süleymaniye müderrislerinden Dersâm Ankaralı Ali Efendi'ye İzmir Müderrislik rü'sü verilmiştir. (Lûtfi Tarihi, cilt IV, s. 142). Yina ayni senede, Ankara ve Kangırı sancakları, Karahisar sahip mutasarrıfı İzzet Paşa'ya, ilhaken, tevcih edilmiştir. (Lûtfî Tarihi, cilt IV, s. 157).

1248 de Ankaravî Ali Efendi, Ankaravî Hüseyin Efendi, Ramazan'da padişah huzurunda ders mukarrirleri meyanında idiler (Takvimi Vekayi No. 51, sene 1248).

1249 Ankara sancağı mütesellimliği, mutasarrıf Ahmet Ağa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 77 sene 1249).

1249 da Ankara Ermeni katolik murahhası Artin, ilk defa olarak, katolik patriği olmuştur. (Takvimi Vakiy, No. 82, sene 1249).

1250 de, Karahisar sahip sancağı mutasarrıfı, sadrı esbat İzzet Mehmet Paşa'ya, Karahisarı mütesellim ile idare etmek üzere, berveçhi arpalık, Ankara ve Kângırı sancakları ilhak edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 85, sene 1250).

1250 de askerliğin ıslahı programını takip eden hükümet, Karahisar Sahip ile Ankara ve Kângırı sancaklarında üç tabur redifin tahriri bitmiştir (Lûtfi Tarihi, cilt IV, s. 171).

1251 de, Ankara sancağı mürettep ve muntazam redif taburu binbaşısı Salâhaddin Ağa hasta ve tahsili ilme müktedir olmadığından, yerine Hasan Nazif Bey tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 110, Sene 1251).

1251 de, Fethülgazi medresesi Ankaravî elhac Halil Efendi'ye, rü'sü hümayun verilmiştir. (Takvimi Vekayi, No. 122, sene 1251).

1252 de, Ankaravî Osman Efendi Müderris idi. (Takvimi Vekayi No. 130. Sene 1252).

1252 de İstanbul'un Sâdabadında yapılmış sünnet cemiyeti münasebetiyele, Muharremin ikinci günü, padişah orayı teşrif etmiştir. Bu münasebetle taşradan İstanbul'a davet edilenler meyanında Ankara mutasarrıfı eski sadrazam İzzet Mehmet Paşa vardı. Davetliler, padişahın huzuruna çıkmışlar. (Tarih Lûtfi cilt V, s. 42) Aynı senede, Ankara müşirliği Kângırı ve Kastamonu ve Viranşehir ve Çorum sancakları muhassıllıkları inzimamiyle Mehmet Paşa'ya ipkaen verilmiştir. Bozok livası redif ve Ankara ferikliği inzimamiyle ve Kayseri ve Kırşehir sancakları ilhakiyle Yusuf Paşa'ya ipkaen verilmiştir. (Tarihi Lûtfi, V, s. 68-9).

1253 de, Ankaravî medresesi namiyle bir medrese vardı (Takvimi Vekayi, No. 156, sene 1253).

1253 de; Ankara feriği saadetlû Yusuf Paşa, Kayseri'ye tâbi Germir karyesi camiini tamir ettirmiştir. (Takvimi Vekayi, No. 161, Sene 1253).

Bu ferik ahali ve fukaraya karşı zulmettiğineden azil, yerine Bosnalı Osman Paşa tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi, No. 168, Sene 1254)

1254 de, Ankara eyaletinin mürettep asakiri redifesi mirlivası Reşid Paşa dirayetine binaen, Hüdavendigâr vilâyeti redifine; mirliva Ömer Bey Reşit Paşa'nın yerine Ankara eyaleti redifine tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi, No. 175, Sene 1254).

ABDÜLMECİT DEVRİNDE (1255-1277)

Bu sene Abdülmeçit tahta çıkmıştır. Sadrı esbak Ankara müşiri İzzet Mehmet Paşa'nın azliyle yerine munsıf ve mutedil bir zatın

tâyini ibaresiyle tensip olunduğu arzolunan Babıâli Dârı Şura Reisi Davut Paşa nasbolundu. Fakat bu müşirlik beş sancaktan ibaret ve idaresi güç olduğundan, Ankara, Kângırı, Çorum birbirine yakın olduğundan kendisinin Ankara'da ikamet etmek üzere, bu üç sancak Davut Paşa'ya verilemesi münasip görülmüştür. (Takvimi Vekayi, No. 184, Sene 1255). Davut Paşa, bir aralık devlete karşu muhalefet ederek üzerine asker gönderilmişti ve affedildikten sonra Bağdat vilâyetine tâyin edilmiştir. Aynı sene de, Ankara'dan ayrılan Kastamonu, ferik Hüseyin Paşa'ya tevcih edilmiştir. (Lûtfi Tarihi, cilt VI, s. 54).

Takvimi Vakiyi No. 184, sene 1255 şöyle yazıyor: Davut Paşa'nın tekâsül ve rehaveti ve ahalinin şikâyeti üzerine azledilerek yerine Diyarbekir müşiri Esat Paşa, Ankara müşirliğine tâyin edilmiştir. Vusulüne kadar, Ankara tarafı umuru zaptiyesi Kayseri'ye feriki Osman Paşa'ya bilvekâle ihale edilmiştir. Davut Paşa Bursa'ya ikamete memur edilmiştir.

Tanzimatı Hayriye devri 1256 Muharremi ve martından itibaren başlıyor. İltizamat usulü zulmiyesi ilga edilerek, her bir mahallin umuru zaptiye ve maliyesi şer'i şerife ve Tanzimatı Hayriye'ye tatbikan hüsnü idaresiyle bir kimseye gadir ve mazarrat vukua gelmemek ve varidatı muayyeneye halel getirmemek lâzımdır. Bunun için muhassilin intihap ve tâyini birle sureti memuriyetlerini mutazammın yedlerine talimati seniye ve evamniri aliyye bilita mahalli memuriyetlerine sevkolunmuş ve olmaktadır. (Takvimi Vekayi, No. 193, Sene 1255).

Ankara livasına gönderilen muhassiller şunlardır:

Hocagândan Zühtü Efendi'ye muhassıllık nefsi Ankara ve iki nahiye ve Çubukabâd ve Çoruh ve Mürtaza Abâd, Redif baş kâtibi sabıkı hocagândan Rüştü Efendi'ye, muhassıllık, Ayaş ve Yaban Abâd ve Yurkân (Takvimi Vekayi, No. 193, Sene 1255).

Ankara redif miralayı Abdi Bey'e mirlivalık rütbesi verilmiştir. (Lûtfi Tarihi, cilt VI, s. 74). Ankara'ya müşir tâyin olunan Davut Paşa'nın, Tanzimatı Hayriye usulünce idaresi, muvafıkı maslahat olmayıp, hakkında şikâyetler dahi vukubulduğundan Bursa'da ikamet etmek üzere 1256 da azliyle yerine Diyarbekir müşiri Sadullah Paşa tâyin olunmuştur. (Lûtfi Tarihi, cilt VI, s. 112).

1256 da, Bahrisefit Boğazı muhafızı Haydar Paşa'nın idaresizliği yüzünden, eski Ankara müşiri İzzet Mehmet Paşa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 203, sene 1256).

1257 senesi, hayli zamandan beri Dimetoka'da ikamete memur Pilâslı İsmail Paşa Ankara müşiri; ihtisap nazırı Mehmet Ağa, rütbesi ulâ sınıf saniyesiyle, Ankara defterdarı oldu. (Lûtfi Tarihi, VII, s. 7).

Müteaddit memuriyetlerde bulunduktan ve o sıralarda Paris'te tahsilde bulunan Türk talebesine nezaret ettikten sonra, İstanbul'a dönen Kıbrıslı Mehmet Emin Bey ki, bilâhare sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa olmuştur. Tophanei âmireye memur edilerek çok geçmeden mirlivalıkla Tophane meclisi âzalığına tâyin olunmuştur. 1257-8 de Dârı Şûra'yı Askeriye nakledildikten sonra, redif askerinin celp ve cemi maksadiyle Sinop, Ankara, Kastamonu ve Bolu taraflarına gönderilmiştir. Vazifesini iyi bir surette ifa ettikten sonra avdet etmiştir. (Ata Tarihi II, s. 128).

İkinci Mahmut zamanında, kaptanı derya ünvanına nail olan Ahmet Paşa namında bir adam vardı. O zamanın usulüne göre, Girit ve bâzı kere Kıbrıs ile beraber bütün Adalar denizi sahillerinin en çoğu kaptan paşaların mansabı olup bunlar, bu adaların büyüklerinden yâni Kıbrıs, Midilli ve Sakız'dan maada olan adalara kendi adamlarından muhafız, muhassıl, mütesellim tâyin ederek resmî vergilerden başka bâzı vergileri kendi hazinelerine tahsis ederlerdi. Kaptan Ahmet Paşa bu sınıfa mensup olduğundan, elinde büyük bir kuvvet vardı. Deniz kuvveti elinde olduğu için bir kaç bin muvazzaf asker ile Akdeniz'e gitmek üzere Çanakkale'ye gitmiştir. O sıralarda, Sultan Mahmut vefat etmişti. Bunun üzerine, donanmanın, İstanbul'a avdeti emri kaptan paşaya verilmiştir. Ahmet Paşa, bâzı evhama kapılarak emre itaat etmeyip, Mısır'a doğru yola çıkmıştır. Bundan haberdar olan hükûmet, Çeşme ile Sakız arasında bulunan donanmaya yetiştirilen bir memur, kaptan paşayı fikrinden vaz geçmiye muvaffak olamıyarak İstanbul'a avdet etmiştir. Bu sıralarda, Abdülmecit tahta çıkmış ve Ahmet Paşa'nın donanma ile Mısır'a gittiği haberi tahakkuk etmiştir. Bunun üzerine, ikinci Sultan Mahmud'un damadı olan Bursa'lı Mehmet Sait Paşa'ya kaptanı derya ünvanı tevcih edilerek, bu ünvan donanmanın Mısır'dan avdetine kadar devam etmiştir. Donanmanın İstanbul'a getirilmesi hususun-

da hariciye nazırı Reşit Paşa çalışmıştır. Donanmanın vusûlünden sonra, kaptanlıktan ayrılmış ve Aydın ve Edirne valiliklerinde bulunduktan sonra, Ankara ve Kângırı valiliğine tâyin edilmişti. Fakat bu son memuriyetten istifa ettikten sonra meclisi ahkâmı adliye âzalığına memur edilmiştir. (1257-8) (Ata Tarihi cilt II, s. 200-215).

1258 de, Meclisi muhasebei maliye âzasından Emin Efendi Ankara defterdarı olmuştur. (Lûtfi Tarihi, s. 37).

1258 de, bundan evvel, defterdar olan ihtisap ağası Mehmet Ağa, Bolu müşiri ünvaniyle Ankara'dan ayrılmıştır. (Tarihi Lûtfi, s. 37).

Aynı senede, Diyarbekir vilâyeti, Ankara müşiri Pilâslı İsmail Paşa'ya Ankara vilâyeti, Edirne müşiri Sait Paşa'ya tevcih edildi (Lûtfi Tarihi, s. 46).

Aynı senede Ankara defterdarı Emin Efendi vefat etmiştir. (Lûtfi Tarihi s. 63). O vakte kadar, rütübü askeriyeden olan feriklik ve mirlivalık rütbeleri umuru mülkiye memurluğuna dahi tevcih olunurdu. bu rütbelerin askerî sınıfına tahsisiyle, ferik olanlara mirimiranlık, mirliva olanlara mirlavalık rütbeleriyle mübadele edilip, fimabaat memurini mülkiyeye askere mahsus ünvan verilmemesi usul ittihaz kılındı. Bu usul mucibince askerîden olmıyanların rütbeleri ol veçhile tebdil ve askeriyeden olup ta askerliğe elvermiyenlerin dahi rütübü askeriyeleri hizasında bulunan rütübü mülkiyeye tahvil kılındı. (Lûtfi Tarihi, s. 64).

1258 de, Ankara eyaleti müşiri İsmail Paşa sadık bir vezir ve idaresi iyi olunduğundan, bulunduğu eyalette ipkası ve Bozok Kayseri'ye livalarının uhdesine ihalesi tensip edilmiştir. (Takvimi Vekayi No, 239, Sene 1258, M. 26).

1258 de, Müşir Paşa'nın inhası üzerine, Ankara eşraf hanedanından Sâlâhaddin Ağa'ya, kapıcılık rütbei muteberesi verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 241, Sene 1258, Ha. 6).

1258 de, Sait Paşa Ankara müşirliğine tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 246, Sene 1258).

1258 de, Ankara defterdarı Emin Efendi'nin vefatı üzerine, yerine hocagânı divanı hümayundan Filibe muhassılı sabıkı Mehmet Raif Efendi tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 246, Sene 1258)

1258 de, Ankara eyaleti süvari asakiri redifesi alayı kumandanı Selim Paşa ve tımarlı süvari asakiri muntazama mirlivası Halim Paşa idiler (Takvimi Vekayi No. 248, Sene 1258).

1258 da, hasbelicap Ankara eyaleti müşiri Sait Paşa azledilmiştir. Yerine eyaleti merkume kaymakamı süvari mirlivası Rüstem Paşa'ya asakiri hassai şâhane ferikliği ihsan ve Ankara Kângırı ve Çorum sancakları müstakilen tevcih edilmiştir. Bozok ve Kayseri sancakları Ferik Celâle Paşa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 249, Sene 1258).

1259 da, Ankara sancağı mutasarrıfı bulunan Ferik Rüstem Paşa'nın umuru askeriyede istihdamı münasebetiyle yerine Ayvalık Kaymakamı sabıkı İsmet Paşa tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 255, Sene 1259).1259 da, askerî işlerde kullanılmak üzere tefrik olunan ümeradan Ankara mutasarrıfı Ferik Rüsteş Paşa'nın İstanbul'a celbiyle, yerine Ayvalık kaymakamı sabıkı, İsmet Paşa Ankara mutasarrıfı olmuştur. (Takvimi Vekayi No. 68).

1260 da, Ankara mutasarrıfı İsmet Paşa'nın azli lâzım gelerek yerine emirilümeradan Kocaeli kaymakamı Vasıf Paşa mirimiranlık rütbesiyle, Ankara Mutasarrıfı olmuştur. (Lûtfi Tarihi, s. 93).

1260 da, Ankara mutasarrıfı İsmet Paşa azledilerek yerine Kocaeli kaymakamı Vasıf Paşa getirilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 278, Sene 1260).

1260 da, Ankaravî müderris Hindi Molla hafidi Mehmet Esat Efendi (Takvimi Vekayi No. 278, Sene 1260)

1261 de, Ankara defterdarı Mehmet Raif Efendi Sivas defterdarlığına, yerine Viranşehir kaymakamı sabıkı Hüseyin Rüştü Efendi, Ankara malmüdürlüğüne tâyin edilmiştir. İkisine rütbei salise ve nişan (Takvimi Vekayi No. 295, Sene 1261).

1261 de, düşünülen ıslahat meyanında memleketin imarı meselesi mühim olduğu için, hükümet, en evvel imar edilecek yerlerin ahvalini ve ihtiyaçlarını bilen dirayet sahiplerine müracaat etmiye karar vermiştir. Bunun için hükûmet her vilâyetten iki kişi çağırarak, bunları meclisi vâlâda temsil ettikleri vilâyetten iki kişi çağırarak, bunları meclisi vâlâda temsil ettikleri vilâyetlerin ahval ve ihtiyaçlarını bildirmeye dâvet etmiştir. Bunların dilekleri dinlendikten sonra, hükûmet, kendi tarafından bâzı vilayetlerin isteklerini

anlamak için bir reis, bir âza ve bir kâtipten terekküp eden bir heyet göndermiye karar vermiştir. Bu heyetin resmî ismi "Meclisi İmar" dır. Sivas-Ankara'ya gönderilen heyet şu zevattan mürekkep idi. Reis: Mirimiran Tosun Paşa; âza; eski Vidin defterdarı Süleyman Efendi; kâtip: Mevaliden Hüseyin Hüsnü Bey. Tarihçi Lûtfi bu âmal meclislerinin faaliyeti müsmir bir netice veramediğini yazıyor. (Lûtfi Tarihi cilt VIII, s. 15-16).

1271 de, çırağ olduğu enderunu hümayunda, kileri hassa koğuşunda işe başladıktan sonra, yine aynı enderunda teşkil ve tertip olunan askeri bölüklere girmiş ve bu meslekte ilerleyip vezir rütbesine nail olmuş olan Mehmet Ali Rıza Paşa'nın hizmetleri takdir edilmiş olduğundan, birkaç vilâyette bulunduktan sonra, 1271 de Ankara vilâyetine gelerek 1273 te oradan ayrılmıştır. (Ata Tarihi, cilt III, s. 10).

1272 de (1853), memlekete hicret eden Çerkeslerin bir kısmının iskân yeri Ankara vilâyeti tensip edilmiştir. O sene de, Ankara'da bulunmuş olan Seyyah A. D. Mordtmann, ilkbaharda Haymana'ya iskân edilecek bir sürü Çerkes burada bulunmaktadır diyor. (Anadolien Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien, s. 375-6. 1925).

1261 de, Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut gibi, Abdülmecit dahi memleketin ahvalini ve ihtiyaçlarını incelemek için gayret sarfetmiştir. Zamanında Anadolu ve Rumeli'nin bâzı münasip yerlerini teftiş ve rapor veramek maksadiyle on takım muvakkat imar meclisi teşkil edilmiştir. Bu meslislerin masarifi hükümetçe temin edildiği için, memur oldukları sancakları dolaşacak, masarifi kendileri yapacak, memuriyetleri esnasında ahaliden hiç bir şey kabul etmiyecektir. Sivas ve Ankara eyaletlerine tâyin edilenler: İmar meclisi reisliğine mirimirandan Tosun Paşa, âzalıklarına Vidin eski defterdarı Süleyman Efendi ve Antep eski kadısı Hüseyin Efendiler getirilmişti. (Takvimi Vekayi No. 281- 1261 cilt I, s. 3).

İmar meclisinin Ankara'ya geldiğini haber veren Takvimi Vekayi, şöyle yazıyor:

Ankara şehri büyükleri ve bâzı hatırı sayılanların toprakları, ahaliye nazaran, kâfi fakat ümrandan hali olduğu -imar meclisi âzalarile yapılan konuşmadan sonra- kanaatine varılmıştır. Bu topraklarda, mutat veçhile, buğday, arpa ekilir ve nadiren dut bahçele-

ri yetiştirildiği gibi çavdar, darı ve kokoroz nevinden hububat dahi yetiştirildiği gibi anlaşılmıştır. Boş arazi hakkında yapılan tetkiklerde, bu gibi toprak sahibi olanlar, bunları imar etmiye kudretleri yoksa, şirket yoliyle, imarlarını istiyen müslimlere ve gayri müslimlere bunların yarısını, sahiplerinin izniyle ve şerî senet ile satarlar ve onlardan feragat ederler. Bu satışlardan alınacak bedel, dut fidanları dikmiye vesair levazıme müştereken sarfolunur. Bu hususta yapılan masraf çıkarıldıktan ve tesviye edildikten sonra, şerikler de hiçbir gûna hile karıştırmadan, kavga çıkarmadan, yolsuzluk olmadan, meydana gelecek hasılat aralarında taksim olunur ve şirket fesholunur. Bu taksim meselesi şer' marifetiyle yapılır ve her iki taraf hissei mefruzesini tasarruf eder. İki taraf şirketin devamını arzu ederse, beher sene vâki olan masraf ve hasılat, bervechi meşru aralarında taksim olunur. Böyle nizama raptı mucibi muhassenat olur. Bayiin, müşteriye vermesi lâzım gelen hüccetler, şer'î senetler, kararı mezkûre derç ve tastir olunur. Bu gibi mukavelelerin mefhumu dairesinde Ankara arazisi mamur olur, ziraat sahipleri refaha kavuşur; nehir altında bulunan ekser topraklar dut fidanı garsına ve başka yerlerde buğday, arpa, hububat vesaire ve bahusus çehrî zer'ine kabil olur.

Ankara meclisi imarının hükûmete verdiği raporun ihtiva ettiği ana çizgiler bundan ibarettir. (Takvimi Vekayi No. 291 sene 1261).

1264 te; memleketin bâzı kısımlarına tarholunan vergilerin ağırlığından şikayet edildiğinden, hükümet buna çara aramağa başlamıştır. Ankara sancağının 1253 de vâki olan şikâyeti üzerine, verginin tenziline karar verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 366 Sene 1264).

1264 te, Süleymaniye müderrislerinden Ankaravî Ali Efendi (Takvimi Vekayi No. 379, Sene 1264).

1264 te, Musul Valisi Vecihi Paşa, bulunduğu yerin abu havasiyle imtizaç edemediğinden uhdesine Kângırı ve Ankara sancaklarının valiliği teffiz edilmiştir (Takvimi Vekayi No. 387, Sene 1264).

1265 te, Bozok ve Kayseri sancakları, hasbelicap, Ankara'ya ilhak edildiğinden Bozok, vilâyet merkezi olmuş ve valilik Vecihi Paşa'ya verilmiştir. Ankara kaymakamlığı, İsparta kaymakamı sabıkı Şerif Ağa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 399 Sene 1265 s. 28).

1265 te, hanedanı yüksek olan Vecihi Paşa vali idi. Büyük oğlu Kemal Bey'e mirimiran rütbesi verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 409 Sene 1265).

1266 da, Ankara kaymakamı bulunan Şerif Ağa'nın yerine saadetlû Mustafa Efendi tayin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 248 Sene 1266).

1268 de, Ankara kaymakamı Mustafa Efendi'nin tebdiline lüzum görüldüğünden ve Ankara valisi bundan böyle merkezi vilâyet olan Ankara'da ikamet edeceğinden, Cezre kaymakamı Mustafa Paşa'nın, Yozgad'a kaymakam nasbolunması emrolunmuştur. (Takvimi Vekayi No. 263 Sene 1268).

1268 de, Ankara eyaletinde vali bulunan Saffeti Paşa istifa ederek yerine Bağdad Valii sabıkı Vecihi Paşa getirilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 269, Sene 1268).

1268 de, Cezayiri Bahrisefit valiliği, Ankara eyaleti valii esbakı Saffetî Paşa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 474, Sene 1268).

1268 de, Ankara Eyaletine Sungurlu kasabası dahildi (Takvimi Vekayi No. 282 Sene 1269).

1270 de, Ankara kaymakamı Mustafa Paşa, idi. Hakkâri kaymakamlığına tâyin olunmuştu. (Takvimi Vekayi No. 449 Sene 1270).

1270 de, Denizli kaymakamı Sadri Bey Ankara kaymakamlığına tâyin olunmuştur. (Takvimi Vekayi No. 502 Sene 1270).

1271 de Ankara eski kaymakamı Mustafa Efendi İsparta kaymakamlığına tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 512 sene 1271).

1271 de, Ankara kaymakamı Sadri Bey'in infisaline mebni Kângırı kaymakamı esbakı Hakkı Efendi tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 515 sene 1271).

1271 de, Ankara valiliği Vecihi Paşa'dan alınıp Tırhala Valii esbakı Ali Rıza Paşa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 522 Sene 1271).

1273 de, mukeddema Batum ordusu için Ankara eyaleti, zahire ve erzak göndermişti. Bedeli 80964 kuruştu. Memleketin ahalisi bu

parayı orduya terkederek kabulünü istida etmişti (Takvimi Vekayi No. 546 sene 1273).

1273 de, Ankara eyaleti defterdarı Rauf Bey, Aşayiri Seb'a kaymakamı Tevfik Bey'le becayiş edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 574 Sene 1273).

1273 de, Ankara Kaymakamı Rıza Paşa idi (Takvimi Vekayi No. 550 Sene 1273).

1274 de, Ankara Valisi Ali Rıza Paşa azledilmiştir. Yerine zaptiye müşiri esbakı Hayreddin Paşa tayin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 560 Sene 1274).

1275 de Ankara defterdarı Tevfik bey'in yerine Kayseri'ye kaymakamı İzzet Bey tâyin edilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 567 Sene 1275).

1275 de Ankara valisi Hayreddin Paşa Sivas Valiliğine ve Ankara Valiliği Kastamonu Valisi İsmail Paşa'ya verilmiştir. (Takvimi Vekayi No. 571 Sene 1275).

1276 da Üsküdar'dan Basra'ya uzanmakta olan telgraf hattı Ankara'ya vasıl olarak muharebata başlanmıştır. Bundan başka Nallıhan'dan Bozok hududuna kadar elli beş saatlik mesafe için tedarik edilmiş olan direklerin nakliye ve bayka masrafları ahali tarafından memnuniyetle ödenmiştir. (Takvimi Vekayi No. 574 Sene 1276).

1276 da Ankara mutasarrıflığına Rıdvan Paşa tâyin olunmuştur. İsmail Paşa Rumeli Valiliğine tâyin edilmiştir. Tutulan tasarruf yolu ve yapılan ıslahat cümlesinden olarak, mevki ve idaresi mazbut olan bâzı eyaletler valiliklerinin mutasarrıflığa tahvili icra olunmuştur. (Takvimi Vekayi No. 578 Sene 1276).

1276 da, Ankara muhasebeciliği, defterdarı sabık İzzet Bey'e ipkaen ve müceddeden ihale edilmiştir. (Takvimi Vakayi No. Sene 1276).

1276 da, İstanbul'da, Aksaray civarında Ankaravî mahallesi namiyle bir mahalle vardı. (Takvimi Vekayi, No. 585 Sene 1276).

1277 de, Ankara defterdarı sabıkı Tevfik Bey Bingazi kaymakamlığına (Takvimi Vekayi No. 593 Sene 1277).

1277 de, Kargı kazası Ankara eyaletine tabi idi. (Takvimi Vekayi No. 600 sene 1277).

ABDÜLÂZİZ DEVRİNDE (1277-1293)

1285 de Ahmet Hilmi Efendi Ankara Kadılığına tâyin edilmiştir.

1285 de Ankara vilâyeti mektupçuluğuna Tahir Efendi tâyin olunmuştur. (Ruznamei Ceridei Havadis, No. 1074, 21 Kânunusani 1285).

1285 de, Ankara vilâyeti meclisi umumîsi âzası birinci defa olarak Ankara'da toplanmıştır. Vilâyet ahalisi, memleketin mamuriyet ve medeniyetine dair verdikleri istidaların imar işlerine uygunluğunu meclisin nazarı dikkat ve gayretini ve şu dikkat ve gayretin hâsıl ettiği neticeler dahi halkın olbaptaki arzusunu artırdı. Meclis müzakereleri serbest olmuştur (Ruznamei Ceridei Havadis, No. 1098, 12 Şubat Rumî 1285, 15 Mart efrenci).

Şûrayi devletin nizamnemei aslisi hükmünce, vilâyet merkezlerinde her sene içtima, eden meclisi umumîlerin, imaratı mülkiye ve menafii umumiye hakkında tanzim edecekleri lâyihaların, Babıâliye gönderilecek olan iki âza ile beraber şûrayi devlette müzakere edileceği tekarrür etmiştir. (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1146-28 Nisanı Rumî - 10 Nisan efrenci).

1285'de, Ankara vilayet merkezi mutasarrıflığına Kâmili Efendi tâyin edilmiştir (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1111. 3 Mart Rumî 1285, 15 Mart efrenci).

1286 da, Ankara vilâyeti defterdarlığı Sivas vilâyeti defterdarı sabıkı Fevzi Efendi'ye (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1173 4 Haziran Rumî, 16 Haziran efrenci).

1286 da, Ankara vilayeti valiliği Kastamonu valii sabıkı Hamdi Paşa'ya (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1193, 3 Temmuz, 15 Temmuz efrenci).

1286 da, Ankara vilâyeti sabık valisi elhac Ali Paşa İstanbul'a gelmiştir (Ruznamei Ceridei Havadis No. İ236, 2 Eylûl, 14 Eylûl efrenci).

1286 da, Ankara defterdarı Fevzi Konya'ya defterdar olmuştur. Yerine üçüncü ordu sabık mühasebecisi Eyüp Efendi gelmiştir. (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1326, 16 Kânunusani, 28 Kânunusani efrenci).

1286 da, Ankara vilâyeti merkez mütasarrıflığı Kırşehir kaymakamı sabıkı Ali Bey'e (Ruznamei Ceridei Havadis No. 1328, 20 Kânunusani, şubat 1 efrenci).

1287 de Ankara valiliğine tâyin olunan ve bir sene sonra avdet eden Müşir Mehmet Muammer Paşa'dır.

İhtar- Şimdiye kadar, bu yolda neşrettiğimiz tarihî malûmat, Abdülâziz devresinin ortasına kadar devam eder ve orada biter. İkinci Abdülhamit, Mehmet Reşat ve Vahidettin zamanlarına ait malûmat ise bunları ihtiva edebilen vesikaları elde edemedeğimden, saltanat devirlerine ait kâfi malûmat bulamadım. Ankara'da bulunduğum dört sene zarfında, aramalarıma rağmen, bu esere çok faydalı olabileceği tabiî olan ve senelerce intişar eden Ankara vilâyeti Resmî Haftalık Gazetesinin bir nüshasını bile bulamadım. Bununla beraber, bu son üç sultan zamanlarına ait malûmat ilerdeki bölümlerde bulunur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ANKARA VE SİVAS KONGRESİ - MUSTAFA KEMALİN ANKARA'YA GELİŞİ - ANKARA'NIN VAZİYETİ - ANKARA'NIN SEVİNCİ

"Millî Mücadele nasıl başladı" ünvanı altında, Büyük Millet Meclisi eski reisi ve yeni İstanbul mebusu General Ali Fuat Cebesoy'un "Vatan" gazetesinin 28 Mart - 5 Nisan 1950 nüshalarında yazdığı gayet mühim yazının, bu esere yarayan bâzı kısımlarını, buraya naklediyoruz:

Millî Mücadelede Ankara ve Sivas Kongresi

30 Ekim 1918 de, Mondros mütarekesi imzalandı. Bu suretle Birinci Dünya Harbi sona erdi. Mütareke imzalandığı vakit, düşman, Türklerle meskûn olan kısma ayak basmamıştı. İngiliz donanması İstanbul limanına girdiği vakit, amirali, İngiliz bahriye neferlerinin şehirde dolaşmalarına müsaade edilmesini sadrazam Tevfik Paşa'dan rica etmiştir. İzin verilmiştir. Fakat kısa bir zaman sonra, Fransız askerlerinin İstanbul'a mağrur bir tavır ile girmeleri ve İngiliz gemilerinin düşman tavırlariyle asker ve silâh çıkarmaları, işin tamamiyle değiştiğini göstermiştir.

İstanbul hükümetinin aczinden cesaret alan düşman, yavaş yavaş mütareke şartlarına müğayir tedbirler almağa başlamışlardır. Bu tedbirlerin başında memleketi yeri askerî kuvvetten temizlemekti. O zaman Mustafa Kemal Paşa ikinci ve dördüncü ordulardan teşekkül etmiş olan Yıldırım Ordusu Grubu Kumandanı idi. İşgal kuvvetlerinin tazyiki neticesi olarak Yıldırım Ordusu lağvedilmiş ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılmıştır. İşlerin fena bir yola girdiğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, yirminci kolordu kumandanı olan Ali Fuat Paşa ile görüşerek aralarında muharebenin kesilmemesine karar vermişlerdir. Bir müddet sonra ve kısa bir zaman içinde mütareke şartlarına riayet etmiyen düşmanların hakikî düşüncelerini sezen Ali Fuat Paşa, vaziyeti Mustafa Kemal Paşa'ya

bildirmek için bir müşkülâtla İstanbul'a gitmiştir. 20 Aralık 1918'de, Fuat Paşa Mustafa Kemal ile görüşmüşlerdir. O zaman, devlet işleri Sultan Vahdettin ile sadrazam damat Ferit Paşa'nın elinde idi. İki kumandan paşa arasında vukubulan konuşmada, yirminci kolordonun bulunduğu yerden Ankara'ya nakli ve orada askerî bir merkez tesisi esasları kabul olunmuştur. Alınmış olan bu tedbir sayesinde, yirminci kolordu deposunda bulunması lâzım gelen silâhlardan başka, Ankara depolarında on bin Rus tüfeği ve kâfi cephane muhafaza edilmişti. Bunlardan başka, İngilizler'e teslimi lâzım gelen külliyetli miktarda makineli tüfek, tüfek mekanizması, top ve cephanenin daha ileriye nakli müsaade edilmiyerek Ankara'da alakonmuştur. Bu tarafta, böyle tedbirler alınırken, İstanbul'da Mebusan Meclisi kapanmış, yâni milletin sesi boğulmağa mahkûm olmuştur. Bu suretle, hükûmeti merkeziye, İtilâf devletlerinin mürakabesi altında kalmıştır.

Sivas kongresine takaddüm eden günlerde, bilhassa garbî Anadolu'da pek mühim vakalar hâdis olmuştur ki, bunların idaresini ve mesuliyetini ne Vilâyatı Şarkiye Kongresi heyeti temsiliyesi, ne de şu ve bu komutan deruhte edemezdi. Millî harekât mutlaka millî âmâli efkârdan mülhem olarak ve hiç olmazsa, ona mutabık olarak cereyan etmeli idi. Sivas Kongresi bu esaslardan doğmuştur. O zamana kadar, işlerin mühim bir kısmı yalnız Ankara'da yirminci kolordu karargâhında hazırlanıyordu.

Sivas Kongresi 4 Eylûl 1919 da, Sivas sultanî mektebinde (lise) açılmıştır. Birdenbire faaliyete geçmemiştir. Çünkü, millî kalkınmaya karşı, düşman tarafından tehditlerle yapılan propagandalar, kongreye cesaret verici değildi. Sair mahallerdeki millî teşkilât ise gizlenmiye mecbur olmuşlardır. Yalnız Ankara, alenî surette, düşmanlarımızın her nevi faaliyet ve harekâtına karşı duruyordu. bu itibarla, Ankara, garbî Anadolu'da, milliyetperverlerin yegâne melcei ve kongre murahhaslarının birinci randevusu (mülâkat yeri) ve Sivasın kuvvetli ve emin bir muhafızı makamına geçmiştir.

Sivas Kongresi 11 Eylûl 1919 da bitmiştir. Buna rağmen, yedi gün içtima halinde bulunabilmiştir. Bu müddet zarfında milletin takip etmesi lâzım gelen siyasetin esas hatlarını tesbit etmiş ve bir temsil heyeti seçmiştir.

General Ali Fuat Cebesoy'un hâtıra defterinde şunu okuyoruz:

Sivas Kongresi içtimaına takaddüm eden ve ondan sonraki günlerde düşmanlarımızın faaliyeti o kadar büyümüştür ki, İzmir Kuvayi Milliyesinin, Anadolu harekâtiyle olan irtibatının kesilmesinden korkuluyordu. Bu vahim vaziyette, Ankara'da kalarak Eskişehir, Afyon Karahisar vesair mahalleri, emir ve talimat ile lehimize çevirmek imkânı kalmamıştı. Onun için, Ankara'yı temin ettikten sonra, en mühim istikamete, benim bizzat hareketim ve ikinci derecede mühim istikamette kaymakam Mahmut Beyin (24 üncü fırka kumandanı) hareketi ve erkânıharp reisim Ömer Halis bey'in Ankara'da kalması lâzım gelmişti.

Mustafa Kemal'in Ankara'ya Gelişi

Sivas Kongresi 11 Eylûl 1919 da sona ermiştir. Kongre, Mustafa Kemal Paşa, Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç Beylerle Raif Hoca, Şeyh Fevzi, Niğdeli Mustafa ve Sivas valisi Mazhar Müfidi (Kansu) temsil heyeti olarak seçmişti. Heyet 17 Kânunuevvele kadar Sivas'ta çalışmıştır. Cereyan eden müzakereler sonunda Ankara'ya nakletmeyi münasip bulmuştur.

Heyetin başına Mazhar Müfit memur olmuştur. Para yoktu. Vali Mazhar Müfit kendi nâmına Osmanlı bankasından (1000)lira istikraz nakletmeyi münasip bulmuştur.

18 Kânunuevvel 1919 Perşembe günü Sivastan hareket edildi. Mustafa Kemal ile Mazhar Müfit'ten başkası seyahat istikametini bilmiyordu. Seyahatte Mustafa Kemal'e refakat eden doktor Refik Saydam, Rauf Bey, Vaşington sefiri merhum Rüstem Bey, şimdiki Berlin sefiri Hüsrev Gerede, Hakkı Behiç ve Mustafa Kemal'in yaverleri vardı. Yollar fena, üstü açık otomobillerde kar, soğuk, rüzgâr. Otomobillerin son konağı Beyname mevkii idi. Atatürk'ün otomobili bataklığa saplanmış, karpiti bitmiş, feneri sönmüştür. Mustafa Kemal'in otomobilinde kendisi, Mazhar Müfit, Rauf, Hakkı Behiç Beyler vardı. Bir de ya Hüsrev yahut şimendifer idaresinde çalışan yüzbaşı Bedri Bey vardı.

Otomobili çamurdan kurtarmak mümkün değildi. Mazhar Müfit otomobilden indi. Rauf, Müfid'in arkasından bağırarak: "Yahu! bu

karanlıkta nereye gideceksin; seni kurtlara mı yedireceğiz, dur, ben de geliyorum, dedi." Yolu kaybettiler; nihayet orman içinde bir ışık gördüler. Yürüye yürüye küçük bir kulübe çıktı. Bu kulübe, Ankara'daki askere, odun tedariki için gelen bir müfrezenin zabitine aitmiş. Hüsnü kabul görmüşler. Zabit bunlara çay verdi, yol gösterdi. Mekkâre hayvanları ve kılavuzlar verdi.

Köye vardığımız vakit, Atatürk ve arkadaşları muhtarın odasında istirahat ediyorlardı.

27 Kânunuevvel cumartesi günü, otomobiller dikmen sırtlarından istasyona doğru ilerliyordu. Şimdiki parti binasının önüne geldiklerinde, Fransızların karargâh olarak kullandıkları bu binanın balkonunda bir Fransız zabiti ile madamı duruyor, otomobillerimize istihfafla bakıyorlardı. Atatürk: "Görürsün (Mazhar Müfit'e hitaben) on beş güne kadar, bu küstahça gülen Fransız zabitiyle buradaki irtibat İngiliz zabiti memleketlerine gideceklerdir" dedi. Ve öyle oldu.

Ankara'ya gelinceye kadar para tükenmiş, Mazhar Müfit, kürkünü tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey marifetiyle 20 liraya sattırmıştı. Bundan sonra bankalardan para istikraz etmek için Atatürk'ten müsaade istemiştir. Fakat Atatürk razı olmamıştır.

Ertesi sabah, Mazhar Müfit uyurken kapı vuruldu. Ankara müftüsü beni görmiye geldiğini söylediler. Evimde kendisine ikram edecek bir şeyim yoktu.

– Evlât, dedi. Sıkıntıda olduğunuzu haber aldık, Ankara'nın küçük bir yardımı olarak size bir para getirdim...

– Mustafa Kemal Paşa ile görüştünüz mü? dedim.

– Evet, dedi. Görüştüm. Kasa sizmişsiniz, beni size gönderdi.

Tam bin lira...

(Rifat Efendi, sonra Diyanet İşleri Reisi oldu).

Vatan Gazetesi 29.12.1943

Yazan: Ertuğrul Şevket

Anlatan: Mazhar Müfit Kansu

Ankara'nın vaziyeti

İlk umumî harpte (1914-1918) de mağlûp olan Türkler, bütün Rumeli'nin ve Anadolu'nun büyük kısmının ve bu meyanda Ankara şehrinin 1335 te düşman tarafından işgal edildiğini görmüşlerdir. İşgal altına alınan Ankara halkının ileri gelenleri "tehcir"e iştirakleri iddiasiyle kısmen hapishaneye atılmış ve kısmen cezalarını görmek üzere İstanbul hükûmetine gönderilmiştir. Bu feci vaziyet, Ankaralıları yeise ve ümitsizliğe sevketmiye başlamıştır. Bu yeis ve ümitsizlik, Ankara'yı işgal eden yabancı askerlerin Samanpazarı'nda kadınlara taarruz etmiye başladıkları ve yine bir Türk çocuğunun tecavüze maruz kaldığı haberi etrafa yayılınca, halk galeyana gelmiş ve ben de (Sadullah Seyhan diyor) aynı tesir ve heyecan altında bulunarak dükkânımdan fırladım: "Bu millet içinden, bir değnek başına bir mendil bağlayıpta ortaya çıkacak kimse yok mudur" diyerek haykırdım. Bunun üzerine halkta yeni bir ruh alevlenmiye başladı. Vaziyet böyle iken, halkça ismi tanınmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı haberi şayi olmuştur. Ankara halkı yüzünü o tarafa tevcih, gözlerini oraya dikti, ümit perisi parladı ve bir hareket görünmiye başladı. Ankara müftüsü Rifat Efendi (Cumhuriyet zamanında Diyanet İşleri Reisi olmuştur) ile Ali Fuat Paşa başta oldukları halde şehir münevverlerinden bir cemiyet teşekkül etti. Bundan cesaret alan halk, vatan uğrunda canlarını fedaya hazır çeteler meydana getirmiş ve elde mevcut vesaitle teçhiz etmiştir. Çetelerin teşekkülü ve faaliyete geçmeleri ve bunların Ali Fuat Paşa ile telgraf ve postaneyi işgal etmeleri üzerine, şehri işgal eden yabancı askeri düşündürmüştür. Rifat Efendi'nin arkadaşı olan Sadullah Seyhan Efendi hem Nakşibendî medresesi müderrisi hem de manifatura dükkânı sahibi idi. Dükkânına gidip malının yüzde kırk beşini vatanın müdafaasını hasrettiğini ilân edince, sair tüccar ve esnaf bol bol yardıma, çetecilere ve halk efradına mahsus olmak üzere tenekeden matra ve demirden şişler yapmağa başlamışlardır. Ankara'da hal bu vaziyette iken, Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a vardığını haber alır almaz, Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya davet etmek için, ilk devrede Ankara mebusu olmuş olan Ömer Mümtaz Bey'i Sivas'a göndermiştir. O zaman ve Ankara'nın yabancı askerler tarafından işgal edildiği sırada. Ankara valisi Muhiddin Paşa idi. Bu vali, İstanbul hükûmeti mümessili olduğu için, işgal kuvvetlerine yardım ederdi. Bundan galeyana ge-

len halk, teftişte bulunduğu sırada onu çeteler yakalamışlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanına götürmüşlerdir. Bu hâdiselerden haberdar olmuş olan İstanbul hükûmetinin Ankara'ya bir yeni vali göndereceğini haber alan Ankara Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Rifat Efendi, valiyi kabul edemiyeceğini İstanbul'a bildirmiştir. İstanbul hükûmeti, kimin namına söylediğini sorunca, Rifat Efendi "Ben yalnız değilim, Ankara şehri halkı nâmına söylüyorum" cevabını vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın meydana getirdiği millî hareketin her tarafta rağbet görmesi üzerine, Sivas Kongresi toplanmış ve memleketin mukadderatı tayin edilmiştir. Kemal Paşa'nın, Ankaralıların davetine icabet ederek, yola çıktığı haberi Ankara'ya gelince, Ankara halkı Kızıl yokuşlara kadar dökülerek istikbaline yeni bir ruhla koştu. Şehrin büyükleri, hocaları ve bütün tabakaları temsil eden kimseler alkışlar ve heyecanın döktürdüğü gözyaşlariyle etrafını sarmışlar ve aynı heyecan ile doğru hükûmet konağına gitmişler. Orada bir müddet kaldıktan ve Hacı Bayram Camiini ziyaret ettikten sonra kendisine hazırlanan Nümune mektebine gitmiştir. Rifat Efendi o gün kendisine bir miktar para götürdü.

Ankara'nın Sevinci

2209 numaralı, 29 Kânunuevvel 1335 tarihli Ankara Gazetesinden naklen "Tarih Vesikaları, cilt II" "Müdafaai Hukuku Milliye Heyeti Temsiliyesi" serlevhası altında şunu yazıyor:

Bir haftadanberi Ankara'yı teşriflerine intizar olunan Sivas Müdafaai Hukuku Milliye Heyeti Temsiliyesi âzayi kiramı - 27 Kânunuevvel 335, Cumartesi - evvelsi gün akşam üzeri merkezi vilâyete buyurdular.

Üç gün evvelden başlıyan tertibat ve tezahürat, havanın adeta baharı andıran letafetiyle beraber, öyle bir şekil almıştı ki, şehrin herhangi bir tarafına bakılsa, umumî bir düğün, ya bir bayram şetaret ve inşirahı görülüyordu.

Kadın, erkek bütün halk sokaklara, caddelere dökülmüş, neşeli bir intizar içinde, fevç fevç, heyeti muhteremin geleceği cihete, koşuyorlardı.

Merkez sancağına tâbi kazalardan, mahallî eşraf ve vücuhundan mürekkep olarak akdemce Ankara'ya gelmiş olan heyeti istikbaliye, rüesayi mülkiye, ümera ve zabitanı askeriye, ülema, eşraf ve mehayyizanı memleketle beraber Beynam karyesine kadar istikbale şitaban olmuştu. Türklüğün, uluvv-ü azmü imanına, sümüvv-ü hazın ü izanına delâlet eden bir vakar ve heybetle; heyeti muhtereme ve müstakbillerin şehre muvasalât ve avdetlerinde bilcümle mekâtibi mevcude talebe ve talibatı, esnaf heyetleri, millî kıyafetleri ve millî oyunları ile bilhassa nazarı dikkat ve takdiri celp eden Ankara delikanlıları ve bütün ahali-i memleket tarafından kemali messerret ve samimiyetle karşalanmışlardır.

Ankara'nın sahaif-i tarihiyesi içinde hiçbir vaka, hareket tasavvur etmiyoruz ki, bugünkü tezahürat kadar esas ruhundan, ruh-u millisinden doğmuş olsun...

Bu şekil ve itibarla da, bu tezahüratın samimiyet ve mükâfatını, Müdafaai Hukuku Milliye'nin ruhu teşekkül ve tecellisindeki ulviyette azim ve hedefindeki kudsiyet ve ciddiyette buluyoruz ve katiyyen anlıyoruz ki, bu millet artık insanca, asrı hazırın insanlık namına kabul ettiği her türlü hukuka sahip olarak yaşamak, böyle yaşamak için de, seddi rahı âmâli olabilecek meşak ve mevanii kal-ü iktihama, ruh'u millîsinden doğan lâyezal bir sebat ve metanet ile azim ve tevessül etmiştir. Namiye-i inkişaf ve taazzuvunu bu azmi katiden alan o teşkilâtı milliye ki, milletin öz yüreğinden taşan, en asil, en nezih duygularla beslenerek büyümüş, o teşkilâtı milliye ki, vatanın, Türklüğün selâmet ve rehasını en halis, en müsmir kuvvet ve samimiyetle istihsale azmetmiştir.

Bu neticeyi pek yakında idrâk ve iktitafe müekkel olan zevatın hamiyyet ve ulviyeti vicdanları karşısında, Ankaralılar elbette ihtirama ve tazimatı kalbiyesinin en lekesiz asarını izhar edecektir. Velhasıl bu emelinde de muvaffak olmuştur.

Teşrif buyuran heyet, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Rauf, Rüstem, Mazhar ve Hakkı Behiç Beyefendilerden ve maiyetleri erkânı âliyesinden mürekkeptir.

Mütekaddim arizei hoş âmedi

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.

Evet... Daima hak uğruna çarpışan, hak için varını, yoğunu güle güle feda eden Türklük bu hikmetin parlak nümunelerini defalarca göstermiştir. Ne zaman hâin ve lâin eller zulüm ile bu milleti idare etmek isterlerse, velevki toplariyle, gülleleriyle âlemi ateşe, kana gark etmiş olsunlar, karşılarında daima hak için kıyam etmiş Türk'ü görmüşler, kahralup gitmişlerdir.

Türklük, kuvvetini -esas hak olan- dininden, damarlarında dolaşan temiz ve asil kanından alır. Dinî âlemde ilelebet pâyidar olduğu gibi, o azim ve kuvveti de, müstakardır. Cihanda milliyet varlığını mahvetmek imkânı olmadığı için, necabet ve esaleti de lâyezaldir. bu hakikati göremernek, halkın durgun, fakat derin sular gibi uyuyan hasailini kurumuş, ölmüş zannetmek zavallılığındaki birkaç vicdansız hırs ve emellerini düşman paralariyle tatmin etmek sevdasiyle iş başında zulme, hiyanete başlayınca, Türk'ün tarihî varlığı galeyan etti, "Hak" yine olanca şaşaasiyle parladı.

Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin gündüzü vardır.

Bu gündüzü yaratan güneşin fecri Erzurumda, tulûu Sivasta incilâ ederek bütün milleti tenvir etti. Her yer, her nokta o hakikat güneşine kalbini ruhuna açtı. Türklük âlemi baştan başa yekpare bir nur kesildi.

Bu nuru çekemeyenler de yok değil, lâkin;
Rencide olur dide-i huffâş-ı ziyandan

kabilinden, o kimselerin körlüğü tedavi kabul etmez bir ruhî marazdır. Güneş, hastalık mikroplarını mahvu ifna ettiği gibi, bu hilkatleri müstereddî mahlûkatı bu gün, nihayet yarın elbette mahvedecektir.

Zaten milletin vahdetinde kendi için bir mevki göremiyen yabancıların, o muazzam ve mehip kütleye incizap edemiyen zerrelerin, bu mülkte, bu varlıkta alâkaları yoktur, zira:

O iblisler bu cennetten müebbeden koğulmuşlardır.

Biz, Türk ve İslâm'ın heyeti umumiyesi bu vahdeti malımızla, canımızla, din ve namusumuzla takviyeye azmettik. Azmimiz aslâ sarsılmıyacaktır. Hakkımız teslim edilmedikçe durmıyacağız, harp

ve darp, zulüm ve kahr, hepsini iman dolu göğsümüzle karşılayacağız.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet yaşa, varol.

İşte o iman-ı halis, o azmi kavi ile (Ankara) selâmet ve rehamızın muhterem mümessilleri, harekâtımızın muktedir nâzımları olan Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Merkezi Umumîsi Heyeti Temsiliyesi âzayi kiramına arzı hoş hamedi ile, en samimî, en necip hissiyat ve tazimatını takdim eder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'NIN İDARESİ - VALİLERİN İSİMLERİNİN CETVELİ - NÜFUS

İdare

Ankara, 39,50 derece arzı şimalide ve Greniç (Grenwich) mebdeine göre, 32,25 derece tuli şarkidedir.

İstanbul'dan 450 kilometre uzak olan bu şehir, deniz sathından yüz metre irtifaında bulunur. Dr. Dalbert'in ölçüsüne göre, şehrin irtifaı sekiz yüz yetmiş bir metredir (Peerrot, 37). Ovadan itibaren yüz metre sekiz yüz metre irtifaında olan dağın yüksek kısmını teşkil eden büyük sahra üzerine bina edilmiş metin bir kale mevcuttur. Kale eski Roma İmparatorluğunun askerî faaliyetinin merkezi olmuştur (Alexandre M. Raymond s. 10).

Ankara şehri, 2 Temmuz 1402 de Çubukabâd muharebesinin neticesi olarak Moğollar tarafından ve 1833 de altı ay kadar bir müddet, Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın askeri tarafından işgal edilmiştir. (Vital Cuinet, 280).

Kanunî Sultan Süleyman devrinde, İmparatorluk 250 sancaktan müteşekkil idi. 1687 de Fransanın İstanbul sefiri Mösyö de Girardan tarafından kaleme alınan "Hémoire sur la stuation de I'Empire Ottoman" adlı eserinde her eyaletin köyleri ve arsaları hakkında malûmat vermiştir. Ankara paşasının senelik varidatı 30-35 kese idi. Şehre, yeniçerilerin serdarı tarafından kumanda edilirdi. Takriben 300 yeniçeri vardı (Tournefort III, 334).

Ankara'nın merkezi idaresi, bâzı sebeplerden dolayı, başka yerlere nakledilmiş olduğundan, bu naklolunan yerlerin isimlerini yazıyoruz:

1- Fatih saltanatının bir kısmına kadar, Anadolu Beyleri Engürye'de ikamet ederlerdi. İshak Paşa'dan sonra 1053 tarihine kadar, Anadolu beylerbeyinin Kütahya'da ikametleri kanun ile tâyin edilmiştir. (Solakzade, s. 191).

2- 1055 de, Ankara Anadolu eyaletine tabî bir sancak idi. (Tarihi Naîma cilt 4, s. 117).

3- 1254 te, Ankara bir eyalet idi.

4- 1276 da, Ankara mutasarrıflıktı. Bu senede, Ankara mutassarıflığına Rıdvan Paşa tâyin edilmiştir. Tutulan tasarruf yolu ve yapılan ıslahat cümlesinden olarak, mevki ve idaresi mazbut olan bâzı eyaletler valiliklerinin mutasarrıflığa tahvili icra kılınmıştır. (Takvimi Vekayi 1276, s. 538).

5- 1318 de Ankara Vilâyet merkezi idi.[5]

Bu malûmattan sonra aşağıdaki cetvelde, Ankara şehrinin idare tarzı hakkında bâzı yeni malûmat ve farklar vardır ki, meseleyi daha açık bir surette tenvir eder.

1290 senesinde, Mehmet Derviş Paşa'nın valiliği zamanında, vilâyet merkezi olan Ankara'nın idaresi aşağıdaki kısımlardan ibaret idi:

Meclisi idarei vilâyet, Divanı temyizi vilâyet, Muhasebei vilâyet kalemi, Mektubîi vilâyet kalemi, Evrak odası, Merkez deavî ve meclisi, Mahkeme ticaret ve meclisi, Emlâk dairesi, Evkaf kalemi, Defteri Hâkanî, Belediye meclisi, Rüsumat dairesi, Turuk ve meabir memurluğu, Mahkemei şer'iye ketebesi. O tarihten sonra bu idare şekli ıslah ve tevsi edilmiştir.

Ankara sancağına tâbi kasabalar şunlardı: Ayaş, Beypazar, Nallıhan, Seferihisar, Haymana, Mihaliç, Yabanâbad, Çubukâbâd, Zîr, Bâlâ.

1291 de, Ankara'da çıkan Ankara Litoğraf Salnamesi Ankara hükûmet konağı hakkında şöyle yazıyor: "Şehir için hükûmeti seniyyeye mahsus daire, fevkanî ve tahnanî kırk oda ve ahır ve dairei mezkûreye muhat olan cidar içinde ayrılmış olan zabıta dairesi on

5. Ankara'nın resmi idare vaziyeti hakkında yazılan notlardan başka şunu ilâve ediyoruz: Ankara, cumhuriyet hükûmetine merkez olduğu tarihe kadar, içinde yatan Hacı Bayram Velî'nin şehri sayılırdı.
Silfasol karyesidir mehdi vücudu amma
Ankara şehrine nimet Hacı bayram
(İsmail Fennî Ertuğrul'un "hakikat Nurları" eseri S. 237).

iki oda ve hapishane ve ahır ve yine müfrez bulunan telgrafhane dahil sekiz oda ve evrakı resmiye hızolunmak üzere bir bap kâgir mahzen ve üç odalı belediye dairesinden ibarettir. Cidarı mezkûrun dahilinde asâkiri Osmaniye'ye mahsus olan büyük depo iki tabura kifayet edecek derecededir. Yine bu cidarın içinde, beş odalık bir matbaa mevcuttur."

Valilerin isimlerinin cetveli

Bu bölümde, valilerin veya mutasarrıfların isimlerini, tafsilâtlı veya tafsilâtsız olarak bildiriyoruz. Bu bölümün birinci cetveli, Muradı Hüdavendigâr zamanında (726-761) valilikte bulunmuş olan Timurtaş Paşa'dan Tanzimatı Hayriye zamanına kadar; İkinci cetveli Tanzimatı Hayriye'den Cumhuriyetin ilânına kadar devam eder. Birinci kısmın münderecatını "Esas Defteri"nden ve ikinci kısmı da 1263 te başlıyan "Devlet Salnamesi"nden istifade ettik.

Birinci Cetvel:

Timurtaş Paşa.

İshak Paşa, Anadolu Beylerbeyi.

Bayezit-Timur çarpışması zamanında Vali Yakup Bey.

Fatih zamanında, Oğuzoğlu İsa Bey, sonra İshak Paşa ve sonra Mehmet Bey.

Ankara Beyi Trabzonlu Mehmet Bey, Sene 887.

Ankaralı Ahmet (Mehmet) Bey, 890.

Kasım Paşa (Birinci Ahmet zamanında) 1012.

Ankara mutasarrıfı Kalenderoğlu, 1016.

İbrahim Paşa 1016	(Dördüncü Mehmet zamanında)
Hasan Paşa	(Dördüncü Mehmet zamanında)
Mehmet Raman Paşa	(Dördüncü Mehmet zamanında)
Abdullah Paşa	(Dördüncü Mehmet zamanında)
Ali Mirza Paşa	(Dördüncü Mehmet zamanında)
Yusuf Ağa, 1074	(Dördüncü Mehmet zamanında)

Ak Mehmet Paşa 1075 (Dördüncü Mehmet zamanında)

Hasan Ağa, 1076 (Dördüncü Mehmet zamanında)

Ali Paşa, 1077 (Dördüncü Mehmet zamanında)

Seyyid Şaban Paşa, (Üçüncü Ahmet Zamanında)

Ferruh Ali Paşa, 1196

Acreli Ali Paşa, 1200 (Birinci Abdülmecit zamanında)

Melek Mehmet Paşazade Osman Paşa 1211 (Üçüncü Selim zamanında)

Galip Paşa 1233 (İkinci Mahmut zamanında)

Reşit Paşa 1236 (İkinci Mahmut zamanında)

Kara Mehmet Paşa 1239

Vezir Nurullah Paşa 1239 (İkinci Mahmut zamanında)

(Bu vezir idi) 1241 (İkinci Mahmut zamanında)

Selef mütesellim Kapıcıbaşı Mustafa Ağa, 1245

Halef mütesellim Mes'ut Ağa, 1245

İkinci Cetvel:

1263 te Mutasarrıf Mirimiran Vâsıf Paşa

1265/6 da, Vecihi Paşa

1267/8 de, Vilâyet merkezi Bozok idi. Vecihi Paşa Ankara mutasarrıfı idi.

1269/71 de, Vali ve Müşir Vecihi Paşa idi (Bozok kaymakamlık idi)

1272/3 te, Bozok valisi Müşir Ali Rıza Paşa idi. (Ankara hakkında bir şerh yoktur).

1273 te, Bozok valisi Müşir Ali Rıza Paşa idi. (Ankara kaymakamı Hakkı Efendi).

1274 te, Vilâyet merkezi Yozgat idi, Ankara sancaktı.

1274/6 da, Ankara kaymakamı mirimiran Rıza Paşa idi, Yozgat vilâyet merkezi idi.

1277/8 de, Ankara mutasarrıfı Rıdvan Paşa idi.

1279 da, Ankara mutasarrıfı Rumeli beylerbeylerinden Nurettin Paşa idi.

1280 de, Ankara valisi vezir Ethem Paşa idi.

1281/4 te, Ankara valisi Ahmet Tevfik Paşa idi.

1285 te, Ankara valisi vezir Hacı Ali Paşa idi.

1286 da, Ankara mutasarrıfı Kâmili Efendi idi.

1287 de, Ankara valisi Hamdi Paşa idi.

1288 de, Ankara Valisi Müşir Muammer Paşa idi. (Ankara mutasarrıfı Ali Beydi).

1289 da, Müşir Esat Paşa idi.

1290 da, Müşir Mehmet Derviş Paşa idi.

1294 te, Süreyya Paşa idi.

1295 te Haydar Efendi idi.

1297/9 da, Hurşit Paşa idi.

1300 de, Hacı Akif Efendi idi.

1301 de, Hakkı Paşa idi.

1302 de, Sırrı Paşa

1302/10 da, Abidin Paşa (Abidin Paşa'nın 25 Haziran 1302 de geldiğine dair ayrıca şerh verilmiştir).

1310 da, Memduh Bey idi.

1311 de, Tevfik Paşa idi.

1317 de, Cevdet Bey idi.

1322 de Reşit Bey idi.

1324 te, Mehmet Cevat idi.

1325 te, Ferit Paşa idi.

1326 da, Ali Münif Bey idi.

1327 de, Mehmet Reşit Paşa idi.

1328 de, İbrahim Susa Bey idi.

1329 da, Hulûsî Bey idi.

1330 da, Mazhar Bey idi.

1331 de, Celâl Bey idi.

1331 de, Âtıf Bey idi.

1331 de, Süleyman Necmi Bey idi.

1332 de, Reşit Bey idi.

1333 te, Cevdet Bey idi.

1333 te Süleyman Kâni Bey idi.

1335 te, Muhittin Paşa idi.

1336 da, Vali vekili Defterdar Yahya Galip Bey idi.

Not: Abidin Paşa zamanında, Ankara Sultani mektebi (lise), hükûmet konağı inşa edildi ve su getirildi.

Ferit Paşa zamanında, Maarif Nezareti (Son zamanlarda yanmıştır) ve Müdafaai Milliye (Şimdiki sanayi mektebi) yapıldı.

Ali Münif Bey zamanında, ziraat mektebi açıldı.

Varidat

Ankara şehrinin padişaha has olan geliri 588,666 akçe idi. Bunun üç te birinden fazlası (200,000), Ankara şehrindeki müskirat imali ve satışı; dörtte birinin yakini (143,333) pazar ve kapanlar vergisi; hemen o kadar çendere ve damga resmi; mütebakisi Ankara boyahanesi (32,333); simsariye (45,000) ve şehir dahilindeki tarlalar ve odun pazarı hasılatı teşkil ediyordu.

Mirliva'ya ait has ise, 190,000 akçeyi geçiyordu. Bunun mühim kısmı ihtisap, naip, beytülmâl, ağnam vesair vergilerden alınan hisselerle bağ, bostan, çayır ve yoncalık hâsılatından gelirdi. (İslâm Ansiklopedisi).

Ankara Nüfusu

1- 929 Hicri senesinde (1522) de yapılan nüfus tahriri esnasında Ankara şehrinde 2000 den fazla müslüman, 120 kadar hıristiyan, 30 kadar yahudi evi vardı. Bunlardan 180'i kale içinde ve 2200 kale dışında idi. (Başvekâlet arşivlerinin Ankara livası tahrir defterinde bulunan bu tafsilât, İslâm Ansiklopedisi'nin Anakara maddesinden alınmıştır).

2- 1701 de, Ankara'ya gelen seyyah Tournefort şehrin nüfusu, 45,000 olduğunu yazıyor. Bunların 40,000'i Türk'tü. (C. III, s. 334).

3- 1860 da Perrot, Ankara'nın nüfusunu 45,000 gösteriyor.

4- Ondokuzuncu asrın iptidasında Ankara'nın nüfusu şöyle idi:

17,992 İslâm

1,565 Rum

2,702 Ermeni Gregoryen

5,042 Ermeni Katolik

0,109 Protestan

0,412 Yahudi.

27,822 Yekûn, (Vital Cuinet I, s. 293).

5- 1863 de Ankara nüfusu 28.000 idi. (La grande Encyclopédie'nin Ankara maddesi).

6- 1848 de Ankara nüfusu 23,470 den ibaret olup şöyle taksim olunurdu.

6,390 Türk

3,573 Ermeni Katolik

564 Ermeni Gregoryen

1,045 Rum

163 Yahudi

11,735 Yekûn

11,735 de kadın

23,470 Umumî yekûn

7- 1859 da, yazdığı eserde, hoca Vicenzo Anuhanian Ankara nüfusu aşağıdaki şekilde gösteriyor:

2,600 Ermeni Katolik hanesi (nüfusu 11,000).

300 Eski Ermeni hanesi

800 Rum hanesi

80 Yahudi hanesi

8,220 Türk hanesi.

12,000

Bu, malumat, Mortmann eserinde bulunur (s. 380).

8- 1877- Ankara nüfusu 38,150 olup üçte biri Katolik Ermeni idi. (Elisée Reclus, Cilt IX, s. 577, Sene 1884).

9- 1879 da, Ankara'da 13-14,000 ev olup nüfusu 60-70,000 idi. (Vivien de Saint Martin I. A.C.).

10- 1300 de, Ankara nüfusu şöyle taksim olunurdu: İslâm 5967, Ermeni milleti: 367, Katolik milleti: 2837, Protestan: 12, Yahudi 215, Kıpti müslim: 25, Kıpti gayri müslim 11. (Ankara salnamesi).

11- 1318 de basılan vilâyet salnamesinde, Ankara nüfusu 32.051 idi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZİRAAT

Ankara toprağı, muhtelif mahsuller yetiştirecek kuvvete olduğundan, bu cihet ziraat erbabı tarafından tetkik ve senenin her ayının mahsul nevi tesbit edilmiştir. "Takvimi ziraat" namiyle tesmiye olunan bu tetkik, Ankara vilâyetinin tabiat ve toprak iklimine göre tertip ve tanzim edilmiştir:

MART

Ziraatin, en ziyade dikkat olunacak bir mevsimidir. Bu ayda taze hayat kesbetmiye başlayan taze nebatatın nâgehanî bir şimal rüzgariyle kavrulması mücerrep olduğundan, güneşli olmakla beraber bâzı rüzgârlı günlerde ve alelûmum gecelerde, nebatat yastıklarını hasırlarla örtüp muhafaza etmek elzemdir.

Ziraat: Kış tohumu ekmemiş olan çiftçi, bu ayda soğan, böğrülce, mercimek, yazlık yulaf, arpa, buğday, bezelye, yer elması, kara marul, kıvırcık salata, bakla, sarmısak, pırasa, lâhana, kırmızı turp, tere, semizotu, pancar, ay çiceği tohumları zer' edebilir. Enginar fidesi ve frenk üzümü dikilir ve kalem aşısına başlanır. Mayıs'ta açacak çiceklerin tohumu ekilir, bağ budanır.

Ameliyat: Asma budanır, frenk üzümü fidanları, dut fidanı, taflan fidanı, söğüt ağacı, kavak ağacı ve her nevi geç yaprak açan ağaçlar kıştan dikilmemişse, bu ayın hemen iptidalarında dikilmelidir. Gayet derin dikilirse tutar. Şeftali, armut ağaçlarında çicek bulunursa üzerlerine gürgen ve çam dalı asıp diplerine çokça gübre yığmalı.

NİSAN

Faslı baharın, -neşvünemayi mezruat noktai nazarından- bilhakkın iptidası Nisan'dır. Bu aydaki yağmurların her katresi mezruata mâderi tabiatin şîri hayat bahçası hükmündedir. Çünkü mezruattaki feyzi kemal bu ayda kendini gösterir.

Ziraat: Domates, patlıcan, hıyar, yeşil biber, sakız kabağı, bamya, pamuk, haşhaş tohumları zer' olunur ve tütün fidanları dikilir. Sisam, burçak, fasulya, mısır, buğday, kenevir, pirinç, nohut zeredilir ve yüksek mahallere tesadüf eden bağlar budanır.

Evvelce dikilmiş baklaların dipleri kabartılır. Şubat'ta dikilmiş marullara, yastıklara, ara sıra su vermeli. Ayın nihayetine kadar kabak, hıyar ocakları ya aşkın otu ya kaba kıtık ile örtmeli. Patlıcan vesair yastıkların üzerlerini dahi geceleri örtmek lâzımdır.

Ameliyat: Kayısı ve şeftali ağaçlarının filiz ve sıkı çiçekleri seyretilir. Şeftali kurtlarını kırmak için tütün suyu fışkırtılmalı. Ağaçların altında hayvan gübresi yakmalı. Can eriği, zerdali, çakal eriği ağaçlarına ârız olan kurtlar bu zamanlarda yaprakların üzerlerine yuva yapacaklarından bunlar, hem el ile ayıklanır, hem de ara sıra ağaçların altında tezek yakılır. Ayva ağaçlarına ârız olan kurtlar dahi el ile toplanmalıdır. Ağaçlar umumen yapraklanmış olacağından, hiçbir ağaç yerinden oynatılmamalıdır.

Hayvanat: Ekser hayvanat bu mevsimde kızışır. Kısraklara dahi aygır katmak lâzımdır. Kış için besiye çekilecek sığırlar işten alınarak meraya salınır. Koyunlara lâakal haftada bir tuz vermelidir. Kuzuları meraya çıkarmalı. Fakat uzaklara sevketmemeli. Bu mevsimde keçileri ve koyunları yağmurdan ve doludan ziyadesiyle muhafaza iktiza eder.

MAYIS

Çiftçiyi ihya edecek olan toprak ve kuvvetini bu ayda meydana çıkarır.

Mezruat: Bu ayın iptidalarında lâhana, karnabit fideleri dikilir. Ondan on beşe kadar kütüklerin filizlerini kırmak ve bağlamak ziyandır. Bu ameliyata, sıcaklar erken başmışsa, Mayıs iptidasında mübaşeret etmelidir. Limonluklardan ve kışlaklardan saksılar, bu ayın iptidasından itibaren çıkarılır.

Bu ayda sebzevata daima su vermeden geri kalmamalı. Pırasanın nazik fidanları, aralarındaki otları ayıklamalı. Artık bu ayda kabak ocaklarının üzerinden gece örtüleri kaldırılır. Hıyar ocakları

hazırlanır ve nihayete doğru hıyar ekilir. Arpa, buğday, bu ayda hemen başağa geleceğinden, bu basar tarlalarda iki defa su verilir. Su tarlalarından su asla eksik olmamalı.

Ameliyat: Birinden nihayetine kadar her türlü çiçek açmış ağaçların çiçekleri seyretilir; iptidalarda, bağları uğmalı, üzün kütüklerinin altlarını bellemeli ve diplerini doldurmalı. Her nevi meyve ağaçlarının köklerine toprak yığmalı. Eğer hava kurak ise, üzümden maada bütün ağaçların altına birer kova su dökülse faydalıdır. Ayın nihayetlerinde üzümlerin fazla filizlerini, sürgünlerini kırmalıdır.

Hayvanat: Sıcağın baş göstermesi ahırlarınn ziyadesiyle temiz tutulmasını istilzam eder. Hayvanat, çiftçinin en menfaatli yardımcısıdır. Anların selâmeti, hıfzı sıhhatlerine riayetle olur. Bu ayda hayvanatın saman tayını bütün bütün kesilir. İneklere boğa katılır. Pek semiz sığırların tayını kesilerek, yalnız çayırlar ile beslenmelidir.

HAZİRAN

Bu ayda güneşin hareketi artar. Taze yeşillik sulanmağa muhtaçtır. Bu mevsimde çayırların otu sertleştiği hatırdan çıkarılmamalı.

Ziraat: Bu ayda yaprak aşısına başlanma mevsimidir. Kereviz fidesi ve malta patatesi dikilir. Havuç, şalgam, siyah turp tohumu zeredilir. Yaprak aşısı 22 Haziran'a kadar icra edilir. Birinden nihayetine kadar patates, pancar gibi şeyler çapalanmalı; mısır tarlaları dahi bu zamanda bir kere daha çapalanmalıdır. Gün aşırı sebzelere su vermeli. Mısır tarlası su basar nevinden ise, bu ay zarfında iki defa su vermek faydalıdır.

Çiçek fidelerinden kaldırma yapılıp, umum çiçek tarlalarına şerbet verilir. Armut, erik, şeftali gibi meyvelerin meyvesi büyük olmak matlûp ise, cansuzları seyreldilir ve meyva ağaçlarına yaprak aşısı icra edilir.

Ameliyat: Ahırların kapı ve pencereleri açılır, fakat içerlerine sinek girmemesi için, pencelerine, kapılarına seyrek bez germeli.

TEMMUZ

En sıcak bir aydır. Bu sıcak mezruatın kemalini mucip olursa da, kışta dikilen fidanların hasmı canıdır.

Ziraat: Bu ayda pırasa yastığı açılır ve Amerika lâhanası tohumu ekilir ve Marsilya patatesi dikilir. Haziran'da havalar mutedil gitmişse, Temmuz iptidasına kadar yaprak aşısı icra edilir.

Birinden nihayete kadar pırasa evleklerine kadar su verilir. Frenk semizotu evvelce dikilmişse biçilir. Eğer bu ayda yağmur yağacak olursa, hemen nadasları icra etmekten çekinmemelidir. Tarlaların topraklarını ıslah için lâzım gelen takyidat bu ayda icra edilmelidir. Bahçelerin krizmesi dahi bu ayda yapılırsa pek muvafıktır.

Ameliyat: Ağaçların lüzumsuz olarak sürmüş olan filizleri kırılıp sökülür. Frenk üzümünün taze sürgünleri budanır. Bütün meyva ağaçları, mümkün olursa, sıkça ve bolca sulanır.

AĞUSTOS

Temmuz'da kuvvetini göstermiyen sıcak, ekseriya Ağustos hükmünü icra eder. Fakat garbi cenubî rüzgârları ki, lodostur, mahsulâtın sem yılıdır. Ortada yeşil yaprak bırakmaz. Bu mevsim hasat mevsimidir. Vakit olursa kış nadaslarına dahi başlanılır.

Ziraat: Bu ayda keten, zafran, güzlük şalgam, pancar tohumları ekilir. Pırasa fideleri dikilir.

Birinden nihayetine kadar, enginarların anasılları kesilip taze sürenleri çıkarılır. Taze sürgünlerden enginar vermiş varsa yahut son turfanda enginarların dipleri (?) doldurulur. Bu ayda natasların arkasını almağa gayret etmelidir.

Ameliyat: Şeftali vesair meyva ağaçlarının lüzumsuz sürgünleri kesilir. Yaprak aşısının her nevi icra edilir.

EYLÜL

Eylûl'de havalar (bâzı seneler müstesna olmak üzere) süratle soğumağa başlar. Gecelerin ayazları, hazer edilecek ayazlardandır, zira kırağı yağar. Gazel mevsimi bu mevsimdir.

Ziraat: Bu ayda güzlük karamuk, kaplıca, arpa, yulaf, kış patatesi, turp, çavdar, buğday zerolunur. İlk gününden nihayetine kadar ispanaklar seyreldilir. Lâhana fidanlarının dipleri doldurulur, kerevizin kuru yaprakları ayıklanır ve sulanır, patatesleri çıkarılmış tarlalar, sapanlarla sürülür.

Ameliyat: Ekser ağaçların piçleri kesilir. Kuvvetle sürmüş bâzı taze fidanlar olursa yerlerinden çıkarılıp kökleri kırpılarak tekrar dikilir, ara sıra, yağmur yağmazsa, su verilir.

EKİM (Eski Teşrinievvel)

Ziraat: Bakla ve ilkbahar ispanağı zerolunur. Kışlakta hıfzı lâzım gelen saksılar kaldırılmalı. İlk günden nihayetine kadar, elma, armut, şeftali gibi meyvalar kâmilen toplanmalıdır. Fındık ve cevizler ise toplandıktan sonra biraz güneşte kurutulmalı. Çiçeklere su vermeli, meyva ağaçlarına asla su vermemeli.

Ameliyat: Bu ayda yapraklarını döken ağaçların yerleri tebdil olunur. Nihayetine doğru, her nevi meyvalı meyvasız ağaçlar ve hususiyle servi fidanı tamam kasımın ilk günü dikilmelidir. Bu zamanda dikilmiyen servilerin yüzde doksanı tutmaz. Şimşir, taflan ağaçlarından daldırma yapılır. Fidancılar, ağaç meyvelerinin çekirdeklerini bu zamanda dikerler.

Bu ay bağ bozumu mevsimidir. Bir yandan da tohum zeredilmeli Buğdayın kısmı âzamı bu ay zarfında ekilir. Gerek nakli eşcar ve gerek fidan garsi için iyi mevsim bu aydır.

KASIM (Eski Teşrinisani)

Ziraat: Bu ayda, enginar, yer elması, kara çimen dikilir. Meyve ağaçları budanır ve kışlakta nıfzedilecek şeyler, eğer teşrinievvel mutedil gitmişse kaldırılmamışsa, kaldırılmalı.

İlk gününden nihayetine kadar ekser yerlerde bu ayda yağmur çok yağdığından, çiftçiler bir iş göremezlerse de, bahçivanlar tohumlarını rütubetsiz mahallerde ve dam altlarında kurutmağa gayret ederler. Pırasa ve kerevizlerin yerlerini boş bırakmamak için, fırsat buldukça, sair şeyler dikerler.

Evvelce dikilmiş ağaçlar artık bu aydan sonra dikilirse tutmıyacağından vakit geçirmemelidir.

Ameliyat: Frenk üzümleri terbiye edileceği gibi kiraz ve erik ağaçları dahi budanır. Erik, badem ve şeftali çekirdekleri dikilir.

Hayvanat: Bu ayda beygir gibi, öküz gibi ziraat işlerinde kullanılan hayvanata yulaflı pancar veya havuç vermeli. Tavuk iyice beslenmelidir. İnekleri, mümkün olduğu kadar, ahırlardan ayırmamalı. (Fakat, güzel havalarda müstesna) Sütlü inekleri lâyıkiyle beslemek lâzımdır. Koyunların yemini biraz artırmalıdır.

ARALIK (Eski Kânûevvel)

Ziraat: Kışın en şedit bir zamanı olduğu için, öyle büyük işler görülemez. Bu ayda, yalnız hava açık oldukça gübre taşınır. Bu ay zer için pek ticaretli bir aydır. Besli hayvanları bu ayda satıp istifade etmeli. Bu ay içinde, hayvanata olunacak hizmetten başka, köylü için iş yoktur. Bu ayda, inekler yavrular, onlara dikkatli bakmalı. Eğer hava pek soğuksa, kümeslerdeki suluklara sıcak su koymalı, arıları muhafaza etmeli. Ormanlardan kesilecek ağaçları, havaların soğuk olmadığı vakitte, kesmelidir. Zira, ağaçlara büyük zarar edilmiş olur. Bu ayda eşcar gars ve nakledilir. Limonluklar ve çiçeklerin harereti on dört dereceden aşağı düşmemelidir.

Ameliyat: İlk günden nihayetine kadar, zürra ve bahçivanlar tarlaların gübrelemek, kar yağarsa ağaçların diplerine gübre yığmak, bazı ağaçların dallarına asılıp kalan kar ve buzları silkerek düşürmek ve pek nazik çiçek evleklerinin üzerinden karları süpürmekten başka bir şey yapılamaz.

Pek geç kalmış bazı meyvesiz ağaçlardan başka bu ayda asla ağaç dikilmez, o da havaların açık olmasına mütevakkıftır.

OCAK (Eski Kânunusanî)

Bu ayın nihayetleri toprağı sürmek ve terbiye etmek zamanıdır. Havayı müsait gördükçe çiftçi natas etmiye yahut natas olunmuş tarlalara su salıvermiye, evlek evlek yani tarh tarh taksimata başlar.

Hayvanat: Bu mevsim, hayvanatın ahırlarını tathir edecek mevsimdir. Atlar ile öküzlerin yemini tedricen artırmalı. Gebe ve emzikli kısraklara bakla, pancar ve mısır buğdayı gibi besleyici şeyler yedirmeli.

Ziraat: Bu ayda dahi eşcar gars ve nakledilir. İnnap ve hubbei salâtin zeredilir. Nahil ve hercai menekşe ve o kabilden olan ezhar tohumları ekilir. Havanın bir günlük açıklığına aldanıpta tohum zayi etmemeli. Ancak gelecek ayda yapılacak şeyler için her şeyi hazırlayıp zamana intizar lâzımdır.

Ameliyat: Ağaçlar için bu ayda hiçbir şey yapılmaz. Ancak geçen aydaki hususatı elden bırakmamalıdır.

ŞUBAT

Şubat'ta, bahusus mutedil memleketlerde, hayat taze yüz göstermiye başlar. Kuvvetli kırçak bertaraf olur. Fakat gecelerin soğuğu yine köylüyü üşütür. Bahusus Aralıkta bir havanın bozması ziraat için tehlikeli sayılır.

Ziraat: Bu ayda şiddetli olmadığı halde nebatattan lahana, pırasa soğan, kereviz tohumları, maydanos, dereotu, yonca, eşcardan kavak, söğüt, kestane ve çınar ve ezhardan frenk patı, floks, petonya, çina ve ipek çiceği tohumları dikilir.

Birinden nihayete kadar erken ekilecek sebze tarlaları sürülür. Soğuktan ve rütubetten muhafaza olunacak çiçek vesaire muhafaza olunmalı. Sardunyanın ve her nevi saksı çiçeklerini dışarıya çıkarmağa acele etmemeli. Hava açık oldukça, bağları dahi budamalı.

Hayvanat: Kânunusanide yemleri azaltılmış hayvanlar varsa yemleri arttırılır. Çünkü işleri artar. Geçen ayda, iş görerek yemi artırılanlara, lüzuma göre, daha ziyade verilir. Gebe kısraklara az iş gördürülür. Besiye çekilmiş ineklere kırma ve yarma haşlaması verilir. Koyunların bu ayda tuzlarına zammedilmeli. Bu ay koyun besisi için dahi mevsimdir.

Mevsimler: Bulunduğumuz iklime göre, mevsimler şöyle başlar:

İlkbahar: Şubat'ın on üçünde

Yaz: Mayıs'ın on üçünde

Güz: Ağustos'un on ikisinde

Kış: Teşrinisaninin (Ekim) on birinde.

Meyvalar - Bağlar - Mahsuller

Unguriye'nin kurbinde Kayaş bahçeleri derler lâtif bahçelerdir. Ankara'nın Turgutlu nahiyesinde envaı meyve olur ki, yalnız amruttan (armut) otuz altı nevi olur. Dahi iki nevi amrut olur ki, birine *Abbas* diğerine *Bey* amrudu derler. Müdevver olup bunlar kışta yenir ve gûna gûn elmas olur ve envaı üzümü olur ve bir gûna eriği vardır ki, ruzi kasımda ağacından düşürürler, erbain ve hamsin dahil oldukta, kızarmağa başlarlar. Erbain tamam oldukta, kemalini bulur. Çubukâbad suyu Ungurinin Canibi garbisinden gelir ve ekini sular. İnce suyu, Yakup nam Aptal Tekkesi kurbinde Elmadağ'ından nebean eder (Cihannüma 604/5).

Ankara bağlarında yalnız armut mahsulü 38 neviden ibaret olduğu tarihlerde muharrer ise de, Hacı Bayram Veli camii hatibi Hafız Mehmet Efendi, elli neviden ziyade armut kopardığını ve elma ve üzüm gibi sair meyve mahsûlatının dahi bu nisbette olduğunu bâzı encümenlerde söylemiştir. (Ankara Litoğrafya salnamesi 102/3 Sene 1291). Elmaların nevinden başka bir de büyüklüğü görülecek şeydir. Her bir tanesi yüz dirhem ağırlıkta yetiştiren bahçeler bulunduğu gibi ceviz büyüklüğünde vişneler yetiştiren bahçeler vardır. (Ankara salnamesi 244 sene 1309).

Buğday, arpa, yulaf, çavdar, ful, mercimek, fasulye, nohut, keten, sisam, haşhaş, afyon, pirinç, patates, soğan, üzüm, palamut, cehri, muhtelif kuru meyve, ipek böceği kozası gibi mahsuller vardır. Ankara'da bir nümune tarlasiyle bir de çoban mektebi açıldığını ve ziraat müfettişinin adı Manuk olduğunu Ankara Salnamesi (1318) yazıyor.

Şehrin üç cihetini tezyin eden on bine yakın bağlarda mükemmel ve muntazam kâşaneler ve köşkler ve leziz sular ve selsebiller mevcut olup ahalisinin büyük bir kısmı, bağ ve ağaçlara nakil ile yaz faslını buralarda geçirir.

Ankara şehrini en ziyade darı letafet eden bu bağlardır ki, ekserisinin şehre yirmi otuz dakika kurbiyeti vardır. Bunların ilkbahar'da teceddüt eden taraveti yazın ortasına kadar devam eder. Ankara'da fusulü erbaa tamamiyle icrayi ahkâm eder (Ankara Salnamesi, s. 242, sene 1311).

İstiklâl harbi zamanında, Yunan ordusu İzmir'i işgal ettikten sonra eski Aydın ve eski Bursa vilhayetlerine göz dikmiş ve bunun için "Union Microsiatique de Smyrne" yani İzmir Küçük Asya ittihadı namı altında bir kurum teşkil etmişlerdir. Bu kurum, küçük Asya'nın iktisadi istikbali hakkında bir etüd yazarak 1919 da Fransızca olarak Paris'te neşretmiştir. Bu etüde göre Türkiye'nin bir kısmı Yunanistan'a verilecek, bir kısmı "İstanbul devleti" namiyle bir devlet, kalan kısım da Türk devleti namiyle bir devlet teşkil edecekti. Etüdün muharriri A. Antoniadès, Türkiye'nin bu suretle taksiminden sonra Türk devletinin iktisadî inkişafı vesaitini unutmamak lûtfunda (!) bulunmuştur. Bakınız ne diyor:

"İstanbul'dan başlayıp Sakarya nehrine kadar uzanan topraklar ile beraber Fethiye'nin öbür tarafını ihtiva eden bu fasılasız ülkenin hangi kısmı Yunanistan'a ilhak edileceğine ve hangi kısmı da İstanbul devleti aksamından sayılacağına karar vermek büyük devletlerin salâhayeti dahilindedir." (S 47).

"Konya, Kastamonu, Sivas ve Ankara gibi yüksek platolarda bulunan vilâyetlere gelince, bunların kolayca hakikî buğday anbarlarına çevirebileceği dünyaya malûmdur". (S. 44/5).

ALTINCI BÖLÜM

TİCARET

Bu bölüm ticaret işlerine hasrolunmuştur. Burada, bu eserin diğer bölümleri hakkında takip ettiğimiz prensibe devam ediyoruz.

1- Ankara kadısına hüküm ki,

Bundan akdem yeniçeri kullarımın keçelerin her kim alıp getirip bey, olunurken iltizam meselesi vaki ve müstevfi bulunurmuş. Haliyen iltizam olunmakla gelmez olduğu ilâm olunmağın üslûbü sabık üzre her kim murat edinirse aldırıp ticaret ehli için mâni olmayıp getirip bey' ideler tâ kim sahiplerine ciheti maaş ve yeniçeri kullarına vafir ve müstavfi keçe bulunup müzayaka gelmek lâzım gelmiye Sene 973. (Mühimme defteri 5, s. 343) (İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kapı Kulu Ocakları I, s. 265).

2- Ticaret maksadiyle İstanbul'dan Ankara'ya giden Yahudi tüccarları arasında, ticaret muamelâtı yüzünden, aralarında çıkan ihtilâfları halletmek için, Yahudi dinî mahkemelere müracaat ederlerdi. Bu gibi ve her türlü işlerle meşgul olan Hahamhenenin verdiği kararlar meyanında "Ankara keçisi yünü" ne dair iki karar vardır. Yahudi tüccarları, Ankara yününü Venediğe gönderirlerdi. (Kitabın muharriri 1526 da vefat eden İstanbul Hahambaşısı Eliya Mizrahi, kitabın ismi Mayim Amukim S. 85-1, 140-2).

3- Bursa'ya gitmek üzere Ankara'dan 2 teşrinisani 1701 de ayrılan Pitton de Tournefort şöyle yazıyor: Ankara'dan Karadeniz'e giden yolun en kısası dört büyük gündür. Ankara'dan giden kervan yolu yirmi gün sürer. Kütahya şehri bu yolun ortasındadır. Ankara'dan Bursa'ya yirmi, Ankara'dan, Kayseri'ye sekiz, Ankara'dan Sinob'a on, Ankara'dan İzmit'e dokuz Ankara'dan İstanbul'a 12 yahut 13 gün vardır.

Ankara keçisinin ticareatinden bahseden Tournefort şöyle yazıyor: Bu keçinin yapağı, iplik haline getirilmeden, ihraç etmiye müsaade yoktur; çünkü bu, amelenin maişetini temin eder. Keçinin ipliğinin kıyyesi, dört liradan on iki yahut on beş liraya satılır. 20/2

écu fiyatında satılan iplik te vardır. Fakat bu son cins saraya mahsus şallarda kullanılır. Bu iplik Ankara'nın servetini teşkil ettiği için halk bu ticaretle uğraşır. Ankara keçisinin kılları Konya keçisinin kıllarına tercih edilir. Çünkü Konya keçileri esmer veya siyahtır (Relation d'un voyage au Levant III, s. 334).

4- Frengistan ve Hint ve Sind ve dünyaya buradan (Ankara) gider. Bu tiftik keçisi başka yerde bulunmaz. Başka memleketlere götürürler ve bir iki sene sonra o memleketin keçilerine döner ve eski Ankara damgasını kaybeder. Softan gayri iplik dokunur ve İzmir tarikiyle frengistana gider. Bu iplik ibrişime benzer. Halk, bu nevi ipliğin Hacı Bayram kerametiyle işlendiğini der (Cihannüma, s. 308).

Coğrafî vaziyeti itibariyle, Ankara şark ile garp arasında büyük ticaret merkezi olduğu gibi, vaktiyle tekmil küçük Asya'da faaliyette bulunmuş olan legion denilen mühim bir asker merkezi idi.

5- Ankara'da, ticaret kârvanlarının ve yolcuların takip edecekleri yolların istikametleri için, ayrıca geçiş yerleri vardır ki, bunlara "kapı" derlerdi. bu kapılar şunlardır: Erzurum kapısı; İzmir kapısı (Şimdiki Osmanlı bankası civarında); Kayseri kapısı, Çankırı kapısı (şimdiki İş Bankası civarında); İstanbul kapısı.

Ankara'nın müzeyyen bir bedesteni ve dört zincirli kapısı vardır. Çarşıların ekserisi yüksek mahalde bulunur. Uzunçarşı, Sipah pazarı, Tahtakale pazarı gayet kalabalıklı pazarlardandır. İki bin dükkânı vardır.

Ankara sofu İzmir'de, Frengistan'da, Mısır'da, Sırbistan'da elhasıl her tarafta makbul olmakla ekser ahalisi seyahat ve ticaret ederler (Evliya Çelebi II, s. 431-3).

6- Ankara ticareti hakkında yazan seyyahlardan olup 1654 de İzmire gelen Tavernier şöyle yazıyor: İzmir'e gelen emtia arasında Anguri denilen küçük bir şehrin mahsulü olan Ankara keçisi kıllarının ipliği vardır. Anguri İzmir'den on beş gün uzaktır (S. 9).

7- Sof almak için Ankara'ya gidecek olan tüccarın muhafazasına dair ferman:

Üsküdar'dan Ankara'ya varınca yol üzerinde vâki olan şakavet hakkında kadılara hükümdür ki: Mahrusai Asitaneden Ankara canibine varıp sof ve sair emtia iştira eden Müslüman ve Yahudi ve ze-

mi tüccar tayfası tarafından dergâhı muallama arzuhal sunulup birkaç senedenberi eşkıya istilâsından ticaret etmiye iktidarları olmamakla mahrusai İstanbul'a kadimden ol canipten gelen sof ve gayri meta gelmemeye mübaşeret ettiklerinde menazil ve merahilde mücerret ahzü celp sebebi ile bâzı zaleme ve ehli urf tarikiyle olagelene ve meşru şerife muhalif Anadolu canibine kuruş alıp gitmek memnudur. Yükünüzde kuruş vardır diye bunları rencide etmekle kâr ve kispten men olunmaları babından emri şerifim rica ettikleri ecelden şer'i şerife ve olagelene muhalif rencide ettirilmemek emredip buyurdum ki,..... vusul buldukta, bu bapta her biriniz mukayyet olup kadimden olageldiği üzere amel edip tüccar taifesin şer'i şerife ve olagelene muhalif kimesneye rencide ettirmeyesin. Men ile memnun olmayınların isim ve resimleriyle yazıp arz eyliyesin. Fî 13 s. Sene 1018. (Ahmet Refik Bey'in, hicri on birinci asırda "İstanbul Hayatı" eserinden alınmıştır. S. 39, No. 75).

8- 1760 senesinde, 1639 danberi Ankara ticaret işleriyle meşgul olmuş olan "Levant Company" yâni Şark Şirketi acenteliği vardı (Encyclopedia Britanica'nın, Angora şehri makalesi C. XI).

9- On sekizinci asırda, Ankara'nın pek çok ecnebi müesseseleri vardı. O zaman yirmi beş bin balyadan ziyade kumaş, çorap ve buna benzer yünden yapılmış eşya ihraç edilirdi. 1835 de, bu ihracat beş bin balyeyi geçemezdi (Texier, II, 477).

10- Kapitülâsyonların ruhu dairesinde ecnebilerle akdolunan muahedeler, ecnebilere verilen hususî imtiyazlar, ticaretimizi esaret altına alırlardı. İngiltere'nin İstanbul Ceneral Konsolosu Cartwrigt 1835 - 1838 senelerinde İngiltere Hariciye Nezaretine gönderdiği raporlarda, İngiltere ticaretine engel olan bâzı kuyudat hakkında şikâyet ediyordu. Ceneral Konsolos'un engel addettiği şeyler, hükûmetizin dahilî tüccarlarımızı himaye etmek için aldığı tahdit idi. Bunlardan biri "hükûmetin, İstanbul'da ve Ankara'da bulunan bâzi imalâthaneleri, ecnebi rekabetine karşı himaye etmek için, bâzı yün kumaşların himayesi idi. Konsolosun bu şikâyetleri yalnız İngiliz tüccarının değil, bütün ecnebi tüccarın şikâyetleri idi (Tanzimatın yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle çıkarılan Tanzimat adlı eser, C. I, s. 301).

Ecnebi devletlerin menfaatine ve devletimizin menfaati aleyhine taşıyan bu gibi zihniyet, Ankara'nın haricî münasebetlerine bir

aralık sokulur gibi oldu. 1921 Martı'nın 11-12 sinde Londra'da, Fransa ve İtalya ile birer anlaşma imza olunarak iktisadî menfaatler ve imtiyazlar akdolundu. Millî mücadelenin ruhuna ve prensiplerine aykırı olan ve salâhiyeti haricinde yapılan bu anlaşmaları, kayıtsız ve şartsız ve istiklâl dâvasiyle başlayan ve devam eden millî mücadele katiyetle reddediyor (Tanzimat adlı eser. C. I, s. 695).

11 - 1861 de, Ankara'yı ziyaret eden Georges Perrot şöyle yazıyor.

Şehrin en büyük servetleri Rumların elindedir. İslâm istilâsı zamanında, şehirde bulunan Rumlar bugünkü Rumlar değildir. Menkulâta göre Ankara'da Rum kalmamıştı. Bugünkü Rum aileleri onsekizinci asırda yahut on dokuzuncu asrın iptidasında Ankara'da yerleşmek üzere Kayseri'den gelmiştir.

On yedinci ve on sekizinci asırlarda bütün ihracat Hollandalılar ve Fransızların elinde idi. Hollândalıların bâzı aileleri sönmüş, Fransızlar ise 1798 de Mısır seferi zamanında memleketi terketmiye mecbur olmuştur. Boş kalan yerler, Rumların eline geçerek Avrupa tüccarlarının varisleri olarak memleketin tiftiğini toptan İngilizlere satarlardı. Bu iplik ve yün, Kişmir keçilerinin yününe rekabet eder. Bu nevi keçiler her yerde yetişmez. Hudut mıntakaları, Çiftelerden Ankara'ya, Sivrihisar'dan Çankırı'ya kadardır. Bu malları toplamak için Londra yahut İstanbul İngiliz - Rum ticarethaneleri, Ankara tüccarlarına yardım ederlerdi. Bundan başka Ankara tüccarlarından Şişman Bodos, Altıntopoğlu ve başka zengin tüccarlar, Ankara vilâyetinin başka yerlerinden doğrudan doğruya tiftik toplarlardı. Ankara, İngiliz kumaşlarının en ziyade satıldığı yerdi. Çünkü halk, Ankara etrafından buraya (Ankara'ya) gelerek ihtiyaçlarını burada temin ederdi. Gelen halk malın bedelini mahsul zamanında ederlerdi. Bu gibi veresiyecilik yapan tüccarın ekserisi Ermenilerdi (Souvenir d'un voyageur en Asie Mineure S. 318-332).

12- A. D. Mordtmann 1852 senesinde seyahate çıkmıştır. Ankara ticaretinden bahsederken şöyle yazıyor: "Ankara, senede bir milyon okka tiftik yâni Ankara keçisi yünü ihraç eder. Okkası 60 kuruştur ki, 60 milyon kuruş eder (6,000,000 florin) (Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien, s. 377).

13- Onkesekizinci asırda, Ankara'daki ufak tefek ticareat Ermenilerin, halbuki ihracat ticareti İngilizler, Hollandalılar, Fransız tüccarlarının ellerinde idi. Sonra, Kayseri'den gelen Rum tüccarları, Avrupalıların elinde bulunan ticareti almışlardır. Bunlar, bilhassa Ankara keçisinin tiftiğini alıp İngiltere'ye gönderirlerdi. Zamanla bu nevi iharacat monopolu yerli ticarethanelere verilmiş ise de, ticaretin kanunlarına ve usullerine uymayan bu monopol, iyi neticeler vermediğinden, yeniden eski tüccara geçmiştir. Bu tüccar, tiftikten başka, her nevi yemek maddeleri, mum, kumaşlara ve mensucata güzel mavi bir renk veren rhamnus alatermus denilen bir boya gönderirlerdi (Elisée Reclus Nouvelle Géographie universelle C. IX s. 575).

14- Başlangıcı belli olmayan bir zamanda, 1225 de tüccar sınıfı ikiye ayrılmıştır. Müslüman tüccarlara (Hayriye tüccarı) ve gayri müslim tüccarlara Avrupa tüccarı denilirdi. Bu sonuncuların böyle tesmiye olunmalarının sebebi ekseriyetle Avrupa ile ticaret yapmalarından neşet eylemiştir. (Hayriye tüccarı) itlâk olunmasının sebebi anlaşılamamıştır. Bu gibi tüccar işler yapan ve berat sahibi olan tüccar olup adetleri mahduttur.

1225 tarihli beratta şunu görüyoruz... Bunların evsafı mezkûre ile ittisafları icabına binaen, tekessür sebebiyle nizam ve rabıtalarına halel gelmemek için ehli İslâm'ın tüccarı hakkında işbu müsaade Dersaadette kırk ve memaliki mahrusadan Şam ve Halep ve Kıbrıs ve İzmir vesair bu misillû mevkii ticaret olan mahallerde (bittabi ehemmiyeti itibariyle Ankara dahil) onar nefere münhasır olup ziyadeye kat'iyyen tecavüz etmemesi... (İstanbul Kadılığı sicil numarası 98. Mecellei Umuru Belediye I - 680).

Berat bedeli: Beras sahibinden, Müslüman ise 1200, gayri Müslim ise 1500 kuruş alınır.

15- Ankara keçisinin senelik verimi 45-50,000 kilogramdır. Her keçi senede bir okka verir. (Bir okka 1 kilo 225) Bu miktardan takriben 100,000 kilo, Hollanda'ya gönderilmek üzere, memlekette işlenir, 45,50,000 kilo ham olarak İngiltere'ye, bir küçük miktar Marsilya tarikiyle, Fransa'ya, Triyeste tarikiyle Avusturya'ya gönderildi. İngiltere aldığı yapağı işledikten sonra Kişmir yapağı namı altında satar. Hollanda ve İngiltere'ye ihraç olunan bu yapak ile şal

yapılır. Yün kilosunun aşağı cinsinin fiatı 12-13 frank, iyi cinsin fiatı (yine kilosu) 70 frankı aşar (Grande Encyclopédie Larousse "Ancyre kelimesi").

16- 1255 senesinde memleketin umum tebaası arasında müsavat ilân edilmişken, 1261 senesinde Ankara bakkallığı münhasıran İslâmların elindeydi. Bu takyidi kısmen kaldırmak için şu karar alınmıştır. Ankara'da bulunan bakkal esnafı ötedenberi, cümleten ehli İslâm'dan olup reayadan olmamak, fakat furuht eyledikleri zehayir ve erzakta bâzı reaya ile müşterek olmak mesbuk ve mutat idüği tahkik kılınmış olmasına mebni mücerret bey' ve şürayii inhisardan kurtarmak ve ahzü itanın tekessüriyle ahali müteneffi ve mütemetti olmak için badema reayadan bakkallık istiyen olursa küfelâya rabtiyle cari olan nizamı veçhile dükkâ küşadına mümanaat olunmaması hususuna bilmüzakere karar verilmiştir. Divanı hümayunu mühimme defteri (No. 256 sene 1261 (Mecellei Umuru Belediye C I, s. 648).

17- Türkiye'de resmen açılan ilk panayır (sergi) Ankara'da olmuştur. Bu panayır ilk defa olarak 1285 senesinin Eylûl'ün on beşinde Ankara'nın kışla meydanında açılmıştır. Panayırda teşhir edileni eşyanın yeri kışla intihap edilen devamı müddetince ciheti askeriye tarafından muhafaza edilmiştir. Bundan başka ticaret mahkemesi için ayrıca kışlada bir yer hazırlanmıştır.

Panayırın açılış töreni valinin bir nutkiyle başlamıştır. Bunun birkaç parçasını buraya alıyoruz.

"Ankara'nın her vilâyetten evvel bu nimete nail oluşu, cümlemiz için pek büyük medarı teşekkür ve iftihardır... Ankara, Anadolu'nun memaliki mâmuresi ortasında ve kabiliyet ve meşguliyeti mevkiiyesi dahi bu havalide bulunan ticaretgâhların en mühimmi denilecek derecede bulunduğundan, şu panayır, mütecavir vilâyetler panayırlarının hepsinden ziyade ahali ve erbabı ticaretin teşebbüsatını teshil edecek ve gittikçe tevsii dairei ticaret ile Avrupa sergileri şekline girecektir. (Ruznamei Ceridei Havadis, Eylûl Rumi 26 - 1285. Gazete No. 1006).

1283 (1847) de çıkan Devleti Aliyyei Osmaniye'nin ilk salnamesinde, panayırlardan bahsolunduğu vakit, en evvel Ankara panayırından bahsediyor. Bunlar âdi ve büyük olmak üzere iki nevidir (Journal Asiaetique No. 10 S. 182, sene 1841).

Her sene Eylûl'ün on beşinci gününde, kışlai hümayun pişegâhında açılan panayır on beş gün sürer. Yakın ve uzak şehir ve karyelerden tüccar ve esnaf gelerek alış veriş yaparlar (Ankara Litoğrafya Salnamesi S. 106. Sene 1291).

18- Ankara Anadolu'nun ticaret merkezi denilecek kadar haizi ehemmiyet bir mahal olup, dahili vilâyette senevi bir milyon yüz elli bin okka tiftik hasl olmaktadır. Vaktiyle beher okkası yarım liraya kadar alınıp satılan bu kıymetli mahsul yüzünden memlekete pek çok liralar girmekte iken, son zamanlarda fiatın on iki kuruşa kadar tenezzülü bu ticareti sarsmış ve binaenaleyh Ankara ticareti ziyadece müteessir olmuşsa da bir müddet sonra bu ticaret muayyen bir had dairesinde intizama girmiş ve bugün ticaretimiz için yine haylıca menfaat temin etmektedir. Şimendifer, ticaretin inkişafına yardım ve zahire, meyva vesair yaş mahsuller istifade etmiştir. (Ankara Salnamesi, sene 1311 S. 243-4).

Şimendiferden evvel, zahire ihracatı yoktu. Yalnız tiftik, afyon kitre, çehri ve buna benzer mahsuller ihraç edilirdi.

YEDİNCİ BÖLÜM

SANAYİ

Bir yerin sanayiinin doğması ve inkişafı, o yerin toprak, hayvan, maden mahsulâtı, vesaiti nakliyenin mevcudiyeti, kendisiyle komşularının ihtiyaçlarının temini vesaire ile kabil olabilir.

Aşağıdaki sanayi ve esnaf cetvelini, muhtelif vakfiyelerle muhtelif yerlerden alarak başa geçiriyoruz:

1- Değirmen ve sabunhane. Vakfiye defter No. su s. 59. Sene 831.

Ankara'da ilk çiniciliğin vücuda getirildiği tarih 842 dir.

Abacılar çarşısı. Vakfiye defteri No. su 588. S. 61, Sene 844.

Keçeciler, demirciler. Vakfiye defteri No. su 618, Sene 1115.

Tarakçılar Vakfiye defteri No. su s. 204-281. Sene 1143.

Semerciler, şekerciler sokağı vakfiye defteri No. su S. 301-487, Sene 1159.

Kiremithane, bezirhane, destihane. Kaftancılar sokağında S. 117-615. Sene 1198.

Debbağcılar, Vakfiye defteri. 2-45.

Kazancılar, (Su vakfiyiesinde)

Bunlardan başka Ankara'da, çıkrıkçılar yokuşu, Saraçlar sokağı, tenekeciler mahallesi, Haffaflar çarşısiyle, boyacılar, sabuncular, tiftik mamulâtçıları örücüler gibi sanat erbabı vardı.

Bu cetvelden anlaşılıyor ki, bu sanayi ile, Ankara mahsullerinden olup kendisiyle civar olan mıntakalara lüzumlu görülen maddeler yetiştirilir.

1308 de Ankara'da 9 kiremithane, 8 yağhane, 11 değirmen vardı. (Ankara 1308 saltanemesi, s. 241).

2- Ankara müskirat imal eder ve satardı. Bunun için imal ve satış bedeli olarak 200,000 akçe vergi verirelerdi. Ankara boyahanesi 32,335 akçe vergi verirdi. Bu malûmat 929 hicri senesinde (1522) yapılan Ankara livası tahriri nüfus defterindedir. (İslâm Ansiklopedisi, Ankara maddesi S. 444).

3- *Keçi tiftiği:* – Keçi kılından kumaşın nasıl boyanadığını da gözümüzle gördük. Bu tazyik âleti vasıtasiyle ona, üzerine dökülen sular sayesinde dalga dalga bir şekil veriliyor. Daima çizgiler halinde geniş haneler iktisap eden kumaşlar, çok makbul telâkki olunur. Eğer haneler küçük ve uzunlukları muhtelif ise ve birbirlerinin içine karışıyorlarsa, bu bir kusur telâkki olunur. Fiat birkaç altın az tutuyor. Keçi tiftiği kumaşından esvap giymek, yüksek mevkilerdeki ihtiyar Türkler için kibarlık nişanesidir. Süleyman (Sultan) bile bundan başka bir kumaştan esvap giymek istemez ve yeşil rengi tercih ederdi. Bir de, bu renk, yaşlı bir adam için münasip görülmüşmes de din ve peygamberleri olan Muhammed'in sünneti hasebiyle kabul edilmiştir. Muhammed ihtiyarlıkta bile bu renkten esvap giyerdi. (Bu parça Türk Mektupları) eserinin tercümesinden alınmıştır. Mütercim Hüseyin Cahit Yalçın, S. 71-2. Eserin müellifi busbec).

4– Cihannüma (s. 308) den:

Ankara tiftiği, Frengistana, Hinde, Sind ve dünyaya Ankara'dan gider. Bu tiftik keçisi başka yerde olmaz. Gayri memleketlere götürürler. Bir iki seneden sonra ol diyarın keçilerine döner. Balios'lar oturup softan gayri iplik alıp İzmir'e ve ondan Frengistan'a göndererirler. İbrişime benzer; Hacı Bayram kerametidir derler, Vaktiyle pek çok ilerlemiş olan Ankara keçisi, şimdiki halde 1890 da, inhitat halindedir. Şal, sof adı altında bu keçinin yüniyle işlenmiş kumaşların vaktiyle büyük ihracaatı vardı. Bugün yalnız Ankara şehrinde bir tek tezgâh vardır (Vital gunet I, s. 260, paris 1890).

5– Evliya Çelebi şöyle yazıyor:

Ankara keçisi – Tiftik keçisi beyaz süt gibi olup onun gibi beyaz mahlûk belki yoktur. Sof ipliği bunların yününden hasıl olur. Bu keçilerin tüyünü makas ile kırksalar ipliği haşin olur. Ama yolsalar, harir iyi bir dereceye kadar mülâyim olur. Keçileri yolacak mahalde, kireç ve kül ile suyu karıştırıp keçileri bu şerbetten geçlederler. Zahemetsiz tüyleri kopup çırçıplak kalırlar. İşte sofu bunun ipliğinden dokurlar. Kadın ve erkek halkının kârı sof ve mümeyyizciliktir. Sofu şu veçhile savaş yaparlar: Büyük bir kazanı ateşi üzerine koyup içine arzu ettikleri renkte boya korlar. Kazanın yarısına kadar koyup yavaş yavaş sofları kazan içine yerleştirirler. Kazanın

ağzını kapayıp etrafını hamur ile sıvayarak kerma kerm ateş verireler. Kazanın içinde harereting şiddetinden buhar soflara verip türlü türlü izler olur. Bu sof dahi Ungüriye mahsustur. Frenkler bu Ungüri keçilerinden Frengistana götürüp hayal iplik eğirerek sof dokumak isterler. Keçiler, bir sene içinde bayağı bildiğimiz tüylü keçilerden olur. Dokudukları şeyler sof olmaz, çünkü, mevç vermiye kadir olamazlar. Hatta Ungüriden eğirilmiş ipliği alıp Frengistana götürerek sarfedelim dediler, fakat yine olmadı. Ankara ahalisi, kendi soflarının bu haslığını Hacı Bayram Veli'nin letâfetinden ileri gelir. Ungür kireci dahi meşhurdur. (Evliya Çelebi, C. II s. 432-3).

6– 1701 de Ankara'ya gelene ve aynı senede Ankara'dan ayrılan Pitton da Tournefort nâmında bir Fransız seyyah Ankara sofu hakkında şöyle yazıyor:

Ankara amelis, keçinin soflarında, has sof ipliği kullanırlar. Halbuki Brükselde yün karıştırmağa mecburdurlar. İngiltere'de, peruklarda kullanılır.

7– Giyim dolayısiyle yapılan masrafı azaltmak ve yabancı memleketlerden getirilen kumaşların memleket haricine giden parayı memleket içinde bırakmak maksadiyle 1197 de çıkan iradede sayılan ve tavsiye edilen eşya arasında, Ungüri şalı vardır (Cevdet Tarihi II, s. 60-1).

Üçüncü Selim'in ıslahatı meyanında, elbise ve süs hakkında neşrolunan nizamneme dikkate şayandır. Elbise süsü, o kadar çoğalmıştır ki, İstanbul'da bir vezirin elbisesiyle adi esnaf elbisesi arasında fark görünmek mümkün olmıyacak bir hale gelmiştir. Bu da ahaliyi masarife alıştırmak ve iflâsa sebebiyet vermek demekati.

Cevdet Paşa buna dair şöyle yazıyor: "bu suret (yani süs) ise, nice kimselerin irtişa ve irtikâba sapmasına olmuş ve bu tarikle Hindistan ve Frengistan'a pek çok hazine giderek memlekette paramızın azlığına sebebiyet vereceği için, bundan sonra Devleti Aliyye kâtipleri ve esnaftan kim olursa olsun samur ve kakım ve şal kuşak ve Hindî libas ve her türlü çiçekli kumaş kullanmak ve kadın tayifesi İngiliz ve Ankara şalından ferace kestirmek kullanmak ve kadın tayifesi İngiliz ve Ankara şalından ferace kestirmek memnun-

dur. Herkes, haddinden aşırı israfattan içtinap etmek lâzımdır. (Cevdet Tarihi C. VIII, s. 114).

8– Ankara'da, yün pamuk ve pek çok olan ketenden her nevi kumaş yapılırken, bu iş ya el ile yapılır yahut bu, ham madde olarak ihraç olunur.

İlmi nebatta, asıl lâtince ismi Rhamnus Tinctorius olan bir nevi yabani unnap (üzüm) ağaç vardır ki, Ankara havalisinin pek iyi yetiştirdiği meyvacılık, boyacılıkta kullanılmaktadır. Okkası sekiz kuruşa satılır. 1835 de bu mahsulün kıymeti 45 kuruşu geçiyordu (Texier C. II, s. 477).

9– G. Perrot şöyle yazıyor...

Ankara pazarında, İsviçre ve İngiltere'den gelip Türkiye'nin her tarafında bulunan çeşit patiska ve basma vardır ki, ucuz oldukları için büyük muvaffakiyet görmektedir. Bu mensucat hücumu sebebiyle dahilde imal her gün azalıyor. 1838 de, Türkiye ile İngiltere arasında Lord Redcliffe ve Stratford Türkiye'nin masnuatına öldürücü bir darbe indirmişlerdir. İngiliz fabrikatörlerinin gerek sermeyasi gerek imali usullerinin ucuzluğu ve makinelerin kullanılışı sayesinde, yüzde beş bir gümrük resmiyle Türkiye'ye bütün mahsullerini sokmuşlardır.

Bu vaziyet karşısında, İngiliz masnuatı, ticaret ve sanayiin hakikî prensiplerini keşfettikleri ve bütün eski gümrük hudutlarını kırarak, bu hususta ve bütün medenî Avrupa'dan evvel hareket ettikleri için, Türk devlet ricalinden takdir ile bahsederlerdi. Aynı matbuat, Türk sanayii hakkında alınan bu tedbirlerin, ilmin en basit prensiplerine, daha açık bir ifade ile, en basit aklı selime mügayir olduklarını söylemeyi unutmamışlardır. Bir taraftan memleketin gümrük resmiyle küçük kapılarını ecnebi sanayii açarken, diğer taraftan milli sanayii ağır yükler altında eziyordu. Amasya ipliği, Diyarbekir yahut Halep sanayicilerinin eline, öşür vergisinden ve yüzde on iki gümrük resmi, yani yüzde 22 verdikten sonra, varırdı. Her sene çalışan tezgâhlar azalırdı. (S. 461-2).

Kazancı, demirci, debbağ gibi en zor sanatların çoğu Türklerin elindedir. Bunlarda, ehliyet ve iktidar görünür. (S. 311-312).

10– Yapağı alınan Ankara keçilerinin Ümitburnunda cinsi bozulmıyarak yaşamakta olduklarından, bunlardan sekiz yüz re'isinin

Samsun'dan mahalli mezkûra otuz altı gün zarfında nakledilerek yolda 76 re's telef olup kusuru 714 sağlamca nakleadilmişlerdir. Bu yerin ahalisi, mensucat imaliyle meşgul olmadığından İngiltere'ye pek çok ham yapağı göndermiş, hayır ve menfaat istihsal etmiştir. (Ruznamei Ceridei Havadis sene 1286, No. 1285).

Tiftik keçilerini Ümitburnuna gönderen tüccar, beherini orada 105 İngiliz lirasına satmış ve 8,000 lira kazanmıştır. Bu kârdan cesaret alan tüccar ikinci defa olarak 2,000 keçi daha göndermiştir. (Ruznamei Ceridei Havadis, Sene 1287, No. 1394).

11– Aşağıdaki malûmat, Ankara'da uzun müddet ticaret ve maliye işleriyle meşgul olmuş olan Bay Seyahyan tarafından verilmiştir:

Eski zamanda, Ankara'da iplik yaparlardı. Bu iş yüz sene evvel kesilmiştir.

Softan yapılacak ceketler bir kabul etmez, yün ceketleri kabul eder. Ankara'da çiçeklerden boya yaparlardı.

İplik pazarında 400 manifaturacı vardı. Yerli manifatura malı Merzifon'dan; alaca, Tokat'tan; yazma, kırmızı bez, Kastamonu'dan; bez, keten, Amasya'dan; alaca, Görüm'den; kuşak, Tosya'dan, Halep'ten ve Şamdan; ipekli kumaş, Bursa'dan hamam takımı, havlular İstanbul'dan gelirdi.

1309 da çıkan Ankara vilâyeti Salnamesi şöyle yazıyor: Vaktiyle tiftiğin okkası yarım liraya satırılırken sonradan on kuruşa kadar inmiş, Ankara ticaretini ziyade müteessir etmiştir.

12– Ankara şehrinde ve vilâyetin diğer şehirlerinde yetişen tiftiğin bir kısmı İstanbul'a gönderilir ve bir kısmiyle âlâ şal, sof, eldiven, çorap, boyun atkısı, yatak, masa örtüleri, yastık yüzleri, seccede vesaire örülür ve yapılır.

1308 de Ankara'da 9 kiremithane, 8 yağhane ve 11 değirmen vardı. (Ankara Salnamesi sene 1309, s. 244 ve 441).

13– Türkiye'nin âsarı atika umum müdürü Hamit Zübeyr Koşay tarafından neşrolunan çok faydalı "Ankara Budun Bilgisi" eserinin sanayie ait mühim kısımlarını buraya alıyoruz.

Semercilik – Semercilik piri Seyit Yasir Hazretleri. İlk zamanlarda 20-25 tezgâh varmış. Kala kala dört tezgâh kalmıştır. Sivas hattı açılınca, Kesinden inen beş yüz eşek şimdi işlemiyor. Şimdiki halde, dört tezgâh civar köyleri idare ediyor. Semerci, merkep semeri, beygir semeri, yük taşımak için uzun semer yapar.

Eskiden, semercilerin Şih (Şeyh) usta ve yiğit başları vardı. Kamış gelirse Şih usta dükkânına gelir. Esnafları toplar, fiatı takdir eder. Esnaflara taksim eder. Şih ustadan saklı bir şey alırsa onu yolsuz yaparlardı. Son Şih Mehmet usta idi.

Eski büyük ustalar, ayda altmış yetmiş semer çıkarırlardı. Bir usta yanında bir kalfa, bir ufak çocuk çalışır, günde iki semer çıkar. Bir semer üç buçuk dört liradır (Hamit Zübeyr Koşay, Ankara Budum Bilgisi, s. 267. Sene 1935).

14– *Kunduracılık* – Bunların (Şeyhleri), tabaklarla (Debbağlarla) beraberdir.

Yaptığı işler: Nalçalı kundura, nalçalı çizme, postal (deveciler ve katırcılar giyer), fotin kaloş, bot kaloş (köylülerin gelinlerine mahsustur) (Ankara Budun Bilgisi, S. 265). Bu kunduraların aksamı meyanında yunanca ve İtalyancadan alınmış tabirler ve kelimeler vardır ki, şunlardır: Maskarit, bomba, kamba, formela, vardela, falça, mısula, saya, raspa, pianta, lina, kanca, istampa, istika, forsa, labinya, makina. Bu yabancı kelimelerin Ankara kunduracılık sanatına girmesi tetkike değer. Burada İtalyanca kelimeler daha çoktur. Çünkü Türkiye ile münasebetleri çok olan Venedikliler ve Venediğe tâbi Karaman eyaletiyle ticarî münasebette bulunurlardı ve dolayısiyle Ankara ile, Ankara köylerinden biri olan Kıbrıs bunu gösterir. (Kıbrıs köyü çeşmesi fotoğrafı (S. 220).

Debbağlar (tabakalar) – Kullanılan yabancı kelimeler arasında şunlar da vardır: Kavaleta, zivata, nağı, pango, sama (oropan), silindir, tola, vaketa (Budun S. 251- 260).

Mutap – Piri, İmam Gazali idi. Bu sahayi erbabı nakışsız heybeler yaparlardı. Bu nevi heybe tohum heybesi, çuval, sergi olur. Serginin beş on okkalığı olur. Yirmi beş sene evvel on beş tezgâh varmış. Şimdi üç kişi kalmıştır. Yün pahalı, egirmesi çetin olduğundan, köylüler yün yumağını kendileri hazırlar, yalnız dokuma

parası verir. Ahi Evran camiinin bulunduğu yerde, çarşı hep keçici imiş. Haftada, Zafranbolu, Gerede, Beypazarı'na beş yük keçe gidermiş (Budun S. 267-8).

Lonca esnafının toplandığı sedirli oda. Ankara'da çanak esnafının lonca ve kahveci Cumhuriyet bahçesinin bulunduğu yerde idi. Tabak esnafının, araste diye bir mahalli vardır. Oraya gidip mallarını pazarlıkla satarlardı. Çanak esnafının piri Ahi Evran çelebidir.

Çilingir: Piri hazreti Davut'tur. Loncaların demircilerle birliktedir. "Bizim sanatımız batmaz, ay var günü besler; gün var yılı besler" hali hazırda 20-25 çilingir varmış. Bunlar soba, frenk ocağı, mangal, terazi, gelberi, pulluk edevatı, pulluk vesaire yaparlar (Budin s. 267-8).

Değirmencilik – Değirmen, suyuna göre üç türlüdür. Taşlı, büyük taşlı, orta taşlı, bu değirmenlerde hazırlanan unların cinsleri şunlardır: Soyma yâni buğdayı değirmende soydururlar. Soyma en iyi undur. Adeta kırma yâni iyi un değildir -düz yâni kepeği içine karışık un- gömme yâni değirmende hamuru katıca yoğurulup külde pişirilen çörek. Halka yani aynı veçhile pişen fakat halka şeklinde olan çörek (Budin S. 271).

6– Lülelcilik: Eskiden Ankara'da çanak, çömlek yapan kârhaneler ve pala tezgâhları olmuştur. (Hamit Zübeyr Koşay, 268-273).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MAARİF

MEDRESELER – MEKTEPLER – MATBAA

En eski zamanlardan son zamanlara kadar, maarifi en ziyade inkişaf ettiren âmil din olmuştur. Mabetlerde hizmet gören kimseler, ibadet ve din işleriyle beraber devlet ve halk işlerini görmek ve öğretmek vazifesiyle meşgul idiler. Bu iki meslekte bulunmıyan halkın okuyup yazması az veya hiçti.

Ata Tarihi, Birinci Murat (761-791) Ankara'da büyük kârgir camiler, mescitler, medreseler, dershane, darülhadis, darulkura ve darülziyafe bina ve vakıflarını tanzime itina etmiştir, diyor (Cilt V, s. 8).

Atanın bu sözleri aydınlanmağa değer. Ankara Selçukilerin elinde iken, medeniyetlerinden, maarifinden istifade etmiş olmalı. Birinci Murat, oranın kültür hayatını ilerletmekle maarifi biraz daha yükseltmiştir. Ata'nın sözlerinde darülkura, medreseler, darülhadis müesseseleri yâni ilk yüksek tahsilin mevcudiyetini görüyoruz.

İlk tahsilin yeri darülkura yani Kur'an okunan yerdir. Kur'an okumak için elifba, kıraat, yazı, ilmihal ve tecvit bilmek lâzımdır. Bu dersleri hazırlayan yerler sıbyan mektebi yani çocuklara mahsus mekteplerdir. Evliya Çelebi 1058 de Ankara'ya geldiği vakit, burada yüz seksen sıbyan mektebi bulmuştur. (Evliya Tarihi C. II. s. 431).

Bu mekteplerin bu vaziyeti - belki biraz ıslah ile - 1273 senesine kadar devam etmiştir. O zamana kadar, Makamı Fetvaya bağlı bulunan "Maarif ve Ulûm Nezareti" bu makamdan ayrılarak müstakil bir Maarifi Umumiye Nezareti" teşkil edilmiştir. 1280. de Maarif Nezaretinde "Faraizi diniyeye mahsus olan İslâm Sıbyan mektepleri idaresi teşkil edilmiştir. (Türk tarih encümeni mecmuası) (Tanzimattan sonra Türkiye'de maarif teşkilâtı makalesi) No. 17 (94). Sene 192, s. 303-7).

831 senesinde Ahmet Çelebi ve Mecdettin Ankara'da Kur'an hafızı yetiştirmek için bir darülhuffaz açmıştır. (Bu kayıt umum evkaf arşivlerinde bulunan vakfiyededir. Vakfiye defter No. su 591, s. No. 200).

Darülkura ve darulhuffazın semereleri hakkında Ankara'ya gelen Evliya Çelebi "Burada bini mütecaviz necip, reşit, tez anlayan Kur'an hafızları (Kur'an ezberden bilenler) vardır. Yine bin kimse Yazıcızadenin telifi olan "Muhammed" kitabiyle "Tarikati Muhammediye" kitabını ezberliyen çoktur" diyor (C. II. S. 431).

Yüksek tahsile yani medreselere gelince, tarihi Ata'da yazıldığı gibi, Ankara'da medreseler eksik değildi. Fatih zamanında maarifin inkişafını genişletmiştir. Buralara devam eden talebeye "Talebei ulum" ve umumiyet itibariyle "sohta" (İlâhiyat talebesi) denirdi. Zaman ile sohta kelimesi halça softa olmuştur.

Yeni program mucibince medreselerde okunan ilimler şunlardır:

1– İlmi sarf (gramer)

2– İlmi nahiv (Synaxe).

3– İlmi mantık (Logique).

4– İlmi kelâm (metâphysique).

5– İlmi edep (philologie).

6– İlmi bedi (science de tropes)

7– İlmi maani (science de style)

8– İlmi beyan (réthorique)

9– İlmi hendese (Geometrie)

10– İlmi Heyet (astronomie)

Talebe bütün bu dersleri okumağa mecbur değildi. Onlar, başlıca sarf, nahiv, mantık, hesap, coğrafya ve farsça gibi derslere devam ederlerdi. Diğer ilimlere gelince, bunlar bir nevi ihtisas sayılırdı. 1235 senesinde, Abdülhadi'nin karısı Zahide Hanımın Ankara'nın Öksüzce mahallesinde yeni bina ettiğim medresede talebei ulûm sakinler olup ifade ve istifade etsinler. Medresede muhtelif fenlerde mahir ve istihraç ulûmu nafiaya kadir bir âlim ve âmil

kimse müderris olup tatil günlerinden başka adi günlerde dershanede talebei ulûma istidatları olduğu fenden ders talim etsin" (Vakfiye defteri No. 580 s. 199).

1058 de Ankara'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Mustafa Paşa medresesi, Taşköprülü zade medresesi, Seyfeddin medresesi, Kethüda medresesi, namı altında saydığı bu dört medresenin, şehrin meşhurları olduklarını yazıyor (Evliya Çelebi C. II, s. 430-1. Seyfiye medresesi İkinci Bayezit zamanında vardı. Müderrisi Mevlâna Gıyasseddin idi.) (Tacüttevarih II, s. 571).

Ak Medrese – İkinci Bayezit zamanında vardı. Mevlana Çorlulu İmam Ali ders verirdi. (Tacüttevarih C. II, s. 564).

Meleke Hatun Medresesi – Bu medrese halk arasında Kara medrese namiyle maruftu. Hacı Bayram Veli orada tedrisata başlamıştır. (bursalı Mehmet Tahir bin Rifat tarafından yazılan Hacı Bayram'ın tercümei halinde).

Bu malumattan sonra, buraya yazdığımız medreselerin cetvelini Evkaf Umum Müdürlüğü arşivlerinden (Defter No. su) aldık. Tamam olmayabilir. Medreselerin cetveli şudur:

Sarmiye medresesi,

Leblebici mahallesi medresesi

Doğan Bey medresesi,

Zeynelâbidin medresesi,

İmaret mahallesinde Suniye ve belki Sun'ullah Efendi zade Mehmet Şakir Efendinin medresesi vakfı (Vakfiye defter No. Su 487, Sayfa No. su 314, Sene 1161).

Sarıa Hatip demekle meşhur metrese.

Hanekah medresesi,

Esmer mahallesinde, Esseyyit Feyzullah Efendinin Fazliye medresesi,

Hacı Doğan mahallesinde, Hacı Yusuf Ağa'nın Hoca İbadullah demekle maruf camii şerifiyle Yusufiye medresesi,

Seyfiye medresesi (Seyfeddin medresesi)

Saraç Sinan medresesi

Sevdadiye medresesi

Ankara'da Esseyidülşeyh Hüseyin Efendi türbesi ittisalinde Elhaç Şahabeddin medresesi,

Mermer zade Ali Ağa medresesi,

Kul Derviş mahallesinde Elhaç İbadullah bin Ali Mederesesi vakfı.

Öksüzce mahallesinde Abdülhadi Efendi halilesi Şerfe Zahide Hanımın medrese ve dershanesi

İmaret mahallesinde Mimar zare Mehmet Şakir Efendinin medresesi,

Hacı Musa mahallesi ahalisinden Ağa zade demekle maruf Esseyyid Abdullah bin Esseyid Salih Efendi medresesi,

Vakıf medreseleri - Vakfiye defter No. su 618 S. 30.

Şahabiye medresesi – Vâkıf: Esseyid Hacı Şahabeddin Ağa bin Resul hoca. Sene 1115 cemaziyelâhır ortasında

Bu vesikada görülen hanlar: Sulu Han, Kapağanhanı

Vâkıf Sun'ullah medresesi – İmaret mahallesinde medrese 1161 de bina edilmiştir. Vakfiye defteri No. 487, s. 314.

Vâkıf Abdülhadi halilesi Zahide Hanım – Öksüzce mahallesinde, yeni bina ettiği medresede talebei ulûm sakinler olup ifade ve istifade etsinler.

Medreseye fününu şitada mahir ve istihracı ulûmu nafiaya kadir bir âlim ve âmil kimesne müderris olup tatil günlerinden maada eyyamı mutade dershanede talebei uluma istidatları olduğu fenden ders talim edip Sene 1235, Vakfiye defteri 580, s. 199.

Vâkıf – Hacı Musa mahallesi sakinlerinden olup Ağa zade demekle maruf elhaç Abdullah Ağa bin Salih Efendi Ağa zade medresesi namiyle yedi bab tahtanî ve bir bap medreseyi muhtevî yeni bir medrese bina ve ihya etti. Sene 1159, Defter No. 487, s. 310.

Vâkıf – Abdülkerim zade demekle meşhur Eşref Elkuddat elhaç Mehmet Emin Efendi Ankara'da Tahtakale sokağı yanında Haseki camii şerifi bitişiğinde Eminiye namiyle tesmiye olunan sekiz oda-

lı ve bir dershaneli yeni bir medrese inşa ve ihya etti. Sene 1141, defter No. 630, Sayfa No. 930.

Vâkıf – Ankara Emrekli mahallesinde sakin Elhaç Yusuf bin kasım, Ankara'da Tahtakale sokağı kurbinde Hoca İbadullah mescidi şerifi bitişiğinde bulunan sekiz odalı ve bir dershaneli yeni bir medreske bina ve ihya etti. Sene 1143, Defter No. 581, Sayfa 204.

1308'de Ankara'da 27 medrese vardı. (Ankara Salnamesi s. 241)

Yukarıda dediğimiz gibi, Evliya Çelebi Ankara'da üç darülhadis bulmuştur. Darülhadisler yalnız hadis okunan yerlerdir. Buraya devam etmek için medreseyi ikmal etmek ve kuvvetli ders görmek şarttır. Hadis, malûm olduğu üzere, Peygamber'in sahih sözleri demektir. Hadisler okunduğu vakit münakaşa ve tenkit eksik değildir. Binaenaleyh münakaşa ve tenkide cevap vermek için yüksek malûmat sahibi olmalı.

Diyanet işleri reisliği memurin ve sicil müdürü Sadullah Seyhan tarafından verilen medreselerin cetveli şudur:

Hacı Bayram medresesi, Zincirli medresesi, İpekçioğlu medresesi, Kağnı pazarı medresesi, İbadullah medresesi, Nakşibendî medresesi, Minkaroğlu medresesi, Kocabey medresesi, Sarı Abdullah medresesi, Sarı hatip medresesi, Ağazade medresesi Sarı kadı medresesi, Yeşil Ahi medresesi, Molla büyük medresesi, Zeynelâbidin medresesi, Sultan Alâaddin medresesi, Saraç Sinan medresesi, Yeğen Bey medresesi, Seyfiye medresesi, Debbağhane medresesi.

Cumhuriyet ilânına kadar Ankara'da açık bulunan medreselerin cetveli: Nakşibendî medresesi (Diyanet işleri müdürü Rifat Efendi müderris idi). Hacı Atıf medresesi, Beynamlı medresesi, Bekir Hoca medresesi.

Mektepler: 1309 da, Ankara'da altmış beş sıbyan mektebi olduğunu devlet salnamesi (Sene 1309) yazıyor. Aynı salname, mektebi idadii mülkî (leyli) medresei Hamidiye namiyle teşekkül etmiş rüştiye ve darülmuallimin rüşdî ve iptidaî kısımlarından bahsediyor. bunların ikisi zükûra ve biri inasa mahsus idi. Bu üç mektep, üç daireden ibaret olan büyük bir binada bulunurlardı.

Sıbyan mekteplerini bitirenler yahut hususî ders görenler medreselere girebilirlerdi.

1291 senesinde Ankara Hamidiye mektebinin (Medrese) talebesi mecmuu 96 idi.

Matbaa: Vilâyet matbaası 1287 de tesis edilerek açılmıştır. Bu tarihten itibaren her hafta çarşamba günü vilâyet gazetesi intişar ederdi ve vilâyet gazetesinin senelik varidatı 20-30 kuruşu (!) geçmiyordu. Yapılan ıslahat ve intizamat semeresi olarak, Avrupa'dan saatte 1,200 nüsha basar mükemmel bir makine ile İstanbul'dan lâzımgelen hurufat vesair âletler getirilmiştir. Bu ıslahat ile 1309 da, senevi varidat 1900 lira olmuştur.

Vilâyet matbaasının 309 bütçesi:

Varidat:

45432 Ankara sancağı
40545 Yozgat sancağı
12347 Kırşehri sancağı | Gazete bedeli
9078 Kayseri sancağı

7456 Varidatı müteferrika

65773 Hayvanat tezkeresi esmanı

180631 Yekûn

Masarif

92180 Maaşat

5000 Yol esmanı

6000 Posta ücreti

10100 Kâğıt ve mürekkep bedeli

1500 Masarifi müteferrika

63150 Medresei Hamidiye maaşat ve masarifatı

177930 Yekûn

DOKUZUNCU BÖLÜM

ANKARA'NIN MEŞHUR ADAMLARI

Bu bölümde, Ankara'da doğmuş olan ve derecelerine göre büyük sayılan adamlar hakkında, elimizdeki vesaik ile malûmat veriyoruz, yani elimize ne geçtiyse yazıyoruz. Bu malûmatı tertip ve ilmî bir surette göstermek kolay değildir. Zira meşhur sayılanların doğdukları ve öldükleri tarih, bazılarının yalnız doğdukları veya yalnız öldükleri tarih belli ise de bazılarının da ne doğdukları ne de öldükleri tarih belli değildir. Bizim, burada takip ettiğimiz usul muhtelif menbalardan müşkülâtla elde ettiğimiz malûmatı buraya sermektir. Bu malûmattan başka, esasen Ankaralı olmayıp resmî veyahut hususî vazifelerle Ankara'da yaşamış yahut iş görmüş büyük adamların isimleri çoktur. Biz bunları buraya almıyoruz.

Bu bölümde takip ettiğimiz usul, her bir muharririn, meşhur Ankaralılar hakkında verdiği malûmatı yazmaktan ibarettir. Aşağıda gösterdiğimiz cetveller muntazamdır. Tarihî tertiplerinde bazı kusurlar bulunabilirse, okuyucular bunu anlarlar.

Hacı Bayram Veli

En büyük tarikat pirlerinden ve velilerinden Hacı Bayram Veli Ankara'nın Solfasol (Zulfadı) karyesinde doğmuştur. Ankara'da ve Bursa'da ikmali tahsil etmiştir. Ankara'da, (Melike Hatun) isminde hayır işliyen bir kadının yapmış olduğu ve ahalice Kara medrese namiyle tanınmış olduğu bir medresede tedrisi ulûma başladı. O sırada büyük tarikat ricallerinden Kayserili (Sonra Aksaraylı) Ebâ Hamidettin tarafından vukubulan davet üzerine Kayseri'ye gitmiş ve onunla mülâkat ederek tarikate intisap etmiştir. Mürşidiyle beraber Şam'a, Hicaz'a giderek dolaştıktan ve Hac farizesini ifa ettikten sonra, beraber olarak, Aksaray'a gelmiş ve şeyhinin vefatından sonra Ankara'ya avdet etmiştir. Kendisinde müşahede olunmuş harikalar yüzünden az müddet içinde binlerce mürit topladı. Bunu gören bazı garez ve fesat kimseler, Edirne'de bulunan ikinci Sultan Murad'a şikâyet etmişlerdir. Edirne'ye çağrıldığı vakit, yanına Ak

Şemseddin ve diğer bazı müritleri alarak gitmiş ve padişahın riyaseti altında toplanan bir mecliste isbatı vücut etmiştir. Şeyhte görülen yüksek tavırlar ve haller, kendisine isnat edilmek istenilen şaibelerin batıl olduğunu belirtmiş ve padişahın lûtuflarına mazhar olmuştur. Bunun üzerine Edirne'nin eski camiinde, padişahın huzurunda birkaç defa vaaz ve nasihat etmiştir. Andan sonra Ankara'ya döndü. Dönüşten sonra âdetleri veçhile, kendisi ve kendisine intisap edenler, mânevi mücahedelere halel gelmemek şartiyle, hayatlarının büyük zamanını ziraate ve diğer kısmını sanayie hasretmiş ve ömrünün sonuna kadar mânevi ve maddî hizmetlerde bulunmuştur. Asıl ismi Numan idiyse de, mürşidi ekremleriyle vukubulan mülâkat, kurban bayramına tesadüf ettiğinden, müşarünileyh mürşit tarafından (Bayram) lâkabiyle telkip edilmiştir.

Hacı Bayram 833 de vefat etmiştir. Vefatı tarihi (İrtihali insan)dır; mezarı, Ankara'da Roma imparatoru meşhur Ogüstün fütühatını ve vasiyetnamesini haki olmak cihetiyle, âsarı âtika uleması ve tarihçiler nezdinde fevkalâde kıymeti haiz bulunan ve elyevm Ak medrese namiyle maruf olan mabedin yanı başındaki hanekahtır.

Hacı Bayram Veli'nin tertip edip müntesibini tarafından her sabah namazından sonra, okunmakta olan üç para ilâhiyatı ârifanelerinden başka âsarı meşhut ve mesmu değildir. (Bursalı Mehmet Tahir bin Rifat).

Âşık Paşazade şöyle yazıyor: (S. 201-2).

Çubuk suyu demekle maruf nehrin yanında, Unguri nam kasabanın muzafatından "Solfasol" karyesinde doğmuştur. Tahsilden sonra Meleke Hatunu'nun Ungüri'de inşa ettirdiği Kara medreseye müderris, sonra tariki tedrisi terk ile Kayseri'ye giderek Şeyh Hâmit Kayserivî'den münip almış, Tariki Bayraminin piridir. Tarihi vefatı, 833, Ungüri'de meftundur.

Sadullah İzzet Efendi (762-833)

Şair ve riyaziyeci bir zat olup Ankaralıdır. Tezkirei Şuaradan (Fatih) tezkiresinde yazılan tercümei halinde kendisinin Hacı Bayram Velinin sülalesinden olduğu gösteriliyor. Mecmuai Muntehabat

namı altında yazılıp basılmamış eserin birinci cildi Osmanlı ve Farisî şairlerinin şiirlerini, ikinci cilt, hazinei mekâtip tarzında yazılmış mansur eserler ve fetvaları havidir. Başka eserleri de vardır. (Osmanlı müellifleri C. III. S. 272).

Şeyh Baba Nuhas Ankaravî

Hacı Bayram ashabındandır.

Mustafa bin Mehmet Ankaravî (764-833).

Eski Osmanlı ülemasından bir zattır. Şehzade Süleyman Paşa namına Türkçe yazdığı eserin mukaddemesinde münderiç olan (Surei Mülk) ün tefsiri Osmanlıca tarihi noktasından ehemmiyetlidir. Başka eserleri de vardır. (Osmanlı müellifleri C. II, S. 13).

Ankaralı Veliyüddin Efendi

İkinci Murat zamanında, 831 senesinde, saltanat merkezleri olan Edirne ve Bursa ricali arasında bir buhran oldu. Sebebi, devşirme meselesi idi. Bir kısım devşirmelerin terfii aleyhinde, diğer bir kısım da lehinde idi. Aleyhinde olanlar "Devşirmeler, İslâmiyetin emrettiği müsavatı, hizmetleri mukabilinde mükâfatı istiyorlar. Biz kendi kölelerimize, kendi elimizle ve rızamızla kendi hükûmet ve istiklâlimizi veremeyiz. Bunun akibeti Türklük için mühliktir" derlerdi. İkinci Murat ise devşirmelerin hizmetlerini takdir ettiği için, devşirme aleyhtarlarını vazifelerden uzaklaştırıyordu. Devşirme lehine olanlar meyanında Ankaralı Veliyüddin Efendi vardı ki, Kazasker oldu (Amasya tarihi C. III. S. 202-4).

Zekeriya Efendi (Bayram Zade)

920 senesinde Ankara'da doğmuştur. Ankara'da okuduktan sonra, tahsilini ilerletmek için Mısır'a gitmiş ve Şeyh Ali Mukaddes ile ders şeriki bulunmuştur. 981 de Halep, 985 de Bursa, 988 de İstanbul kadısı, 989 da Anadolu kazaskeri olmuştur. 994 de hacca gitmiş, 997 de Rumeli kazaskeri ve 1000 de şeyhülislâm olmuştur.

1001 senesi Şevvalinin 12 nci günü Nevruzu Sultanı baharı tebrik için babı hümâyuna girmek için izin beklerken vefat etmiştir. Tabi at şiiri vardır. Eserleri çok ve mühimdir. (Kamusulâlâm C. 4).

Yahya Efendi 27 nci Şeyhülislâm
(Evvelkinin oğlu, Zekeriyazade)

İstanbul'da doğmuş, Şam, edirne kadılıklarına tâyin edilmiştir. 1012 de İstanbul kadısı ve çok geçmeden Rumeli kazaskeri olmuştur. 1053 de vefat etmiştir (Kamusulâlâm C. 6) (Yahya Efendi Zekeriya zade kelimesine bak).

Yahya Efendi'den bahseden Naima, mumaileyhin Ankaralı olduğunu ve Muhsini Kayseri'nin faraiz manzumesini şerhettiğini ve bir hayli şiir yazdığını yazıyor (Naima tarihi C III. S. 209).

Ankaravî Sofcu Emir
(Ankaravî Sofcu Emir Demekle Meşhurdur)

Nakibüleşraf şeyhi Seyyid Mehmet Efendi'nin nefyinden sonra, Seyit Mehmet Nakibi sadat oldu. Naima diyor ki: Acaiptendir ki, Sofcu Emir Nakip oldukta kendisine İstanbul pâyesi verildi. Zahiren, o zaman nakiplere İstanbul pâyesi vermek müsteb'at iken, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin hemşehrisi olduğu için kendisine bu ünvan verilmiştir. 1057 senesi muharreminin onunda vefat etmiştir. (Naima C. IV. S. 250).

Ankaravî İsmail Efendi

(Hayat mecmuasının 21 inci nüshasından. Yazan Ali Canip Bey). İslâmî edebiyatın bir şaheseri olan Mesnevi'yi şerhedenler arasında en çok şöhret bulan Ankaralı İsmail Resuhuddin Efendi'dir. Onuncu Asrın ikinci nısfında Ankara'da doğan İsmail Efendi, tezkire sahibi Şair Esrar Dede'nin ifadesine göre "Göz ağrısına uğruyor ve Konya'ya giderek Mevlâna kabrine yüzünü gözünü sürüyor ve mevleviliğe intisap ediyor. Bilâhara gözleri iyi oluyor. Mesnevi'nin altı cildini tercüme ve şerh ediyor. Ankaravî şerhinin makbul oluşu, alelâde tercüme ve izahla iktifa etmiyerek bilvesile

muhtelif meselelere ve bilhassa tasavvufa dair malûmat vermesidir. Bu itibarla diğer şerhler kadar basit görülmez."

Eserleri şunlardır: Fütuhatı Ayniye – Mesnevii Şerif Şerhi – Cemiul'âyat – Hüccetüssima – Fakihül ebyat ve Mıshabül Mesaha – Zübdet ul Fusus – Minhaccülfukara vesairedir.

Resuhî mahlâsiyle sofiyane şiirler yazan Ankaravî İsmail Efendi, hicrî on birinci asırda medrese zihniyetiyle mücadele eden adamlardan biridir.

1041 de İstanbul'da vefat etmiştir.

Ankârâvî İsmail Efendi'nin mezarından bahseden Cevdet Paşa şöyle yazıyor: "Mesnevi şerhi Ankaravî İsmail Efendi vesair âzayi kiramın türbeleri bulunduğu halde harap bir hale gelmişti. Üçüncü Sultan Selim, Mevleviye müntesip ve Galip Efendi'ye ziyadesiyle müteveccih olduğundan, tekkeyi yeniden inşa ettirmiş ve Galip Efendi'ye atiyeler göndermiştir. (Tarihi Cevdet C. III, s. 71).

Ankaravî Şehlâ Mehmet Efendi

Dördüncü Murat, Revan seferine giderken, Sivas'ta bir müddet istirahat ederek orada vaziyeti tetkik ettikten sonra taltif ve tecziyeye müstahak olanlar hakkında karar vermiştir. Ceza görenler meyanında Konya kadısı Şehlâ Mehmet Efendi vardı, çünkü hakkında şikâyet vukubulmuştur. Şehlâ asılmıştır. Merhumun Ankara'lı olduğunu Naima yazıyor (C. III, S. 238-41).

Ankaravî Esat Efendi

1061 de İstanbul kadısı iken azlolunmuştur. (Tarihi Raşit C. II. S. 12). 1066, İstanbul kazaskeri iken Boynu Yaralı Mehmet Paşa tarafından azledilmiştir. (Naima C. VI, s. 205).

Ankaravî Mehmet Efendi

44 üncü Şeyhülislâm Ankaralı Hüseyin Efendi'nin oğludur. 1028 de doğmuştur. 1082 de, Anadolu sadri olan damat Mustafa Efendi azlolunup yerine İstanbul kadısı olan Ankaravî Mehmet

Efendi nakil ve tahvil edilmiştir. O sıralarda Lehistan harbi olduğundan, Ankaravî biran evvel orduya iltihak emrini almıştır (Tarihi Raşit C. I, s. 261). 1083 te, Şeyhülislâm Minkari zade Yahya Efendi'nin hastalığı yüzünden, Ankaravî Mehmet Efendi'ye mezuniyet verilmiştir. (Tarihi Raşit C. I, s. 295). Minkari zade ağır hastalığıdan azledilmiş, Ankaravî orduda bulunduğu için, meşihat mesnedi Çatalcalı Ali Efendi'ye verilmiştir. (Tarihi Raşit C. I, S. 304). 8 Zilkade 1097 de, Sadri Rum Ankaravî Mehmet Efendi, selefleri Ali Efendi yerine Şeyhülislâm tâyin olunmuştur. (Tarihi Raşit C. I, s. 494). 28 zilhicce 1098 de Ankaravî vefat etmiştir. (Tarihi Raşid C. I, S. 531). (İlmiye Salnamesi, s. 487).

Ankaralı Ali Efendi

1248 de Galata ve Süleymaniye müderrislerinden Dersiam Ankaralı Ali Efendiye İzmir müderrislik rü'sü verilmiştir. (Lûtfi Tarihi C. IV, S. 142).

Her sene Ramazan'ın ilk on gününde, padişahın huzurunda din dersleri takdir edildikten sonra takrir edenlerden bir mesele akdoluna gelirken, bir aralık bu usul terk olunmuştu. 1251 de bu usul yeniden ihya edilmiş ve Ankaralı Ali Efendi bu meclise âza tayin olunmuştur (Lûtfi Tarihi C. V. s. 38).

Ankaralı Nidaî

Ankara'da doğmuş tıp tahsil etmiştir. Kırım'a yaptığı bir seyahat esnasında Kırım Hanı Sahip Giray'ın teveccühünü kazanarak hanın hocası olmuştur. Birkaç sene sonra Konya'ya geldiğinde, oranın valisi olan Şehzade İkinci Selim'e intisap eyledi. Şehzade tahta çıktığı vakit onu hekimbaşı yapmıştı.

974 senesinde Menafiünnas namında bir eser yazmıştır ki 60 bap üzere tertip edilmiştir. bundan başka Tababet-i beşeriye ve Baytariye, manzum, Baytarname, Rebiüsselâme, Esrarı Günci Mana, Tenbihname isimli kitapları vardır. İstanbul'da ölmüştür. (Ankara vilâyeti).

Ankaravî Kara Salih Efendi

1200 senesinde, ulûm ve maarif erbabı meyanında şöhreti olan Ankaravî Kara Salih Ankara'da vefat etmiştir. Merhum telifat sahibidir (Cevdet Tarihi, C. IV. s. 237).

Yazıcı Salâhaddin

(İkinci Murat devrinde) Künhülahbar tarihi mütercimi, yazıcı Salahâddin'in menşei ve doğduğu yerin Ankara olduğunu bu eserin beşinci cildinde yazıyor. Evliya Çelebi bu zatın Melhame, Seb'ulmesani, Risaletün fi-ttib, Tâbirname isimlerinde eserleri olduğunu yazıyor. Osmanlı müellifleri sahibi: Yazıcı Salâhaddin'in eserlerinden biri de, ulûmu riyaziyenin Nücum-Heyet şubesine müteallik "Şemsîye" eseridir ki, her ayın birinden sonuna kadar her gündeki tahavvülâtı havaiyeden istidlâl olunan ahkâmdan bahis, manzumdur, diyor. Bu eseri, İkinci Murad'ın vezirlerinden İskender Paşa'ya ithaf etmiştir (Kamusulâlâm, Yazıcı kelimesi).

Ankaravî Şeyh Ahmet Çelebi

Onuncu hicrî asırda yaşamış Halvetiye tarikatine mensup meşhur bir şeyhtir. Seyahati çok severdi. Hayatının sonuna doğru Ankara'da yaşamış, vaaz ve nasihatle meşgul olmuştu. 950 tarihinde vefat etmiştir. (Ali Cevat C. 4, s. 1012).

Şeyh Hazreti Er Sultan

Bu zat Ankara'da doğmuştur. Şeyh Hâmid'in şeyhlerindendir. Nice keşif ve keramatı aşikârdır. Ankara içinde ağaç pazarında müfit ve muhtasar bir kubbede âsudedir. Kabri, ziyaretgâhı hâs ve âmdır. (Evliya Çelebi S. 436-7).

Şeyh Hüsameddin

Ahmet Şaryanî'nin halifesidir. Ungür kalesinde mahpusken "yarın sabah bizi defnedin" buyurdular. Mahpushanede, sabah sarı

hurma lifi ile kefene sarılmış olarak vücudu mağsul ve muhattar bulunmuştur. Bu iş Ungüri ahalisini hayrette bırakır. Hâlâ zaviye hatiresinde metfundur. (Evla Çelebi, s. 436-7).

Başka bir muharrir, Ankara'da onuncu hicrî asırda doğmuş olan bu şeyhin, kibar meşayihten Ahmet Şaryan'ın vefatndan sonra yerini işgal ettiğini, fakat cazibei rahmana müstağnak olduğundan zahiren muhalifi şer'i mübin bazı evzaı müşahede olunması üzerine tarafı şera'i şeriften hapsedilmiş olmakla ertesi gün hapishane köşesinde ölü bulunmuş olduğunu yazıyor. (Memaliki Osmaniye Tarih ve Coğrafya Lûgati: Ali Cevat C. 4, s. 1011).

Arif Efendi

(Lûgatte yok) Tüfekçi Paşa namiyle maruftur. Ankaralıdır. İstanbul kadısı iken azlolunmuştur. Sultan Selim vakayiine dair bir tarihçe yazmışsa da basılmamıştır. Hicretin 1248 senesinde vefat etmiştir. (Seyyah Kandemir, Ankara Vilâyeti).

Aşağıdaki isimler Sicilli Osmanî yahut Tezkirei Meşahiri Osmaniye'den alınmıştır. Muharrir Meclisi Kebiri Maarif âzasından Mehmet Süreyya C. I.

Ahmet Efendi

Ankarılıdır. Müderris. Sonra Diyarbekir mollası olup 1033 de vefat etmiştir. (C. I, s. 241).

Şarih Mesnevî İsmail Dede

Ankaralıdır. Dersaadete gelip ve mevlevi olup bir aralık Galata mevlevihanesinde mesnevihan oldu. Sonra Abdi Dede yerine oraya şeyh oldu, 1040 da vefat etti. Tekkede metfundur. Mesnevi'yi şerh etti. (Sicilli Osmanî C. S. 352).

İsmail Efendi (Musalli zade)

Ankaralıdır. Müderris ve müftü. 1151 de vefat etmiştir. Eğrikapı'da metfundur. (C.I, s. 363).

Aşağıdaki isimler Sicilli Osmanî yahut Tezkirei Meşahiri Osmaniye'den alınmıştır. Muharriri Meclisi Kebiri Maarif âzasından Mehmet Süreyya C. II.

Taceddin Efendi

Tezkireci. Ankalıdır. Müderris. İki defa Ankara müftüsü oldu, 1018 de vefat etti. (S. 47).

Sakip Mustafa Efendi

Ankaralıdır. 1217 de Enderunu hümayuna girip yirmi sene sonra çırağ oldu. 1258 de vefat etti. Şairi beliğdir. (S. 62).

Hamit Hüseyin Efendi

Ankaralıdır. Müderris. 1274 de İzmir mollası, 1282 de Bursa, 1285 de Medinei Münevvere mollası. O sene orada vefat etmiştir. Dersiam ve âlim idi. (S. 108).

Hüsameddin Efendi

Ankaralıdır. Şeyh Ahmet Şaryan'ın mürididir. 952 de şeyhinin vefatında yerine kaim olmuştur. Cezbesi kaybolmakla 964 te teftişine emir sadir oldu ve işhat için hapsedildikte ölü bulunarak zaviyesine defnedilmiştir. Halifesi (Hasan Kabadüz) 1010 da vefat etmiştir. (S. 112).

Hasan Efendi

Hüsamettin Ankaravî hülefasından olup (Kabadüz) diye şöhret bulmuştur. Bu senelerde vefat etmiştir. (S. 126).

Hasan Efendi

(Ankaravî zade) Şeyhülislâm Mehmet Efendi mahdumudur. Mevalinden, 1104 de vefate etti. (S. 142).

Hüseyin Talâtî Efendi

Ankaralıdır. Kızılcatuzla Müftüsü oldu, 1075 de vefat etti. Şair, sahibi divandır. (S. 194).

Hüseyin Efendi (Celep)

Ankaralıdır. Müderris olup 1107 de vefat etti. (S. 200).

Hayreddin Hızır Efendi (Küçük)

Ankaralıdır. Müderris iken 945 de vefat etti. Elsinei selâsede şairdir. (S. 315).

Darrüşşeyh Mehmet Efendi

Ankaralıdır. Müderris. 1126 da Mısır mollası, 1129 da Mekkei Mükerreme kadısı, 1130 da İstanbul kadısı, 1134 de badelâzil Anadolu Kazaskeri ve başka memuriyet ve azilden sonra 1147 de şeyhülislâm olup 1148 de hasta olmakala infisal etmiş, 1149 da vefat etmiştir. (Dürrü zadeler buna mensupturlar). (S. 338).

Zemi

Ankaralıdır. Sultan Ahmet Han'ı evvel devri şüerasındandır. (S. 340).

Reşit Mehmet Efendi

Hafız. Ankaravî Ali Efendi'nin biraderzadesi. Müderris. 1265 de Galata mollası, 1269 Mısır mollası olmuştur. Sonra vefat etmiştir. (S. 393).

Ziver Efendi

Ricalden Ankaralı Arif Efendinin biraderidir. Divanı hümayundan yetişip mümeyyiz ve senelerce beylikçi kesedarı oldu, 1297 de vefat etti. (S. 438).

ONUNCU BÖLÜM

MAHALLELER – CAMİLER – MESCİTLER – TEKKELER – TÜRBELER– ZAVİYELER – MEZARLAR

Bu bölümün mahalle kısmını iki cetvele ayırıyoruz. Birinci cetvelde Ankara mahallelerinin isimleriyle o mahallelerde bulunan camilerin ve medreselerin isimlerini, ikinci cetvelde ise, birinci cetvelde isimleri geçmeyen camilerin ve mescitlerin isimlerini gösteriyoruz. Bu cetveller, mukaddes müesselerin isimleriyle mahallerinii gösterdikten başka tarihî bir ehemmiyeti haizdir. bu cetvelde, Ahilerin isimlerini taşıyan beş mahalle ile bir cami ve iki mescit vardır. Bundan başka Rum Hacı Sahap mahallesi, Hisar Ağniyayi Ermeni mahallesi, Gayri müslim mahallesi, Valtarino mahallesi, Dudiran mahallesi, Valarino bir italyan ismi olup Venedik tüccarlarının iskân ettikleri yer olsa gerektir.

BİRİNCİ CETVEL

Mahallelerin ve mescitlerin isimleri:	*Camilerin ve mescitlerin isimleri**
*Mevcut mahallesi	İki şirvanlı cami
*Mukdim mahallesi	Cedit cami
*Ak Şemseddin mahallesi	Mescit
Mahalle ismi yok	Kırk Baran Mescidi
*Meruri (Mesruri) mahallesi	Mescit
*Yenice mahallesi	Cami
*Pazar Ganem sukı (Çarşı)	Abdülhadi Efendi Adliye camii
* Fettanî mahallesi:	Ahi Elvan Camii

1308 de Ankara'da 32 cami ve 12 mescit vardı (Ankara'nın 1308 salnamesi, s. 241). Aynı zamanda 12 kilise vardı (Ankara'nın 1308 salnamesi S. 241).

Rüstem Naal mahallesi	Cami
Hoca Hindî Müslüman mahallesi	Örtmeli Mescid
*Hoca Hindî gayri müslim	
*Hocapaşa (Yaş) mahallesi	Mescit
*Yusuf Habaz mahallesi	Cami
*Alibey mahallesi	Mescit
*Leblebici mahallesi	Cami ve medrese
*Erzurum mahallesi	Mescit
Hacı Murat mahallesi	Mescit
Eğeci mahallesi	Cami
* Ahi Murat mahallesi	Körzade camii
*Hatuniye mahallesi	Camii
*Emre küli mahallesi	Yusufiye medresesi
*Hacı Arap mahallesi	Ahi şerefeddin camii
*Boyacı mahallesi	Cami
Emre mahallesi	
*Ahi mahallesi	Mescit
*Hacı Doğan mahallesi	Camii
*Tekke Ahmet mahallesi	Camii
*Hacı Halil mahallesi	Mescit

*Ahi Yakup mahallesi (Hızırşah mahallesi namiyle maruftur) Mescit ve menzil

*Sabunî mahallesi

*Rum İmam Yusuf mahallesi

Keşmuz mahallesi

*Boyacı Ali mahallesi	Mescit
*Molla Büyük mahallesi	Mescit

*Ali Tuğra mahallesi	Mescit
*Tulıce mahallesi	Mescit
*Hacet Tepesi mahallesi	Camii
*Öksözcü mahallesi	Camii (İbadullah camii)
*Börekçiler mahallesi	Camii
*Debbağlar mahallesi	Mescit
*Hacı Musa mahallesi	Camii
*Kureyş mahalesi	Ahi Şemseddin mescidi
Keteki mahallesi	Mescit
*Kul Derviş mahallesi	
*Şeyh İzzeddin mahallesi	Mescit
Ürgüp Mahallesi	Camii
İmaret mahallesi	Camii
Dibek mahallesi	Mescit
İştemuz = istanos mahallesi	
Koyun pazarında	Kurşunlu cami (Abdülhadi Efendinin)

Ali Bey mahallesi Bu mahallenin ismi 487 numaralı vakfiye def terinde bulunur Sene 1182.

Müneccimbaşı mahallesi Bu mahallenin ismi 487 numaralı vakfiye defterinde bulunur Sene 1182.

Gegbos zümmi mahallesi Vakfiye defteri 580. Sene 1235 Eskioğlu Camii. Vakfiye defteri 580. Sene 1235.

Avancıklar mahallesi Darülhuffaz

Hızırşah Çelebi mahallesi (AliYakup mahallesi namiyle maruftur).

Kepekçiler mahallesi Bu mahallenin ismi 592 numaralı defterde bulunur. Sene 1075.

Erzurum mahallesi Mimar zade demekle maruf Esseyid Mehmet Efendi bin Abdülkerim bir cami bina etmiş ve bir çeşme yapmıştır. Vakfiye defteri, 611, sene 1198.

Yenişehir mahallesi

*Hanifei Bayezit mahallesi Bu mahallede Ali Paşa ve Mahmut Paşa varislerinin iki hanı vardır. Mahmut Paşa hanın önünde bir mescit, bir de halifei Bayezit namında bir mescit daha vardı.

Vakfiye defteri 582, sıra numarası 109, Sene 917 (Arapça). (Bu vakfiye Arapça yazılmıştır).

İKİNCİ CETVEL

1309 Ankara salnamesinin 327 nci sayfasında "Ankara kasabasında bulunan mahalle ve karye isimleri" serlevhası altında bir cetvel vardır. Bu ikinci cetveli, yukarda saydığımız mahalle isimleriyle karşılaştırdığımız vakit, yıldızlar ile gösterilen mahalle isimlerinin bir kısmı ikinci cetvelde mevcuttur. Yıldızsız kalan mahalle isimleri ikinci cetvelde yoktur.

İkinci cetveldeki mahalle isimleri şunlardır:

Baklacı, Papanî, İğneci, İbni Kökçe, Hacı Bayram, Balaban, Bostanî, Hamidiye, Tellal Karaca, Halvayî, Yakup Harat, Hacı İlyas, Misafir Fakih, Sultan Alâaddin, Ramazan Şemseddin, Dudiran, Emirler, Hacı Seyid, Künyeki, Akküp, Kepçik, Saracan, Çeşme, Direkli, Kayabaş, Kethüda, Kurt, Mihriyar, Çakırlar, Hacı Mansur, Behlûl, Gayri müslim, Valtarino, Hisar Ağniyai Ermeni, Hisar Fukara, Kâzur Ali, Şükriye, Rüstem Teal, Yeğenbey, Rum Hacı Eshap, Hisari Ağniyayi Ermeni, Hallaç Mahmut mahalleleri.

İhtar – Birinci cetvelde gösterilen mahalleler, mukaddes müesseselere vakfolunan vakfiyelerle alâkadar oldukları için, isimleri oraya dercolunmuştur. Halbuki vakfiyesiz de mahalleler vardır. Binaenaleyh birinci cetveldeki mahalleler, Ankara'nın bütün mahallelerini ihtiva etmez. Bunlar 223 numaralı evkaf defderinden alınmıştır.

ANKARA CAMİLERİ

1– *Sultan Alâaddin Camii.* İç hisarda Sultan Alâaddin mahallesinden olup bina eden Gıyaseddin Keyhusrev oğlu birinci Keykubat'tır. İnşa tarihi 608-634 arasındadır. 634 Alâaddin'in vefat tarihidir. Camiin minberinde, Mesut bin Kılıç Arslan ismi yanında 594 tarihi yazılmıştır.(C.I. S. 47-8).

2– *Ahi Şerefeddin Camii.* Halkın Arslanhane diye tesmiye ettiği bu cami Arslanhane mahallesinde bulunmasından ileri geliyor. Selçukî devrinin güzel bir eseridir. Camiin minberinde Sultan Gıyaseddin zamanında imar edildiği yazılıyor. İmar tarihi 689 dur. (S. 48-9) Ahî Şerefeddin'in türbesi camiin yanıbaşındadır.

3– *Yeşil Ahmet Camii:* Ankara ahilerinden Ahi Hüsameddin tarafından Ahi mahallesinde bina edilmiştir. İnşa tarihi malûm değildir. Camiin Ahi Hüsameddin'in yaşadığı 650-695 arasında inşa edilmiş olması lâzımgelir. (S. 50). Münhezim Kızıl Bey Camii minberinde 699 tarihi vardır. (II-9).

4– *Ahi Elvan Camii.* Ali Elvan mahallesinde Koyun pazarındadır. Birinci Sultan Mehmet? zamanında Hacı Nizameddin oğlu Hacı Elvan Mehmet tarafından bina edilmiştir. Bina tarihi 732-792 senelerinin arasında olması ve minberde 816 tarihine göre, Sultan Mehmet Han tarafından tamir edilmiş olması lâzımgelir.

5– *Hacı Musa Camii.* Bu cami Ankara'nın en güzel camilerinden olup 825 de Seyfeddin zade Hacı Musa imar etmiştir. Bu camiin kapı, pencere ve çerçevelerinde görülen nakışlar arasına getirilmiş çiçekler gayet güzeldir (52).

6– *İmaret Camii.* İmaret mahallesindedir. Bu imareti tamir eden üstat Sinan'dır. İmar tarihi 831 dir. Bu camiin bânisi meşhur Karacabeydir (53).

7– *Yegân Bey Camii* Büyük yangında yanarak yalnız minaresi kalmıştır. Ahi Ivaz zamanında yani Sultan Bayeyit zamanında Ankara'da ilk çinicilik sanatının vücude getirildiği zamana ait olması mümkündür. İnşa tarihi 842 (51).

8– *Mukdim Camii.* Mukdim mahallesindedir. Mescit boyunda olup Sultan Murad bin Mehmet zamanında bina edilmiştir. 844 (51-2).

ANKARA MESCİTLERİ

1– *Baklacı Mehmet Mescidi.* Sol tarafında Baltacı babanın kabri vardır. Sene 667. (S. 34).

2– *Saraç Sinan'ın Mescidi.* Mescidi bina eden Hacı Sinaneddin olup vefat tarihi 711 (S. 34).

3– *Ahi Yakup Mescidi.*

4– *Debbağhane mescidi.* Sekizinci asrın eseridir. Onu bina eden Abdülkadir İsfahani (S. 36). İnşası tarihi sekizinci asrın ortasında olmak üzere tahmin olunur.

5– *Ahi Elvan Mescidi.* Sultan Murad'ın oğlu Sultan Bayezit zamanında Hacı Elvan tarafından inşa edilmiştir. Sene 816 (S. 37).

6–*Ahi Tuğra Mescidi.* Aynı tarihlerde inşa edilmiş olması muhtemeldir (37).

7– *Hacı İvaz Mescidi.* Mescidin sahibi 827 tarihlerinde Bursa müdafii ve muhafızılığında bulunmuş olan Hacı İvaz Paşa'nın olması muhtemeldir (37).

8– *Emirler Mescidi.* 847 de inşa edilmiştir (38).

9– *Geçik Mescidi.* İnşa tarihi 847.

10– *Örtmeli Mescidi.* Aynı tarihlerde bina edilmiş olması muhtemeldir. (38).

11– *Hallaç Mahmut Mescidi.* 902 de bina edilmiş olduğu kitabesindeki rakamdan anlaşılır. (38) Bina eden Abdullah bin Ali'dir.

12– *Karanlık Mescidi.* Tarihi yok (38).

13– *Ürkübî Mescidi.* Ulu canlar mektebi yanındadır, kitabesi yoktur. İnşa ve nakış tarzlarına bakılırsa, mescidin onuncu asrın eseri olduğu görülür (39).

14– *Ağaç Ayak Mescidi.* Mescidi bina edenin, mescidin karşısında yaptırmış olduğu hanenin inşa tarihi olan 1117 senesine müsadif olduğu cihetle, mescidin inşası da on ikinci asrın iptidalarında olmuş olması iktiza eder. Mescidi bina edenin ismi malûm değilse de mescidin karşısında bulunan konağa "Hanımoğullarının konağı" namı veriliyor (40).

15– *Hacı İlyas Mescidi.* Yapan Enver zade İbrahim ağadır. Sene 1116. Mescidin civarında, ahfadının ikamet ettikleri hane 1134 de inşa edilmiştir (42).

TEKKELER

Tekke, bir şeyhin riyaseti ve idaresi altında dervişler tayfasının istinat ettiği ve zikir ve mukabele ve çile ile uğraştığı hususî yerdir (On iki kol).

Ankara'da isimlerini bulabildiğimiz tekkeler şunlardır:

At pazarında Arslanhane mahallesinde kâin Ahi Şerefeddin tekkesi

Ahi Murat mahallesinde müteveffa Hamit Fakih bin Şeyh Danişmend'in tekkesi.

İsminden anlaşılacağı veçhile tekkei Ahmet mahallesindeki tekke.

Ungüriye'de "Tekkei Hazreti Mevlâna" ismindeki tekke, Cenabi Ahmet Paşa'nın bina ettiği bir mevlevihanedir ki, üç çevresi gül ve gülistan ve bağ ile çevrilmiştir (Evliya Çelebi, II. S. 430).

Evliya Çelebi, Hacı Bayram Veli'nin on sekiz mihraplı bir tekkesi olduğunu ve bunda üç yüzden fazla "Arif" bulunduğunu ve şeyhleri Koca Abdurrahman Efendi olduğunu yazıyor. (II, s. 430).

Dervişlerin tekkesi.

1308 de Ankara'da 11 tekke vardı (Ankara 1308 senesi salnamesi S. 241).

TÜRBELER

Koyun pazarı mahallesinde Nakşibendi şeyhlerinden şeyh Hüseyin Efendi türbesi (Vakfiye defteri, numarası 618 Sayfa No. 30 vakfiye tarihi 1115).

Abdülhakkın türbesi

Ahi Şerafeddin türbesi (Bu isim sular vakfiyesinde) (Sene 751).

Ankara'da Hüseyin Gazi türbesi (Vakfiye No. 31).

Şeyh İzzeddin türbesi (Sene 750) (Ernest Mambouri, Ankara S. 206).

Karaca Bey türbesi (Sene 848) (Ernest Mambouri, Ankara S. 206). 1308 de Ankara'da 17 türbe vardı (Ankara 1308 salnamesi S. 241).

ZAVİYELER

Zaviye, bir zahidin ibadetle meşgul olmak üzere çekildiği tenha ev veya kulübeye ve yemeklerin piştiği yere derler.

Ankara'da bulunan vaziyeler şunlardır:

Karaca Bey bin Abdullah zaviyesi. Kendisi Hacet Tepesi yanında inşa etmiştir. Vakfiye defteri No. 588, S. No. 61, inşa tarihi 844. Vakfiye Arapça yazılmıştır.

Doğan zaviyesi (Çeribaşı namiyle maruf zaviye). Karacabey zaviyesinin hududunu teşkil ediyor ve onun vakfiseyinde ismi geçiyor.

Ahi Murat mahallesinde müteveffa Hamit Fakih bin şeyh Danişmend'in zaviyesi.

Tekkei Ahmet mahallesinde vaki Şeyh Paşa zaviyesi (vakfiye No. 4014).

Yağmur baba zaviyesi (Vakfiye No. 4419).

MEZARLAR

"Anadolu Türk asar ve mahkûkatı tetebbüatına esas" ismi altında iki kısımdan mürekkep kıymetli eserin muharriri Mübarek Galiptir. Eser her hususta istifadelidir. Mezarlardan bahsettiği vakit muharrir şöyle yazıyor: "Ankara'nın her tarafına birçok mezarlıklar vardır, metrûk ve perişan bir halde. Bunların bir kısmı şehrin dahilinde camiler, tekkeler ve mescitler civarında bulunmaktadır. Tarih noktai nazarından bunların en mühimleri "Kırklar" ve "Yediler" namları altında yâdolunan mezarlıklardır. Sanat ve tarih noktai nazarından kıymetli kitabe ve tarih mahkûk olan gerek hatları gerek

nakışları itibariyle pek kıymettar olan taşların ekserisine, lâkayıtlık yüzünden kırılmış ve bir tarafa atılmış olarak tesadüf edilmiştir. Ankara şehir haricindeki mezarlıklarda görülen taşların tarzı imali, nevi ve cinsi işbu mahallerin kadimden beri mezarlık olarak kullanılmakta olduğunu göstermektedir."

Bu ifadeden sonra, aynı eserde gördüğümüz mühim mezarlar hakkında bâzı malûmat veriyoruz:

– Kırklar, nam diğerle, kadılar kabristanı ki, Ankara'nın en şayanı dikkat kabristanrlarındandır. Orada metfun olanlar hemen hepsi kadıdır. (Kitabın sayfası 18). Bu mezaristanda 713, 715, 720 senelerinde vefat edenlerin tarihleri vardır.

– Sultan Hatun binti Ahmet Çelebi. 843.

– Ankara kadısı Ahmet bin Mehmet kızı Havva Nasibe 863.

– Yediler kabristanı. Sene 784. (Musanna iki kabir taşı)

– Timur devrinde, Ankara muhafızı ve müdafii olan Yakup Bey'in kabristanı 805 (gayet temiz sülüs yazısiyle yazılmıştır.)

– Sultan Hatun binti Ahmet Çelebi 843.

Ankara kadısı Ahmet bin Mehmet kızı Havva Nesibe 864.

– Seccade Sultan kabristanı namiyle maruf Selçuk ümerasından Nasreddin aile kabristanı.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ANKARA RUM, ERMENİ, YAHUDİ CEMAATLERİ – KİLİSELER VE SİNAGOGLAR

Rum Cemaati (A)

Bu A işareti mâlumatı veren Heliopolis Metropolidi Gennadios'tur. Gennadios müverrih, filozof, sosyolog ve hatiptir. Lisanından başka Türkçe, Lâtince, Fransızca, Almanca, İngilizce bilir ve bu malûmat sayesinde kuvvetli bir müverrih kesilmiştir. Yunanca ve Fransızca olarak yazdığı pek çok eserleri meyanında en mühimmi "Patrikhane Tarihi" dir. İki cilttir.

Genadios, 1450 den 1910 tarihine kadar Ankara'da bulunmuş olan Rum piskoposlarının isim cetvelini yazmıştır. Bu cetvel hazır bulunmamıştır. Muharrir, bildiği Yunanca ve ecnebi lisan eserlerinde bulabildiği malûmatı toplamış ve aşağıdaki cetveli tertibetmiştir. Cetvel hatasız olmıyabilir.

1– Konstantin sene 1450-1455

2– Sannakios sene 1596

3– Germanos 16 ıncı asrın sonununda.

4– Arsenios sene 1610

5– Grigorios sene 1617

6– Lavtentios sene 1630

7– Gérassimos sene 1668

8– Athanassios sene 1709

9– Melatius sene 1713

10– Neophitos sene 1721

11– Jeremias sene 1745

12– Anthimos sene 1754

13– Seraphim sene 1773

14– Joannikios sene 1793-1810

15– Sophranios sene 1811-1814

16– Methodios sene 1814-1823

17– Agathangellos sene 1823-1827

18– Theodosius sene 1827-1836

19– Kyrillos sene 1838

20– Nicephoros sene 1845

21– Jeratheos sene....

22– Jaannikos sene 1860

23– Chrisanthios sene 1872

24– Gerassimos sene 1877

25– Nicolas Sacopulos sene 1899

26– Sophranios sene 1902–1909

27– Gernassios 1910 dan Türk-Yunan ahalisinin mübadele tarihine kadar.

Bu cetvelden sonra Metropolit Gennadios şunları yazıyor:

1- 1916 da Ankara Rum metropolithanesi arşivleri bir yangın neticesinde mahvolmuştur.

2- Nicolas Agyos namı altında Ankara'da bir katedral vardı. Yeri şimdiki Park Palas'ın bulunduğu yerdi. Bu katedral Jannikos zamanında yanmış ve Gerassimos zamanında tamir edilmiştir.

3- Kalenin içinde Sent Georges namında bir kilise vardır. Bugün mevcuttur. Bu şapelin methalinde bir Yunanca kitabe vardır.

Not: Metropolit Gennadios'un yazdığı bu cetvelin bibliyoğrafyası şudur:

1. LeQuier, Oriens, Christianus.

2. Ad. Harmack, Mission und Ausfreitung Christianus in der drei ersten Jahrhunderters.

3. Xenofanis. (Yunanca mecmua).

4. Les Codes du Patriarcat oecuménique, source la plus sûre pour les temps modernes.

Rum Cemaati (B)

Malûmdur ki, Türkçe konuşan Selçukilerin, onikinci asırdan itibaren, bulundukları yerlerde ve bilâhare Osmanlı Türklerine geçen yerlerde yaşamış Ortodoks Rumlarının lisanları Türkçe idi. Bunlar Yunanca bilmediklerinden, dinî eserlerini Yunan yazısiyle Türkçe yazarlar ve dolayısiyle âyinlerini Türkçe yaparlardı.[6]

Dinî işleri kolaylaştırmak için, Ankara Metropolidi Antalyalı Sefarim Rakip ondokuzuncu asrın iptidasında, Ortodoks dinine ait, Yunan harfleri ve Türkçe diliyle, Venedik'te basılan üç ciltten ibaret bir eser meydana getirmiştir.[7]

Bu üç cildin serlevha olmak üzere, küçük bir mukaddeme vardır.

Birincinin serlevhasında, eserin Ankara eski metropolidi Antalyalı Serafim Rakib tarafından şerhedildiği ve 1806 da Venedik'te basıldığı, ikincinin serlevhasında, 1806 da Venedik'te basıldığı, üçüncü serlevhasında eserin Ankara eski metropolidi Antalyalı Serafim tarafından ikmal edildiği ve 1816 da Venedik'te basıldığı yazılıyor.

Bundan başka aşağıdaki noktalara temas edilmektedir:

a- Yunan yazasiyle basılmış olan bu eserde telâffuz bakımından bâzı uygunsuzluklar vardır. Yunanca'da b, Türkçe c, ç,j, ş harfleri yoktur. Meselâ şehid = ssehit; içine = itsine; padişah = patissah; bu = mbu, jale = zale.

6. Antalya, Rum ahalisi bundan seksen sene evvel Yunanca bilmezdi. bunu, bundan elli sene evvel Rodosta bana Yunanca ders veren muallim Nicoladis söyledi. Nicoladis Antalya'da en evvel Yunanca okutan muallim oldu. Bu, muallim bana "Antalya'ya geldiğim vakit, Rumlar Yunanca'dan gri (bir harf) bilmezlerdi" dedi.
7. Trois ouvrages en turc d'Angora, imprimés en caractéres Grecs par M. Clément Huart (Journal asiatique T. XVI, q. eme serie. (1900).

b - Kilise tâbirlerinin yanı başında, Yunanca tercümeleri vardır. "Şehit" kelimesinin başında martyros vardır.

c- Bâzı kelimeler avam telâffuziyle gösterilmiştir. Meselâ ile yerine ilem, yani yerine yaniya.

Fransa Şark Lisanları Mektebi Profesörü M. E. Legrand, Serafim'in dinî meselelere dair dört Türkçe eser yazdığını, dostu olan Mösyö (Huart) a (bu zat İstanbul Fransız sefareti tercümanı) yazmıştır. Bu eserlerin serlevhalarının isimleriyle beraber verilen bâzı malûmatı buraya alıyoruz.

Birinci eser – "Ruh âfiyetliği" ile başlar. Bu mukaddemede, diğer mevad meyanında, Ankara'nın eski metropolidi olan Serafim tarafından tefsir ve kendi parasiyle tabedilen Ankara Metropolidi St. Clémentin Tarihi de vardır.

İkinci eser – Hacetname (Hatzetname) yani dua kitabı. Rahip Serafim tarafından, büyük müşkülât ve zahmetle Yunanca'dan Türkçe'ye tercüme olunmuştur (1802 de Venedik'te basılmıştır).

Üçüncü eser – Itla' itilâ kelâmı. (Discurs de la connaissance) Serafim tarafından Yunancadan Türkçeye tercüme edilmiştir. (1806 da Venedik'te basılmıştır).

Dördüncü eser – Cümle (Tzoumle) senin pazar günlerine cevap ve nasihatlar (Kıryakilara tzevap ve nasaailar) eseri Türkçe olarak kaleme alınmıştır (Sene 1758).

Serafim psautier (Hazreti Davud'un mezarimini cami kitap) nin eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Venedik'te tabolunmuştur. Yine 1758 de Yunanca ve Türkçe Proskynotarion yani Hacıların Mukaddes Yerleri Rehberi de basılmıştır.

Ermeni Cemaati

Ankara şatosunun (kalesi) birinci katında, zannolunduğuna göre, 1200 sene evvel, Croix namı altında bir Ermeni kilisesi vardı. Bu kilise gayet küçük olup, içi karanlık idi. Tournefort C. III. s. 127 (Tournefort 1701 de Ankara'ya gelmiştir).

Şehrin haricinde, Ermenilerin St Marie namında bir manastırları vardı. (Tournefort C. III. s. 331/2).

1861/2 de, Küçük Asya'ya gelmiş olan Georges Perrot Ankara Ermenileri hakkında şöyle yazıyor:

Müttehit olmıyan yani Katolik mezhebini kabul etmemiş Ankara Ermeni cemaati az ve oldukça fakir olup müttehit Ermeni cemaatinden dûndur. Malûmatı diniyece zayıf papaslar tarafından idare olunurdu. Âdi papaslar evlenirlerdi. Vartabetleri yani din doktorları bekâr kalmıya mecburdurlar. (Georges Perrot, s. 330, sene 1862).

Ermeni patriklerin intihabı zamanında, patriklik vergisi namiyle hükûmete bir vergi verirlerdi. Onyedinci asırda bu mevki en ziyade artırana verilirdi. 100,000 akçadan ibaret ve mukataa tesmiye olunan bu vergi 400.000 akçaya kadar çıkmıştır. 1838 de mukutaa bedeli 10.000 kuruşta tespit edilmişti. Patrikhane bu vergiyi, kendisine tâbi Ermeni cemaatlerinden tedarik ederdi. Ankara Ermenileri 1.000 kuruşla iştirâk ederdi (M Eugéne Boré, Armenie S. 50 C. Tome II).

Katolik Ermeni Cemaati

Osmanlı tebaasından olan Ermenilerin dini bütün Ermenilerce müşterek ve içlerinde başka fırka olduğu 1040 tarihlerine kadar bilinmez iken, Frenk papaslar, bunların içine girip gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'nun bazı yerlerinde, bir takım Ermenileri, Papa'nın riyaseti altında bulunan Katolik mezhebini kabul etmiye teşvik etmişlerdir. Osmanlı Devletinde yaşıyan Hıristiyan tebaasının dinî meseleleri, patriklere verilen fermanlarda tasrih edildiği halde, yine Osmanlı tebaasında bulunan Ermenilerin bir kısmının dinî meseleler için bir ecnebi kiliseye tâbi olmaları siyaseten tecviz edilmezdi.

Dördüncü Sultan Murat bu vaziyetten haberdar edilince cür'et eden bu gibi tebaanın cezalandırılmasını emretmiştir. 1047 tarihinde bu hâdise tekrarlanmış ve zamanın sadrazamı olan Ali Paşa, bu taifeden birkaç kişi idam etmiştir. Bundan başka, Ermeni patriklerin ellerine verilen emirlerde, Frenk kiliselerine giden ve Katolik mezhebine giren reâyayı haber aldıkları halde (patriklerin) hemen hâkimlere ihbar ile, vakit kaybetmeden, onların küreğe konulması ve hattâ kendi mezheplerine aykırı harekete cesaret edenlerin tedip ve terbiyelerine dair gönderecekleri mühürlü arzları reddolunmayıp

her veçhile müsaade olunacağı derç ve tasrih edilmiştir. bu tenbihe rağmen, bazı zenginler, Katolik olup ve vasıtalariyle Katolik papasları dahi, papadan aldıkları mühürlü senetlerle, kasabalarda ve köylerde dolaşarak reâyadan birçoğunu aldatıp kendi mezheplerine ithal ederlerdi. Vaktiyle Ermeni patriklerine verilmiş olan emirlerde bu veçhile Katolik mezhebine girenlerin ölülerini kaldırmaması hakkında bir madde vardı. O sırada (1192) İstanbul'da büyük bir veba zuhur ettiğinde, Ermeni patriği bu maddeye istinaden Katolik Ermenilerinin cenazelerini kaldırmamak cihetine gitmiş ise de Katolikler, bunun asıl sebebinden bahsetmeyip mutlaka mezhep düşmanlığına atfederek kendilerine mahsus bir patriğin nasbolunması ricasiyle padişaha arzuhal vermişlerdir. Bu arzuhal üzerine, Ermeni patriğine hitaben bir kıt'a buyrultu yazılmış ve içinde de Katolik ölüleri meydana bırakılmayarak ve nizamlarına halel gelmiyecek veçhile defnolunarak kavganın kesilmesi dahi tasrih ve tenbih edilmiştir (Tarihi Cevdet 303/5).

Onsekizinci Asrın iptidasında, bir frére Dominican Ankara'da bulunan birkaç Ermeni ailesine "Müttehitler" (Katolik mezhebini kabul edenler demektir) mezhebini kabul ettirmeğe muvaffak olmuştur. 1738 senesinde Ankara'da 1200 Ermeni Katolik ailesi vardı. O zamandanberi bu adet artmıştır. Bu artış ile, bunlar bolluk ve nisbî bir hürriyet temin etmişlerdir (Georges Perrot, s. 323) 1861 de, hizmetlerinde 30 papas bulunan 12,000 Katolik Ermeni vardı. (Georges Perrot s. 327).

Bu cemaatin teşkilâtı diniye ve içtimaiyesi meyanında, "Maşrabet" remiyeti ve Immaculée conception (hazreti Meryem'in hamli) tarikatı vardı. Maşrabet yani "bakire"ler Cemiyeti, evlenemiyen kızlardan teşekkül ederdi. Ankara gençleri iş aramak için başka yerlere gittikleri için, şehirde erkekten ziyade kadın vardı. İşte bu nisbetsizlik yüzünden evlenmekten artık ümidi kesen kızlar kırk beş yaşlarına kadar, her sene nezirlerini değiştirmek suretiyle, kendilerini bekâret hayatına hasrederlerdi. Bunlar, kendi ailelerinin bir nevi "soeurs de charité" idiler. Hastalara bakarlar, validelerine, terbiye ve büyütmek işlerinde yardım ederler ve valdelerinin hastalığında ve vefatlarında yerlerini tutarlardı (Georges Perrot S. 228/9).

Hazreti Meryem'in hamli tarikatına mensup kadınlar, bir despotun nezareti altında bulunarak, bir manastırda yaşarlardı. Vazifeleri

çocukları terbiye etmek, okutmak ve din öğretmekti. Adetleri 14 idi. Katolik propagandasının en faal olduğu yerler İstanbul, Ankara ve bilhassa Halep ve Şam taraflarıdır.

Bu mesele hakkında sadır olan hüküm sureti şudur:

Yeniçeri ağasına ve Galata voyvodasına hüküm ki

.... Ermeni taifesi Frenk kilisesine varmayıp ve mütenebbih olmıyanlar Galata voyvodası marifetiyle alız ve te'dib olunmak için 1145 senesinde bazı mahallerde bahusus Halep ve Ankara'da âyini hâtılai frengi icrasına hafiyyen şüru' ve mübaşeret edenler her ne mahalde bulunsa, zecri ekid ile men' olunmak üzere 1152 ve 1154 tarihlerinde ve Ermeni patriklerine verilen beratlar şürutunda münderiç olduğu veçhile... Evasıt sene 1159 (Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası No. 82/5 1 Eylül 1340 S. 273/5).

Katolikos İkinci Nerses, dinî sebeplerden dolayı, Ermeni kilisesinin ikiye ayrıldığını resmen ilân etmiştir. O zamandan bugüne kadar Ortodoks (Grégoriens) ve Katolik namiyle ayrılan bu iki kilise arasında, husumet mevcuttur. Dinî hayatın bütün şiddet ve kuvvetini muhafaza ettiği bu sırada, bu iki kilisenin muhasamatı dinî sahadan çıkıp siyasî sahaya geçmiştir.

Ermeni Katolik kilisesi, kuvvetini ve nüfuzunu muhafaza ve idame etmek için, Papaya istinat ederdi. Ermeni Ortodoks kilisesi bundan istifade ederek Ermeni Katolik kilisesinin katolik âlemine istinat ettiğini ve bu ise memleketin menafiine mugayir olduğuna hükûmetin nazarı dikkatini celbederdi.

Hükûmetin müsaadesiyle, Jesvit papasları, hapishanede bulunan Ermeni katoliklerini ziyaret ve kendilerine gerek Ermeni Katoliklerden verilen, gerek Fransa'dan gönderilen hediyeleri teslim ederken, onları teselli ederlerdi. Kumkapı Ermeni patriği Jesvit'lerin bu hareketini beğenmiyerek hükûmete şikâyet ederdi. Bunun üzerine bunların ziyareti men edilmiştir.

1720 senesinde, Ermeni Ortodoks patriği, kendi kiliselerinin boş olduğunu ve Ermeni Katoliklerin Katolik olan Lâtin kiliselerine devam etmekte ısrar ettiklerini ve evlerinde hususî toplantılar yapıldığını görünce, şiddetli tedbirlerin alınmasını hükûmetten istemiştir.

Ortodoks patriğin bu hareketi malî bir sebepten ileri geliyordu. Zira patrikler, cemaat fertlerinden toplanılıp, patriklik namiyle hükûmete verilen bir resim vardı ki, Ermeni dindaşlarının mühim bir kısmının Katolikliğe intisapları cihetiyle bu resmin iradı tenakusa uğramış ve resmin tediyesi hususunda zorluk çekilmişti (Hammer, 14, S. 119). Bundan başka, aynı patriğik dinî propaganda yapmak maksadiyle Avrupa'dan gelen misyonerlerin memaliki Osmaniye'de dolaşmalarının men'i için bir ferman istihsaline muvaffak olmuştur (Hammer 14, s. 118). Bu fermana istinat ederek patrik, Ermeni Katolikleri takibetmeğe başlamıştır. Patrikhanenin adamları, Galata ve Beyoğlu Lâtin kiliseleri önünde ve hattâ evlerinde Ermeni Katolikleri tevkif ederlerdi. Aynı tedbirler İstanbul'dan gayri yerlerde bulunan Katolikler hakkında da tatbik olunmuştur.

İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen murahhaslar, Ankara Katoliklerinin dört kilisesine cebren el koyduktan sonra, Katoliklerin mallarını yağma etmişlerdir. Ermeni muteberan ve papaslardan mürekkep on kişilik bir grup, boyunlarına demir geçirilmiş olduğu halde Amasya'ya nakledilerek derin bir çukura atılmış ve orada soğukta ve su içinde birkaç hafta geçirmişlerdir (Rome et Armenie muharriri :, s. 130).

15 Kânunusani 1828 de, Ankara'nın yerlisi olup, İstanbul'da oturan takriben 6,000 Ermeni ve dilenci kıyafetinde piskopos ile yirmi beş Katolik papası Ankara yolunu tutmuşlardır. Bunlar Üsküdar'da toplanmışlar ve Jandarmalar marifetiyele yola çıkmışlar ve 13 Kânunusani 1828 de hareket etmişlerdi. Nakliye vesaiti az ve yolda rastlanan müşkülât çok olduğundan, ancak 2 Şubat'ta Ankara'ya vasıl olmuştur. Yolda 400 çocuk ölmüştür. Pek çok kimseler İslâmiyeti kabul etmişlerdir (D.G. Rosen, S. 60/6).

Bunlar Ankara'ya gelmezden evvel, Ankara'daki Katolik papasları tahtelhifz Antalya'ya nefyolunmuştur. (Rome et Armenie 173/175).

Fransa sefiri, hemmezheplik münasebetiyle Babıâlıye bir takrir takdim ederek nefyolunan Katoliklerin iadesini ve satılan yalıların reddini ve müstakil patrik nasbını istida etmiştir (Lütfü Tarihi C. II, s. 185).

Fransa sefirinin resmî ve gayri resmî müracaatlardan sonra âtideki irade sâdır olmsuştur. "Maiyetinde bir piskopos bulunmak

üzere, Ermeni Katoliklerine İslâm'dan bir nazır nasbı esas ittihat olunarak, müteferriatının nazırlar marifetiyle icrasına ve bakılmasına karar verilmiştir" ilk tâyin olunan İslâm nazırı duhan gümrükçüsü Ethem Efendi olmuştur. (Lütfü Tarihi C. II, s. 187).

Bu iradeden sonra Katolikler padişaha arzuhal sunarak, evlerinin reddini ve kilise inşası ruhsatını istirham etmişler ve bu baptaki müracaatları tarafı fetvadan tecviz edildikten sonra iradei seniye sudur etmiştir.

Bu iradeden sonra, Ermeni patriği, takdim ettiği takdirde "Akdeniz'e nefyolunan fesatçı papasların bundan sonra geri gelmemeleri ve bir takımı iradei seniye ile menfaalarına gidecek iken, şimdiye kadar Antalya'da ikamet edenlerin gitmelerinin tekidedilmesi mümkün olmadığı halde, bunların ekserisi Ankaralı olmak hasebiyle vatanı aslîlerinden dağılıp ayal ve evladiyle gittikleri başka yerlere fesatçılık ilka ettikten sonra, bir daha çıkmamak üzere aslî vatanlarına gönderilmiş olanların vatanı bazılarının af ve ıtlakı lâzım gelirse, İstanbul'a geldiklerinde Galata ve Beyoğlu vesair memnu mahallerde oturmıyarak, Ermeni ve reâyası bulunan mahalle içinde oturarak, eskiden olduğu gibi, patriklerine itaat etmekten kusur etmemeleri lâzım gelir.

Takrir, bundan başka, başka bir noktaya temas ederek diyor ki: "Ledelicap bazı fesatçıların affiyle, ıtlak ve İstanbul'a gelmeleri emir olunursa bunların enderunu hümayun ve evliyayı umurun dairelerine girip çıkmayarak mîr ahzü itasına dahi karıştırmamak, vüzera, mirimiran, âyan, voyvoda, mevali huddat hizmetlerinde ve yanlarında bulunmamak sureti re'yi âlilerine muvafık gelirse, bâiradei seniye şüruta raptolundukta bunlar lânetli gibi feyziyap olmıyacağı (Lütfü Tarihi C. II, s. 297).

Ermeni patriği tarafından defter edilen takımdan hattı hümayun ile Ankara'ya nefyolunanlar: Sarraf Kılıcoğlu Viçen, Tinkarın oğlu, Agobun oğlu Mikael ve yine Tinkaroğlu Kirkor, Bedrosun oğlu Antuvan, Davut oğlu Bedrosun menfaalarında ipkası. Çünkü bunlar müttehim idiler. Bir takım biçare ve acezenin suçları olmadığından iadesi kabildir. (Lütfü Tarihi C. II. S. 190).

Ermeniler arasında olan bu kavgadan istifade etmek istiyen Avusturya hükûmeti dahilî işlerimize karışmak istemiş ise de, Ba-

bâli buna meydan vermiyerek patriği bu hususiaki beceriksizliğinden dolayı, azletmiştir. (Cevdet Tarihi C. I, s. 362/3).

1829 senesinin sonuna doğru, Rusya ile Babıâli arasında aktolunan Edirne muahedesinden, Fransa ve Avusturya'nın müdahalesinden istifade eden, Paşa Sekizinci Pie, Katolik işlerinin dinî hürriyetini elde etmiye muvaffak olmuştur. 8 Kânunusani 1830 tarihinde İkinci Mahmut tarafından isdar edilen bir fermanda İstanbul'da bir Ermeni Katolik patrikliğinin teşkilini, nefyedilenlerin avdetini, hukukunun tanınmasını, mallarının iadesini, yeni kiliselerin inşaatını ilh. emretmiştir. (Rome et Armenie S. 191).

Ankara Katolik Ermenilerinin bir semineri vardı. Müessisi Antonio Şişmanyan idi. Bu rahip Propaganda Kolejinde on sene okumuştur. O zaman, Ankara, Anadolu'da en mühim Katolik merkezi idi. Nüfusu 10/12.000 Seminerin programı: Edebî Ermenice, Türkçe Arabi ve farsi, italyanca ve lâtince, ilâhiyat, ahlâk, metafizik, kilise tarihi. Bu son iki lisan yardımiyle tedris olunur. İki talebe Paris'teki Sen Suplice seminerine gönderilmiştir. Ankara'ya dönüşlerinde, İtalyanca yerine Fransızcayı tamim etmiştir. (Perrot, S. 312/317).

Yahudi Cemaati

1492 senesinde, İspanya'dan ve birkaç sene sonra, Portekiz'den Türkiye'ye hicret eden Musevilerin bir kısmı Ankara'ya gelmişlerdir. Yeni mülteciler Ankara'da eskidenberi orada yaşıyan ve bir mâbet sahibi olan bir Musevi cemaati bulmuşlardır. Zamanla sayıları artan mülteciler, biri Musevi İspanyollara, diğeri Musevi Portekizlilere mahsus iki sinagog açmışlardır.

1510 senesinde, Portekiz cemaatiyle hahamları arasında dinî bir ihtilâf çıkmış ve meselenin halli için İstanbul Hahambaşısı İlya Mirzahi'ye müracaat etmiştir. Mesele şu idi: Yahudilerin, Yahudi olmıyanlar tarafından yapılan sirke ve kaymak gibi şeyleri yemelerinde dinî bir mahzur var mı? İstanbul hahambaşısı menfi cevap verdiği için, cemaat ikiye ayrılmıştır.

Takriben bir asır sonra, adedleri az olduğu için, portekizceyi kaybeden Portekiz Yahudileri, İspanyol Yahudileriyle karışarak

kendi sinagoglarını kapatmış ve bu suretle biri yerli diğeri İspanyol olmak üzere iki sinagog kalmıştır. Yerli musevilerin lisanları Türkçe olduğu halde sinagogdaki âyin ve merasim Bizans sinagoglarınınkinin aynı idi. (Dince fark yoktur). Zamanla, İspanyol Yahudileri çoğalmış olduğundan, yerli Yahudiler azalmış ve dolayısiyle İspanyolcayı öğrenmişlerdir.

Ankara'da Kan İftirası

Eskidenberi, Yahudilerin, hamursuz bayramı için, yaptıkları hamursuz ekmeğine insan kanı kattıklarına dair, Hıristiyanların bâtıl bir inanışları vardır. Ahdi atikte, kanın Yahudiler indinde mekruh olduğunu birçok defalar kaydediliyor.[8] Bu kesin kayıtlara rağmen, Yahudiler bu bâtıl itikatların kurbanı olmuşlardır. Türkiye'de, bu iftiraya ilk defa olarak Kanunî Sultan Süleyman zamanında rastlıyoruz. Birkaç defa tekerrür eden bu iftiraların butlanını Sultan Mecit ve Sultan Aziz hususî fermanlarla tekzibetmişlerdir. Kanun demek olan bu fermanlara göre, mahkemeler bu mesele hakkında vaki olan müracaatları nazarı itibara almazlar.[9]

Kan iftirası vakalarının hangi senede yahut senelerde vukubulduklarını hatırlamadan, Ankara Yahudileri kan iftiralarının vukubuldukları aylarla günlerini hatırlıyorlar, seneleri hatırlamıyorlar. Bu izaha muhtaçtır. Kan meselesi bir iftiradır. İki bin sene, dünyanın her tarafında türlü türlü müşkülât içinde yaşamış olan Yahudiler, türlü türlü iftiraya mâruz kalmışlardır. Kan iftirası bu cinstendir. Yahudiliği kirletmek maksadiyle uydurulup halkı inandırmak gayretinde bulunanların gayreti boş çıkınca, Yahudiler, Cenabı Hakka dua ederler ve bu dua her senenin aynı gününde yapılır. Ankara Yahudileri iki defa kan iftirasına mâruz kalıp birinden İbrani 14 Temmuz'da, diğerinden İbrani 21 Eylûl'de kurtulmuşlardır. Birinci vakada, bir Türk çocuğunun ortadan kaybolması üzerine tazyikler başlamıştır. Çocuk bulunmuştur. İkinci vak'a, "Sarı Kız" namında bir kızın kaybolması ve bulunmasiyle bitmiştir.[10]

8. Tevratın Lavilileri kitabının 3, 7, 17 inci fasılları
9. Bu iki fermanın metinleri "Türkler ve Yahudiler" namındaki eserimde bulunur. (S. 26/30).
10. Muharririn yazdığı "Histoire des Juifs d'Anatolie" C. II, s. 281.

Ankara Hahamları

Ankara Yahudi cemaati, nüfus itibariyle, üçüncü derecede bir cemaat idi. Bu derece yüzünden başına gelen hahamların iktidarca dereceleri zayıftı. Müşkülâtta bulundukları dinî meselelerin halli için İstanbul, Selânik, İzmir, gibi büyük cemaatlerin ruhanî reislerine müracaat ederlerdi.

Ondokuzuncu asrın iptidalarında, Eliezer Funes, Samuel Amon ve yirminci asrın iptidasında Samuel Bahar Ankara'da hahambaşı idiler.

Ankara hahamhanesinde hahamlığın bir usulü vardı, o da, halefi olarak kendi oğlunu tâyin etmekti. Bu usul bütün Mısır Musevi cemaatlerinde, Şam'da, Bağdad'da, Tokat'ta, Amasya'da, Ankara'da, Bursa'da İstanbul'da, Halep'te ve başka yerlerde cari idi. (Masa Hayim S. 60/2).

Bu usul son zamanlara kadar devam etmiş ve cemaatler arasında kavgalara sebep olmuştur.

Kiliseler ve Sinagoglar

1890 da Türkiye'yi ziyaret eden Vital Cuinet, Ankara'da yaşıyan İslâm olmıyanların dinî müessesatını şöyle sayıyor:

4 Ermeni Katolik kilisesi, 2 Rum Ortodoks kilisesi, 2 Ermeni Grigoryen kilisesi, 1 Protestan kilisesi, 1 Yahudi sinagogu.

Aynı muharrir manastırları (manastırda yaşıyan rahip veya rahibelerin heyeti mecmuası) şöyle sayıyor:

2 Ermeni Katolik manastırı, (biri kadınlara mahsus), 1 Ermeni Grigoryen manastırı, 1 Rum Ortodoks kilisesi.

1701 de Ankara'yı ziyaret eden Tournefort, Ermenilerin yedi kilisesi ile şehrin haricinde Sainte Marie namında bir manastırı olduğunu yazıyor. (C. II, 331/4).

ON İKİNCİ BÖLÜM

SULAR – KURAKLIK – YOLLAR – DEMİRYOLLARI

Sular

1050 (1680) senesinde, Ankara'yı ziyaret eden Evliya Çelebi Ankara suları hakkında şöyle yazıyor: "İki yüz adet sebili (umuma mahsus çeşme) varsa da, meşhurları Hacı Şa'ravî sebili, Hacı Mansur sebilidir. Yukarı iç kalede su sahrınçları, buğday ambarları var. Ama Aşağıhisar'ın suyu çok olduğundan öyle sahrınçlar yoktur. Cümle yüz yetmiş çeşmesi vardır, üç bin su kuyusu vardır." (Evliya Çelebi C. II, s. 430).

1839 da Ankara'yı ziyaret eden Texier, Ankara'nın, yüksek umran devrinde, yüz yetmiş su menbaı, üç bin su çeşmesi vardı diyor (C II, s. 474/5).

Kâtib Çelebi, Çubukâbat'tan bahsederken, buranın suyu Engürü'nün canibi garbisinden gelir ve ekini sular, diyor (Cihannüma S. 604).

1852 de Ankara'yı ziyaret eden A. D. Mordtmann şöyle yazıyor: Ankara'da su azdır. İki kalenin etrafında, ne çeşme, ne de sahrınç vardır. Şehrin alt kısmının nısfı garbî ahalisi, saraya yakın bulunan birkaç çeşmeden istifade eder. Şark kısmı ahalisi ise, bir iki çeşme ile ihtiyacını temin eder. 12.000 hanelik bir şehir için, işte su bu kadardır. Ağlebi ihtimale göre, şehrin eski sâkinleriyle efendileri, hanelerine su boruları getirmeyi (uzatmayı) ve sahrınç yapmayı unutmuşlardır. Bu müşkülâttan kurtulmak için her bir aile, suyunu bir saat uzak bir çeşmeden, eşek ile tedarik ederler. Çamaşırlar çayda yıkanır; hamamlar aynı sudan istifade derler. (S. 377/8).

Ankara şehrinden garba doğru münharifen akan ve bir miktar müfrez cetvel ile şehrin ahalisi reyyan ve fazlası Riz kazasına doğru seyelân ve Akköprü yakınında Çubuk çayı demekle maruf olan çaya karışan Nehri Sagir'in iki tarafı Kayaş bahçelerini ve şehrin cenup, garp ve şimal cihetlerinde bulunan türlü meyva ağaçları, bağları ve bahçeleri tezyin eder ve havanın ciyadeti sebebiyle bura-

sı ahalinin sayfiyesi olur. Şehrin garp tarafında akan İncesu (acaba Nehri Sagir mi?) nehri şehrin pişgâhında nice bostanlar ve takriben dört bin hayvanın idaresine kâfi çayırları suladıktan sonra Orman Çiftliği ile Akköprü arasında Çubuk çayına munsap olur.

Nüzhetgâhların ekserinden nebean eden sular ve şehir içinde Ulucak, Beypınarı, Öksüzce ve civarındaki Cebeci suları şehrin mergup sularındandır (Ankara Litoğrafya Salnamesi 1291 S. 102/3).

Ankara'nın çeşme suları üç membadan gelir:

1- Elmedağı membaları, Elmadağı Ankara'nın cenubu şarkisinde ve 1800 metre irtifaında çıplak bir dağdır. Şehre 36 kilometre mesafededir. Bu dağda iki türlü su vardır. Memba suları, yeraltı suları. Her iki nevi sulardan da bugün istifade olunmaktadır. Dağın memba bulunan kısımları 1300-1350 metre rakımındadır. Başlıca membalar: Kırıkpınar, Beypazarı (Beypınar), Kocapınar, Zindankaya, Özüpınar, Kehlizpınaz, Kıbrıs yaylası pınarı isimlerini alır. Dağdan şehre su getirilmesine çok eskiden başlanmıştır. Abidin Paşa'nın valiliği zamanında, Kehliz membalarından su getirilmesi için kanallar yapılmış ve şehrin kale civarına kadar su çıkarılmıştır. bu teşkilât hâlen mevcuttur. Yeni tesisatla daha fazla miktarda şehre su getirilmesi meselesi Şehremini Haydar Bey zamanında düşünülmüş ve hemen işe başlanmıştır. (Ankara Vilâyeti S. 77).

Hanımpınarı: Bu su Kayaş vadisinde ve Üreğil köyü civarındadır. Bu suyun ilk tesisatı Abidin Paşa zamanında yapılmıştır. Suyun mecrası takriben yedi kilometre uzunluğundadır. Su membaında rakım 96 metredir. Bu su Cebeciye ve şehrin alt kısımlarına taksim edilmektedir. (Ankara Vilâyeti S. 79).

Kasımlar suyu: bu suyun gerek miktarı ve gerek rakımı, şehrin muhtelif mahallelerine su verecek bir halde olmadığından, Elmadağı tesisatı ikmal olunduğu vakit bu suyun kanalları kaldırılacaktır (Ankara Vilâyeti S. 79/80).

Ankara valisi Abidin Paşa, birkaç sene evvel demir borularla Elmadağından şehrin mürtefi mahalli olan Atpazarına getirttiği 150 masuralık su Ankara şehrini ihya etmiştir. Bu sudan, Atpazarında on iki lüleli som kâgir bir çeşme bina eylediği gibi, masarifi Abidin Paşa tarafından tesviye edilerek, biri Nakşıbendî nam mahalde ve Medrese-i Hamidan tesviye edilerek, biri Nakşıbendi nam mahalde

ve Medrese-i Hamidiye pişgapıhda, diğeri Hisarönü'de somaki mermerden iki çeşme ve Hacı Bayram Veli hariminde bir havuz inşa edilmiştir. Şehrin muhtelif yüz tarafındaki şehir suyu da demir borularla aşağı yüze kadar getirilmiştir. (Ankara Salnamesi, 1308, S. 246).

Çubuk çayı namiyle maruf olup, şehrin şimal tarafından cereyan eden nehrin bir kısmı küşat edilen tarhlar vasıtasiyle civardaki mer'ayı iska eylediği gibi ciheti şarkiyeden cereyan eden Tabakhane deresi dahi cedavili mahsusa ile şehre bilirca mevcut bağ ve bahçe ve bostanlar irva eder.

Şehrin canibi garbisinden gelen ve o cihetteki bostanlardan kısmı küllisini iska eden İncesu nehri dahi, bir iki bin hayvanın ra'yine kâfi olan çayırları riyan ederek Orman Çiftliği ile Akköprü arasından mezkûr Çubuk çaya insabeder (Ankara Salnamesi, 1311, S. 241/2).

Romalılar zamanında yapılan ve bugün muhtelif yerlerde rastlanan su tesislerini dikkat nazarına almazsak, şehrimize su getirmek için ilk teşebbüsün 1890 yılında vali Abidin Paşa zamanında yapıldığını görürüz. Bu vali şehir dolaylarındaki memba ve akar suları, fen adamlarına incelettirmiş ve Elmalı dağındaki Kehlizpınarı ve Kayaş vadisindeki Hanımpınarın sularını kâgir kanallar vasıtasiyle şehre getirerek muhtelif çeşmelere dağıtmıştır. Hükûmet merkezi oluncaya kadar, şehrimizin su ihtiyacı bu iptidaî tesislerle karşılanmakta idi. (Ulus Gazetesi 18-10-194. Yüksek Mühendis Ömer Liva Türkmen).

Kuraklık

Büyük Millet Meclisinde yapılan görüşmeler esnasında söz alan milletvekili Salâhattin Batı 18-12-1945 tarihli oturumda Ankara kuraklığı hakkında şunu söylemiştir:

"Devre kurakları, Anadolu'da her zaman vuku mümkün şeylerdendir. Netekim en son bildiğimiz 1871-74 arasında (Hicrî 1290) kuraklığı adiyle meşhur böyle bir kuraklık olmuştur. Bugün bazı ihtiyarların hatırladığı bu kuraklıkta Ankara vilayetinde bütün sular kurumuş, birçok köyler boşalmış, halkı hicret etmiştir. Bu köylerin

ankazına bugünn bile rastlanır.

Bu kuraklıkta, Ankara köylerinde nüfusun 1/4 nün öldüğünü, mühim bir kısmının hicret ettiğini, Keskin kazasının 52 bin nüfusundan 20 bininin telef olduğunu, 7 bininin hicret ettiğini o zamandan kalma belgelerden öğreniyoruz. 1291 (Hicrî) de Ankara valisinin İstanbul'a çektiği bir telgrafta vaziyetin fecaati anlatılmakta ve (Ankara'ya etraf kasaba ve karyelerden günde 1500/2000 nüfusun döküldüğü, açlıktan kadın ve çocukların tahammül edilmez derecede feryat ettikleri, sokak aralarında düşüp öldükleri, salgın emareleri de görüldüğü) bildirilmektedir. İşte arkadaşlar, Anadolu'da kuraklık bu kadar müthiş olabiliyor ve iklimimizin bu hususiyeti bilhassa Orta Anadolu'nun neden asırlardanberi fakir olduğunu anlatıyor.[11]

YOLLAR

Katır Yolları

Ankara, Anadolu'nun en mühim ticaret yollarından biri olup pek çok yolların hareket başlangıcıdır.

Şimalen, Karacılar üzerinden, Çerkeş, Kastamonu'ya,

Şimali garbi, Gerede üzerinden sonra şarkan Safranbolu'ya ve garben Karadeniz limanı olan Ereğli'ye,

Garben, Beypazar üzerinden Torbalı, İznik, Gemlik, Yenişehir ve Bursa'ya,

11. Gazetelere intikal eden bu su meselesini okuyan Yüsef Bılman namında bir musevi bana şunu söylemiştir: "O zaman küçük bir çocuktum. Valdeni ile beraber Bursa'ya gittik. Ankara'da kalan büyük valdem razı değil ve Ankara'ya dönmemizi ısrar ediyordu. Bir gün, gönderdiği bir mektupta: "Gelmezseniz ve bu arada ben ölürsem beni cehennemden kim çıkaracak?" diye yazdı. Bu sözler tefsire muhtaçtır. Malûmdur ki günah işliyenler öldükten sonra cehenneme giderler. Oradan çıkıp cennete gidebilmek, sağ kalanların okuma ve dualarının tavassutuna tabıdır. İhtiyar kadın, bu duanın tesirinden istifade etmek için torununun Ankara'ya avdetini istiyordu.

Garbî cenubii garbî, Ankara, Eskişehir, Söğüt, Yenişehir ve Bursa'ya bağlanan bir yola,

Cenubu garbî Sivrihisar üzerinden Obruklu ve Konya'ya,

Cenubu şarkî, Hacı Bektaş üzerinden Nevşehir ve Kayseri'ye,

Şarkan, Yozgat üzerinden,

Şimali şarkî, Zile üzerinden Amasya ve Tokat'a gider (Grande Ancyclopedie Larousse - Ankara makalesi).

Yeni Yollar

1878 de başlanmış olan İzmit - Ankara yolu Küçük Asya'nın en iyi araba yollarından biridir.

İzmit - Ankara yolunun uzunluğu 107,40 kilometre, Ankara şehri civar yolu uzunluğu 13,29 kilometre. Ankara - Ayaş - Beypazarı - Nallıhan - İzmit hududu 164,38 kilometre. Ankara - Kalecik - Kângırı hududu 95,25 kilometre. Ankara - Yahşihan - Keskin 97,97 kilometre. ankara - Erdebil - Kırşehir 300,03 kilometredir.

Ankara Vilâyeti Yolları

1289 da basılan Litoğrafya Ankara Salnamesi yollar hakkında şu malûmatı veriyor:

Ankara merkezine	Kasabalar merkezlerinden
5 Saat	İstanos (Rize) kazası
9 Saat	Ayaş
11 Saat	Beypazar
23 Saat	Koyunağıl
26 Saat	Nallıhan
36 Saat	Seferihisar
15 Saat	Seferi karyesi
12 Saat	Âsi Yozgat
8 Saat	Çubuk karyesi

Demiryolları

1- 8 Teşrinievvel 1888 de, İzmit - Ankara demiryolu hattının inşası fermanı sadır olmuştur. Bu hattın imtiyazını alan M. de Kaulla, Başta Doyçe Bank (Deutsche Bank) olmak üzere bir Alman grubu namına hareket ediyordu. Hattın uzunluğu 486 kilometre olup beher kilometrenin garantisi 15,000 franktır. Bu garantiyi temin etmek için İzmit, Ertuğrul, Kütahya ve Ankara âşarı düyunu umumiye tarafından idare edilecekti. 1889 da inşasına başlanılan İzmit - Ankara hattının resmî açılışı 27 Teşrinisani 1892 de yapılmıştır. Alman sermasiyle yapılan bu hattın ismi "Anadolu Şimendifer Şirketi" namiyle maruftur (Charles Morawitz, Les Finances de la Turquie S. 403 1902).

Ankara - Kayseri demiryolunun uzunluğu 384 kilometredir. İmtiyaz 15 Şubat 1893 te M. de Kaulla'ya verilmiştir. Mukavele şartlarına göre bu hat 1902 senesine kadar tamamlanmış olacaktı. Fakat Almanya masarifin fazlalığından dolayı vaz geçmiştir. (De la Jonquiére, Histoire de I'Empire ottoman II. S. 627 194).

2- 1900 senesinde Rusya ile Türkiye arasında yapılan mukaveleye göre, Anadolu'da inşa edilecek demiryolu hatlarının imtiyazlarından Rusya'nın haberdar edilmesi ve muvafakatinin istihsali lâzım gelirdi. Bir Fransız şirketi Mardin - Diyarbekir, Ergani demiryolu hattının imtiyazını istediği vakit, Rusya Diyarbekir Küçük Asya'nın askerî mevkiinin merkezidir diye bu imtiyaza muarız oldu. Bunun üzerine 11 Şubat tarihli Outro Rossy gazetesi Ankara - Sivas - Erzurum hattının imtiyazı aleyhine yazdı. Çünkü bu hattın inşası Kafkasya hududuna karşı fena akisler tevlit edebilir (De la Jonquiére, Histoire de I'Empire ottoman II, s. 667).

3- 1900 da Rusya ile yapılan anlaşma mucibince, Rusya'nın şimendifer nüfuzu Ankara'ya kadar gidiyor (Hans F. Helmolt. Weltgeschichte I, S. 420).

Eski maliye nazırlarından Cavit Bey, hususî hatıratını yazmağa alışkın bir adamdı. Vefatından sonra, arkadaşlarından biri olan Hüseyin Cahit Yalçın "Cavit bey'in Hatıraları" namı altında "Tanin" gazetesinde, merhumun hâtıratını neşretmeğe başlamıştır. Ankara şimendifer hattı unvaniyle şunu okuyoruz:

Ankara hattı hakkında Sulusaray şubesinin inşasına teşebbüs olunursa, Rusların protesto etmeleri melhuz olduğunu, böyle pro-

testo verilmesinin de, ahalice mahiyeti anlaşılamıyacağından, bütün Anadolu itilâflarından hariç bulunan Ankara - Kayseri - Sivas hattının inşası münasip olacağını (Huguenin) söyledi.[12] Bu takdirde, Sulusaray'ı Fransızlara verecek olursa, bir şey demeğe hakları olmıyacağını söyledim. (Cavit diyor). O da tasdik etti (Huguenin). (Tanin 15-1-1944, Cavit bey'in Hâtıraları No. 134.

Anadolu şimendiferlerinin ilk treni Ankara'ya geldiği zaman Vali Abidin Paşa, bütün evlerin istasyona doğru cephelerini, şehir temiz görünsün diye, beyaza boyatmıştır (Tasvir gazetesi 11 Nisan 1941).

12. Huguenin, Türkiye'de şimendiferlerin, doğrudan doğruya devletin idaresi altında bulunmadığı bir sırada, Almanların malı olan şimendiferlerin İstanbul müdürü idi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLAVELİ BÖLÜM*

İSTİKLÂL HARBİ ZAMANINDA, PADİŞAH DEVİREN FETVANIN METNİ – ANKARA VAKIF HANLARI VE KARVANSARAYLARI

Birinci umumî harpten sonra, İstanbul'un ve bazı Anadolu kısımlarının düşman tarafından işgal zararlarını ve İstanbul hükûmetinin kayıtsızlığını anlatan Ankara müftüsü Mehmet Rifat Efendi Anadolu müftülerine imza ettirdiği fetvayı şerifin metniyle imza eden müftülerin imzalarını taşıyan tarihi vesikanın metnini buraya yazıyoruz.

Mehmet Rifat Efendi'nin hal tercümesi şöyledir:

Mehmet Rifat Börekçi, 1277 senesi Teşrinisani'nin 16 ncı Çarşamba günü, Ankara'da doğmuştur. Babası Ankara ulemasından Ali Kâzım Efendi merhumdur.

Rifat Börekçi Ankara'da ilk ve rüştiye tahsillerini gördükten sonra, şer'î ve arabi ilimleri İstanbul'da Beyazıt dersiamlarından merhum Âtıf Bey'den okumuştur. Ayrıca Ankara ulemasından Kütükçüzade Hacı Rifat Efendiden de icazet almıştır. İcazet aldıktan sonra, Ankara Fazliye medresesine imtihanla müderris oldu. 1312 den 1323 senesi iptidasına kadar Ankara İstinaf Mahkemesi âzalığında bulundu. 1323 senesinde Ankara müftüsü oldu. 24 Nisan 1336 tarihinde İstanbul hükûmeti tarafından azil ve aynı tarihte milli hükûmet tarafından ipka olundu.

Merhum; Kuvvayı Milliyetin mürettep ve müşevviklerinden olup İstanbul İdaresi Örfiye Divanıharbince kendilerinin idam ve mallarının haczine karar verilenlerden idi.

Bu eserin üçüncü bölümü Millî Mücadeleye hasrettik. Fakat, oraya girmesi lâzım gelip zamanında bulamadığımız bu mühim tarihî vesikayı "ilâveli bölüm" adını verdiğimiz bölümde neşrediyoruz. Aynı sebepten dolayı, onuncu bölüme girmeleri lâzım gelen iki yazıyı, buraya ilâve ediyoruz.

Millî ayaklanmanın meşru olmadığına dair İstanbul hükûmetinin Şeyhülislâmı tarafından verilen fetvalara karşılık millî mücadelenin İstanbul hükûmetini bile esaretten kurtaracak bir mücahede olduğu hakkında yazıp bütün Anadolu müftüleriyle müderris ve ulemasına imzalattığı aşağıdaki mühim fetvalar bir milleti ayağa kaldırmış, birleştirmiş ve cephelere koşturmuştur.

Rifat Börekçi; ilmî mahreç pâyesini ve dördüncü rütbeden Osmanî nişanını haizdi. Meclisin ilk devresinde dört ay kadar Menteşe mebusluğunda bulundu. 1338 de Şer'iye ve Evkaf Vekâleti İfta Heyeti âzası ve 1 Nisan 1340 da da Diyanet İşleri reisi oldu. 5-3,1941 tarihinde ölmüş ve Ankara Asri mezarlığına gömülmüştür (M. Asım Köksal - İlmiye Salnamesi zeyli).

Bu malûmattan sonra fetvay-ı şerifin metnini yazıyoruz.

Fetvaların Metni

1- Sebebi nizamı âlem olan halife-i müslimin edamellahü hilâfetehü ve şevketehü ilâ yevmiddin hazretlerinin makamı hilâfet ve makarrı saltanatı olan İstanbul emirilmü'min'in hilâf-ı marazisi olarak a'dai müslimin olan düvel-i muhasima tarafından fi'len işgal edilerek asâkir-i İslâmiye eslehasından tecrit bazıları bigayri hak katil ve makarri hilâfetin mühafazasını kâfil bilcümle istihkâmat ve kılâ' ve vesait-i saire-i harbiye zapt ve muamelât-ı resmiyeyi tedvîre ve cüyuşü müslimini techize memur olan Babıâli ve Harbiye Nezaretine vaz-ı yed edilerek halifeyi menafi-i hakikiye-i milleti zamin tedabir ittihazından fi'len men' ve idare-i örfiye ilân ve divanharbler teşkili ile İngiliz kavanini tatbikan muhakeme ve teçziye etmek suretiyle halifenin hakk-ı kazasına müdahale ve kezalik hilâf-ı marazi-i hilâfetpenâhi olarak eczai memalik-i Osmaniye'den İzmir ve Adana ve Maraş ve Antep ve Urfa ve havalisine düşmanlar tarafından tecavüz edilerek tebea-i gayri müslime ile biliştirak İslâmları katliâm ve mallarını nehb-ü garet ve muhadderatına tecavüz ve mukaddesat-ı müslimini tahrik eder olduklarında berveçhi meşruh mâruz hakaret ve esaret olan halife ve müsliminin istihlâsı hususunda kudret-i mümkünlerini sarfetmek bilûmum müslimine farz olur mu beyan buyurula. Elcevap Allahü Tealâ a'lem: Olur.

2– Bu surette hukuk-u meşruasını ve hilâfetin kudret-i mağsubesini istirdat ve bilfiil mâruz-u tecavüz olan memalik-i mezbûreyi

düşmandan tathir için mücadele ve mücahede eden cumhur-u müslimin şer'an bağı olurlar mı? Beyan buyurula. Elcevap Allahü Taalâ a'lem: olmazlar.

3– Bu surette düşmanlara karşı açılan mücahededе vefat edenler şehit ve berhayat olanlar gazi olurlar mı? Beyan buyurula. Elcevap Allahü Taalâ a'lem: Olurlar.

4– Bu surette mücahede ve vazifei diniyesini ifa eden cumhuru müslimine karşı düşman tarafını bililtizam müslimin beyninde ika-ı fitne ederek istimal-ı silâh eden müslimin şer'an ekber-i kebairi mürtekip ve sai-i bilfesad olurlar mı? Beyan buyurula. Elcevap Allahü Taalâ a'lem: Olurlar.

5– Bu surette düvel-i muhasamanın ikrah ve iğfali ile vakıa ve hakikate gayrimuvafık olarak sâdır olan fetvalar cumhur-u müslimin için şer'an muta' ve ma'mul aleyha olur mu? Beyan buyurula. Elcevap Allahü Taalâ a'lem: Olmaz.

Fetvayı tasdik eden müftülerin isimleri şunlardır:

Ankara müftüsü Mehmet Rifat - Samsun müftü vekili Bahri Kütahya müftüsü Fevzi Sinop müftüsü Salih - Eskişehir müftüsü Mehmet Salih - Gümüşhane müftüsü Mehmet Fehmi - Bursa müftüsü Ahmet Hamdi- Bilecik müftüsü Mehmet Nuri - Denizli müftüsü Ahmet Hulûsi - Tokat müftüsü Elhac Ömer - Diyarıbekir müftüsü Elhac İbrahim - Çerkeş müftüsü Mustafa - Taşköprü müftüsü Mehmet Emin - Ayancık müftüsü İsmail Hakkı - İnebolu müftüsü Ahmet Hamdi - Boyâbat müftüsü Ahmet Şükrü - Tatay müftüsü Rüştü - Tosya müftüsü Bahattin - Araç müftüsü Hasan Tahsin - Tirebolu müftüsü Ahmet Necmettin - Bünyan müftüsü İbrahim Hakkı - İnegöl müftüsü Fehmi - Yenişehir müftüsü Hüseyin Hüsnü - Narman müftüsü İsmail Hakkı Espir müftüsü Ahmet - Akdağ müftüsü Mehmet Edip, İskilip müftüsü İsmail - Urfa müftüsü Hasan - Çizan müftüsü Mustafa Sırrı- Maçına müfütüsü Kâmil - Gemlik müftüsü Ahmet Vasfi - Mihalıççık müftüsü Abdülgafur - Kirmastı müftüsü Osman - Söğüt müftüsü Mustafa - Tortum müftüsü Elhac Ali - Gümüş Hacıköy müftüsü Ali Rıza - Merzifon müftüsü Vehbi - Yusufeli müftüsü Ahmet - Hınıs müftüsü Şeyh Bahaettin - Beyazıt müftüsü Abdülhadi - Diyadin müftüsü Ömer - Sivrihisar müftüsü Mehmet Ali Niyazi - Orhaneli müftüsü Yusuf Ziya - Lice

müftüsü Ahmet- Erbaa müftüsü Abdullah Fehmi - Yozgat müftüsü Mehmet Hulûsi - Gerun müftüsü İsmail Vehbi - Boğazlıyan müftüsü Abdullah - Bayburt müftüsü Fahrettin - Havza müftüsü İsmail - Pünhan müftüsü Mehmet Tevfik - Siverek müftüsü Osman - Direk müftüsü İskender Kâzım - Haymana müftüsü Ahmett Vehbi - Devrek müftüsü Abdullah Sabri - Bozdoğan müftüsü Hasan Tahir - Mudanya müftüsü Mustafa Hulûsi - Gerdus müftüsü Süleyman - Demirci müftüsü İbrahim Hakkı - Viranşehir müftüsü İbrahim - Kayseri Müftüsü Nuh - Maraş müftüsü Hacı Ahmet - Bahçe müftüsü Mehmet Salim - İncesu müftüsü Mahmut - Bitlis müftüsü Abdülmecit - Uşak müftüsü Ali Rıza, Eşme müftüsü Nazif - Diyarbekir - Silvan müftüsü Abdurrahman - Hizan müftüsü Abdülmecit - Van müftüsü Riza - Acıbadem müftüsü Himmet Hulûsi - Balya müftüsü Hüseyin - Müderrisinden Abdullah - Niksar müftüsü Mustafa Fehmi - Müderrisinden Halil - Çal müftüsü Ahmet İzzet - Çine'de Milli Ordu müftüsü Gümülcineli Esat - Çine müftüsü Ahmet Zühtü - Yozgat müftü vekili Şükrü - Viranşehir müftüsü İbrahim.

Berveçhi balâ fetâvay-ı şerife şer'i şerife muvafıktır.

Ankara'da Vakıf Hanlar ve Kervansaraylar*

Hanlar eski Osmanalı İmparatorluğunun her tarafında, gerek yol üzerinde, gerek şehir içinde yolcu ve misafir konmalariyle ikametlerine ve şehir içinde tüccar malları konmalariyle saklamalarına mahsus odaları havi büyük binalar demektir. Bu binalara yolcu hanı veya ticaret hanı derler.

Kervansaray, büyük caddelere ve kervanların yani kafile ve heye'tin yolcu takımlarının konmasına mahsus büyük binalardır. Kafileler bazan mallariyle beraber kervansaraylara gelirler.

Hanlar

1- Safran hanı. Kayseriyeli Safrancıoğlu Hacı İbrahim bin Mehmet (sonra Ankaralı) Yenişehir mahallesinde iki han yaparak 917

Onuncu bölüme girmesi lâzım gelen bu yazıları zamanında bulamadığımızdan bu ilâve bölüme koyuyoruz.

de vakfetmiştir (Arapça yazılmış vakfiyenin defter numarası 582, sayfa numarası 163, sıra numarası 109, içinde mescit var).

2– Muslu han. Musluoğlu Arslan Ağa Koyunpazarında bir han yaparak 1075 tarihli vakfiyesinde zikrolunmuştur. (Vakfiyenin defter numarası, 532, sayfa numarası 167, sıra numarası 137).

3- Abdülkerimzade Hacı Mehmet Emin Atpazarında, Abacılarda bir han yaparak 1141 tarihli vakfiyesinde zikrolunmuştur. (Vakfiyenin defter numarası 630, sayfa numarası 930, sıra numarası 571).

4- Kurşunlu han. Kasımoğlu Hacı Yusuf, Kurt Balioğlu mahallesinde bir han yaparak 1143 tarihli vakfiyesinde zikrolunmuştur (Vakfiyenin defter numarası 581, sayfa numarası 204, sıra numarası 209).

Bedestene bitişik olan bu hana da Karasu hanı derler. Han metrûktür.

5- Ağazade hanı. Hacı Abdullah Ağa bin Salih Efendi Koyunpazarında bir han yaparak 1159 tarihli vakfiyesinde zikrolunmuştur. (Vakfiyenin defter numarası 487, sayfa numarası 310, sıra numarası 28, içinde mescit var).

6- Muslu Paşa hanı. Muslu Paşa Müneccimbaşı mahallinde bir han yaparak 1172 tarihli vakfiyesinde zikrolunmuştur (Vakfiyenin defter numarası 487, sayfa numarası 315, sıra numarası 30).

Aşağıdaki hanlar hakkında kronolojimiz yoktur.

7- Yeni han. Bu han ile Kurşunlu han arasında küçük bir sokak vardır. Han metrûk olup yalnız bir cephesi kalmıştır. Onaltıncı Asırda yapılmıştır deniyor.

8- Sofra hanı. Hacı Mehmet tarafından Onaltıncı Asırda yapılmıştır. Yunan kitabesi vardır. Askerî hapishane olarak kullanılmaktadır. (Man boury 196).

9- Pirinç hanı. Sofra hanının istikametindedir. Onsekizinci Asırda yapıldı deniyor. İçinde mescit vardır.

10- Sulu han. Hacıdoğan mahallesinde olup Hacıdoğan camisi yanındadır.

11- Çengel hanı ve Çukur hanı. Bu iki han yan yana bitişik olup Atpazarında'dır. Onsekizinci Asırda yapıldı deniyor.

Ankara kârvansarayı şudur:

1- Hacı Abdullah Ağa bin Salih Koyunpazarında bir kârvansaray yaparak 1159 tarihli vakfiyesinde zikredilmiştir. (Vakfiyenin defter numarası 487, sayfa numarası 310, sıra numarası 28 "İki kârvansaray mı?") .

Hamamlar

Ankara'ya vakfolunan hamamlar şunlardır:

1- Ahmet Çelebi ve Mecdettin tarafından vakfolunan hamama ayrılan emlâk cetveli bir vakfiyede yazılmıştır. Arapça yazılan bu vakfiye, hicretin 831 senesinde kaleme alınmıştır. (Vakfiye defter numarası 192).

2- Karacabey bin Abdullah tarafından vakfolunan iki hamama ayrılan emlâk cetveli bir vakfiyede yazılmıştır. Arapça yazılan bu vakfiye hicretin 831 senesinde kaleme alınmıştır. (Vakfiye defter numarası 588, sayfa numarası 61, sıra numarası 74).

3- Merhum Ankaralı Hoca Abdullah'ın kızı Bole Hatun tarafından vakfolunan hamama tahsis edilen emlâk cetveli bir vakfiyede yazılmıştır. Arapça kaleme alınan bu vakfiye hicretin 933 senesinde yazılmıştır. (Vakfiye defter numarası 590, sayfa numarası 29, sıra numarası 20). bu hamam, öğle hamamı namiyle maruf idi.

Evliya Çelebi Ankara'ya geldiği vakit, burada Tahtakale (tahtelkale yani kalenin altı) hamamı, Mansuroğlu hamamı ile, Cenabi Ahmet Paşa hamamı meşhur hamamlar diye kaydediyor (Cilt II, s. 431).

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA KEÇİSİ -- ANKARA KEDİSİ – ARILAR – BAL

Yukarıda Ankara keçisinin ticaret ve sanayi sahalarındaki ehemmiyetinden bahsettik. Bu defa bu hayvanın neslinden ve güzelliğinden bahsediyoruz.

1- 1701 de Ankara'ya gelen Pitton de Tourneford şunu yazıyor (C. III., S. 334/5): "Dünyanın en güzel keçileri Ankara'nın kırında beslenir. İpek kadar ince olan kıllarının beyazlığıyle parlar. 8-9 parmak uzunluğunda örgü ile kıvvrılmış olan bu kıl pek çok güzel kumaşların malzemesidir. Strabon bu pek güzel kıllardan bahsetmiş olsa gerektir. Halys nehri civarında, tiftiği sıkı ve tatlı olan koyunlar beslenir; bundan başka, başka yerde bulunmıyan keçiler bulunur" diyor. Her ne ise bugün, bu güzel keçiler Ankara'nın 4/5 gün uzağında ve Beypazarı'nda bulunur. Başka yere naklolunursa doğuracakları yavrular bozulur.

2- 1858 de, Ankara'yı ziyaret etmiş ve burada on beş gün geçirmiş olan Prenses de Belgiojoso'nun Asie Mineure et Syrie namında yazdığı eserde Ankara keçisi hakkında şöyle yazıyor: "Ankara keçileri görülecek en güzel hayvandır. Yünleri, ekseriya beyaz, bincabî, kolamsı ve hattâ siyahtır. Fakat rengi ne olursa olsun inceliği, yumuşaklığı ve parlaklığı daima birdir. İnsan, bunları görünce, bunun yeni keşfolunmuş bir usul ile dalgalanmış ve tokalanmış en ince iplik olduğu diyeceği geliyor. İşte bu kıl ile Ankara'da çok kıymetli sof, her türlü çorap, eldiven vesaire örülür.

3- Bedevîlerin, Ankara keçisi namiyle malûm olan keçiyi, Ankara'ya getirdikleri deniliyor. bu keçinin yaylâsının eski ahalice meçhul olup olmadığı meselesi ortaya çıkıyor. Ankara tiftiğine gelince 1886 da Ankara'da tesadüf ettiğim bir İngiliz, (W. M. Ramsay deyon) Ankara yapağının başlıca hususiyetinin sırrı, keçilerin çiftleştirilmesinde olduğunu söyledi. Bu İngiliz, malûmatına göre - iki defa bir cins, bir defa diğer bir cins ile- birkaç nesli muntazaman çiftleştirilmekle meydana gelir. Ankara keçisi neslinin bozulmasının sebebi, bunların başka iklimlede yetiştirildiği vakit, nesillerce

kesbi kuvvet edecekleri yerde çiftleştirmek hususunda saf ve temiz kalmalarından ve çiftleştirme sırrının meçhul olmasından ileri gelir. Bunu tespit etmek lâzımdır ki, Ankara keçisinin Laodician koyununun ve Colossian koyunlarının çiftleştirilmesi usulü eski Asya akvamından Türklere miras kalmış bir takım sırlardır.

Pessimus kitabelerinde, Galatyalı bir kadının Trajan imparatoruna tunik (Eski bir nevi gömlek) çorap vesaire gönderdiği zikrolunuyor. Kadının imparatora gönderdiği çoraplar ihtimal ki Ankara'nın güzel parlak keçi cinsindendir.

4- Küçük keçilerin kılları (tiftiği), incelikleri itibariyle en güzel ipeğe rekabet eder. Dünyaca meşhurdur. Ortaçağın sonunda, Ankara keçisinin bilhassa tiftiği takdir edilmeğe başlamıştır. (W. Held, II S. 704).

Ankara Kedisi

Şubat 1858 de Ankara'yı ziyaret etmiş ve burada on beş gün oturmuş olan Prenses Belgiojoso asie mineure et Syrie namında yazdığı eserde Ankara kedisi hakkında şöyle yazıyor.

"Kediler, keçiler kadar faydalı değilse, güzelliği her nerede olursa olsun sevenler için, yabana atılacak şey değildir. Bu kediler büyüktür, vücutları, kuğularınkine benzeyen ince bir tüy ile mesturdur. Kafaları çok geniş, kuyrukları uzun ve tüyleri pek boldur. Fakat bu küçük hayvanların en cazip ciheti, hareketlerinin güzelliği, sıçramalarının hafifliği, koşuşlarının çabukluğudur.

Bu kedi, bilhassa gözlerinin iki renk olması, tüylerinin beyazlığı ve uzunluğu cihetinden diğer kedilerden ayrılır. Van kedisi cinsinden olan bu hayvanlar Ankara ikliminde çok iyi yetişmektedir. Bu kedilerin gözlerinde sarı - mavi; kırmızı - sarı; beyaz - mavi; beyaz - sarı gibi açık renkler görünür. Tüyleri ekseriyetle düz beyaz, ipek gibi ince ve uzundur. Bu hayvanlar, çok nazlı ve nazik olurlar, avcılık bilmezler, ev içlerinde tembel tembel yatmakla vakit geçirirler. Bazı cinsinin kulakları sağır olur. bu cins kedilerden Ankara'da pek az kalmıştır. Avrupa'ya ve Amerika'ya götürülmek üzere Ankara kedisini 50 hattâ 100 liraya kadar satın almışlardır. Şimdi Ankara'da, bu kediden pek az evlerde vardır. Cinslerinin ıslahı ve çoğaltılması için çalışılmaktadır. (İstanbul Vilâyeti 14/15).

Arılar ve Bal

Ankara'da bulunan arıların hemen hepsi yerli arılardır. Bunların vücutları esmer, göğüsleri sarı ve karınları şerit halindedir. Bu nevi arılar çok çalışkan olurlar, iklime kolay alışırlar, insanı o kadar sokmazlar. Çiçek mevsiminde, yirmi dört saat zarfından yapma gümeç takılan üç çerçeveyi doldururlar.

Bir iki yaşında bulunan ana arılar, yumurta yaparlar, mum kurtlarına karşı meskenlerini iyi müdafaa ederler, kışa mukavemetleri fazladır (Ankara Vilâyeti Salnamesi S. 35).

Ankara Balı

Türkiye'de en iyi bal Ankara'da çıkar denilirse, bu söz mübalâga sanılmamalı. Kokusu, lezzeti, cinsinin güzelliği, beyazlığı itibariyle daima aranır. Vilâyetin diğer taraflarında olduğu gibi Ankara'da zehirli bal yoktur. (Ankara Vilâyeti Salnamesi S. 35).

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ANKARALININ EVSAFI – ANKARA YEMEKLERİ – ANKARALI ASKER – ANKARALI DERVİŞ – ANKARALI MEBUSLAR – ANKARA'DA BASILMIŞ PARALAR – KİREÇ TAŞI

Vesikalara istinaden yazılmış olan bu eseri dikkate takip edenler, Ankaralının tabiat ve seciyesini anlarlar ve dine olan merbutiyetle maarife ve âsar-ı hayriyeye verdiği ehemmiyeti takdir ederler.

Ankara'nın maarifine tahsis ettiğimiz sekizinci bölümde, maarife verilen ehemmiyeti zikrederken, resmî medreselerden başka efrat tarafından vakfedilen altı medreseden bahsettik. Bunlardan biri hakkında şu malûmata tesadüf ediyoruz: 1235 senesinde, Abdülhadi'nin karısı zahide Hanım'ın Ankara'nın Öksüzce mahallesinde yaptığı medreseye tahsis ettiği vakfiyede şöyle deniyor: "Öksüz mahalesinde yeni bina ettiğim medresede talebei ulûm sâkinler olup ifade ve istifade etsinler. Medrese muhtelif fenlerde mahir ve istihrac-ı ulûmu nafiaya kadir bir âlim ve âmil kimse müderris olup tatil günlerinden başka âdi günlerde dershanede talebe-i ulûma istidatları olduğu fenden ders talim etsin" (Vakfiye defteri No. 580).[13]

"Ankaralı" hakkında tesadüf ettiğimiz bazı mütalâları son bölüme bıraktık. İbranî darb-ı meseli: "En son gelen en çok sevilir."

Ankaralının Evsafı

Ankara ahalisi ankameşrep ve mesrur, hüsn-ü ahlâk sahibi, garip dostudur, hayrat ve berekâtı çok nimetleri firavandır (Evliya Çelebi C. II, s. 333).

Ankara ahalisi, hali hazırda burada, muvakketen Çerkesler müstesna olmak üzere, çalışkandır, işlerine devam ederler. Burada nisbeten az kahvehane bulunur (A. D. Mordtmann, S. 376. Bu seyyah 1852 de Ankaraya geldi).

13. Ankara'nın meşhur adamları serlevhasiyle yazdığımız dokuzuncu bölüme müracaat.

Demirci, kazancı, debbağ gibi en zor san'atların çoğu Türklerin hassalarıdır. Bunlarda hakikaten ehliyet ve iktidar görünür. (G. Perrot, S. 311/12).

Ankara ahalisinin an'aneleri samur ferace; ulema, serâpa sof ferace giyerler. Kadınları rengârenk sof ferace giyip gayet müeddibâne gezerler. Dilberleri cihanârâ, memduh-u âlemdir (Evliya Çelebi C. II. S. 431).

Ankara kadınları, en zengin tüccarın kadınları bile çalışırlar. Burada İzmir ve İstanbul kadınları henüz yer bulmamıştır. (A. D. Morthmann S. 378).

Ankara Yemekleri

Enguriye paçası Kütahya paçasiyle yan başı gelir. Biber tohumu ile perveriş bulmuş pastırması, tiftik keçilerinin dağlarda pınar yaprağı yedikleri için, gûya mümsiktir (Evliya Çelebi C. II, s. 432).

Dördüncü Murat Bağdad seferinden sonra (1049) Ankara'ya gelmiştir. Ankara'nın meşhur orman kebabını yemiştir. (Naima C. III, s. 41).

Ankara'nın toprağı pek iyidir. Buranın patatesi nefistir (Mordtmann, S. 377).

Ankaralı Asker

Bu eserin ikinci bölümünde, Ankaralının askerliği hakkında birkaç defa yazdık. Bu defa, aynı zemine dair olup, evraklarımız arasında kalmış olan iki vakayı buraya yazıyoruz.

1– Ali Paşa, Kaptanı derya Hayrettin Paşa'nın oğludur. 979 inebahtı (Lepante) muharebesinde bulunan müteaddit beyler meyanında Ankara beyi de vardı. (Mehmet Süreyya C. III, s. 500).

Aşağıdaki malûmat, "Ulus" gazetesinin 9 Mayıs 1946 tarihli nüshasından alınmıştır.

Namık Kemal'in "Vatan ve Silistire" isimli piyesinden şu satırları alıyoruz:

"... Bu Mehmet Ağa Silistire'ye teğmenlikle gelmişti. Arap tabyasında da pek çok çalıştı. yiğitlik gösterdi. En son hücum günü topların başında bulunmuş, Rusların kurmaybaşkanı toplara hücum edince, onu kılıçla tepelemiş, böylece hücumun faydasız kalmasında da bir büyük yardımı olmuştu.

Kurmaybaşkaniyle çarpışmasında kendi de ağırca yaralanmış iken muharebeden el çekmedi; sonunda vücuduna bir gülle vurduğundan yaşamada bahtiyar, ölümde şehit olma sırrına ermiştir. Tanrı rahmet eyleye.

Teğmen Mehmet Engürü (Ankara) halkındandı. Benzi sarıya çalar, kumral bıyıklı, çakır elâ gözlü, orta boylu, kalınca kemikli, yirmi beş yaşlarında bir yiğit idi..."

Ölümünden sonra Mehmed'in yerine bir Hasan geçiyor ki bu yiğit de şehidin hemşerisi, yani Ankaralıdır.

Bir müddet sonra düşman, kendisiyle konuşabileceği bir subayı elçi olarak istiyor.

Gönderilen binbaşı Mehmet Ağa, gene Ankalıdır; zaten Silistire destanını yazanların içinde Ankara rediflerinin büyük bir pâyı var.

Belki de Silistire şehit ve gazilerinin torunlarından birçoğu hâla aramızdadırlar. Biraz da dedelerinin hayat ve destanı demek olarak "Silistire müdafaası"nı onlara ve bütün okurlarına sağlık veririm." Yazan: T.İ.

Ankaralı Dervişler

1852 senesinde Ankara'ya uğrayıp burada Şubat ayında on beş gün ikamet eden Prenses de Belgiojoso, Ankara dervişleri hakkında şöyle yazıyor:

Dervişlerin tekkesi Ankara varuşlarından birindedir. Vukubulan dâvet üzerine gittim. Dervişlerin karıları beni istikbal etmek için bir arada toplanmışlardı; otuz kadar vardı. Ankara keçisi yüniyle yapılmış bir âdi çorap, eldiven, bir de Ankara kedisi namiyle meruf bir erkek kedi bana kabul ettirinceye kadar her türlü nezaket ve dostluk alâkalariyle beni tâciz ettiler. Ankara eyaletinde doğup As-

ya'nın ve hattâ dünyanın her tarafındaki hayvanların kıllariyle mukayese edilirse bu kedinin kılları, âlimlerin nazarı dikkatini celbetmeğe lâyıktır.

Adedleri sekiz olan dervişler, emîrlerini bekliyorlardı. Dans, musiki ile beraber bir ahenkte idi. Baş aktör derviş, ortada göründü. İlhamın zamanı idi. O zamana kadar elinden bırakmadığı kamayı çıkararak, kolunu öne doğru uzatmıştır. Sonra kuvvetle hemen bükerek demiri yanağının içine o kadar soktu ki ucu ağzının içinden çıktı. Yaranın iki tarafında kan göründü. Ben de bu pek çirkin sahneyi durdurmak için kendimi tutamadım.

– Madam, daha yakın görmek ister mi? Bana dikkatle bakan küçük bir ihtiyar (dervişlerin başı) dedi. Sonra yaklaşmamı işaret ederek, kama ucunun eti deldiğini gösterdi. Parmakla bu ucu bana dokandırdıkça rahat etmedi.

– Bu adamın yarası hakikî olduğuna kani misiniz dedi.

Hemen cevap verdim:

– Asla şüphem yoktur.

Sonra (Küçük ihtiyar) dervişe müracaat ederek, kâfidir oğlum, dedi. Muayene esnasında kan ile dolu ve ağzı açılan ve yarada demir bulunan derviş eğildi arkadaşlarından birine yaklaşarak demiri çıkarttı, diz çöktü, yanağını ona uzattı. Bu sonucu salyasiyle içini ve dışını yıkadı. Ameliyat ancak birkaç dakika sürdü. Yaralı kalktığında ve bize doğru döndüğünde yara izi yok olmuştur.

Başka bir derviş, aynı suretle, kolunu yaraladı ve aynı usul ile yarasını sargı ile sardı.

İtiraf edeyim ki çok müteessir oldum. Ertesi gün, uzun senelerdenberi Ankara'da yerleşmiş olan ve İngiliz konsolos ajanlığında bulunan Mösyö Petraki'den buna benzer bir takım mucizeli vakalar dinledim. Mösye Petraki, bu dervişler tabiî esrar ve daha doğrusu fevkalâde esrar sahipleri oldukları için, Mısır'ın eski rahiplerinin mucuzelerine benzer mucizeler yaptıklarını zannediyor. Benim bu hususta hiçbir fikrim yoktur. Bu suretle yanlış yola sapmamış olurum (Asie Mineure et Syrie S. 38-43).

Ankaralı Mebuslar

İstanbul Mebusan Meclisine intihap olunan Ankaralı mebusların isimleri şunlardır:

1- 17 Ekim 1324 ten 5 Ocak 1327 tarihine kadar. Hacı Mustafa Efendi - Kasım Nuri Efendi - Mahir Sait Bey - Talât Bey.

2- 27 Mart 1238 den 27 Temmuz 1328 tarihine kadar. Hacı Mustafa Efendi - Halil Halit Bey - Nusret Efendi - Talât Bey.

3- 13 Şubat 1329 dan 21 Aralık 1334 tarihine kadar. Atıf Bey - Hacı Tayyib Efendi, Hilmi Efendi - Ömer Mümtaz Bey.

4- 12 Ocak 1336 dan 11 Nisan 1337 tarihine kadar. Ahmet Rüstem Bey - Atıf Efendi - Hilmi Bey - Ömer Mümtaz Bey.

Ankara'da Basılmış Paralar

Osmanlılar devrinde Ankara'da basılan paralar şunlardır:

1- Çelebi Sultan Mehmet namında (Birinci Mehmet) Timur'un avdetinden sonra (806) Engüriye'de kesilen akçe (Ahmet Tevhit Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası. No. 4 S. 275/6).

2- İkinci Murat namına 827 ve 836 da Engüriye'de kesilen akçe ve mangır "mankur" (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 276/7).

3- Fatih Sultan Mehmet namına, Engüriye'de kesilen bakır para. Tarihi yoksa da Mehmet bin Murat Han yazılıyor (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 278).

4- Bayezit Han namına 886 da Ankara'da kesilen Akçe (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 278).

5- Yavuz Selim namına, 918 de Ankara'da kesilen akçe (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 279).

6- Kanunî Süleyman namına, 926 da Ankara'da kesilen akçe (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 280).

7- Üçüncü Mehmet namına, 1003 te Ankara'da kesilen akçe (Ahmet Tevhit, Ankara'da Basılmış Paralar, Türk Yurdu Mecmuası, No 4, s. 280).

İhtar: Bu cetvel, şimdiye kadar gerek resmi, gerek hususî koleksiyonlarda geçen para isimlerini ihtiva ediyor. Bu, Ankara'da, bunlardan başka basılmış para mevcut olmadığını ifade etmez. Ahmet Tevhit, paraların yazılariyle (başlık) tarihlerini, Mehmet Mübarek Bey'in "İstanbul Âsarı Atika Müzesi Meskûkât-i Kadime-i İslâmiye Kataloğu" ile Galip Bey"in "takvim-i Meskûkât-i Osmaniye" katoloğundan ve bazı hususî koleksiyonlardan alıdğını yazıyor.

Kireç Taşı

Ankara'nın şimali şarkisinde, kaleden takriben 2,5 kilometre uzak bir mesafede, zirvesi 928 metre yüksek olan bir tepe vardır. Burada kireç yapmak için kireç taşı çıkarılır. Tepe şimalen ve şarktan, kireç taşları üzerinde, çekilen sulardan hasıl olan mail bir bayır ile mahduttur. Tepenin garbında ve cenubunda, kireç taşları takriben 900 metre üstünde görülebilir.

Yekpâre olan kireç taşlarının tabakaları pek berrak olmamakla beraber, iki manzara arzeder. Bir tarafta oldukça kristallaşmış açık kireç taşları, diğer tarafta da donuk, siyahımsı ve mavimsi kireç taşları. Bu nevi taşlar Triasique çağına aittir.[14]

"Engürü kerpiçi taştan katı olur. Lisanı halkta darb-ı meseldir: Engürü, kerpiçi bir kalıba dizilmiştir" (Evliya Çelebi C. II, s. 431).

14. Ernest Chaput. Voyage d'Etudes géologiques et géomorphogéniques en Turquie II, s. 10 ve 241.

ONALTINCI BÖLÜM

Bu bölüm, H. Turhan Dağlıoğlu tarafından yazılan ve "Ülkü" gazetesinde neşrolunan bâzı emir ve ferman metinlerini ihtiva eder. Münderecatları itibariyle, geçen bâzı bölümlerle alâkadardır. Bunların muhteviyatını ayrıca zikrediyoruz:

1- Ankara kalesinin muhafazasına dikkat edilmesi. 2 - Kale için de içki yapılmaması. 3– Ankara'da işletilen bâzı maddelerin yerli esnafa gösterilmeden taşraya gönderilmemesi. 4 - Harap olmuş bâzı zaviye ve camilerin tamiri hakkında rapor gönderilmesi. 5- Ekşi boza sarhoşluğunun iras ettiği zararların önünü almak için bunun yapılmaması. 6- Abdest almak için kullanılan suyun başkaları tarafından alınıp abdetsliğe kâfi su kalmadığından bunun men'edilmesi.

Birinci Kısım

Ankara dizdarı Mehmet'e hüküm ki, Hâliyâ kalenin gereği gibi hıfz ve harasetinde olup neferlerin dahi onat veçhile zabt eylemen emredüp buyurdum ki vusûl buldukta zikrolunan kaleyi gereği gibi hıfzeyleyüb anın gibi hisar âdemlerinden hizmetlerinde kusur ve noksanları olanları isimleriyle yazub süddei saadetime arzeyleyesin ki geldikleri hari verile.

Şöyle bilesin (Hatununa verildi).

Fi 16 Ramazan 967 Mühimme defteri: 2, S. 412

II.

Ankara kadısına hüküm ki,

Halâ Ankara kalesi dizdarı Mustafa

Südde-i saadetime mektup gönderüb kale'e-i mezbur içine bâzı zimmî kale içinde şaraphaneler edüb getürüb sıkub hamur edüb Müslümanlara satub fisk-u fücurdan hâli değillerdir ve kal'e içine

olan Müslümanlar mezkûr zimmî taifesinin fisk-u fücurundan nihayet mertebe müştekidirler ehl-i iyalleri taşra çıkarmaya kadir olmaz oldular. Küllî teaddileri vardır deyu bildirmeğin buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkta göresin arzolunduğu gibiyse kal'e içinde hamr sıkılıp satılmak ile küfr izharı câiz değildir. Hamr hususu içün mukaddema defaatle ahkâm-ı şerife verilüb men ve def'olunmuştur. Bu babda ihmal edenler muateb olurlar. Bu babda gereği gibi mukayyed olub kal'e içine minba'd bir ferde hamr sıkdırmayub men' ve def'eyleyesin. Memnu' olmayanları isimleriyle yazub bildiresin ki haklarından geline.

Sene 979 Mühimme defteri: s. 14.

III

Ankara kadısı mektub gönderüb nefs-i Ankara'da vaki olan haffaf ve yaşmakçı ve babucçu hirfetleri debbağ taifesinden şikâyet edüb hasıl olan gön ve sahtiyanların pazara getürüb ehl-i hirfete kifayet miktarı vermeden harice bey'edüb muzayaka verdüklerin bildirmeğin kadimden alageldikleri üzre ehl-i hirfet kifayet miktarı almadan harice vermeyeler deyu kanun buyuruldu.

Fi. 11 Rebiüvvel 979 Mühimme defteri: 15, s. 97.

IV

Ankara kadısına hüküm ki,

Ankara sancağı beyi mektub gönderip livayı mezburda vaki olan zaviye ve medreselerin ekserinin binasında eser kalmayub evkafı müsaid üzere iken şart-ı vakıfla amele olunmayub harabe müşrif olmuştur. Görülmesi lâzımdır deyu ilân etmeğin buyurdum ki hükm-i şerifim vusul buldukta livay-i mezburda vaki olan zaviye ve medreselerin vesair cevami ve mesacidin evkafını tamam dikkat v eihtimam üzere teftiş edüb göresin. Her vakfın müsaadesi nicedir ve binalarının merammata ihtiyacı var mıdır ve olduğu tardirde kerabeye muhtaç mıdır tamam malûmat edinüb dahi merammatı lâzım olub rakabeye muhtaç olan vakfı murakabe edüb tamir ve merammat ettirüb muhtac-ı arz olanı yazub bildiresin.

(Hamza Çelebi Efendi'ye verildi).

F. 987 Mühimme defteri: 43, s. 6.

V

Ankara Beyine ve kadısına hüküm ki,

Hâlâ kasaba-i mezbure ahalisi südde-i saadetime arzuhal sunub nefsi şehirde bâzı kimesne ekşi boza işleyüb içen kimesnelere hamirden ziyade edüb ekser zamanda fesat ve şenâatten hâli olmamağla ehli ırz kavga edüb ekser zamanda fesat şenâatten hâli olmamağla ehl-i ırz yapışub kullarınız ve hizmetkârlarınız fesat imiş deyu dahl ve taarruzdan hâli değildir men' olunmasını taleb ederiz deyu bildirdikleri ecilden ol müsekkir olan nesnelerin işlenmesine rıza-ı şerifim yoktur, men'olunmasın emredüb buyurdum ki vardıkta bu babda ona mukayyed olub muhkem nida ve tenbih ettirüb minba'd kimesneye ekşi boza işlettirmeyüb ferman-ı şerifim üzere men' ve def'eyleyesin. Memnu olmayub hilâf-ı emri şerife teallül ve inad edenler kimler ise bahsedüb yazub bildiresin ki getirdilüb küreğe konula. Ferman-ı hümayunum icrasına ihtimam edüb ihmalden hazer eyleyesin.

Sene 988

Mühimme defteri: 43, s. 162.

VI

Ankara kadısına hüküm ki,

Mukaddeme vezirim iken vefat eden Zal Mahmut Paşa tarafından nefsi Ankara'da Haffaflar çarşısı kurbinde bina olunan çeşme musluklarına her gün su getürüb sakalık beygirleriyle gelüb giden ulaklar dahi edüb ve sancak beyi âdemleri alub uluğa vermekle zikrolunan muslukların su taşımayub avk olunmağla Müslümanlar abdest hususunda vesair mühimmatta küllî muzayaka çektiklerin evkafı mütevellisi Mustafa Dame mecdehu tarafından ilâm olunub minba'd müteveffa-i müşarünileyhin zikrolunan muslukların su getürüb saka beygirlerine ulaktan ve gayriden aslâ ve cem'a bir ferde dahl ve taarruz ettirmeyüb istemiyeni yazub arzeylesin. Ve bu hükmü şerifim mezbur müteveffanın elinde olan emri alınub ibka edüb âdet-i şerife itimad kılasın.

Fi. 23 Sefer 996

Mühimme defteri: 62, S. 152

İkinci Kısım

Anadaoluda çeşitli ad altında yaşamış ve bugün yine daha az miktarda yaşıyan aşiretler vardı ve vardır. Bunlar hakkında gerek Fatih Mehmet kanunlarında, gerek Sultan Süleyman'ı Kanuni kanunnamesinde hükümler vardır. Aşiret halinde yaşadıkları yani sabit mesken sahibi olmadıkları için, haklarından gelmek kolay değildi.

Yörükler böyle bir aşiret idi. Bunlar, bulundukları yerin ahalisinin mallarını çalmak, yağma etmek, ekinlerini yakmak ve öldürmek gibi suçlar işledikleri ve halkı usandırdıkları için hükûmet onlara karşı tedbir almaktan geri kalmazdı.

Nefsi Ankara'da ve civarında Yörükler vardı. Bütün aşiretler gibi bunlar da kabilelere ve kabileler de cemiyetlere ayrılırdı. Ankara Yörükler kabilesinin işlerini görmek için "Ankara Yörükler Kadısı" namiyle kadı tâyin olunmuştur. Bu vaziyeti izah eden iki vesika neşrediyoruz.

I

Cihanbeyli ve Bozcalı cemaatlerinin tebdiline dair, Ankara beyince livai mezburda olan kadılara hüküm ki,

Sen ki mirilavasın südde-i saadetime mektup gönderüb Aksaray ve Ankara sancaklarındaki sınurlarında sâkin Karamanlı taifesinden Cihanbeyli ve Haymana taifesinden Bozcalı taifeleri muttasıl hırsızlık ve kuttaı tariklik edüb livai mezburda âyende ve revende ve tüccar ve misafirîn basub kendülerin katil esbabların sebyü garet edüb âdemler gönderildikde itaati şer' etmeyüb cen-ü cidale şuru' idüb hayli taife olub ve ahar toprakta sâkin oldukları ecilden bilâemir üzerlerine varılmayub bu babda emr-i şerifim recasına arz eyledüğüm ecilden ehli fesat her nerede ise üzerlerine varub ele getürüb şer'ile haklarından gelinmek emir idüb buyurdum ki vardukda bu babda her birinüz mukayyed olup anın gibi ehli fesat her kande ise üzerlerine varub ele getürüb anın gibi muharebe ve mukateleye mubaşeret iderler ise demleri heder olmak üzere üzerlerine varub ele getürüb fesatlar şer'ile sabit ve zahir olanlardan sipahi olanları habs ve arz idüb muhtacı arz olmıyanlara aslâ mecal virmeyüb mahallinde şery'ile haklarında gelesin.

(Ankara Beyi Husrev Bey'in kethüdası Molla Kethüda'ya verilmiştir) Fi. Gurre-i Muharrem 998 (Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri. No. 103, s. 54).

II

Yürükânı Ankara kadısına hüküm ki,

Yürükânı Ankara tayifesi sana gelüb sipahi ve yeniçeri ve acemi oğlanı namında nice eşkiya ve levendat cemiyet ile gelüb gice ile evlerimiz basub emval ve erzakımız garet itmeğin karara mecalimiz kalmayub terki diyar edüb firar etmemiz mukarrer olmağın bu makuleler def'olunmak için her kariyyede olageldüğü üzere yiğitbaşı tâyin olunub ileri muavenetiyle men'itmek babından hükmü hümayunun reca eylediklerin arz eyledüğün ecilden buyurdum ki... varduktan göresin arz olunduğu gibi ise olageldüğü üzere her kariyye de ihtiyar eyledikleri kimesneyi yiğitbaşı tâyin ettirüb anın gibi ehli fesat geldikte ileri muavenetleriyle ele getirdüb dahi bir defa şer'ile faslolmayub ilâh... hasımları muvacehelerinde teftiş ve tefahhus eyleyüb üzerlerine sübut bulan hukuku badessübut hüküm idüb eshabına alıverdikten sonra ehli fesadın arza muhtaç olanların yazub arz eyleyesin. Olmayanlar hakkında şer'ile lâzım geleni icra eyleyesin.

Fi. 22 Ramazan 1003 (Ahmet Refik Anadolu'da Türk Aşiretleri, No. 57, S. 108).

BİBLİYOGROFYA

Bu eserde verdiğimiz malûmatın sıhhatini bildirmek için, bu malûmatı veren muharrirlerin yalnız isimlerini verdik. Bu defa, bu muharrirlerin isimleriyle beraber eserlerinin isimlerini de alfabe sırasiyle veriyoruz:

A. A. Andoniades, Union Micrasiatique, Paris.
A. D. Mordtmann, Anatolian Skizzen und Reisbriefe.
A. Gabriel, les antiquites de l'Anatolie.
Ahmet Refik, Hicrî Onbirinci Asırda İstanbul Tarihi ve Anadolu Türk Aşiretleri.
Alexandre M. Reymon, Angora, l'antique Ancyre.
Âşık Paşazade Tarihi.
Ali Cevat, Memalik-i Osmaniyenin tarih ve Coğrafya Lûgati.
Bertrandon de la Braquiére, voyage d'outremer
Belgiojoso (prenses), Asie Mineure et Syrie.
Beyruth, Mélanges de l'Université St. Joseph.
Busbec.
Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri.
Byzantion.
Charles Texier, description de l' Asie Mineure*
Charles Morawitz, les finances de la Turquie.
Cevdet Paşa Tarihi.
D. G. Rosen, Geschichte der Türkey.
De la Jonquiére, Histoire de l'empire ottoman.
D. Urquhart, La Turquie, VI.
D. Wilhelm Temoschek.
Divan-ı Hümayun, Mühimme Defteri.
Edmond Guillaume, Temple de Rome et d'Auguste à Angora.
Eliya Mizrahi, Mayim amukim (İbranice).
Encyclopedia Britanica.
Encyclopedia de l'Islam.
Elisée Beclus, nouvelle géographie universelle.
Ernest mamboury, Ankara, fuide touristique.
Eugèene Cevaignac, le problème hittite.
Ernest Chaput, voyage d'etudes géographiques en Turquie.
G. Purot, histoire de l'ant dans l'Antiquté et souvenir d'un voyage en Asie Mineure.
G. Wittek, Zur Geşchichte Angoras in Mittelalter.
Grande encychopédie.
Hamilton.

Bu Eserin yalnız tercümesini gördüm. Mütercimin ismini unuttuğum için müteessirim. Özür dilerim.

Hamit Zübeyr Koşay, Ankara Budun Bilgisi.
Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman.
Hamit Vehbi, Meşahir-i İslâm.
Hans F. Helmolt, Weltgeschichte.
İlmiye Salnamesi.
İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapu kulu ocakları.
Y. G. Bartholmen, literary und historical Atlas Asia
Journal Asiatique.
J. Jouanin et J. Van Gover, la Turquie dans l'Univers pittorresque.
Juster, Juifs de l'empire romain.
Kâtip Çelebi, Takvimi Tevarih, Tuhfetül Ahbar, Cihannüma.
Kurt Bitter, Erkunde Kleinasian.
L. de Mas Latrie, Histoigre de l'île de Chypre
Louis delaporte les Hittites.
Lütfü Tarihi (tarihi Lütfü).
Max Pfanenstiel, die altsteinzeiltlichen. Kulturen Anatoliens.
M. Chauvin Beillarid, l'empire ottoman etses nations.
M. Guer, Moeurs et usages des Turcs.
M. Eugène Boré, Univers II.
M. O. G. Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte.
Mecelle-i Umur-u Belediye.
Mehmet Atâ, Atâ Tarihi.
Mehmet Efendi, Solakzade Tarihi.
Mehmet Süreyya, Meşahir-i Osmaniye.
Münccimbaşı Tarihi.
Mübarek Galip, Türk Âsır ve Mahkûkâtı.
Naima Tarihi.
Osman Nuri, Mecelle-i umurr-u Belediye.
Paul Wittek, Zur Geschichte Ankoras im Mittelalter.
Perrot, voyage en Asie Mineure.
Piton de Tournefort, Voyage en Orient.
Richart Chandler, Travelsin asime Minor.
Ritter, Kleinasien.
Ruzname-i Ceride-i Havadis.
Silâhtar Tarihi.
Selahyan
Seyyah Kademir, Ankara Vilâyeti.
Tacüttevarih.
Tanzimat-ı Adliye Mecmuası.
Tarih-i Raşit.
Tavernier, voyage en Turquie, en Perse et aux Indes.
Vital Guinet, la Turquie d' Asie etc.
Vâsıf Tarihi
Vivien de Saint martin, nouveau dictionnaire de Geographie.
W. Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen âge.
Yakub Hamevî

DİZİN

A. Hiritius 83
Abacılar çarşısı 209
Abaza Mehmet Paşa 140
Abbasiler 40
Abdalan'i Rum 77
Abdi Dede 230
Abdullah Paşa 185
Abdülhakkın türbesi 239
Abdülkerimzade Hacı Mehmet Emin 267
Abdülmelik bin Muslama 73
Abdülmelik bin Salih 41
Abidin Paşa 187, 188, 257, 261
Acreli Ali Paşa 151, 186
Adriatik 92
Aemilius Statorianos 34
Afrika 91
Afrodisios 11
Agathangellos 244
Agoranum 33
Ağaç Ayak Mescidi 238
Ağazade han 267
Ağazade medresesi 221
Ahdi Atik 19, 20
Ahıyan'i Rum 77
Ahıyan-ı Fütüvvet 77
Ahi Çelebi 79
Ahi Elvan Camii 233, 237
Ahi Elvan Mescidi 238
Ahi Evran camii 215
Ahi Hüsameddin 237
Ahi Hüsameddin Efendi 78
Ahi Ivaz 237
Ahi mahallesi 234
Ahi Murat mahallesi 234
Ahi Şerafeddin 77
Ahi Şerafeddin türbesi 239
Ahi Şerâfeddin Mehmed 78
Ahi Şerefeddin Camii 237
Ahi Şerefeddin tekkesi 239
Ahi şerefeddin camii 234
Ahi Tuğra Mescidi 238
Ahi Yakub 79
Ahi Yakup mahallesi 234
Ahi Yakup Mescidi 238
Ahiler 77
Ahiyakup camii 22
Ahmet Çelebi 218, 268
Ahmet Efendi 230
Ahmet Hilmi Efendi 171
Ahmet Muhtar Paşa 156
Ahmet Paşa 164
Ahmet Rüstem Bey 277
Ahmet Tevfik Paşa 187
Ahmet Tevhit 278
Aiata Matrona 34
Ak Medrese 219, 224
Ak Mehmet Paşa 186
Ak Şemseddin mahallesi 233
Akad 20
akçe 277, 278
Akköprü 255
Akropolis 28
Aksaray 64
Akyllia 35
Alâeddin Keykubad 60, 63, 64, 65
Albanes 93
Albiorix I. Tiberium Jamanind 35
Ali Bey mahallesi 235
Ali Elvan 237
Ali Fuat Cebesoy 173, 175
Ali Fuat Paşa 177
Ali Kâzım Efendi 263
Ali Mirza Paşa 146, 185
Ali Münif Bey 188
Ali Paşa 115, 120, 125, 186, 236, 274
Ali Tuğra mahallesi 235
Alibey mahallesi 234
Alişar 22, 24
Alman İmparatoru Birinci Ferdinand 33
Alp Arslan 57
Altıntopoğlu 204
Amaksız 22
Amamos 35
Amasya 33, 57, 62, 73, 120, 121, 123, 130, 259
Amasya valisi Süleyman Paşa 129
Ameliyat 191, 192, 193, 194, 195
Amerika lâhanası 194
Amorium 21

Amou Daria 69
Amphiteatre 95
Amurium 75
Amurye 75
Amyntianos 35
Amyntos 35
Anadolu Kazaskeri Hoca Hüseyin Efendi 142
Anadolu Şimendifer Şirketi 260
Ancyre 38
Anemnatos 35
Angaras 12
Angira 12
Angora 203
Anguriye 12, 106
Angyre 53
Ankara 199
Ankara âbidesi 33
Ankara Balı 271
Ankara defterdarı Tevfikbey 170
Ankara Ermeni cemaati 247
Ankara İstinaf Mahkemesi 263
Ankara Kaymakamı Rıza Paşa 170
Ankara Kedisi 270
Ankara Litoğrafya salnamesi 198
Ankara Mutasarrıfı Yusuf Paşa 149
Ankara müftüsü Mehmet Rifat Efendi 263
Ankara sancağı 222
Ankara sofu 211
Ankara Valisi Ali Rıza Paşa 170
Ankara Yahudi cemaati 254
Ankaralı Ahmet (Mehmet) Bey 185
Ankaralı Ali Efendi 228
Ankaralı Basil 53
Ankaralı Nidaî 228
Ankaralı Veliyüddin Efendi 225
Ankaravî Ali Efendi 161, 168
Ankaravî Esat Efendi 227
Ankaravî Hüseyin Efendi 161
Ankaravî İsmail Efendi 226, 227
Ankaravî Kara Salih Efendi 229
Ankaravî mahallesi 170
Ankaravî Mehmet Efendi 227, 228
Ankaravî Osman Efendi 162
Ankaravî Sofcu Emir 226
Ankaravî Şehlâ Mehmet Efendi 227
Ankaravî Şeyh Ahmet Çelebi 229
Anker 11, 12
Ankira 106
Ankur 12
Ankuva 22, 23
Ankyra 12
Antakya 131
Antakya prensi Bohemond 58
Antalya 67
Anthimos 243
Antonia Epone 35
Antoninus Pius 35
Antonio Şişmanyan 252
Antonius Pins 34
Apamea 46
Apollon 90
Apollonius 11
Appolon 95
Appolonius 12
Aptal Tekkesi 198
Arabistan 40
Arabşah 58
Arapça 153
Arif Efendi 230
Ariobarzanes 11
Aristoklès 35
Armenia 47
Arsenios 243
Arslanhane 237
Artavasdes 94
Artiknos I. 35
Asarcik köyü 17
Âsi Yozgat 259
Astenos 142
Asur 20
Asya 11
Asya nehri 69
Aşık Paşa 118
Aşiret reisi 33
Atatürk 176
Athanassios 243
Âtıf Bey 188
Atina 32
Attis 37
Augustos 38, 95
Augustus 27, 32, 33, 37
Augusus 94
Auğustus 27
Avancıklar mahallesi 235

Avrupa 42
Ay ilâhı 27
Ayasluğ 61
Ayasoluk 40
Ayaş 18, 28, 45, 158, 163, 184, 259
Ayaş üzümü 107
Aydın 112, 114, 119, 142
Aynüddevle 58
Ayvalık 166

Babeina (Baveinis) Antoninus 35
Babıâli Dârı Şura Reisi Davut Paşa 163
Bâbil 19, 20
Bacyan'i Rum 77
Bağdad 74, 169, 274
Bağlum 18
Bahtiyar 92
Bakır Çağı 15, 16
Bakireler Cemiyeti 248
Baklacı Mehmet Mescidi 238
Bâlâ 184
Balıkesir 26, 37
Baltacı MehmetPaşa 149
Barbillos 35
Bastem'ler 93
Batum ordusu 169
Bayezid 28
Bayezit 117, 122
Bayezit Han 277
Bayezit Paşa 122, 123
Bedevi Çardak 121
Bedroson oğlu Antuvan 160
Beilanda 160
Bekir Hoca medresesi 221
Bekir Sami 175
Belediye meclisi 184
Belgrat 147
Bellaunus 94
Ben Coziba 38
Berat kalesi 156
Bergama 31
Bergama Kralı Birinci Attalus 25
Berglu 62
Beşiktaş 149
Bey Ayaslûğ 125
Beyköy 21
Beynamlı medresesi 221
Beyoğlu Lâtin kiliseleri 250
Beypazar 184, 258
Beypazarı 120, 259
Beypınarı 256
Beyşehri 126
bezirhane 209
Biga Çayı 54
Bilânlı Abdurrahman Paşazade Hacı Ahmet Bey 159
binbaşı Mehmet Ağa 275
Bingazi 170
Birecik 46
Birinci Justinianus 51
Birinci Keykubad 52
Birinci Kılıç Arslan 57, 58
Birinci Mehmet 117
Birinci Mes'ud 61
Birinci Selim 133
birinci Murad 70
birinci Murat 117, 217
Bithynia 25, 31, 39
Bizans 12, 40, 46
Bizans İmparatorluğu 61
Bizans İmparatoru Teofil 74
Bizanslı Stefanus 11
Boğazköy 20, 21, 22
Bor 73
Bosnalı Osman Paşa 162
Boyacı Ali mahallesi 234
Boyacı mahallesi 234
Bozburun 12
Bozcalı 282
Bozok 166, 168, 186
Bozok livası 162
Börekçiler mahallesi 235
Brennos 25
Budin 135
Buğdan 135
Bursa 78, 110
Bursa naibi 116
Büyük İskender 31, 53, 81
Büyük Millet Meclisi 101, 102
Büyük Petro 149
Byzanslı Etienne 11

C. J. Severus 35
C. Pansa 83
C. Vagius 86
Caecilius Hermianus 35

Cagalazade Mehmet Paşa 141
Camiulmeknunat 112
Canik 135
Canikli Ali Paşa 152
Capitol 95
Castor mâbedi 89
Cavit Bey 260
Cebbar Mahmut Paşa 141
Cebeci suları 256
Cedit cami 233
Celâl Bey 188
Celâleddin Keyferidun 63
Celâliler 134, 139
Cem Sultan 129
Cemal Gazi 59
Cenabi Ahmet Paşa 268
Ceneral Konsolosu Cartwrigt 203
Ceneviz 135
Cenova 45
Cesar 27
Cevdet Bey 187, 188
Cevdet Paşa 150
Cevdet Tarihi 152
Ceyhun 69
Cezayiri Bahrisefit 169
Cezre 169
Chrisanthios 244
Cihanbeyli 282
Claud Akylas 35
Claud Bokchos 35
Cn. Landulus Augur 88
Concile 39
Congiavres 95
Consul 95
Consulat 95
Coronaire 95
Courone civique 95
Croix 246
Curie 95
Curie Juliende 94
Cybèle 37

Çankırı 59, 61
Çankırı kapısı 202
Çarhacı Ali Paşa 157
Çatalcalı Ali Efendi 228
Çengel han 268
Çerkes 167
Çerkestan 42
Çerkeş 258
Çeşme 164
Çilingir 215
Çoruh 163
Çorum 57, 135, 162, 163
Çorum sancağı 136
Çubuk 15, 112
Çubuk âbad 117
Çubuk Abadlı Hacı Gül Ahmet 159
Çubuk çayı 255, 257
Çubuk karyesi 259
Çubukabâd 163, 183, 184
Çubukâbad suyu 198
Çukur han 268

Dacie 95
Dağ İlâhesi 37
Danimarka 149
Danişmend 57
Danişmend Gazi 58
Dârı Şûra 164
Darius 46
Darrüşşeyh Mehmet Efendi 232
Darülkura 218
Davut oğlu Bedros 160
Debbağcılar 209
Debbağhane medresesi 221
Debbağhane mescidi 238
Debbağlar mahallesi 235
Defteri Hâkanî 184
Deiotaros Savinianos 35
Delaporta 22
Deli Hasan 137
Delice Irmak 25
Delilân zümresi 154
demirciler 209
Demirtaş Küçük Şeyh Hasan 71
Demirtepe 16
Denier 95
Denizli kaymakamı Sadri Bey 169
Derviş Efendizade Taptap Tahir Efendi 154
Dervişlerin tekkesi 239
destihane 209
Devleti Osmaniye 122
Diacre 39
Dibek mahallesi 235

Dilâver Paşa 146
Dinâri 46
Divanı temyizi vilâyet 184
Diyanet İşleri 176, 221
Diyarbekir 113, 133, 137, 142, 156, 260
Diyarbekir müşiri SadullahPaşa 163
Diyarbekir vilâyeti 165
Doğan Bey medresesi 219
Doğan zaviyesi 240
Doğan'lı Deresi 21
Doktor A. Fridman 8
Dorylaeum 21
Dördüncü Mehmet 148, 185
Dördüncü Murat 141, 227
Dördüncü Raymond 58
Dördüncü Sultan Murat 247
Dr. Emile Forrer 23
Dudiran mahallesi 233

E. Bamboury 22
E. G. Gullaume 34
Ebu Said 70, 71
Ebu Said Bahadır Han 52, 69, 70
Eburianus L Asklipios 35
Eflâk hâkimi 124
Egbatana 46
Eğeci mahallesi 234
Ehli salip 47, 58, 61
Eismer Levy 22
Ekmekçizade Ahmet Paşa 140
Elbistan 62
Elenupolis 12
Elhaç İbadullah bin Ali Mederesesi 220
Eliezer Funes 254
Elmadağı 256
Elmutassım 74
Elyevm 53
Emevîler 75
Emîr Mübarizeddin Candar İsa 65
Emîr Seyfeddin Aybey 66
Emin Efendi 165
Emir Şerafeddin 41
Emirler Mescidi 238
Emirülhaç Esat Paşa 150
Emlâk dairesi 184
Emre küli mahallesi 234
Emre mahallesi 234
Emrulkâys 54, 55
Engeri 33
Engir 32, 43
Engireyi 42
Enguriye paçası 274
Engürye 62, 70
Erdebil 259
Ereğli 40, 62
Ergani 260
Ergazi 18
Ermeni 40
Ermeni Cemaati 246
Ermeni Duzoğlu 154
Ermeni Gregoryen 189
Ermeni Grigoryen kilisesi 254
Ermeni Katolik 189, 190
Ermeni Katolik ailesi 248
ErmeniKatolik kilisesi 249, 254
Ermeni Katolik manastırı 254
Ermeni katolikleri 159
Ermeni mahallesi 233
Ermeni milleti 190
Ermeni Ortodoks patriği 249
Ermeni patriği 248, 251
Ermeni sarrafı 160
Ermenistan 39, 73
Ermenistan Kralı Léon 64
Ertuğrul 109, 260
Ertuğrul Şevket 176
Erzurum 74, 140
Erzurum mahallesi 234, 236
Eski Ermeni hanesi 190
Eski Şark 37
Eskioğlu Camii 235
Eskişehir 259
Esmer mahallesinde 219
Esseyit hoca Münip Efendi 153
Esseyyid Abdullah bin Esseyid Salih Efendi medresesi 220
Esseyyit Feyzullah Efendinin Fazliye medresesi 219
Ethem Efendi 251
Ethropie'de Marse 92
Etimesut 18
Etiyokuş 16, 51
Etiyokuşu 15, 17
Evkaf kalemi 184

Evliya Çelebi 107, 143, 217, 218, 219, 221, 239, 255, 268, 274
Evrak odası 184
Evranos Bey 120, 124

Famagusta 45
Farsça 153
Fatih 82
Fatih Sultan Mehmed 128, 277
Fâtih 102
Faustkeil 17
Ferit Paşa 187, 188
Ferruh Ali Paşa 42, 186
Fethülgazi medresesi 162
Fettanî mahallesi 233
Fırat 69
Filistin 19, 39
Firijiya 27
Firuz Bey 125
Forum 95
Forum Julien 89
Fraate 93
Fransızlar 204
Frijiya 11, 18, 21, 45, 46, 75
Frik 17
Fronto Basilou 35

G. Perrot 34
Gaiantos 35
Gaisato Diastos 34
Gaisatodiastos 36
Galata 249
Galatia 11, 12, 32
Galatlar 25, 43
Galatlar cemaati 33
Galatya 25, 34, 43, 73
Galienus 51
Galip Paşa 159, 186
Garbda 21
Garbî Anadolu 61, 77
Garbî Asya 21
Gasgaslar 23
Gaule 87, 91, 92
Gauller 25
Gayri müslim mahallesi 233
Gazan Han 69
Gazi Mahmud Han 52
Gaziyan'ı Rum 77
Geçik Mescidi 238
Gedik Ahmet Paşa 129, 130
Gedik Paşa 148
Gegbos zümmi mahallesi 235
Gelibolu 149
Gemlik 108, 258
Gemlik Haliç 107
Georges Perrot 22, 204, 247
Gerassimos 244
Gérassimos 243
Gerede 215, 258
Germanos 243
Germeyan 112
Germeyan hâkimi Yakup Bey 118
Gemassios 244
Gıyaseddin Keyhusrev 62, 237
Giaur kalesi 21
Gladiateur 96
Gordiom 54
Gordium 21
Gordius 11
Goulag 45
Grigorios 243
Grigoryen manastırı 254
Grigoryos 155
Gümüştekin 58

H. Turhan Dağlıoğlu 279
Habeşistan 92
Hacet Tepesi mahallesi 235
Hacı Abdullah Ağa 267
Hacı Akif Efendi 187
Hacı Arap mahallesi 234
Hacı Atıf medresesi 221
Hacı Bayram 135
Hacı Bayram Camii 178
Hacı Bayram medresesi 221
Hacı Bayram Veli 184, 198, 219, 223, 257
Hacı Doğan mahallesi 234
Hacı Halil mahallesi 234
Hacı İbrahim Paşa 137
Hacı İlyas Mescidi 239
Hacı Ivaz Mescidi 238
Hacı Murat mahallesi 234
Hacı Musa Camii 237
Hacı Musa mahallesi 220, 235
Hacı Mustafa Efendi 277

Hacı Şa'ravî sebili 255
Hacı Tayyib Efendi 277
Hacıarap mahallesi 77
Hacıkadın 18
Hacılar 47
Haffaflar çarşısı 281
Hafız Mehmet Efendi 198
Haîmana 37
Hakkâri 169
Hakkı Behiç 175, 179
Hakkı Paşa 187
Hakpis 23
Halep 249
Halep Emîri Teles oğlu Rıdvan 58
Halep eyaleti 145
Hâlet Efendi 154, 155
Halil Halit Bey 277
Halil HamitPaşazade 157
Hallaç Mahmut Mescidi 238
Halys 21, 25
Hamadan 46
Hamdi Paşa 187
Hamilton 12
Hamit Hüseyin Efendi 231
Hammer 132
Hamurabi 19, 20
Hanekah medresesi 219
Hanifei Bayezit mahallesi 236
Hans Dernschwam 33
hariciye nazırı Reşit Paşa 165
Haris İbn Ebu Şemir 54
Harunurreşid 40, 41, 73, 74
Hasan ağa 115, 143, 144, 145, 186
Hasan Efendi 231
Hasan Nazif Bey 162
Hasan Paşa 146, 185
Haseki camii 220
Hatuniye mahallesi 234
Hatusa 20, 22, 23, 24
Haydar Efendi 187
Haydar Kerim 19
Hayik 37
Haymana 184
HayreddinHızır Efendi (Küçük) 232
Hayvanat 192, 193
Hazreti Ali 79
Hazreti Davud 19
Hazreti İbrahim 19
Hazreti Muhammed 40
Hazreti Süleyman 20, 38
Helenizm 26, 43
Helespont 39
Heraclée 40
Heraclius 81
Herakliyus 73
Herodot 21
Het 19
Heta devleti 20
Hezar Dinar 42
Hıristiyan 37
Hıristiyanlar 147
Hıristiyanlık 39
Hızırşah Çelebi mahallesi 235
Hibers 93
Hilmi Efendi 277
Hindi Molla hafidi Mehmet Esat Efendi 166
Hindistan 69, 93
Hindu 42
Hittit 17, 21
Hittit imparatorluğu 21
Hittit kralı İkinci Mursîl 23
Hittitler 13
Hobiggassa 23
Hoca Hindî gayri müslim 234
Hoca Hindî Müslüman mahallesi 234
Hoca İbadullah 219
Hoca İbadullah mescidi 221
Hocapaşa (Yaş) mahallesi 234
Holisin 46
Hollandalılar 204, 205
Honorius 51
Hoş Kadem 79
Hotin 140
Höyük 16
Hrisoheir 82
Hubigassa 22
Hugo Winkler 20
Hulûsî Bey 188
Humus 160
Hurşit Paşa 157, 160, 187
Hüdavendigâr 109, 110
Hüdavendigâr vilâyeti 162
Hüsameddin Efendi 231
Hüseyin Cahit Yalçın 260
Hüseyin Efendi (Celep) 232

Hüseyin Efendi türbesi 239
Hüseyin Gazi 18
Hüseyin Gazi türbesi 240
Hüseyin Rüştü Efendi 166
Hüseyin Talâtî Efendi 232
Hüsrev Paşa 137
Hüsrev Sami 175

Ikonium 42
Ilıca köyü 17
Ivaz Mehmet Paşazade İbrahim Bey 151

İbadullah medresesi 221
İbn Batuta 79
İbn-ul-Esir 12, 106
İbrahim binMehmed Gazi 59
İbrahim Paşa 160, 161, 185
İbrahim Susa Bey 188
İbrail 152, 153
İbşir Paşa 145
İki şirvanlı cami 233
İkinci Abdülhamit 172
İkinci Bayezit 219
İkinci Gıyaseddin Keyhusrev 67
İkinci İzzeddinKeykâvus 52
İkinci Keyhüsrev 52
İkinci Kılıç Arslan 51, 59, 61
İkinci Mahmut 164
İkinci Mervan 73
İkinci Mihal 82
İkinci Murat 79, 127, 225
İkinci Tiberius 51
İlgaz Dağı 23
İlhanîler 52, 69
İllyrie 93
İmam Gazali 214
İmaret Camii 237
İmaret mahallesi 235
İmparator Arkadius 51
İmparator Augustus 34
İmparator Birinci Basilios 82
İmparator Emanoel 59
İmparator Gallienus 51
İmparator Jovien 53
İmparator Julien 53
İmparator Karakalla 28
İmparator Neron 32
İmparatoriçe Iréne 40
İmparatoriçe Severina 51
İmparatoru Konstantin 53
İnce suyu 198
İncesu 256
İncil 39
İngiltere 42
İpekçioğlu medresesi 221
İran 40
İran hükümdarı Kubad 54
İraniler 11, 81
Irenark 33
İrlanda 42
İsa Çelebi 113, 115, 118, 119
İsâ 34, 38
İsfendiyar 119, 124
İsfendiyaroğlu İsmail Bey 128
İshak Paşa 128, 185
İskender 54
İskenderiye 156
İskenderun körfezi 45
İskilip 23, 49, 136
İslâm 42, 111, 122, 139, 189, 190, 204
İslâmiyet 40, 41, 42
İsmail Efendi 230
İspanya 42, 87, 91, 92, 135
İspanyol Yahudileri 252, 253
İsparta 168
İsrael 38
İstainos 28
İstanbul 13, 43, 45, 55
İstanbul devleti 199
İstanbul Hilâli Ahmer 19
İstanbul kapısı 202
İstanos 259
İsveç Kralı on ikinci Charles 149
İştemuz = istanos mahallesi 235
İzmir 61, 119, 143
İzmir müftüsü Bahayi Efendi 143
İzmiroğlu Cüneyt 125
İzmit - Ankara yolu 259
İzmit 260
İznik 53, 61, 110, 258
İzzeddin Keykâvus 41, 60, 63, 64
İzzet MehmetPaşa 162

Jaannikos 244

Janus Quirinus 87
Jean Nougayrol 19
Jeratheos 244
Jeremias 243
Joannikios 244
Jul Akylas 35
Jul. Pontikos 36
Jules 90
Junon 96
Jupiter 54
Jupiter mâbedi 11
Justinianus 46

K. Leuchs 17
Kabakçı Mustafa 152
kadı Köroğlu 144
Kafkasya 69, 260
Kağnı pazarı medresesi 221
Kalabağ 22
Kalehisar 12
Kalei Selâsil 120
Kalender Paşa 156
Kalenderoğlu 138, 140
Kâmili Efendi 187
Kângırı 24, 57, 154, 156, 157, 162, 163, 166
Kângırı hududu 259
Kanunî Sultan Süleyman 33, 102, 135, 183, 253, 277
Kapadokya 31, 32, 45
Kapağanhanı 220
Kapıcıbaşı Mustafa Ağa 186
Kappadokya 25
Kappadokyalılar 26
Kappupuva 23
Kaptan Ahmet Paşa 164
Kara medrese 219
Kara Mehmet Paşa 157, 186
Kara Salih Efendi 151
Kara Vasıf 175
Karaca Bey bin Abdullah zaviyesi 240
Karacabey bin Abdullah 268
Karacılar 258
Karadeniz 12, 23, 31
Karagöz Paşa 131
Karahisar 159
Karaman 110, 112, 152
Karaman eyaleti 147
Karamanoğlu 82, 119, 127
Karamanoğulları 110, 124
Karanlık Mescidi 238
Karaosman Bayındırî 114
Karapirçek 18
Karia 11, 12
Kasım Nuri Efendi 277
Kasım Paşa 185
Kastamonu 23, 82, 119, 128, 162, 199
Kastamonu mütesellimi Mehmet Emin Ağa 161
Katır Yolları 258
Kâtib Çelebi 107, 255
Katolik Ermeni Cemaati 247
Katolik milleti 190
Katolikler 248, 250, 251
Katolikos İkinci Nerses 249
Kayaş 198, 257
kaymakam Mahmut Bey 175
Kayser 55
Kayseri 40, 45, 111, 166
Kayseri kapısı 202
Kayseri sancağı 222
Kayserin gemi teknesi 91
Kayseriye 62
Kazancılar 209
Keçeciler 209
Keçiören 18
Kehlizpınarı 257
Kehlizpınaz 256
Kelâmı Kadîm 66
Kelt'ler 42
Kepekçiler mahallesi 235
Kervansaray 266
Keskin 258
Keşmuz mahallesi 234
Keteki mahallesi 235
Kethüda medresesi 219
Keylân 113
Kıbrıs 45, 164
Kıbrıslı Mehmet Emin Bey 164
Kiepert 12
Kılavon Yusuf Paşa 141
Kıpti gayri müslim 190
Kıpti müslim 190
Kırım 42
Kırım ihtilâli 150
Kırk Baran Mescidi 233

Kırşehir 124
Kırşehri 142
Kırşehri sancağı 222
Kızıl Ahmed Bey 128
Kızılbaş 132
Kızılbaşlar 131, 135
Kızılbey camii 41
Kızılırmak 21, 25, 45, 46
Kızılkaya 131
Kilikya 31, 47
Kiremithane 209
Kişmir keçileri 204
Koca Abdurrahman Efendi 239
Kocabaş Çayı 54
Kocabey medresesi 221
Kocaeli kaymakamı Vasıf Paşa 166
Kocapınar 256
Komnène 61
Konstantin 243
Konya 42, 62, 63, 199
Kopenhag 17
Koyunağıl 259
Körzade camii 234
Köse Peygamber 78
Köylühisar 49
Kral Ariobaza 92
Kudüs 38
Kul Derviş mahallesi 235
Kumuk 47
Kureyş 75
Kureyş mahalesi 235
Kurşunlu cami 235
Kurşunlu han 267
Kurt Buttel 11, 12
Küçük Asya 21, 25, 27, 28, 31, 32, 37, 40, 45, 46, 53, 57, 61, 82
Küçük Asya Galatları 26
Kürdistan 113
Kütahya 42, 115, 201, 260
Kütükçüzade Hacı Rifat Efendi 263
Kybele 27
Kyrillos 244

L. Aruntius Lepidius 88
La Curie 89
Lajazzo 45
Lampsaeus 53
Lapseki 53
Lautatias Basiloo II. 35
Lavtentios 243
Le Figaro 19
Leblebici mahallesi 234
Leblebici mahallesi medresesi 219
Lebon 40
Lehistan 228
Lepante 274
Levant Company 203
Levent çiftliği 152
Lidiye 45
Likiya 11, 39
Limni 157
Litoğraf Salnamesi 184
Litoğrafya 259
Lotatia 36
Ludumlu 17
Luigini 147
Lukiya 11
Lycaonia 25
Lykaonia 45

M. Asım Köksal 264
M. Cressus 88
M. Marcellus 90
M. Vinicius 86
Maarif ve Ulûm Nezareti 217
Macar 148
Mahir Sait Bey 277
Mahkeme ticaret ve meclisi 184
Mahkemei şer'iye ketebesi 184
Mahmud El-Gaznevî 74
Mahmut Han 114
Mahmut Paşa 146, 236
Makedon 36
Malatya 21, 57
Malazgird 57, 61
Malkoç oğlu Tur Ali Bey 134
Mangır 277
Manisa 21, 31
Mansuroğlu hamamı 268
Maraş 21
Mardin 260
Mars 96
Mars mâbedi 90
Marsilya 205
Martiye nâmiyle bir vergi 158
Maşrabet 248

Max Pfannenstiel 18
Mazhar 179
Mazhar Bey 188
Mazhar Müfidi (Kansu) 175
Mazhar Müfit 176
Mebusan Meclisi 174
Meclisi idarei vilâyet 184
Meclisi İmar 167
Meçopulo 155, 157
Medes 92
Medrese-i Hamidan 257
Mehmed Gazi 58
Mehmet Bey 127, 185
Mehmet bin Murat Han 277
Mehmet Cevat 187
Mehmet Çelebi 115
Mehmet Derviş Paşa 184
Mehmet Raif Efendi 165, 166
Mehmet Raman Paşa 185
Mehmet Reşat 172
Mehmet Reşit Paşa 188
Mehmet Zaman Bey 145
Mehmet Paşa Karayazıcı 136
Mektubîi vilâyet kalemi 184
Melatius 243
Melek Mehmet Paşazade Osman Paşa 186
Meleke Hatun Medresesi 219
Melik Arslan Şah 62
Melik Gazi 58
Melik Gıyaseddin Keyhusrev 62
Melik Kutbuddin Melikşah 62
Melik Mehmed Gazi 61
Melik Mugisüddin Tuğrul Şah 62
Melik Muhiddin Mes'ud Şah 62
Melik Nasreddin Berkiyark 62
Melik Nureddin Sultan Şah 62
Melik Rükneddin Süleyman Şah 61
Melik Sancar Şah 62
Melik Danişmend Ahmed Gazi 57
Melike Hatun 223
Melik Gıyaseddin-i Keyhusrev 63
Melik Nizameddin Ergunşah 62
Memduh Bey 187
Men mâbedi 27
Menteşe 112, 114, 119
Mériba 92
Merkez deavî ve meclisi 184
Mermer zade Ali Ağa medresesi 220
Meruri (Mesruri) mahallesi 233
Mes'ud 59
Mes'ut Ağa 159, 186
Mesut bin Kılıç Arslan 237
Methodios 244
Metrodoros 36
Metropolit Gennadios 244
Metropolitlik 12
MevalidenHüseyin Hüsnü Bey 167
Mevcut mahallesi 233
Mevlana Çorlulu İmam Ali 219
Mevlâna Sinan 127
Mevlâna Şerefeddin 116
Mevlânâ Hatefî 116
Mevleviyet 138
Mısır 12, 20, 41, 73
Mısır valisi Mehmeat Ali Paşa 160
Mısır Hidivi 183
Mısırlılar 11
Michel Paleologos 69
Midas 11
Midilli 164
Mihaliç 184
Minerve 96
Minkaroğlu medresesi 221
Mirimiran Tosun Paşa 167
mirliva Ömer Bey 162
Mirza Cihanşah 114
Mirza Ebûbekir 115
Mirza Sultan Hüseyin 114
Mithridate 32
Mitridat 11, 31
Moebo 94
Moğollar 183
Molla Büyük mahallesi 234
Molla büyük medresesi 221
Mora ihtilâli 156
Mora isyanı 155
Mösyö de Girardan 183
Mösyö Petraki 276
Muharreratta 32
Muhasebei vilâyet kalemi 184
Muhiddin Mes'ud 51, 63
MuhiddinPaşa 177
Muhittin Paşa 188
Mukbil Subaşı 122
Mukdim Camii 237

Mukdim mahallesi 233
Municipe 96
Muradı Hüdavendigâr 185
Muradı Hüvendigâr 78
Murat Kerman 8
Murat Paşa 115
Mursîl 23, 24
Musa Çelebi 112, 113, 115, 118, 120, 121, 124
Musanos 36
Muslu Bey 145
Muslu han 267
Muslu Paşa hanı 267
Mustafa Ağa 159
Mustafa bin Mehmet Ankaravî 225
Mustafa Çelebi 79, 115
Mustafa Dame 281
Mustafa Kemal Paşa 7, 13, 173, 175, 177, 179
Mustafa Paşa medresesi 219
Musul Valisi Vecihi Paşa 168
Müdafaai Hukuk Cemiyeti 178
Müdafaai Hukuku Milliye 179
Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti 181
Müdafaai Hukuku Milliye Heyeti Temsiliyesi 178
Müdafaai Milliye 188
Müderrisi Mevlâna Gıyasseddin 219
Müneccimbaşı mahallesi 235
Münhezim Kızıl Bey Camii 237
Münip Efendi 154
Münzir 54
Mürtaza Abâd 163
Mürtaza Paşa 140
müslüman 189, 202
Müşir Esat Paşa 187
Müşir Mehmet Derviş Paşa 187
Müşir Muammer Paşa 187
Müşir Vecihi Paşa 186
Mütegallibe 79
Müttehitler 248

Nafiz Bey 176
Nakşibendî medresesi 177, 221
Nallıhan 184, 259
Necmeddin Candar Behram Şah 65
Nefes köyü 12
Nefezköy 26
Nemçe 148
Neocoros 13
Neophitos 243
Nevşehir 78
Nicephoros 244
Nicolas Agyos 244
Nicolas Sacopulos 244
Niğbolu 111
Niğde 62, 141, 142
Niğdeli Mustafa 175
Nikeforus 40
Nikopolis 111
Niksar 57, 136
Nisefhore 74
Nizamı Cedit 152
Novatya 106
Nurettin Paşa 187
Nusret Efendi 277
Nuşirevan 54
Nümune 178
Nyssa 47

Obruklu 259
Oğuzoğlu İsa Bey 185
Olivera 113
Omeriyum 81
Orodes 94
Orta Anadolu 77, 258
Osmanlı donanması 135
Osmanlı ordusu 160
Otluk hisarı 126
Ottavi 147
Ovacık 18

öğle hamamı 268
Öksözcü mahallesi 235
Öksüzce 218, 256
Ömer Mümtaz Bey 177, 277
Ömer Hulûsi Efendi 154
Örtmeli Mescid 234, 238
Öyük 21
Özüpınar 256

P. Quintilius 87
P. Vagius 86
Paflagonya 54
Pannonie 96
Paris 19

Parlassan 49
Parnassos 45, 47
Partli Vovones 94
Patriciat 96
Patricien 96
Patrikhane 247
Paulus Fabius Maximus 85
Pausainias 11
Pazar Ganem sukı 233
Pessimus 12, 26, 27
Pessinus 37, 43
Pessium 21
peygamber Natan 20
Pharate 94
Philon 36
Phrygia 25, 32
Phylark 33
Pilâslı İsmail Paşa 164
Pindare 37
Pirinç hanı 267
Plateau 46
Polonya 149
Pompejus 27
Pontus 25, 31, 32
Pontus kralı Mithridate 32
Portekiz Yahudileri 38, 252
Posidonius 12
Préhistoire 15
Prenses Belgiojoso 270
Prenses de Belgiojoso 275
Preture 96
Principat 94, 96
Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu 15
Prof. Kurt Bittel 16
Prokillanos 36
Protestan 189, 190
Protestan kilisesi 254
Pylaimenes 34
Pylaimenes II. 36

Q Tubers 85
Q. Gallius Pulcher 36
Q. Lucrenus 87
Q. Lucretisis 86
Quindesemvir Koleji 85

R. Campbell 15
Rahip Serafim 246
Raif Hoca 175
Ramsay 12
Rauf 175, 179
Raymond 61
Réhavam 38
Reşit Bey 187, 188
Reşit Mehmet Efendi 232
Reşit Paşa 186
Rıdvan Paşa 170, 184, 187
Rıza Paşa 187
Rifat Efendi 176, 178
Roma 25, 27, 37, 46, 47, 93
Roma İmparatorluğu 26, 45
Roma İmparatoru Maximinus 39
Roma imparatoru Pompée 32
Romalılar 257
Romen sikkesi 51
Rum 189
Rum Cemaati 245
Rum Hacı Sahap mahallesi 233
Rum hanesi 190
Rum İmam Yusuf mahallesi 234
Rum Ortodoks kilisesi 254
Rumeli 110, 120, 226
Rumeli beyleri 120
Rumlar 155, 204
Ruscuklu Alemdar Mustafa 152
Rusya 149, 260
Rüstem 179
Rüstem Naal mahallesi 234
Rüsumat dairesi 184
Rüştü Paşa 155

Sabunî mahallesi 234
Sacerdos 36
Sadrazam Ali Paşa 132
Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa 145
Sadullah İzzet Efendi 224
Sadullah Seyhan Efendi 177
Safran hanı 266
Saint Athanasse 39
Saint Jerrome 43
Saint Paul 39
Sainte Marie 254
Sakarya 25, 28, 42
Sakız adası 142, 164
Sakip Mustafa Efendi 231
Salâhaddin Ağa 162

Salâhattin Batı 257
Salien 96
Salih Paşa 155
Salih Paşalar 157
Samsuditan 20
Samuel Amon 254
Samuel Bahar 254
Sangariu 42
Sannakios 243
Sara 19
Saraç Sinan medresesi 220, 221
Saraç Sinan'ın Mescidi 238
Sarda 45
Sardis 39
Sardunya 91
Sarı Abdullah medresesi 221
Sarı hatip medresesi 221
Sarı kadı medresesi 221
Sarı Kız 253
Sarı Selim 136
Sarıa Hatip 219
Sarmate'ler 93
Sarmiye medresesi 219
Sarraf Kalcı oğlu Viçen 160
Sarraf Kılıcoğlu Viçen 251
Saruhan 112, 114, 119, 131
Sebaste 13, 32
Sebasteia 46
Seferihisar 184, 259
Selçuk parası 51
Selencide 31
Seleukos II. 36
Semercilik piri Seyit Yasir 214
Semnon'lar 92
Senato 96
Senato meclisi 33
Sencer Şah 59
Sent Georges 244
Septimvirs Koleji 85
Serafim Rakib 245
Seraphim 244
Serdar Murat Paşa 139, 140
Serdarı Ekrem 153
Sesterce 96
Sevdadiye medresesi 220
Severus I. 36
Sex. Appulcius 86
Sextumvir 33
Seydişehri 126
Seyfeddin medresesi 219
Seyfiye medresesi 219, 221
Seyit Ali Kaptan 135
seyyah Tournefort 189
Seyyid Şaban Paşa 186
Sırbistan 113
Sırrı Paşa 187
Sicilya 91
Sidera 106
Sidera Ferrea 12
Silistre 157
Silla 27
Simbriler 92
sinagog 253
Sinob 45
Sinop 128, 136
Sipah pazarı 202
Sivas 62, 142, 199
Sivas kongresi 174, 178
Sivas sultanî mektebi 174
Sivas şehri 13, 108
Sivas vilâyeti 171
Sivrihisar 124, 259
Sofcu Emir Nakip 226
Sofra hanı 267
Sofya 155
Soğucak kalesi 150
Solfasol 223, 224
Sophranios 244
Söğüt 259
St. Gilles Dükası 58
St. Paul 26, 43
Sultan Abdtülâziz 8
Sultan Ahmet Celâyir Bağdadî 112
Sultan Alâaddin medresesi 221
Sultan Aziz 253
Sultan Bayezit 130
Sultan Gıyaseddin 237
Sultan Hatun binti Ahmet Çelebi 241
Sultan Mecit 253
Sultan Mehmet 118, 119, 120, 121, 124, 125, 127
Sultan Mehmet Mirza 114
Sultan Murat 109
Sultan Selim 230

Sultan Vahdettin 174
Sultanhisar 45, 47
Sulu Han 220, 267
Sulusaray 260
Sungurlu kasabası 169
Suriye 20, 21, 32, 39, 74, 81
Susa 45
Süleyman Çelebi 113, 115, 118, 119, 120, 122, 124, 125
Süleyman Efendi 167
Süleyman Han 52, 69
Süleyman Kâni Bey 188
Süleyman Necmi Bey 188
Süleyman şah 109
Süreyya Paşa 187
Syanos 12
Synode 39

Şah Kulu 131
Şah Kulu vakası 130
Şahabeddin medresesi 220
Şahabiye medresesi 220
Şam 160, 226, 249
Şaridler 92
Şarih Mesnevî İsmail Dede 230
Şark Şirketi 203
Şarkî Karahisar 71
Şehlâ Mehmet Efendi 227
Şehsüvaroğlu Ali Bey 134
Şehzade İkinci Selim 228
Şehzade Korkut 131
Şehzade Süleyman Paşa 225
Şemseddin İsmail 59
Şerafeddin Ali Yezdi 115
Şerfe Zahide Hanımın medrese ve dershanesi 220
Şevket Aziz Kansu 17
Şeyh Ali Mukaddes 225
Şeyh Baba Nuhas Ankaravî 225
Şeyh Fevzi 175
Şeyh Hazreti Er Sultan 229
Şeyh Hüsameddin 229
Şeyh İzzeddin mahallesi 235
Şeyh İzzeddin türbesi 240
Şeyh Paşa zaviyesi 240
Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendi 153
Şeyhülislâm Yahya Efendi 141
Şih Mehmet usta 214
Şimalî Anadolu 61
Şin'ar 19
Şirvan 113
Şişman Bodos 204
Şiyitler 93

Tabtab Hacı Tahir Efendi 155
Taceddin Efendi 231
Tahantatippi 23
Tahir Efendi 171
Tahtakale pazarı 202
Tahtakale sokağı 220, 221
Takkuvahna 23, 24
takvim-i Meskûkât-i Osmaniye 278
Talât Bey 277
Talebei ulum 218
Tamah 55
Tan matbaası 8
Tanais 96
Tanzimatı Hayriye 163, 185
Tarikati Muhammediye 218
Tariki Sultanî 45
Taş devri 17
Taşköprü 23
Taşköprülü zade medresesi 219
Tatar 114
Tavium 12, 26, 43, 47
Tayran 119
Tayyar Mehmet Paşa 140
Tebriz eyaleti 150
Tectosag 25
Teğmen Mehmet 275
tehcir 177
Teke 142
Tekke Ahmet mahallesi 234
Tekke sancağı 131
tekkei Ahmet 239
Tekosage 26
Tektosage 32
Tekvini Mahlûkat 19
Temin 147
Tepedelenli Ali Paşa 155
Tersanei Amire 135
Tetrarque Deitorus 26
Tevfik Paşa 187
Theodosius 244
Thompson 15
Tınkırın oğlu Agobun oğlu Mikâil 160

Tınkıroğlu Kirkor 160
Tırhala 169
Tib 35
Tib. Cesar 88
Tiber 34, 97
Tiberius 28
Tiberius Severius 38
Tiftik keçisi 210
Timur 28, 111, 112, 114, 115, 117
Timurtaş Paşa 110, 185
Tinkaroğlu Kirkor 251
Tit. Cesar 86
Tokat 61, 63, 113, 121, 123
Tolistoboyler 25
Torbalı 258
Toros dağları 21
Tosya 160
Toulouse 61
Tourneford 51
Tournefort 148, 201, 254
Trabzon 157
Trabzon eyaleti 147
Trabzonlu Mehmet Bey 129, 185
Trakya 82
Transilvanya 145
Tribun 97
Tribunat 97
Triumvir 97
Trokimer 26
Trokmen 25
Tulıce mahallesi 235
Tumanna 23
Turgutlu 198
Turhal 134
Turuk ve meabir memurluğu 184
Tüfekçi Paşa 230
Türk 189
Türk hanesi 190
Türk Tarih Kurumu 51, 102
Türkçe 153
Türkistan 114
Türkiye 149, 260
Türkler 147
Türkmen 57

Ulu Cami 41
Ulucak 256
Unguriye 109
Ungür 107
Ungüri 12, 106, 152
Ungüriye 110, 111, 121
Union Microsiatique de Smyrne 199
Uzağıl 15
Uzağil 17
Uzunçarşı 202

Üçüncü Antiochus 31
Üçüncü Mehmet 278
Üçüncü Mitridat 12
Üçüncü Selim 152
Üngur 28
Ürgüp Mahallesi 235
Ürkübî Mescidi 238
Üsküdar 149, 152

Vaelkem 148
Vahabiler 155
Vahidettin 172
vakai hayriye 160
Vâkıf Abdülhadi halilesi Zahide Hanım 220
Vâkıf Sun'ullah medresesi 220
Valerien 13
Valtarino mahallesi 233
Van kalesi 28
Vâsıf Paşa 186
Vatan Babası 94
Vatan ve Silistire 274
Vecihi Paşa 186
Venedik 135
Vesta 97
Vestale 97
Vezir Nurullah Paşa 186
Vezir Pertev Paşa 135
vezir Ethem Paşa 187
vezir Hacı Ali Paşa 187
Vidin defterdarı Süleyman Efendi 167
Vilâyatı Şarkiye Kongresi 174
Vildanzade Mevlâna Ahmet Efendi 138
Viranşehir 161, 162, 166
Vital Cuinet 254

Yabanâbad 184
Yağmur baba zaviyesi 240

Yahşi Han 48
Yahudi 48, 189, 190, 202
Yahudi Cemaati 252
Yahudi hanesi 190
Yahudi sinagogu 254
Yahudiler 253
Yahya Efendi 226
Yahya Galip Bey 188
Yakub Bey 125, 126
Yakub Şah 42
Yakup Bey 120, 185
Yalancak 22
Yanova 145
Yanya 155
Yarre 21
Yavuz Selim 277
Yavuz Sultan Selim 79
Yazıcı Salâhaddin 229
Yediler kabristanı 241
Yegân Bey Camii 237
Yeğen Bey medresesi 221
Yeni han 267
Yenice mahallesi 233
Yeniçeriler 158
Yenişehir 258, 259
Yenişehir mahallesi 236
Yeşil Ahi medresesi 221
Yeşil Ahmet Camii 237
Yıldırım 114
Yıldırım Bayezit 112, 115
ylaimenes I. Birinci Amyntas 36
Yozgat 186, 187
Yozgat sancağı 222
Yörükler 282
Yunan 33, 37, 47
Yunanistan 37
Yurkân 163
Yusuf Ağa 146, 185
Yusuf Habaz mahallesi 234
Yusuf Paşa 142
Yusuf Ziya Paşa 157
Yusufiye medresesi 219, 234
Yüsef Bilman 258

Zafranbolu 215
Zal Mahmut Paşa 281
Zatülselâsil 13, 107
Zekeriya Efendi 225
Zenci Yahudiler 42
Zeynelâbidin medresesi 219, 221
Zîr 184
Zile 259
Zincirli medresesi 221
Zindankaya 256
Ziraat 191, 192, 193, 194, 195
Ziver Efendi 232
Zülkadriye 121
Zünnun 58

"Dokuzuncu yaşımda iken, hiç bir kimsenin nasihat ve teşvikine tâbi olmayarak, yalnız kendi fikir ve masarifimle bir ordu teşkil ve o ordu ile, birtakım gaddar ve mütegallibelerin zalim ellerinde kalan Roma cumhuriyetine istiklâl ve hürriyet bahşettim. Hizmete mükâfat olarak Senato meclisi, şeref veren kararlarla C. Pansa ve A. Hiritius konsolosluğu zamanında, beni kucağına alarak bana konsolos rütbesini tevcih etti. Ve bir fenalığın zuhuruna meydan verilmemesi için Pansa ve Hiritius ile beraber devletin asayişi temin vazifesini bana tevcih etti. Sonra bu iki konsolos muharebede telef olduklarından, yine o sene ahali tarafından konsolos ve beş sene için cumhuriyetin nizamnemesini temin ve tanzim etmek üzere Triumvir vekili tâyin olundum."

Augustus'un Vasiyetnamesi

ISBN 975-98994-5-0

Çağlar Yayınları